

**T.C.
KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME
ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**"ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN KURUMSAL SOSYAL
SORUMLULUK ANLAYIŞI VE ÇEVRE POLİTİKALARI"**

ELÇİN UYKUN

İstanbul, 2010

**T.C.
KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER VE KÜRESELLEŞME
ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**"ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN KURUMSAL SOSYAL
SORUMLULUK ANLAYIŞI VE ÇEVRE POLİTİKALARI"**

ELÇİN UYKUN

2002.09.04.023

**TEZ DANIŞMANI
YRD.DOÇ.DR.UĞUR ÖZGÖKER**

İstanbul, 2010

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	:Elçin UYKUN
Ana Bilim Dalı	:Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme
Programı	:Uluslararası İlişkiler ve Küreselleşme
Tez Danışmanı	:Yrd. Doç. Uğur ÖZGÖKER
Tez Türü ve Tarihi	:Yüksek Lisans – Şubat-2010
Anahtar Kelimeler	:Kurumsal Sosyal Sorumluluk,Çevre,Avrupa
Birliği,Çok uluslu Şirketler,	

ÖZET

Global bir güç haline gelen Çok Uluslu şirketlerin (ÇUŞ) buldukları lokasyonda ya da ana merkezinde sadece kar güdüsüyle hareket etmeleri değil artık toplum tarafından yararlı sayılabilecek faaliyetlerde de bulunmaları beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı ÇUŞ'ların Kurumsal Sosyal Sorumluluk çalışmalarını ve uluslararası çevre politikalarını inceleyerek yapılan projelerin çevre politikalarına ne kadar uyum sağladığı da gözlemlemektir.

Birinci bölümde Çok uluslu Şirket Kavramı, tarihçesi, küreselleşme, sürdürülebilir kalkınma tanımları ÇUŞ'ların kurumsal sosyal sorumluluk projeleri ve çevreye verdikleri zararların vaka örnekleri incelenmiştir. İkinci bölümde Çevre Politikaları ile ilgili Uluslararası sözleşmeler incelenmiştir. Son bölümde ÇUŞ'ların çevresel yurttaşlık çalışmalarına yer verilmiştir. Bu bağlamda, kurumsal sosyal sorumluluk ve çevre konuları harmanlandırılmış ve çok uluslu şirketler nezdinde açıklanmıştır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname :Elçin UYKUN
Field : Internationals Relations and Globalization
Programme : Internationals Relations and Globalization
Supervisor : As. Prof. Uğur ÖZGÖKER
Degree Awarded and Date : Master – February-2010
Keywords : Corporate Social Responsibility,
Environment,European Union, Multinational Corporations

ABSTRACT

The multinational companies (MNC), which became a global power, are expected not only to behave with the profit incentive in their own location or in their headquarter, but also to be engaged in the activities which could be regarded as useful by the community.

The purpose of this study is to observe how to make projects comply with the environmental policies by analyzing the corporate social responsibility studies and international environmental policies of MNC's.

In the first part, the multinational company concept, its history,globalization, definitions of sustainable development, the social responsibility projects of MNC's and the case studies on the damage of these projects to the environment are analyzed. In the second part, international conventions relevant to the environmental policies are analyzed. In the last part, the environmental citizenship studies of MNC's are mentioned. In this context, corporate social responsibility and environment topics are gathered and explained by multinational companies.

During the term that I have prepared my thesis with a long hard term,I thank to As.Prof. Uğur Özgöker to guide me ,and also thank to my family for patiently help in everything during my work.

ÖNSÖZ

Son yıllarda geç kalınmış olan çevre konusu özel ve kamusal idareler tarafından çeşitli sözleşmeler ve deklarasyonlar ile ciddiyle önem kazanmıştır.Şirketler de kendilerinden beklendiği gibi sadece kar amacıyla hareket etmeyip çevre konusunu sosyal sorumluluk projeleriyle desteklemektedir.

Bu tezde bana rehberlik eden ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım ve hocam Yrd. Doç.Dr. Uğur Özgöker'e ve gösterdikleri özveri ve desteklerinden dolayı aileme teşekkür ederim.

İstanbul,2010

Elçin Uykun

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM

ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN TARİHİ GELİŞİMİ

GİRİŞ.....	1
1.1. ÇOK ULUSLU ŞİRKET KAVRAMI.....	3
1.2. ÇOK ULUSLU ŞİRKET TEORİLERİ	5
1.2.1 <i>Lokasyon Teorisi</i>	5
1.2.2 <i>Uluslararasılaşma Teorisi</i>	6
1.3 ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN TARİHİ GELİŞİMİ	7
1.3.1. <i>Ticaret Dönemi (1500-1850)</i>	8
1.3.2. <i>Sömürgecilik Dönemi (1850-1914)</i>	9
1.3.3. <i>Ayrıcalıklar Dönemi (1914-1945)</i>	11
1.3.4. <i>20.Yüzyıl'da Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi</i>	12
1.4. KÜRESELLEŞMENİN TARİHİ	16
1.5. İŞ ETİĞİ VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER.....	19
1.5.1. <i>Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve İş Etiği</i>	21
1.6. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA	23
1.6.1 <i>Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri</i>	24
1.6.2 <i>Günümüzde Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı</i>	25
1.7 ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK.....	30
1.7.1. <i>Türkiye'de Çok Uluslu Şirketlerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Örnekleri</i>	36
1.7.1.1 <i>Procter & Gamble (Hayalden Gerçeğe)</i>	36
1.7.1.2 <i>Vodafone (Eğitime İlk Adım)</i>	37
1.7.1.3 <i>Oracle (Engelli Çocuklara Destek)</i>	38
1.7.1.4 <i>Unilever(çöp(m)adam)</i>	38
1.7.1.5 <i>Intel (Öğretmen Programı)</i>	39
1.7.1.6 <i>Philips (Küresel Adınlanma)</i>	40
1.7.1.7 <i>Volvo Adventure Çevre Projesi</i>	41
1.7.1.8 <i>Coca Cola-Hayata Artı Projesi</i>	41
1.8. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE SANAYİLEŞMENİN ÇEVREYE VERDİĞİ ZARARLAR.....	43
1.8.1. <i>Ortak Çevresel Sorunlar</i>	45
1.8.2 <i>Bhopal Felaketi (Union Carbide)-Hindistan</i>	49
1.8.3. <i>Bayer-Nepal Felaketi</i>	52
1.8.4. <i>Nijerya'da Shell (Ogoni Topluluğu)</i>	55

II. BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARI İLE İLGİLİ ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

2.1. AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE POLİTİKASININ OLUŞUMU.....	60
2.1.1. Avrupa Birliği Çevre Politikası'nın İlkeleri	64
2.1.2. Avrupa Birliği Çevre Politikası'nda Temel Uygulama Alanları	65
2.1.2.1 Hava Kalitesi.....	66
2.1.2.2 Tehlikeli Kimyasallar	67
2.1.2.3 Su Kalitesi	67
2.1.2.4 Atık Yönetimi	68
2.1.2.5 Endüstriyel Kirliliğin Kontrolü ve Risk Yönetimi	68
2.1.2.6 Doğanın Korunumu ve Biyolojik Çeşitlilik.....	69
2.1.2.7 İklim Değişikliği	69
2.1.2.8 Yatay Mevzuat	70
2.1.3 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE FASLI (TÜRKİYE 2009 İLERLEME RAPORU).....	71
2.2. AKDENİZ EYLEM PLANI	74
2.3. KARADENİZ ÇEVRE PROGRAMI.....	76
2.4. KÜRESEL ÇEVRE ÇALIŞMALARI.....	78
2.4.1. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)	78
2.4.2. Birleşmiş Milletlerin Çevre Anlayışı.....	79
2.4.3. Birleşmiş Milletler Birinci Çevre Konferansı (1972)	77
2.4.4. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (1972)	84
2.4.4.1 İklim Değişikliği	84
2.4.4.2 Azaltım	86
2.4.4.3 Yenilenebilir Enerji	86
2.4.4.4 Enerji Verimliliği ve Koruma.....	87
2.4.4.5 Afet Risk Azaltımı	87
2.4.4.6 Ekosistem Yönetimi	87
2.4.4.7 Çevreci Yönetim	88
2.4.4.8 Kaynak Verimliliği	88
2.4.5..Habitat I- (1976).....	90
2.4.6 Birleşmiş Milletler Brundtland Raporu (1987)	91
2.4.7.Birleşmiş Milletler Çevre Ve Kalkınma Konferansı (1992)	91
2.4.8 Kyoto Protokolü (1997).....	93
2.4.9.Birleşmiş Milletler Binyıl (Milenyum) Zirvesi (2000)	94
2.4.10. Birleşmiş Milletler Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (2002).....	95
2.4.11 Kopenhag İklim Zirvesi (2009).....	96

III. BÖLÜM

ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERDEKİ ÇEVRESEL VATANDAŞLIK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

3.1. KURUMSAL YURTTAŞLIK TANIMI	104
3.2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN KURUMSAL ÇEVRESEL UYGULAMALARLA İLGİLENMESİNİN NEDENLERİ	105
3.3. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYI ÇEVRESEL YURTTAŞLIK AKTİVİTELERİNİN BİR AMACI OLARAK TANIMLAMASININ SEBEPLERİ.....	105
3.4. AVRUPA BİRLİĞİ VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK.....	107
3.4.1 Avrupa Komisyonunun KSS'yi Desteklemesinin Nedenleri	108
3.4.2 Avrupa Komisyonu'nun KSS alanında üzerine aldığı görev.....	110
3.4.3. Avrupa Komisyonu'nun KSS İçin Yaptırım Gücü	111
3.4.4. Avrupa Komisyonu'nun Gelecek KSS Hedefleri	111
3.4.4.1 KSS Bilincinin Artması ve Başarılı KSS Örneklerin Sergilenmesi	111
3.4.4.2 Üye ülkelerle İşbirliği	111
3.4.4.3 Tüketici bilgisi ve Şeffaflık.....	112
3.4.4.4 Araştırma	112
3.4.4.5 Eğitim	112
3.5. KOBİ'LER (KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELER)	112
3.6. KSS'NİN ULUSLARARASI BOYUTU.....	115
3.6.1. Dış Odaklı Kurumsal Yurttaşlık Programları	116
3.6.2. Çevre Etkinliklerine Gönüllülük Destegi	118
3.6.3. Çevreci Gruplar ve Halk Arasındaki Stratejik Ortaklık	119
3.6.4 İç Odaklı Sosyal Sorumluluk Uygulamaları.....	121
3.6.5. Kirliliği Önleme ve Üretim Uygulamalarını Temizleme	122
3.6.6. Üretim ve Yöntem Dizaynı.....	123
3.6.7. Atık Azaltımı, Geri Dönüşüm ve Yeniden kullanma.....	124
3.6.8. Kaynakları Koruma Altına Alma	125
3.6.9. Kurumsal Çevresel Yurttaşlığı Yeniden Tanımlama.....	126
3.6.10. Başarılı Kurumsal Yurttaşlık Uygulamalarını Desteklemek.	129
SONUÇ.....	131
EK 1 Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Değerlendirme Raporu	138
KAYNAKLAR	199

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 : Çok Uluslu Şirketin Gelişimi.....	7
Tablo 2 : Dünyanın En Büyük Çok Uluslu Şirketi	15
Tablo 3 : Sürdürülebilirliğe Katkı Sağlayan Oluşumlar	28-29
Tablo 4 : Uluslararası Organizasyonlar Tarafından Başlatılan ve Sürdürülen Başlıca Kurumsal Sosyal Sorumluluk Girişimleri ve Yayınlanan Bildirgeler.....	31
Tablo 5 : Avrupa Birliği Çevre Politikası Tarihsel Gelişimi	62
Tablo 6 : Çok uluslu Şirketlerin Çevresel Performans Raporları	102-103

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1 : KSS Paydaş Katılımı	34
Şekil 2 : KSS'nin Gelişimi Politika ve İş dünyası Yol Haritası	115
Şekil 3 : Kurumsal Yurttaşlık ve Sürdürülebilir Kalkınma	128

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AEP	: Akdeniz Eylem Planı
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
BMİDÇS	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
CBD	: Biyolojik Çeşitlilik Antlaşması
COP	: Taraflar Konferansı
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirme
ÇUŞ	: Çok Uluslu Şirket
DESA	: Sosyal ve Ekonomik Olaylar Departmanı
EMS	: Çevresel Yönetim Sistemi
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GEF	: Küresel Çevre Fonu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KSS	: Kurumsal Sosyal Sorumluluk
MIC	: Methyl Isocyanate
MOSOP	: Ogoni Halkının Yaşamını Sürdürmesi Hareketi
NADECO	: Ulusal Demokratik Koalisyonu
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
RAN	: Yağmur Ormanları Eylem Sitesi
REDD+	: Gelişmekte olan Ülkelerde Ormansızlaşmadan ve Orman Bozulmasından Kaynaklanan Emisyonların Azaltılması
SAP	: Stratejik Eylem Programı
SEA	: Stratejik Çevre Değerlendirme
UNEP	: Birleşmiş Milletler Çevre Programı
UNCEP	: Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı
UNFCCC	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
WCED	: Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu

GİRİŞ

Günümüzde işletmeler faaliyetlerini küreselleşen bir dünyada ve piyasada gittikçe sertleşen rekabet koşullarında sürdürmeye çalışmaktadır. İşletmelerin bu sert rekabet koşullarında, diğer işletmelerin bir adım önüne geçebilmesi ve fark yaratabilmesi ise sadece kâr etmeleriyle mümkün olmamaktadır. Artık işletmelerden kâr etmelerinin ötesinde belirli yükümlülükleri yerine getirmeleri de beklenmektedir. 21.YY'da refah ve barış içinde yaşamamızın sağlanmasında devletler kadar şirketlere özellikle ÇUŞ'lara (Çok uluslu Şirketler) önemli bir sorumluluk düşmektedir. ÇUŞ'lardan daha şeffaf, hesap verebilir ve dürüst olması beklenmektedir. Bu beklentinin karşılığı olarak son yıllarda global olarak yükselen bir değer olan KSS (Kurumsal Sosyal Sorumluluk) yaklaşımı ivme kazanmıştır.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, şirketlerin kurulduğu andan itibaren topluma karşı da sorumlu olacağı anlayışına dayanmakta ve şirketlerin kamu yararını gözetmek üzere (çevrenin korunması, özürülülerin gözetilmesi, yoksullara yardım edilmesi vb. gibi) gönüllülük esasına dayalı olarak yapacakları bütün çalışmaları kapsamaktadır. Bugünün iş dünyasında, kurumsal itibar ticari başarı elde etmek isteyen şirketler için hayati önem taşımaktadır. Son yıllarda, şirketlerin etik bir yaklaşım benimseyerek kurumsal vatandaşlık görevlerini yapmaları için gerek çevresel ve sosyal gerekse piyasa baskısını çok daha yakından hissetmektedir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Sürdürülebilir Kalkınma ilkeleriyle oldukça yakın kavramlar içermektedir. Yani şirketler, aldıkları kararların sadece finansal değil, aynı zamanda sosyal, çevresel ve toplumsal boyutlarını da öngörmek zorunda kalmaktadır. Günümüzde kurumların toplumun gözünde üstlendikleri rol, doğal olarak onların da çevresel ve etik değerlere karşı hassas olmalarını gerektirmektedir. Çevreye verdikleri zarar, çalışanlarına karşı takındıkları uygun olmayan tavır ve hatalı üretimlerin tüketiciye verdiği zarar, çok kısa sürede basına yansımaktadır. Bunlar, hem kurumsal anlamda, hem de ülke genelinde ekonomiye yansıyacak krizler doğurabilmektedir. İşte bu noktada, bazı ülkelerde çevresel ve sosyal konularda yasal düzenlemeler her geçen gün daha da ciddi yaptırımlar getirip,yeni kanunlar, standartlar birbiri ardına kurumların karşısına çıkartmaktadır. Yatırımları yönetenler, artık şirketlerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk politikalarını ve bu konuda yaptıkları

uygulamaları da dikkate alıp, ölçümlenmesini talep etmektedir. Tüketici, alım yaparken KSS performansını görebildiği firmaların ürünlerine giderek artan bir ilgi gösteriyor. Bu akım nedeniyle, son yıllarda şirketler ekonomik, sosyal ve çevresel anlamda sürdürülebilir bir yol izlemek konusunda artan bir baskı altındadır.

Küresel marka olarak bilinen ÇUŞ 'ların bazılarının 1980' yılların başında neden oldukları çevresel felaketler ,(Denize dökülen petroler,yatırım yaptıkları ülkelerde kurmuş oldukları fabrikaların saçmış olduğu zehirli gazlar,kaza sonucu kirlenme,doğal kaynakların yağmalanması,çocuk işçi çalıştırmaları) toplumun güvenini sarsmıştır.Bu bağlamda ÇUŞ'lar kaybettikleri güveni geri kazanmak için kanunlarda yeni düzenlemeler ve raporlama başta olmak üzere çeşitli önlemler almıştır.Yıllık faaliyet raporlarının yanı sıra sorumluluk raporlarının da hazırlanmaya başlanmıştır.Çok uluslu şirketlerin KSS raporlamaları da daha şeffaf bir yönetim anlayışı içinde olduklarını göstermiştir.

Sivil toplum kuruluşları, hükümetler, uluslar arası ve uluslar üstü kuruluşlar hem çevre ile ilgili hem de sosyal konularda işletmelerin daha fazla duyarlı olmalarını istemektedir. Başta Birleşmiş Milletler olmak üzere Avrupa Birliği, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü ve Dünya Bankası şirketlerin sosyal sorumluluğuna önem vermekte sürdürülebilir ekonomik gelişme için şirketleri topluma sosyal fayda sağlamaya ve çevrenin korunmasına katkıda bulunmaya teşvik etmektedir.

I. BÖLÜM

ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN TARİHİ GELİŞİMİ

1.1. ÇOK ULUSLU ŞİRKET KAVRAMI

Çok uluslu şirketlerin günümüzde halen herkes tarafından kabul edilmiş bir tanımı bulunmamakla beraber bir çok yazar ve ekonomist tarafından Çok Uluslu şirket tanımı hakkında değişik tanımlamalar mevcuttur. Çok uluslu şirketleri tarihsel gelişimleri açısından inceleyen **Richard Robinson** bu şirketleri aşağıdaki gibi tarif etmiştir¹.

- **Uluslararası (İnternational) Şirket:** Bir ülkeye güçlü bir şekilde yerleştikten sonra (ana şirket) merkezi yönetimi esas alarak diğer ülkelere yerleşen (yavru şirket) şirkettir.

- **Çok Uluslu (Multinational) Şirket:** Yöneticilerinin kar edebilmek için firma kaynaklarını ülke kimliklerini dikkate almaksızın dağıttıkları, yerli-yabancı faaliyet ayrımı bulunmayan şirkettir.

- **Uluslar ötesi (Transnational) Şirket:** Çok uluslu bir şirket hüviyetinde olmakla birlikte yöneticileri gibi hissedarların da farklı uyruklara sahip olduğu şirketlerdir.

- **Uluslar üstü (Supra-national) Şirket:** Gelecekte uluslar ötesi şirketin alacağı biçimdir.Şirket, uluslar arası bir anlaşma ile kurulan bir kuruluş nezdinde tescil edilecek ve bu kuruluş tarafından denetlenecek ve vergisini buraya ödeyecek, böylece milliyetini hukuken kaybedecek olan şirkettir.

Tanımlar farklı olsa bile ÇUŞ'ların genel özellikleri itibariyle birden fazla ülkede faaliyet göstermeleri, merkezi yönetim, bütün şirket departmanları için tek bir politika izlenmesi ve çeşitli ülkelerde ki şubelerinin işlevlerini kontrol eden

¹ Serhan Oksay ,Küresel Ekonomi ve Bölgeselleşmeler,1.Basım,İstanbul,Okumuş Adam yayınları,2006 S:33

teşebbüslerdir.”Çok uluslu şirketlerin karakteristik özelliği büyüklüğüdür” denilmektedir².

Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Konseyinin (DESA) yaptığı ve akademik çevreler tarafından genel kabul gören tanıma göre ÇUŞ'lar; " iki ya da daha çok ülkede, varlıkları, fabrikaları, madenleri, satış ofislerini.....vb kontrol eden bütün girişimlerdir”³. Bu özellikler dikkate alındığında "ÇUŞ'in genel merkezi belli bir ülkede olduğu halde, işlevlerini bir veya birden fazla ülkede kendi tarafından koordine edilen şubeler, yavru şirketler veya bağlı şirketler aracılığıyla ve genel merkez tarafından kararlaştırılan bir işletme politikasına uygun olarak yürüten büyük şirketlerdir. Bu şirketlerin yatırım, üretim, araştırma işlevi ve personel politikası ile ilgili stratejik kararları ana merkezin bulunduğu genel merkezde alınmaktadır"⁴. **Livingstone'** un ortaya koyduğu tanıma göre, uluslararası faaliyet gösteren işletmede seçime bağlı olarak, birden fazla ülkede sürekli personeli olan, personel yapısının bu özelliğine bağlı olarak günlük faaliyetlerde tek bir ülke yönetimin tamamıyla kontrolünde olmayan yatırımlardır⁵. **Vernon'**un tanımına göre ise yan kuruluşun en az %25'ine sahip olunması gereklidir ve 100 milyon doların altında satış hasılatı olan ve ikiden fazla ülkede üretim faaliyetlerinde bulunmayan şirketleri çok uluslu saymamaktadır. Daha genel bir deyişle, bu tanıma göre, ikiden fazla ülkede yatırım yapan fakat satış hasılatı yüksek olsa bile üretimini yalnızca bir veya iki ülkede sürdüren şirketler de çok uluslu sayılmayacaktır⁶. ÇUŞ olmak için şirketin yan kuruluş açması ya da yerel bir firma ile ortak girişim oluşturması gerekmektedir⁷.

² W.A Sherman. ve G Bohlander,. (Managing Human Resources. 9.th. edition. Ohio: college division, south- western publishing. 1992 s:51

³ Kadir D Şatiroğlu, Çok Uluslu Şirketler, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No : 536, 1984, s. 22

⁴ Gülten Kutsal, ve Ali Rıza Büyüksulu,, Endüstri İlişkileri Boyutunda Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi Teori ve Uygulama, Der Yayınları, İstanbul 1996, s:29-35

⁵ Joanna Kinsey Marketing in Developing Countries, Mc-Millian Publishing, New York. 1998 s:212

⁶Patrick F.R Artisien,. Joint Ventures in Yugoslav Industry ,Gower Publishing, England 1985 s:5

⁷ Öznur Yüksel, Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları (Ankara: Gazi Büro Kitabevi). 1999,s:143

1.2 Çok Uluslu Şirket Teorileri

Günümüzde, küreselleşme sürecine paralel olarak dünyada ÇUŞ'ların sayısı ve etkinliği büyük artış göstermiştir. Bu tür işletmelerin dünyadaki toplam sayısı 2000 yılı itibariyle 37.000'den fazladır⁸. ÇUŞ'ların dünyanın çeşitli ülkelerindeki şube veya temsilciliklerinin sayısı 450.000'e ulaşmıştır. Bu sebepten dolayı, ÇUŞ teorileri ortaya konmuştur. Bunların en önemlileri **lokasyon** ve **uluslararasılaşma** teorileridir

1.2.1 Lokasyon Teorisi

İlk teoriler esasen ekonomik ve coğrafi faktörler üzerinde odaklanarak neden Amerikan şirketlerinin yatırım yapmak için Batı Avrupa'yı seçtiklerini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda ürün dönemleri teorisi, bir firmada neyin ve neden önemli olduğunu, dolayısıyla firmaların neden yurtdışında üretim ve yatırıma başladığını açıklamaya çalışmıştır. Bunun için birçok ülkede yatırım yapılmaktadır. Buna göre üretimin daha düşük maliyetlerle gerçekleştirilmeye çalışılmasına ilaveten, yurtdışına üretim yapmaktansa içeriye üretmenin tercih edilmesi ile tarife ve ticaret engellerinin etkilerinin üstesinden gelme ihtiyacı tarafından harekete geçilmiştir.

Vernon'un katkılarıyla geliştirilmiş bir formu olarak, ürün geliştirme ve yenileme sürecinin durakladığı aşamaya doğru belli bir ürünün üretiminin zamanla daha basit hale geleceği düşüncesine dayanır⁹. Ürün dönemleri teorisi çokuluslu şirketlerin ortaya çıkışını hesaba katmak bakımından fonksiyoneldir. Ürün/teknoloji, gelişmiş bir ülkede üretilip geliştirilmekte; teknoloji olgunlaşınca, en düşük maliyetli yerde kitlesel üretim gerçekleşmektedir. Çok uluslu şirketler teorisini daha iyi açıklayabilmek için bir örnek üzerinden gitmek faydalı olacaktır. Örnek olarak, Meksika otomobil endüstrisini ele alalım. Meksika, büyük ve kendi kendine yeten bir otomobil endüstrisine sahiptir, üretilen tüm arabalar iç piyasada satılmaktadır ve araba üretimine ilişkin tüm parçaların üretimi Meksika'da yapılmaktadır. Ancak, Meksika'da otomobil üreten firmaların çoğu çok uluslu büyük Amerikan otomobil firmalarının ana firmalarıdır. Söz konusu üretime iki alternatif vardır: Meksika'da ana firmalar aracılığıyla otomobil üretimi yapmak

⁸ Internationalization and Globalization Theory- www.phil.muni.cz/.../internationalization-and-globalization-theory.doc (20.04.2009)

⁹ Stephen Gill ve David Law, The Global Political Economy Perspectives, Problems, and Policies, New York, 1988, s:195- 196.

yerine, ABD'de otomobil üretmek Meksika'ya ihraç etmek; yerel Meksika firmaları tarafından otomobil üretimi yapmaktır¹⁰ Dolayısıyla **lokasyon teorisine** göre üretim hammaddenin bulunduğu yere bağlı olarak yapılmaktadır. Amerikan firmaları için Avrupa'da ya da emeğin ve hammaddenin ucuz olduğu yerlerde üretmek, ABD'den ihraç etmekten daha kârlıdır.

1.2.2 Uluslararasılaşma teorisi

Uluslararasılaşma teorisine göre birçok işletme tarafından değişik yerlerde yapılabilecek olan üretimin aynı işletme tarafından yapılmasının nedeni, faaliyetlerin tek bir işletme bünyesinde gerçekleştirilmesinin daha kârlı olmasıdır.

ÇUŞ'ların uluslararasılaşmasına dair birinci yaklaşım, uluslararasılaşmanın avantajını açıklarken teknoloji transferinin önemini vurgular. Teknoloji transferi bazen zorluklarla karşılaşabilmektedir. Potansiyel bir alıcının, bilginin gerçek değerini bilmesi zordur. Bunun yanında bilgi genelde paketlenip satılan bir mal değildir. Bilgi üzerindeki hakların korunması da oldukça güçtür. Dolayısıyla ÇUŞ'ların yabancı ülkelerde kendi işletmelerini kurmaları, teknolojilerini başka bir işletmeye satmaları ile karşılaştırıldığında daha kârlı olmaktadır. Bunu açıklarken de dikey entegrasyonun önemi vurgulanmaktadır.¹¹Dikey entegrasyon sayesinde ulusaşırı şirket, üretimin birbirini izleyen her aşamasında kendisi faaliyet göstermekte ve böylece gerek bilgi teknolojisini korumakta, gerek koordinasyonu artırmakta, gerekse üretimin her aşamasındaki kâr şirketin kendi bünyesinde kalmaktadır. Bu teori ışığında ulusaşırı şirketin imkânlarının artmasında teknolojik değişmelerin rolünün baskısı vardır. 20. yüzyılın bilgi ve teknoloji çağı olması piyasaya giriş engellerinin ve oligopolün büyümesine katkıda bulunmuştur. İmalat sanayiinde elektronik, bilgisayar, otomobil, kimya gibi endüstriler 2. Dünya Savaş'ından sonra hakim endüstrilerdi. Yakın zamanlardan itibaren de ulusaşırılaşma; medya, telekomünikasyon, bilgi süreçleri, önemli ölçüde bankacılık ve finans ve benzeri bir dizi hizmet sektöründe gelişmiştir.

¹⁰,Suna Oksay, Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi,Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi No:8 Ocak 1998 s:2

¹¹ Betül Gür, Yeni Dünya Düzeninde Ulusaşırı Şirketlerin Yeri
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/..../yeni_dunya.doc (20.05.2009)

Böylece uluslararası şirketlerin dikey entegrasyonu, iletişim ve bilgi süreçleri ve taşımacılığın gelişimi dolayısıyla büyük bir hız kazanmıştır¹²

1.3 Çok Uluslu Şirketlerin Tarihi Gelişimi

Çokuluslu şirketler küreselleşme süreci içinde ve yakın dönemde ortaya çıkan şirketler değildir. Çokuluslu yönetimin tarihi gelişimi farklı kaynaklarda değişik isimlendirilmiş olmakla beraber, genel olarak üç ana dönem geçirmiştir.

Tablo 1’de Uluslar arası şirketlerin tarihsel süreç içinde ki gelişimi üç ayrı dönemde ve aralarında ki farklar özetlenmiştir.1500-1850 yılları arası Ticaret Dönemi,1850-1914 yılları arası Sömürgecilik Dönemi, 1914-1945 yılları arası da Ayrıcalık dönemidir.

Tablo 1
ÇOK ULUSLU ŞİRKETİN GELİŞİMİ

DÖNEMLER	DÖNEMLERİN ÖZELLİKLERİ	İŞLETME VE POLİTİK SİSTEM ARASINDAKİ İLİŞKİLER	*ŞİRKET İSİMLERİ
Ticaret (1500-1850)	Kişisel Koloniler), Merkantalizm* İpek, Pamuk, Güherçile, Çay, Porselen, Baharat,, Haşhaş, Kumaş	İşletmelerin mutlak egemenliği	EastIndia Company, Dutch, DanishPortuguese, French, Swedish East India Company, Hudson’s Bay Company,
Sömürgecilik (1850-1914)	Sömürge imparatorlukları İngiliz, Po ¹³ rtekiz, İspanyol, Fransız İlaç, Kimyasal maddeler, İçecek, Barut	Sömürgeciliğe ait kuramlar	Ciba- Geigy, Singer, Bayer, Coca Cola, BASF, Hoechst DuPont,
Ayrıcalık (1914-1945)	Yüksek Gümrük, Ulusal sanayi güçlendirme İlaç, Petrol, Elektronik eşyalar	Politik ayrıcalıklar	Nestle, ICI(Akzo Nobel), Philips, Royal Dutch Shell

Tablo 1-Kaynak:Esin Can Mutlu, **Uluslararası İşletmecilik**, Beta Yayınları, 1.Baskı ,İstanbul, 1999.

¹² Gill ve Law, **a.g.e.**, s. 201.

¹³ Kutal-Büyükuslu, Endüstri İlişkileri (a.g.e)

***Tabloya yazar tarafından eklenmiştir.**

***Merkantilizm:**16.yy'dan 17 yy'nin sonlarına kadar etkili olmuş, siyasi doktrin yönüyle, feodalitenin yerine ulusal devletlerin kurulmakta olduğu bir döneme ait görüşleri yansıtmaktadır.16.yy'dan 18.yy'a kadar yaygın bir anlayışa göre, bir ülkenin güçlenmesi ve itibar kazanması altın ve gümüşün fazlalığına bağlıdır.Merkantalistlere göre kalkınma, ithalatın az, ihracatın çok olmasıyla mümkündür.Bu sayede ülkeye giren maldan daha fazlası ihraç edilerek değerli maden miktarı arttırılabilir¹⁴.

1.3.1. Ticaret Dönemi (1500-1850)

Ticaret dönemi 1500 'lü yılların başından 1850'lerde Avrupa'da sanayi devrimine kadar devam etmiştir.Ticaret dönemi çeşitli bireylerin ülke dışında şanslarını denemek ve dış ülkelerden satın aldıkları malları Avrupa'ya göndererek büyük karlar sağladığı bir dönem olarak tanımlanabilir¹⁵.Bu dönemde ipek, kıymetli metaller, baharatlar gibi malların ticareti daha çok göze çarpmaktadır.İpek ve baharat yollarının etkisiyle zenginleşen XVII.ve XVIII.YY'da ki büyük İngiliz, Fransız, İspanya, Hollanda, İtalya, Portekiz ticaret işletmeleri bugünün uluslar arası işletmelerine de yön vermişlerdir.

Bu dönemde politik baskılar, ülkeler arası ilişkilerin yapısı, sermaye olanaklarının yeterli olmayışı geniş çapı faaliyetlere olanak sağlamamaktaydı.Ancak bununla birlikte Fransa, İngiltere, İspanya, Hollanda, İtalya, Portekiz işletmelerine büyük imtiyazlar tanınmıştır.Bu dönemde kurulan; East India Company, Dutch, Danish, Portuguese, French, Swedish East India Company, Hudson's Bay Company, The Ostend Company, The Muskovy Company gibi büyük ticaret şirketleridir¹⁶. Bu şirketler ipek, pamuk, haşhaş, güherçile, kürk gibi materyalleri dış ülkelerden alarak kendi ülkelerinde ve Avrupa'da satarak büyük karlar elde etmekteydiler.

¹⁴ Serhan Oksay ,Küresel Ekonomi (age) s:35

¹⁵ Özalp İnan (Ed) Uluslararası işletmecilik,Eskişehir:Anadolu Üniversitesi,2004 s:7

¹⁶ Muhlberger Steven, Seventeenth-Century Imperialism , 1999 Nipissing University, History Department <http://www.nipissingu.ca/departement/history/MUHLBERGER/2155/17thimp.htm> (03.04.2009)

18.YY'da (1773 British East India Company) İngiltere Çin Qing hanedanlığıyla büyük ticari açık mevcuttu.İngiltere Bengal'den (Bugünkü adı Bangladeş) haşhaş satın alarak büyük bir tekel yaratmıştı.O tarihte Çin'de haşhaş ticareti yasak olduğundan, şirket gemileri Çin'e haşhaş taşıyamıyordu.Bu yüzden Çin'e gönderilmesi şartıyla haşhaş Bengal'de üretilip Bengal'in başkenti olan Kalküta'ya satılmaktaydı.Çin'deki illegal haşhaş ithalatına rağmen 1799'da Çin'in içine Bengal'den gelen kaçakçılarının ve çeşitli paravan şirketlerin (Jardine, Matheson company gibi) yılda ortalama 900 ton kadar haşhaş kaçırıldığı tespit edildi.Lintin Adasından gelen uyuşturucu satıcılarının gelirleri Kanton'da bulunan şirket fabrikasına ödeniyordu.1838'de yılda 1400 tona yaklaşan haşhaş ticaretinin artmasıyla Çin'de haşhaş kaçakçılığına karşı mücadele için gönderilen yeni vali, kaçakçılar için idam cezasını düzenlemiştir.Bu durum; 1.Haşhaş savaşının sonunda İngiltere'nin Hong Kong'a el koymasıyla sonuçlanmıştır¹⁷.

Hudson's Bay Company Kuzey Amerika'da kurulmuş ve dünyanın en eski ticaret şirketidir. Hudson's Bay Company Kuzey Amerika'da(Bugün ki Kanada) kurulmuş ve dünyanın en eski kürk ticareti yapan şirketidir. Amerikan yerlilerine hayvan avcılığı yaptırıp üretimini sağlamaktaydı¹⁸.

Bu dönemde bankacılık önem kazanmaya başlamış; ülke dışı yatırımlara ağırlık verilmesi bu sektörü zorunlu kılmıştır. Ticaret dönemi Asya, Afrika ve Latin Amerika'da kolonilerin oluşturulması ve batı işletmelerine Japonya ve Çin'de ayrıcalıklar verilmesiyle sona ermiştir.

1.3.2. Sömürgecilik Dönemi (1850-1914)

Sömürgecilik dönemi sanayi devriminden (1850) I.Dünya Savaşının başlangıcına kadar devam etmiştir.Coğrafi keşiflerin tamamlandığı, ülkelerin

¹⁷ Marx Karl,The East India Company-Its History and Results,MECW , ,Vol:12 June, 1853 s:148 <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1853/07/11.htm> (22 Mayıs 2009)

¹⁸ Hudson's Bay Company History http://www.gov.mb.ca/chc/archives/hbca/about/hbc_history.htm 1 (24 Mayıs 2009)

birbirleriyle olan ticari ilişkilerinin belirginleştiği ve genişlediği bu dönemin en belirgin özelliği sanayi devriminin sonucunda büyük işletmelerin kurulmuş olmasıdır¹⁹.

Avrupa'daki büyük Sanayi Devrimi sonunda Avrupa işletmelerinin çalışma alanları değişmiş, daha önceki ticari dönemin özelliği olan dış ülkelere satın aldıkları malları ülke için de satarak büyük karlar sağlanması yerine daha kolay ve ucuz elde edilebilen sanayi mallarına yönelik faaliyetler başlamıştır. Özellikle maden ve tarım ürünlerine önem verilmiştir.

XIX.YY'da dış yatırımlar Batı Avrupa'dan Asya, Afrika ve Amerika'nın gelişmemiş ülkelerine yapılmıştır.Bu YYda özellikle İngiltere'nin yatırımları hissedilir biçimde artmış olup, bu yatırımlar işletmelerin yönetimlerini ele geçirmekten çok kardan pay alma şeklinde olmuştur²⁰.

İngiltere'yi diğer Avrupa ülkeleri takip etmekteydi, Özellikle Almanya, Hollanda ve Fransa önemli yatırımlar yapmıştır.İngiliz işletmeleri Hindistan'da, Avustralya ve Güney Afrika'da, Fransız işletmeleri Kore, Tunus gibi ülkelere yatırım yapmıştır.

Bu dönemde ABD işletmeleri ülke içinde alt yapı yatırımlarının azlığı sebebiyle pasif durumdaydı.Bu da gelişmelerine olanak vermemekteydi.1876 yılında yeni Gümrük Vergileri Kanununun çıkarılması sonunda bir ABD işletmesi olan Du Pont mevcut iki Kanada barut fabrikasını satın almak üzere uluslar arası alana girmekteydi.1920'lerde Du pont ve General Motor ethyl olarak bilinen bir maddenin araba motorlarının daha sorunsuz çalışması için dağıtımını yapmaktaydı.Fakat bu madde Dünya Sağlık Örgütü tarafından 20.yy'nin hatası olarak damgalanmıştı.Du pont ve Standart oil tesislerinde çalışan 80 işçi bu maddenin etkisiyle ağır zehirlenme geçirerek ölmüştür. 1923 yılında ABD'nin en büyük şirketlerinden üç tanesi General Motors, Du Pont ve Standard Oil of New Jersey birleşerek Ethyl Gasoline Corporation ortaklığını kurdular.Amaçları, dünya talebini karşılayacak miktarda Tetraetil kurşun üretmekti.İnsan sağlığına kurşundan zehiri daha az bir ürün izlenimi yaratmak için katkı

¹⁹ Simcha Ronen ,Comparative and Multinational Management,1.Edition,Newyork, Wiley, John & Sons, 1986,Sf:224

²⁰ İnan Özalp,Uluslar arası İşletmecilik (age)s:9

maddelerine 'etil' adını verilmiştir.Bu ürün 1 Şubat 1923 günü halkın tüketimine sunuldu. Hemen hemen aynı günlerde üretimde çalışan işçilerde yürüme dengesizliği ve zehirlenmenin ilk aşamasına özgü zihin bulanıklıkları görülmüştür..

Şirketler yeni yatırım alanları bularak karlarını maksimize etmek için çok uluslu olurlar. Başka ülkelerde yatırım yapmanın gümrük duvarlarından kurtulmak, ucuz emek kullanmak, vergi kolaylıklarından yararlanmak, Hammaddelere yakın üretim yeri kurmak, yeni pazarlar kazanmak gibi nedenleri vardır. Bu yatırımlar merkez ülkeye bağımlı montaj sanayi türü yatırımlar olabileceği gibi, merkezle ilişkisiz bütünleşmiş tesisler de olabilir. Çok uluslu şirketlerin yaygınlaşması sermayeyi giderek uluslararasılaştırmaktadır.19.YY'da uluslar arası karakteri baskın olan sermaye bu özelliğini hızla kaybetmektedir. Çok uluslu şirketler iletişim teknolojisi ile birlikte küreselleşme sürecini başlatan en önemli uluslar olmuştur²¹.Bilgi ve iletişim araçlarının gelişmesi sonucu ülkeler kendi sınırları dışında gelişen ekonomik ve siyasal gelişmeleri izleme olanağı bularak pazar yaratma ve pazar genişletme savaşı başlatmışlardır²². Soğuk savaşın insan haklarına yansımaları da daha yeni zaferini ilan etmiş ultra kapitalizmin bu düzenli ortamı koruma çabaları şeklinde ortaya çıkmıştır. Böylece bir kutuplaşmaya ve güç kaybına daha katlanmak istemeyen güçler düzeni korumak için bir yandan yeni ihlaller yaparken, öte yandan insan hakları konusundaki düzenlemeleri önemsediklerini göstermeye başlamışlardır.

1.3.3. Ayrıcalıklar Dönemi (1914-1945)

Ayrıcalıklar dönemi I.Dünya Savaşının başlangıcından II.Dünya Savaşının bitimine kadar devam etmiştir.Bu dönemin en belirleyici özelliği I.ve II.Dünya Savaşının işletmeler üzerinde ki etkidir ki; I.Dünya Savaşından sonra ki yıllarda dış ticareti engelleyici politikalar ortadan kalkmış, çok uluslu işletmeler artış göstermiştir.

Dış ülkelere yapılan tarım ve madenciliğin önemli yer tuttuğu sömürgecilik döneminden sonra ayrıcalıklar döneminde otomobil sektöründe dış ülkelere yapılan

²¹ Emiroğlu, Danişoğlu, Berberoğlu Ekonomi Sözlüğü 1.Baskı Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları 2006 s:157, 158

²² Özer Ahmet, Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni Karşısında İnsan Haklarının Durumuna Sosyolojik bir Bakış,Toplum ve Hukuk Dergisi,Sayı:12,2007 s:3

yatırımlar önem kazanmıştır.Başta Almanya, Fransa, İngiltere’de üretim işletmeleri kuran çok uluslu ilk şirket “General Motors” olmuştur.²³ Modern uluslararası tesis kurulmasında örnek olarak İngiltere’de bir deterjan fabrikası olan “Lever Brothers”ı gösterilebilir.Bu işletme 1929 yılında Hollanda’nın Dutch Margarine Union işletmesiyle birleşerek Unilever’i meydana getirmiştir.Bu nedenle Unilever ilk uluslararası işletme özelliği olarak kabul edilmektedir.Bundan sonra diğer Avrupa işletmeleri de ülke dışında faaliyet göstermeye başladılar.Nestle, ICI (Akzo Nobel), Philips ve Royal Dutch Shell en belirgin örneklerdir.

Ayrıcalıklar döneminin genel özelliği sömürge yönetiminin çökmesi ve hammadde sağlanmasında ayrıcalıklar oldu.Kongo’da Lever imtiyazı, Ortadoğu ve Arabistan’da ilk petrol imtiyazı ve Orta Amerika’da United Fruit birlikleridir²⁴.Bu işletmeler sınırları içinde çalışanlara ev, sağlık, halk sağlığı, eğitim, yiyecek, içecek, eşya desteği, ulaşım olanakları sağlanmıştır.1929 yılında ki büyük buhrandan özellikle batılı ülkeler önemli ölçüde etkilenmişlerdir.İşsizliğin artması ve üretilen malların elde kalması işletmeleri buhrana daha da sürükleyerek özellikle Avrupa ve Amerika’nın diğer ülkelerdeki gücünün azalmasına neden olmuştur.Yüksek ücretli batılı yöneticiler yerine Afrikalı, Asyalı ve Latin Amerikalılar işlere yerleştirilmiştir.Ayrıcalıklı dönem Nasyonalizme bağın artmasıyla sona ermiştir.

1.3.4. 20.YY’da Çok Uluslu Şirketlerin Gelişimi

I. ve II.Dünya Savaşlarının olumsuz etkileri işletmelerin gelişimini olumsuz yönde engellemiştir.Bu nedenden dolayı Çok uluslu şirketlerin gelişimi XX.YY’ın ilk yarısında genişlemesi oldukça yavaşlamıştır.1960 yılında AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu)AB gümrükleri ABD’li şirketleri yer değiştirmeye zorlamıştır. **Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)** adıyla bilinen 12 Avrupa ülkesinin yer aldığı birlik 93

²³ Temizel Handan,Küresel işletmecilikte ülkelerin sosyo-kültürel yapılarından kaynaklanan sorunlar Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 19,2008
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Handan%20TEM%C4%B0ZEL%20-%20Erol%20TURAN%20-%20Metehan%20TEM%C4%B0ZEL/TEM%C4%B0ZEL,%20HANDAN.pdf
(13.09.2009)

²⁴ Beliz Dereli Çok Uluslu Şirketlerde İnsan Kaynakları Yönetimi(Elektronik Versiyon) İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal bilimler dergisi Yıl 4 Sayı:7 2005 s:60-64

yılında resmi olarak **Avrupa Birliği (AB)** adını alır²⁵. 1995'te birliğe **İsveç, Finlandiya ve Avusturya'nın** katılımıyla üye sayısı 15 olur. Avrupa Birliği'ni ortaya çıkaran nedenler, başını Almanya ve Fransa'nın çektiği Avrupa emperyalistlerinin başta ABD olmak üzere diğer emperyalistler karşında güç kazanma, onlarla rekabet edebilme ve dünya pazarından daha çok pay alabilmeyi sağlamaktır. Avrupa Birliği olarak somutlanana kadar birlik çeşitli aşamalardan geçmiştir. Bir bakıma Avrupa emperyalistlerinin 2. Dünya Savaşı'ndan sonra yaptıkları çeşitli bölgesel ekonomik, ticari anlaşmalarının, gümrük birliklerinin, siyasi oluşumların üzerinde bunların bir toplamı olarak ortaya çıkmıştır.

Çok uluslu şirketlerin gelişmesine ve yayılmasına iki dünya savaşı da engel olmuştur. Çok uluslu şirketlerin savaş sonrasında yayılmalarına yol açan çeşitli koşullar vardır.²⁶

1. Ekonomik yönden güçlü ülkelerin çoğu, II. Dünya Savaşı'na ve o zamanın ekonomik bunalımına neden olan tutumlardan vazgeçip, daha serbest yatırımlara ve ticarete yönelmek konusunda görüş birliğine varmıştır.

2. Dünya Bankası ve Uluslar arası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşlar kendilerini ülkelerarası borç, alacak, ödeme ve ticaret bilançolarının ödenmesi konusunda küresel piyasayı daha güvenilir hale getirmişlerdir.

3. Avrupa imparatorluklarının sömürge gücü ilk başta Asya'da olmak üzere çökmüş ve bunun Afrika izlemiştir. Bağımsızlığını yeni kazanmış Afrika ulusları ve Latin Amerika'daki az gelişmiş ülkelerin ekonomik gelişme arayışı enerji ve üretim maddelerine olan güçlü arzın artmasına yardımcı olmuştur.

4. Savaş zamanı Birleşik Devletler'deki dokunulmamış ve dünya çapında işleyişe hazır yeni üretim kaynakları bunu desteklemiştir. Nakil olanakları, iletişim ve maddi güç büyük ölçüde artmıştır. Buna ek olarak, bazıları savaş için geliştirilen yeni üretim konuları ve teknolojileri, ticari ve şahsi kullanım için son derece uygun hale

²⁵ Orta doğu Teknik Üniversitesi Avrupa Birliği Tarihi http://abofisi.metu.edu.tr/ab_tarihi.htm (12.04.2009)

²⁶ Beliz Dereli ,Çok Uluslu Şirketlerde –(age) s:60-64

getirmişlerdir. Bu dönemde iki yeni etkileyici faktör ortaya çıkmıştır. Politik liderlerin yerel sorumlulukları ve teknik, parasal kaynakların önemidir. Bu iki önemli unsurun farkına varılması ev sahibi ülkenin batılı girişimcilerle pazarlık payını arttırmıştır. Bir çok ülke yerel yönetime davetsizce giren batılıların varlığını görmüştür. Bu sıralarda ortaya çıkan bağımsızlık, egemenlik, demokrasileşme hareketleri bir çok ülkenin bağımsızlık isteğini cesaretlendirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı ardından ortaya çıkan ekonomik durgunluk ve sonrası büyük dünya buhranı sebebiyle, uluslararası ticaret, döviz kontrolünün, ayrımcı uygulamaların, ticaret kısıtlamalarının, yıkıcı rekabetin ve misilleme devalüasyonların sonucunda, temelinden sarsılarak daralmış ve uluslararası ödemeler çıkmaza girmişti. Bu dönemde, serbest ticaretten vazgeçilerek ithalat serbestliği ve sermaye çıkışlarını önleyici koruma önlemleri alınmıştır. Alınan bu önlemler önce tarifeleri kapsamış ve 1930-1933 yıllarında bir çok ülke tarifelerini yükseltmiştir. Ancak durgunluğun ortaya çıkardığı fiyat düşmeleri kısa sürede bu gümrük artırımlarını etkisiz kılmış ve miktar kısıtlamaları korumanın tek aracı biçimine dönüşmüştür. Bunun yanında, ülkelerin tarife sistemlerindeki farklılık da uluslararası ticareti güçleştirici bir faktör olarak ortaya çıkmıştır. 30 Ekim 1947 'de 23 ülke tarafından imzalanan **Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT)** ile dünya ticareti artmıştır²⁷. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki uluslararası ekonomik ve mali sistemin temeli 1944'te toplanan Bretton Woods Konferansı'nda atılmıştır. Konferansın sonucunda kurulmasına karar verilen iki örgütten birisi olan Dünya Bankası, Avrupa ekonomilerinin onarımına katkıda bulunmak (daha sonraları AGÜ'lere kalkınma yardımı sağlamak), ikincisi olan Uluslararası Para Fonu (da uluslar arası parasal ve mali sistemin düzenli biçimde işlemlerini sağlamakla görevli idi. 1947 yılında ise Tarife ve Ticaret Konusunda Genel Anlaşma (**General Agreement on Tariff and Trade- GATT**) adıyla Cenevre'de bir organizasyon kurulmuştur²⁸. Amaç, ticaretin çok taraflı anlaşmalarla özendirilmesiydi. Yani dünya ticaretinin global olarak serbestleştirilmesi idi. Bunu yapmak için de bazı temel ilkeler benimsenmiştir. Bunlar;

²⁷ Lester Thurow, The Future of Capitalism: How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World 1. Basım New Jersey, U.S.A. E Rutherford, Penguin Group 1997 s:98

²⁸ Süha Atatüre, Tarihsel Gelişim sürecini anlamak, Stratejik Araştırmalar Dergisi, Sayı 2, Yıl: 1 Eylül 2003 s:71

1. Üye ülkeler arasındaki ticarete ayrımcılık yapmama (non discrimination),
2. Koruma aracı olarak yalnızca gümrük tarifelerinin kullanılabilmesi,
3. Görüşmelerde üyeler arasında “karşılıklı ödün ilkesi” nin uygulanması,
4. Üyeler arasındaki ticari anlaşmazlıklarda arabuluculuk görevi,
5. Tarife indirimlerinin bağlayıcılığı.

Genel anlaşmada genel ve özel olarak ayrılmış bulunmaktadır. Genel amaçlar ana hatları ile üyelerin hayat seviyelerini yükseltmek, reel gelir ve efektif talepte istikrarlı bir büyüme ile dünya kaynaklarında tam kullanımı sağlamak, üretimin ve uluslararası ticaretin geliştirilmesine yardımcı olmaktır. Özel amaçlar ise genel amaçlara ulaşmak için tarifeler ile uluslararası ticarete konan diğer ayrımcı engelleri azaltmak olarak belirlenmiştir.

Tablo 2 : Dünyanın En Büyük Çok Uluslu Şirketi (İlk 10)

Şirket	Ülke	Sektör
Royal Dutch Shell	Hollanda	Petrol
ExxonMobil Corporation	ABD	Petrol
Wal Mart	ABD	Parekende
BP	Birleşik Krallık	Petrol
Chevron Corporation	ABD	Petrol
Total S.A.	Fransa	Petrol
Conoco Phillips	ABD	Petrol
ING Group	Hollanda	Finans
Sinopec	Çin	Petrol
Toyota Motor	Japonya	Otomotiv

Kaynak: The Fortune Global 500, July 2009

<http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2009/countries/>

1.4. KÜRESELLEŞMENİN TARİHİ

Küreselleşme çok farklı anlamlarda kullanılan üzerinde görüş birliğine varılamamış bir kavramı temsil etmektedir. Küreselleşme ekonomik anlamda “Ekonomi ve Sermayenin küçülmesi” “Yeniden yapılanma” süreçlerini, devletsel alanda “Devletin küçülmesi”, Serbest piyasa sisteminin tam egemenlik kurması” gibi söylemleri dile getirerek tüm dünyada egemen bir ideoloji anlamına gelmiştir.²⁹ Teknoloji ve iletişimde meydana gelen büyük ilerlemelerin etkileyip yönlendirdiği süreçler küreselleşme kavramı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Bilginin, hammaddenin, mal ve hizmetlerin artan bir şekilde uluslararası dolaşım ve paylaşımına girmesi 20. YY’ın şahit olduğu bir gelişmedir. Özellikle 1980’ li yıllardan sonra ekonomik ilişkiler yaygınlaşmış, ideolojik farklılıkları temel alan kutuplaşmalar çözülmüş, dünya çapında bir liberalleşme sürecine girilmiş, kültürler, inanç ve idealler sınırları aşarak daha benzer bir hale dönüşmeye başlamıştır.³⁰ 1980’li yılların başlarında neoliberal iktisat politikalarının da katkısıyla hız kazanan küreselleşme süreci, dış ticaret, yabancı sermaye ve özellikle finansal akımların hızla artmasında ve çok uluslu şirketlerin etkinlik alanının genişlemesinde önemli bir rol oynamıştır. **Neo-liberalizm**, 1970’lerin sonunda Batı toplumlarında başlayan ve 1980’lerin başından itibaren dünya çapında yaygınlık kazanan iktisadi politikaları adlandırmak üzere kullanılan bir kavramdır.

Dar anlamda **Neo-Liberalizm**, 1980’lerden bu yana sermayenin ve onunla işbirliği içerisinde olan grupların güç ve kazanımlarını artırmaya yönelik ortak çabalarının bütünü olarak tanımlanırken, geniş anlamda ise kapitalizmin belirtilen tarihten sonraki gelişim aşamasını tanımlamakta kullanılmaktadır³¹.

Dünya ekonomisini temelden etkileyen çok önemli değişiklikler olduğu ve değişimin devam etmekte olduğu bilinmektedir. Dünya ekonomisi daha fazla uluslararasılaşmakta aynı zamanda da daha çok küreselleşmektedir. Uluslararasılaşmak ülke sınırlarını aşan ekonomik faaliyetlerini yaygınlaşmasını ve çoğalmasını ifade

²⁹ Banu Uçkan ve Deniz Kağnıcıoğlu ,Endüstri İlişkileri ,1.Baskı Eskişehir T.C Anadolu Üniversitesi yayını 2004 s:286

³⁰ Hasan Tağraf,Küreselleşme süreci ve çok uluslu işletmelerin küreselleşme sürecine etkisi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002 s:35

³¹ Özgür Orhangazi, Temel Demirer, Yeni Düzen(siz)likten Başkaldırı’ya, 1.Baskı, İstanbul, Ütopya Yayıncılık, 2005 s:401

etmektedir. Ekonomik faaliyetlerin globalleşmesi iki şekilde kendini göstermektedir. Birincisi; Uluslararası ticaretin mal ve hizmet üretiminin dünyanın her yerine yayılmaya başlaması, ikincisi Çok uluslu şirketlerin gittikçe artan bir şekilde dünyanın her yerine yaptıkları direkt yatırımlar ve gittikçe daha karmaşık hale gelen faaliyetleridir.³²

Küreselleşme ile beraber ülkeler arası ticari engeller kalkmış, uluslar arası arenada faaliyet gösteren şirketler yeni stratejiler sunmaya itmiştir. Küreselleşme olgusunu doğuran sebeplerden biri de çok uluslu şirketlerin etkisidir. Ticaret alanında küreselleşme, ülkeler arasında mal ve hizmet akımları üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması veya azaltılması sürecini kapsar.³³

Ticari Küreselleşme veya küresel ticaret diğerlerinden daha eski bir gelişmedir. Bu gelişme 1947’de kurulan GATT çerçevesinde gümrük tarifeleri ve kotaların kaldırılarak uluslar arası Ticaretin evrensel boyutlarda serbestleştirilmesi çalışmaları ile başlatılmıştır. Küresel ticaretin gelişmesinde GATT çerçevesindeki uluslararası düzenlemeler, iletişim ve haberleşme basta olmak üzere teknolojik gelişmelerin de önemli etkileri vardır. Bu sayede taşıma maliyetleri düşmüş uluslararası pazar gelişmeleri daha kolay izlenir bir duruma gelmiştir.³⁴

1980’lerden sonra GATT’ın himayesi altında ülkeler arasındaki ticaret engelleri azaltılmıştır. Özellikle Uruguay Raundu ile 1 Ocak 1995’ten itibaren daha fazla liberalizasyon sağlamak ve bunun için tarife ve tarife dışı engelleri azaltmak ve dünya ticaretinde bir gelişme yaratarak bütün ülkelerin ve özellikle az gelişmiş ülkelerin kârlı duruma geçişi hedeflenmiştir.³⁵

1980 yılından itibaren ekonomik küreselleşme büyük bir hız kazanmıştır. Bu dönemde dünya ticareti hızla artmıştır. Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre toplam dünya ticareti, 1960 yılında 266 milyar dolar iken, 1986 yılında 4. 334 milyar dolara ulaşmıştır.

³² Necdet Timur (Ed), Stratejik Yönetim, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2006 s:257

³³ Halil Seyidoğlu, Uluslararası İktisat Teori, Politika ve Uygulama, 15. Baskı, İstanbul, Güzem Yayınları, 2003 s:142

³⁴ Halil Seyidoğlu, Uluslar arası İktisat... (age) s: 189

³⁵ Doğan Uysal, 'Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler', Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim, Ekonomi. Ed. M.A. Çukurçayır, Çizgi Kitabevi, Konya, 2003 s:306.

Ortalama büyüme oranı yıllık % 10,89 civarında gerçekleşmiştir. Dünya ticaretindeki bu gelişmeye neden olan en önemli faktörlerden bir ve ikinci Dünya Savaşı'ndan sonra çok önemli uluslar arası anlaşmazlıkların olmamasıdır. Ayrıca teknolojik ilerlemeler, pazarlar arası etkileşimi güçlendirmiş ve dünya ticaretini artırmıştır.

Küreselleşme ile beraber gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerinin büyümesiyle ticaret artmış ve bu ticaretten sağlanacak kazanç artmıştır. Dış kaynaklardan gelen faaliyetlerde az gelişmiş ülkelerde endüstriyel olarak sağlanmıştır. Doğrudan yabancı yatırımlar ile istihdam dış ticaret ve ekonomik canlanma artmıştır³⁶.

Çok uluslu şirketlerin küreselleşmenin sonucu olarak dünya ülkelerine yaptığı yatırımlar istihdam, ekonomik, canlanmanın artışına destek olması birlikte şirketlerin istismar ettikleri kavramlarda mevcuttur. Kurumsal sosyal sorumluluk kavramını en fazla benimseyenlerin başında Çok uluslu şirketler olmasına rağmen yatırım yaptıkları ülkelerdeki zararlar ile bu kavramın çeliştiği görülmektedir.

Çok uluslu şirketler, birçok ülkenin ekonomisinde ve uluslararası ekonomik ilişkilerde önemli bir rol oynamaktadır. Bu konu, gerek hükümetlerin, gerekse işçi ve işveren kuruluşlarının giderek daha çok ilgisini çekmektedir. Bu tür girişimler doğrudan uluslar arası yatırımlar ve diğer yollardan, sermayenin, teknolojinin ve emeğin daha etkin kullanımına katkıda bulunarak gerek geldikleri gerekse gittikleri ülkelere önemli yararlar sağlayabilirler. Buna karşılık, çok uluslu şirketlerin etkinliklerini kendi ulusal çerçevelerinin ötesinde örgütleyebilme alanında sağladıkları ilerleme, tek elde biriken ekonomik gücün istismar edilmesine, ilgili ülkelerdeki ulusal politikalarla ters düşülmesine de yol açabilir.

³⁶ Doğan Uysal (age) s:307

1.5. İŞ ETİĞİ VE ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER

İş Etiğinin ne olduğu ya da ne olması gerektiği yönünde bir çok tanımlar yapılmıştır. Bu tanımlardan bazıları şu şekilde tanımlanmıştır. İş etiği iş dünyasında davranışlarımıza yön veren ahlaki prensipler ve standartları kapsamaktadır³⁷.

İş etiği bütün ekonomik faaliyetlerde dürüstlük, güven, saygı ve hakça davranmayı ilke edinmek ve çevreyle temas halinde bulunurken aynı çevreyi paylaşan topluma destek olmaktır³⁸.

İş etiği, doğru ve haklı olmayı esas alan, kanun ve düzenlemelere itaatin daha ötesine giden davranış kuralları bütünüdür. İş yerinde doğru ve yanlısın ne olduğunu bilmek ve doğru olan şeyi yapmaktır³⁹.

Kişinin hareketleri ve kararları ile neyin iyi, adil ve hakkaniyetli olduğuna ilişkin standardı tanımlayan bir dizi temel ilke veya değer arasındaki tutarlılık olduğu belirtilmektedir.

Günümüzde etik değerlerin iş hayatıyla birlikte ele alınması gerekliliği ortaya çıkmıştır.⁴⁰ İş etiğinin odak noktası da işletme politikalarının, kurumların ve davranışların nasıl oluşturulacağı ile ilgilidir. Nitekim iş hayatında son yıllarda karşılaşılan etik olmayan davranışların ve kararların artması bu konuyu gündeme taşımıştır. Bununla birlikte yetersiz yasal düzenlemeler ve iş yaşamında uluslar arası faaliyetlerin artması, etik ile ilgili yeni konuların oluşmasına yol açmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra 1950-1970 yılları arasındaki yirmi yıl ekonominin hem ABD'de hem de Avrupa'da patlama yaptığı refah yılları olarak bilinmektedir. Bu yıllarda kitle üretimi yapan dev firmalar ve uluslar arası şirketler artık iş dünyasının vazgeçilmez unsurları haline gelmişlerdir. Bu yıllarda işletme yöneticiliği de firmaların hacimlerinin büyümesiyle birlikte karmaşıklaşmaya başlamıştır.

³⁷ O. C. Ferrel, John Fraedrich, Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases, Houghton Mifflin Company, Boston, 1994, s:6

³⁸ Mahmut Arslan İş ve Meslek Ahlâkı, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2005 s:51

³⁹ Carter McNamara, Complete Guide to Ethics Management: An Ethics Talked of Managers, www. Mapnp.org / library / ethics / ethxgde.htm , 1998 (17.04.2009) , s. 1 - 18.

⁴⁰ Sezen Ünlü (Ed), Sosyal Psikoloji, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2004 s:277

Pazarlama, Pazar araştırması, personel yönetimi, halkla ilişkiler gibi yeni işletme fonksiyonları oluşmaya, tüketici hakları, reklamlar ve satış geliştirme teknikleri incelenmeye başlamıştır. Bununla beraber bu dönemin ikinci yarısında işletme bir ahlaki birim ya da bütün olarak ele alınmıştır. 1960'lar ise iş etiği alanında yapılan çalışmaların büyük bir artış gösterdiği bir on yıldır. İş dünyasında yaşanan önemli değişimler 1960' lı yıllarda olmuştur⁴¹. Bu değişimler sanayileşmenin gelişmesi nedeniyle kirlenme, nükleer atıklar gibi bir çok ekolojik sorunu ortaya çıkarmaktadır.70'li yıllarda işletmeler toplum imajları konusunda bu dönemde daha duyarlı hale gelirken sosyal taleplerde artış mevcuttur.Akademisyenler özellikle yönetim ve pazarlama üzerine araştırmalar yaparak özellikle iş adamlarının hangi durumda nasıl davranabilecekleri konusunda araştırmalar yapmıştır.Ancak bu dönemde Etik kavramı işletmeler tarafından önemsenmiş gibi görünse de karar alma sürecinde yaşanan aksaklık yaşanmıştır.Bu da etik kavramının tam olarak özümsememiş olmasından kaynaklanmaktadır⁴².80.li yıllarda ortaya çıkan küreselleşme ve bilgi kaynağı süreci bilginin üretilmesine bağlı olarak ekonominin hızlı bir ivme kazanmasını sağlamıştır.Bu dönemde sıkça yaşanan şirket birleşmeleri ile geleneksel yapıdan üstün ve farklı network ve bilgi sektöründeki işler bireysel özgürlüğe işlerlik kazandırmıştır⁴³. 2000' li yıllarda iş etiği; iş faaliyetleri etik ile ilgilenen bir çalımsa alanı haline gelmektedir. iş etiği alanı basit anlamda belirli durumlarda ne yapılması ya da ne yapılmaması gereği üzerinde durmaktan çok, işletmelerde etik, sorumluluk ve karar alma gibi kavramlar arasında sistematik ilişkiler kurmaktadır. iş faaliyetlerinde etik karar alma süreci felsefi, ekonomik, sosyolojik, psikolojik ve dini bakış açılarından ele alınmaktadır. Yöneticiler ve bu konuda çalışan araştırmacılar bireylere ve örgütlere etik kararları alma konusunda yardımcı olabilecek sistematik rehberler geliştirmeye çalışmışlardır.

⁴¹ Çetin Bektaş,Mehmet Ali Köseoğlu,İş Etiği ve İş Etiğinin Yayılma Süreci,Süleyman Demirel Üniversitesi,İ.İ.BF Dergisi Cilt:13 Sayı:1 2008 s:149-150

⁴² Robert W.Wilcke ,An Appropriate Ethical Model for Business and Critic of Milton Friedman's Thesis,The Independent Review ,Vol:9 No:2 2004 s:194-195

⁴³ Sibel Gök, İş etiği ile iş ahlakı arasındaki ilişki ve çalışma yaşamında iş etiğini etkileyen faktörler, Uluslararası insan bilimleri dergisi cilt:5 sayı 1 (Ocak -Haziran 2008),s:5-6

Özellikle kâr maksimizasyonu güdüsüyle hareket eden kimi firmaların, etik normları ihlal etmeleri küresel ölçekte çok yönlü bir sorunlar demetinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Toplum sağlığını olumsuz etkileyen ürünlerin üretilmesi, ürün satışında kalite-fiyat dengesinin geri plana atılması, yanıltıcı reklamlar, müşteri tatmininin önemsenmemesi, genel olarak tüketici haklarının ihlali, vergi kaçakçılığı, rüşvet, kayıt dışı ekonominin güçlenmesine yol açan çeşitli usulsüzlükler, rakip firmaların toplumsal prestijini sarsıcı olumsuz propaganda, emeğin sömürülmesi, en uygun çalışma koşullarının göz ardı edilerek çalışanların ciddi sağlık sorunlarıyla baş başa bırakılmaları, çevre felaketlerinin tetiklenerek ekolojik dengenin bozulması ve sürdürülebilir kalkınma imkanlarını yok edici diğer sorumsuz eylem biçimleri bu sorunlar demetinin ana bileşenlerini oluşturmaktadır ⁴⁴.

İş ahlâkı alanında var olan derin boşluğu görünür kılan ve sıkça yaşanan sarsıcı skandallara kaynaklık eden bu sorunlar yumağı, sosyo-ekonomik süreçte iş ahlâkı temelinde ivedilikle yeniden yapılanma gereksinimine gönderide bulunmaktadır.⁴⁵

1.5.1. Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve İş Etiği

Kurum ve kuruluşların toplumun sosyal, çevresel ve ekonomik kaygılarını, kendi istekleriyle faaliyetlerinin ve paydaşlarıyla ilişkilerinin bir parçası haline getirmesi ve tüm paydaşlarına ve topluma karşı etik ve sorumlu davranması, bu yönde kararlar alması ve uygulamasıdır. Kurumsal sosyal sorumluluk yaygın olarak özel organizasyonlar için kullanılan bir kavramdır ve literatürde yaygın olarak “*şirket sosyal sorumluluğu*” (*corporate social responsibility*) kavramı ile ifade edilmektedir. Şirket sosyal sorumluluğu, şirketlerin işletme faaliyetlerinde sadece kendi özel çıkarlarını (karlarını) maksimize etmenin ötesinde işletme faaliyetlerinden doğrudan ve/veya dolaylı olarak etkilenen tüm menfaat sahiplerinin (stakeholders) çıkarlarının da dikkate alınması anlamına gelir.⁴⁶

⁴⁴ Süleyman İlhan, İş Ahlakı: Kurumsal bir Yaklaşım, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:7 Sayı:2 Aralık 2005 s:259

⁴⁵ Süleyman İlhan (agm) 260

⁴⁶ Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği, Türkiye’de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Değerlendirme Raporu İstanbul, 2008

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ilk kez 1953 yılında 1953'te basılan Howard Bowen imzalı "*Social Responsibilites of the Businessman*" isimli kitapta yer almaktadır Bowen'e göre iş adamının sosyal sorumlulukları bazı yükümlülüklerinin toplamından oluşuyordu. Bu yükümlülükler arasında ise halk için arzu edilebilir politikaları takip etmek, kararları almak, eylemleri takip etmek sayılıyordu.⁴⁷

1960'lı yıllarda ise kavramsal açıdan büyük gelişmeler yaşanmıştır.1964'te "*İnsan Hakları Sözleşmesi*", 1969'da "*Ulusal Çevre Politikası Sözleşmesi*" ve 1972'de "*Tüketici Ürünleri Güvenirlilik Sözleşmesi*" bu gelişmelerin en önemlileri arasındadır. Daha sonraki gelişmeler kurumlar açısından önemli noktada bulunan kar ve hisse kavramları yerine paydaşlar, müşteriler, komşular ve toplum kavramlarının daha çok kullanılmasına neden olmuştur.

Kurumsal sosyal sorumluluk, herhangi bir organizasyonun hem iç, hem de dış çevresindeki tüm paydaşlara (stakeholders) karşı "etik" ve "sorumlu" davranması, bu yönde kararlar alması ve uygulaması şeklinde tanımlanabilir. Kurumsal sosyal sorumluluk denildiğinde bundan genellikle bir işletmenin sürdürülebilir büyüme temel hedefine yönelik olarak doğayı ve çevreyi koruyacak önlemler alarak üretimde bulunması anlaşılmaktadır. Bir işletmenin çevreye ve topluma karşı sorumlulukları yanı sıra doğrudan ve /veya dolaylı ilişki içerisinde bulunduğu ve işletme kararlarından ve faaliyetlerinden ciddi olarak etkilenebilecek tüm paydaşlara karşı sorumluluğu bulunmaktadır.⁴⁸

Kurumsal sosyal sorumluluk düşüncesini irdelemeden evvel sürdürülebilir kalkınma kavramından bahsetmek gerekmektedir.

1.6. SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Sürdürülebilir kalkınma insan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına imkan

⁴⁷Bippes Thomas Martin, Corporate Social Responsibility (CSR) as challenge for the state and companies, The Technical University of Kosice,Diplomatic Politics (2006)
<http://www.icabr.com/fullpapers/Bippes%20Thomas%20Martin.pdf> (02.11.2009)

⁴⁸ Aktan, C. C. & D. Börü (2006). "Kurumsal Sosyal Sorumluluk", içinde: C.C.Aktan (Ed), Kurumsal Kültür, Ankara: SPK Yayını, 2006 s:32

verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama anlamını taşımaktadır. Sürdürülebilir kalkınma sosyal, ekolojik, ekonomik, mekansal ve kültürel boyutları olan bir kavramdır.⁴⁹. 1992'deki Rio Zirvesi'nde uluslararası düzlemde kabul edilen "sürdürülebilir kalkınma" kavramı doğrultusunda politika üretilmesinin olanaksızlığı 1994'te sonlanan Uruguay Roundu'nun (1986-1994) anlaşmalarıyla ortaya çıkarak sermayenin ulus ötesi nitelik kazanmasıyla birlikte farklı ülkelerdeki düşük maliyetle ulaşılabilir hammadde, enerji, maden ve doğal kaynakları, yine farklı ülkelerdeki ucuz ve nitelikli emekle buluşturma olanağı yakalanmıştır.

Pazar ekonomisi nedeniyle kamunun ekonomideki etkinliği azaldığından seçilen yatırım alanında devletin kontrol erkini kullanması da söz konusu değildir. Anlaşılacağı üzere bu, üretim kaynaklarının ürün ve gelirin paylaşımında sermayenin çıkarlarının esas alındığı bir üretim biçimidir⁵⁰.

Kalkınmanın en önemli amacı insan iyiliğini ve insanoğlunun maksimum kapasitesine ulaşmasına imkân sağlamaktır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülke liderleri, sivil toplum örgütleri, kalkınma uzmanları ve uluslararası yardım kuruluşları yukarıda kısaca açıklanan çok kapsamlı amaca ulaşmak için dört temel amaca ulaşılması gerektiği konusunda hemfikirdirler. Bunlar kısaca; yapısal değişimi yaşamakta olan sağlıklı ve gelişen bir ekonomi, kazanımların geniş ölçüde ve dengeli bir şekilde dağıtılmasını sağlayan bir ekonomi, insan hakları ve özgürlüğü garanti altına alan politik bir sistem ve etkili liderlik, çevrenin korunmasını göz önünde bulunduran ekonomi politikası. Kalkınma konusundaki bu yeni ve çok yönlü yaklaşım aslında son 50–60 yıldır yaşanan tecrübelerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.⁵¹

⁴⁹ Sürdürülebilir Kalkınma nedir ? <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Ggbilgi/gsurkal.html> (22.05.2009)

⁵⁰ Sürdürülebilir Kalkınma: Genel Bakış http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-15.pdf (24 05 2009)

⁵¹ Yusuf Çelik, Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Ve Sağlık, İstanbul Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi ,2006 <http://www.sid.hacettepe.edu.tr/Makale/2.82.pdf> (30.Ekim 2009)

1.6.1 Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri

Sürdürülebilir Kalkınma; Ekolojik dengesi ile ekonomik büyümeyi birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan ve çevresel kaliteye önem veren hem de gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye sokmaksızın bugünkü kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilen bir modeldir. Bir ülkede kalkınmanın sağlanabilmesi: Ekolojik, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirliğin sağlanmasıyla gerçekleşecektir. Yani kuşaklararası kaynak kullanım etkinliğine sahip sürdürülebilir kalkınma olgusu: doğal sermayeyi tüketmeyen, gelecek kuşakların da gereksinimlerine sahip çıkan, ekonomi ile eko-sistem arasındaki dengeyi koruyan, ekolojik açıdan sürdürülebilir nitelikte olan bir ekonomik kalkınmadır⁵². Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımında: sosyal ve ekonomik politikalar, doğal kaynakların yönetimi, çevrenin korunması ve gelecek nesillerin ihtiyaçları adı altında dört anahtar konu birlikte ele alınmaktadır. Bu konular aşağıda detaylı şekilde incelenmiştir⁵³

Çevrenin korunması: Doğal kaynakların kapasitesinin aşılması, biyolojik çeşitliliğin korunması, çevrenin iyileştirilmesi ve korunması

Sosyal hakkaniyet: Demokratik, güvenli, adil, toplumu kaynaştıran, ayrımcılıkla savaşılan, eşit fırsatlar yaratan bir gelişme

Ekonomik kalkınma: Bilgiye dayanan, yenilikçi, rekabeti teşvik eden, yüksek yaşam standartları sunan, kaliteli istihdam sağlayan bir ekonomi,

Temel haklar: temel hakların korunması, ayrımcılığın önlenmesi, yoksulluğun azaltılması

Nesiller-arası eşitlik: Mevcut nesillerin ihtiyaçlarının karşılanması sırasında gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılamalarının engellenmemesi

⁵² 2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0400:FIN:EN:PDF> (19.12.2010)

⁵³ Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri ,Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü
www.digim.meb.gov.tr/duyuru/pydas_ilke.doc (10.01.2010)

Açık ve demokratik toplum: Vatandaşların bilgi ve yargıya erişim haklarının güvenceye alınması, tüm ilgi gruplarının katılımına yönelik mekanizmaların geliştirilmesi

Katılımcılık: Vatandaşların karar süreçlerine katılımının sağlanması, sürdürülebilir kalkınma konusunda eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri, vatandaşların çevre üzerindeki etkileri ve daha sürdürülebilir seçimler konusunda bilgilendirilmesi

Özel sektör ve diğer toplumsal paydaşların katılımı: Toplumun çeşitli kesimleri arasında diyalog oluşturulması, sürdürülebilir üretim ve tüketim kalıplarına yönelik olarak şirketlerin sosyal sorumluluk programları, kamu-özel sektör işbirlikleri.

Yönetişim: Tüm paydaşların sürdürülebilir kalkınma politikalarının geliştirilmesine katılmasının sağlanması

Bütünsel politikalar: Ekonomik, sosyal ve çevresel politikaların birbiriyle uyum içerisinde ve bütünsel olarak entegre edilmesi; yerel, bölgesel ve ulusal faaliyetlerin sürdürülebilir kalkınmaya olan bütünsel katkısının artırılması

Mevcut en iyi bilgilerin kullanılması: Politikaların geliştirilmesinde en yeni bilgilerin kullanılması

Önleyici tedbirler: Nesnel ve bilimsel olarak belirsizliklerin söz konusu olduğu durumlarda, insan sağlığı ve çevre üzerindeki etkilere karşı tedbirlerin alınması

Kirleten öder: Üretim ve tüketim faaliyetlerinin gerçek maliyetlerinin topluma yansıtılması, kirletenlerin insan sağlığı ve çevre üzerindeki hasarlarının ödemelerinin sağlanması

1.6.2 Günümüzde Sürdürülebilir Kalkınma Anlayışı

Kalkınmanın sürekliliğinin, kaynakların da sürekliliğine bağlı olmasından hareketle, günümüzde; "Bugünün ihtiyaçları karşılanırken gelecek kuşakların da kendi ihtiyaçlarını karşılama gücünden ödün vermeden ilerleme" şeklinde özetlenebilecek olan Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı, çevre ve büyüme ilişkilerinde bir ölçüt olarak

kabul edilmeye başlanmıştır. Şimdiki kuşakların gereksinimlerinin gelecek kuşakların kaynaklarını tehlikeye atmadan karşılanmasına imkan veren ekonomik büyüme politikaları olarak da tanımlanabilen Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımı'nın dünya gündemine yoğun bir biçimde girmesi, ilk toplantısını Ekim 1984'de yapan WCED (Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu) sayesinde olmuştur. Sürdürülebilir Kalkınmanın hedeflerini; ekonomi, insan, çevre ve teknoloji açısından ele almak mümkündür⁵⁴:

Ekonomik açıdan;

Yaşam stili değiştirilerek ve verimlilik artırılarak, enerji ve diğer doğal kaynakların kullanımındaki savurganlık derecesi düzenli bir şekilde azaltılmalıdır. Daha az kaynak kullanan temiz teknolojiler geliştirilmelidir. Artan düzensiz gelir dağılımının düzeltilmesi ve sağlık şartlarının iyileştirilmesi gereklidir. Eğitim ve sosyal hizmetlerin dağılımı adaletli bir şekilde geliştirilmelidir.

İnsan açısından;

Nüfus büyümesinin dengelenmesi, kırsal kalkınmayı sağlayarak şehirlere göçün engellenmesi, kentleşmenin çevresel sonuçlarının minimuma indirilmesi için tedbirler alınması, eğitim standardının iyileştirilmesi, çabuk ulaşılabilir sağlık hizmetlerinin sağlanması, kültürel çeşitliliğin korunması, sosyal durumun iyileştirilmesi, kadınların eğitim ve sağlığına önem verilmesi, çevre koruma eğitiminin başlatılması ve yaygınlaştırılması gereklidir.

Çevresel açıdan;

Su kaynaklarının ve tarım arazilerinin en verimli şekilde kullanılması, verimi artırmak için tarımsal uygulamaların ve teknolojilerin iyileştirilmesi, eko-sistem, habitat ve tür kaybını azaltmak ya da durdurmak suretiyle biyo-çeşitliliğin korunması, insan aktiviteleri sayesinde ozon tabakasında meydana gelecek zararların ve iklimin yeniden yapılanmasının önlenmesi ve besin üretiminde hammadde olarak kullanılan doğal kaynakların korunması gereklidir. Sulama tekniklerinin dikkatlice kullanılması, verimi yüksek tarım arazilerinin tarım dışı uygulamalarının önlenmesi, dağ yamaçlarındaki

⁵⁴ Ahmet Talat Us Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ve işletme KalDer Forum Nisan-Mayıs-Haziran,2006 http://www.kalder.org.tr/preview_content.asp?contID=682&tempID=1®ID=2 (21.08 2009)

steplerde bulunan tarım arazilerinin genişletilmesinin önlenmesi, ormanlar ve sulak alanların yok edilmesinin durdurulması veya azaltılması gereklidir.

Teknolojik açıdan;

Havayı, toprağı ve suyu kirletmeyen ve doğal kaynakların kullanımını en aza indiren, daha verimli ve temiz teknolojilerle mevcut olanların değiştirilmesi, küresel CO2 oranını sınırlamak için C emisyonunun azaltılması ve diğer gazların atmosferik seviyelerinin çok kısa bir süre içerisinde kararlı bir hale getirilmesi, zaman içinde fosil yakıtların kullanımını azaltarak enerji kaynaklarındaki sürdürülebilirliğin geliştirilmesi, alternatif enerji kaynaklarının geliştirilmesi, ozon tabakasını korumak için CFC kullanımının hızla terk edilmesi, doğal sistemlerin desteklenmesi, kirletici üreten geleneksel teknolojilerin terk edilmesi, geri dönüşüme önem verilmesi ve toplu taşıma sistemlerinin iyileştirilmesi gereklidir.

Gelişme kavramına yeni bir bakış açısı getiren sürdürülebilirlik yaklaşımı, yaklaşık 20 yılda pek çok kurum, girişim, akademisyen, danışman ve iş dünyasından tarafların ilgi odağı olmuştur. **Tablo 3**'de bu düşüncenin yaygınlaşması ve uygulanabilirliğinin tartışılmasında etkisi olan kilometre taşları kronolojik olarak ele alınmıştır.

Tablo 3
Sürdürülebilirliğe Katkı Sağlayan Oluşumlar

YIL	OLUŞUM	AÇIKLAMA
1972	Birleşmiş Milletler İnsan Çevresi Konferansı (United Nations Conference on Human Environment)	Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenen bu konferansta insan çevresinin korunması ve geliştirilmesi için dünya insanlarına ilham verecek ve yol gösterecek ortak bir bakış açısı ve ortak ilkeler geliştirilmesi ihtiyacı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, kaynak kullanımında kuşaklararası hakkaniyet, ekonomik ve sosyal gelişme ile çevre ilişkisini vurgulayan çeşitli ilkeler geliştirilmiştir. Bu ilkeler, sürdürülebilir gelişmenin temel dayanaklarına vurgu yapmıştır.
1977	Uluslar arası Çalışma Örgütü Çok uluslu Şirketler ve Sosyal Politika ile İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesi.	Mart 2000 yılında revize edilmiştir. Bu uluslar arası belgede yer alan ilkeler çok uluslu şirketlere, hükümetlere, işçi ve işveren kuruluşlarına, istihdam, eğitim, çalışma ve yaşam koşulları ve işçi-işveren ilişkileri gibi alanlarda yol gösterici tavsiyeler içermektedir.
1987	Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu (The World Commission on Environment and Development_WCED)	Bu komisyon tarafından yürütülen çalışmaların sonucunda “Ortak Geleceğimiz Raporu (Our Common Future)” yayımlanmıştır. Bu rapor daha sonra Brundtland Raporu olarak anılmıştır. Bu raporda sürdürülebilir gelişmenin yaygın olarak bilinen ve pek çok atıf alan ve genel kabul gören tanımı yer almıştır. Çevre ve gelişme konuları birlikte ele alınarak sürdürülebilir gelişme için küresel bir eylem planı oluşturulmasına zemin hazırlamıştır.
1989	CERES ilkeleri	Çevrenin korunması ve kirliliğin azaltılması ile ilgili etik ilkeleri içermektedir.
1992	Yeryüzü Zirvesi (Earth Summit)	179 ülkenin Devlet ve hükümet başkanları ile birlikte binlerce resmi temsilcinin ve 35.000’in üzerinde sivil toplum kuruluşu temsilcisinin katılımıyla gerçekleşen bu zirvede beş önemli uluslararası belge kabul edilmiştir. Bu belgelerden birisi olan “Gündem 21”, gelişme ve çevre konularının küresel düzeyde işbirliği yapılarak çözülebileceğini ve politika yapıcılarına büyük sorumluluk düştüğünü ortaya koymuştur. Stockholm Konferansında daha çok çevre konularına sorun odaklı bir yaklaşım benimsenmişken Rio’da doğal kaynaklara dayalı sürdürülebilir ekonomik büyüme ile insan kaynaklarının geliştirilmesini benimseyen entegre bir yaklaşım seçilmiştir. Sürdürülebilir gelişme kavramı ayrıntılı ve kapsamlı bir şekilde ortaya konmuş ve katılımcı mekanizmaların ve süreçlerin Birleşmiş Milletler, hükümetler ve diğer tüm

		kuruluş ve kurumlarca benimsenmesini sağlamıştır.
1994	Üçlü Sorumluluk. (Triple Bottom Line)	Bu kavram ilk kez 1994 yılında John Elkington tarafından önerilmiştir. Üçlü performans veya üçlü sorumluluk kavramı, işletmelerin finansal sonuçlarının yanı sıra çevresel ve sosyal sonuçlarını da raporlamasını gerektirir.
1997	Kyoto Protokolü.	Küresel ısınma ve iklim değişikliği konusunda mücadeleyi sağlamaya yönelik uluslararası bir çerçevedir. Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi kapsamında imzalanmıştır. Kyoto Protokolünün amacı, atmosferdeki sera gazı yoğunluğunun, iklime tehlikeli etki yapmayacak seviyelerde dengede kalmasını sağlamaktır.
2000	OECD Uluslar arası yatırımlar ve Çok uluslu İşletmeler Bildirgesi.	Bu uluslararası belgede çok uluslu işletmelerin yatırım yaptıkları ülkeye ve bu ülkede yaşayan topluma karşı sorumlulukları ortaya konulmuştur.
2001	Sürdürülebilir Gelişme Dünya İş Konseyi (World Business Council for Sustainable Development).	İşletmelerin dünyaya katkı ve etkisinin bir ölçüm yolu olarak sebep oldukları sosyal ve çevresel maliyetlerini işletme hesaplarına dahil etmeleri gerektiği öne sürülmüştür.
2002	Dünya Sürdürülebilir Gelişme Zirvesi (World Summit on Sustainable Development).	1992 yılında Rio de Janeiro'da yapılan konferansta alınan kararların uygulanma sürecinin değerlendirilmesi ve ortaya çıkan sorunların tartışılması ve çözümler bulunması bu toplantının temel amacı olmuştur.
2002	OECD Çevre Parlamento Komisyonu (Parliamentary Commissioner for the Environment)	Gündem 21'in 27 ilkesi geliştirilmiştir. Dünyayı daha iyi hale getirmek için ekonomik gelişmede işletmelere bir rol ve önem atfedilmiştir

Kaynak:Saim Önce,Nuray Tokgöz “Şirket Sürdürülebilirliği: Geleneksel Yönetim Anlayışına Alternatif” Afyon Kocatepe üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler.Fakültesi Dergisi Cilt:11 Sayı:1 ,2009 s:253

Sürdürülebilir kalkınmanın özünde bulunan çevre ve bu konuda üzerine en fazla pay düşen çok uluslu şirketlere değinmek gerekmektedir.

1.7 Çok Uluslu Şirketler ve Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Çok uluslu şirketlerin Türkiye'nin kurumsal sosyal sorumluluk gündemine, kamu kurum ve kuruluşları ve yarattıkları kurumsal yapı, kurumsal yönetim yapısı ya da kültür gibi diğer itici güçlere oranla çok daha büyük bir etkisi vardır.

Kurumsal yönetim yapıları, yatırımcılar ve sivil toplum kuruluşları bu çok uluslu şirketler üzerinde daha fazla yaptırım uyguladığından genellikle bu şirketlerin grup çapında stratejileri bulunmaktadır. Bu nedenle, üzerlerinde daha büyük bir sorumlulukla çok uluslu şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları ve deneyimleri genellikle daha gelişkin ve temel iş alanıyla daha entegredir. Yeni paydaşlarla uygulamalar gerçekleştirerek ve yerel şirketlerle ortak teşebbüslerde bulunma stratejileri geliştirerek, çok uluslu şirketler, KSS uygulamalarının bölgesel seviyede yapıldığı bir süreci de başlatmış olacaktır.

Çok uluslu şirketlerin temel KSS aktiviteleri arasında Çevre, çocuk sağlığı ve eğitimi, gönüllülük, sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi ve devlet kurumlarıyla ortaklaşa çalışmalar sayılabilir. Bu çalışmalar toplumun gelişmesine katkıda bulunmanın yanında marka ismi ve şirketin itibarını arttırmak amacını da gütmektedir. Bununla beraber çalışmalardan bazıları direkt olarak sponsorluk seviyesinde kalmakta veya paydaşlar yerine halkla ilişkiler ve danışmanlık şirketleri tarafından desteklenmelidir.

Genellikle KSS uygulamaları, sosyal standartlar ve çevre ile ilgili konulara ilişkin olarak uluslararası alıcılardan gelen baskı neticesinde şekillenmiştir. Bu baskı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçiliği ve "sweatshops" gibi konuların daha çok dikkat çektiği tekstil sektöründe daha güçlüdür. Sektörde gerek alıcılar cephesinde gerekse uluslar arası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları cephesinde birçok farkındalık yaratma faaliyetleri gerçekleştirilmektedir.

Tablo 4

Uluslararası Organizasyonlar Tarafından Başlatılan ve Sürdürülen Başlıca Kurumsal Sosyal Sorumluluk Girişimleri ve Yayımlanan Bildirgeler

Girişimin Adı	Tarih	Girişimin Amacı ve Kapsamı
ILO Çok uluslu Şirketler ve Sosyal Politika İle İlgili İlkeler Üçlü Bildirgesi	Cenevre, 1977; Mart 2000 revize	Bu uluslararası belgede yer alan ilkeler çok uluslu şirketlere, hükümetlere, işçi ve işveren kuruluşlarına; istihdam, eğitim, çalışma ve yaşam koşulları ve işçi- işveren ilişkileri gibi alanlarda yol gösterici tavsiyeler içermektedir.
OECD Uluslararası Yatırımlar ve Çok uluslu İşletmeler Bildirgesi	Paris; 27 Haziran 2000	Bu uluslararası belgede çok uluslu şirketlerin yatırım yaptıkları ülkeye ve o ülkede yaşayan topluma karşı sorumlulukları ortaya konulmuştur.
Birleşmiş Milletler, Küresel Sözleşme (Global Compact)	New York, Temmuz 2000	Bu sözleşme, şirketlerden etki alanları kapsamında insan hakları, çalışma standartları, çevre ve yolsuzlukla mücadele alanlarında bir dizi esas değeri kabul etmeleri, desteklemeleri ve uygulamaya koymalarına ilişkin ilkeler içermektedir.
Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP), Finans Girişimi (Mali Kurumlarda Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınmaya İlişkin UNEP Deklarasyonu	Paris, 1992, Mayıs 1997 revize	Bu bildiri dünyada finans hizmetleri sektörünün önde gelen kuruluşları tarafından imzalanmıştır ve çevrenin korunması yönünde sorumluluk ve işbirliği önermektedir.
Avrupa Birliği: Avrupa Toplulukları Komisyonu, “Green Paper” (Kurumsal Sosyal Sorumluluk ile İlgili Bir Avrupa Çerçevesinin Geliştirilmesi”	Temmuz, 2001	Dokümanlarda kurumsal sosyal sorumluluğun önemi belirtilmiş ve işletmelerde gönüllü olarak sürdürülecek girişimlerin desteklenmesi talep edilmiştir.

Kaynak: Coşkun Can Aktan, İstiklal Y.Vural ,Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Çimento İşveren Dergisi ,Cilt 21 ,Sayı:3 Mayıs 2007 s:6

Çok uluslu şirketlerde sosyal sorumluluk konusunu ele alan ikinci önemli sosyal sorumluluk girişimi OECD tarafından başlatılmıştır.

OECD Konseyi, 27 Haziran 2000 tarihinde *Çok uluslu İşletmeler Genel İlkeleri (OECD Guidelines For Multinational Enterprises)* başlığını taşıyan tavsiye niteliğinde bir karar almıştır. Söz konusu karar ekinde bir de *Uluslararası Yatırımlar ve Çok uluslu İşletmeler Bildirgesi* yayınlanmıştır⁵⁵.

OECD Çok uluslu İşletmeler Genel İlkeleri, devletler tarafından çok uluslu işletmelere yapılan tavsiyelerdir. Bunlar, ilgili yasalara uygun ve sorumlu bir ticari faaliyette bulunulması doğrultusunda, gönüllülük temeline dayalı ilkeler ve standartlar getirmektedir. Genel İlkeler, bu işletmelerin faaliyetlerinin devlet politikalarıyla uyumlu olmasını sağlamayı, işletmeler ile faaliyette buldukları toplumlar arasındaki karşılıklı güvenin temellerini güçlendirmeyi, yabancı yatırımlar için daha iyi bir iklim oluşturulmasına yardımcı olmayı ve sürdürülebilir bir kalkınmaya çok uluslu işletmelerin katkısını arttırmayı amaçlamaktadır.⁵⁶

Genel İlkeler, ulusal uygulama, işletmelere birbiriyle çelişen koşullar konması ve uluslar arası yatırımlara konan teşvikler ve engeller ile ilgili diğer unsurları da kapsayan OECD Uluslararası Yatırımlar ve Çok uluslu İşletmeler Bildirgesi'nin bir parçasını oluşturmaktadır.

Söz konusu bildirmede çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ekonomik kalkınması açısından sağladığı ve sağlayacağı yararlar şu şekilde ifade edilmiştir.

“Çok uluslu işletmelerin faaliyetleri, uluslararası ticaret ve yatırımlar aracılığıyla, OECD ekonomilerini birbirine ve dünyanın öbür kısmına bağlayan bağları güçlendirip derinleştirdi. Bu faaliyetler, gerek ana ülkelere, gerekse ev sahibi ülkelere önemli yararlar sağlıyor. Çok uluslu işletmeler, tüketicilere almak istedikleri ürün ve hizmetleri rekabetçi fiyatlarla sunup yatırımcılara adil getiriler sağladığında, bu yararlar daha da artıyor. Bunların ticaret ve yatırım faaliyetleri, sermaye, teknoloji, insan kaynakları ve doğal kaynakların verimli bir şekilde kullanılmasına katkıda

⁵⁵ Coşkun Can aktan, İstiklal Y. Vural (agm) s:8

⁵⁶ Coşkun Can Aktan, İstiklal Y. Vural (agm) s: 9

bulunuyor. Dünyanın farklı bölgeleri arasında da teknoloji transferini ve yerel koşulları yansıtan teknolojilerin geliştirilmesini kolaylaştırıyorlar. Gerek formel, gerekse iş üzerinde eğitim aracılığıyla, bu işletmeler, ev sahibi ülkelerdeki insan sermayesinin gelişmesine de yardımcı oluyorlar⁵⁷.”

OECD tarafından yayınlanan Uluslararası Yatırımlar yatırım yaptıkları ülkeye ve o ülkede yaşayan topluma karşı sorumlulukları da ortaya konulmuştur.

Söz konusu bildiriye göre çok uluslu işletmeler:⁵⁸

1. Sürdürülebilir bir kalkınma sağlanması amacıyla ekonomik, toplumsal ve çevresel ilerlemeye katkıda bulunmalıdır.

2. Ev sahibi devletin uluslararası yükümlülük ve taahhütleriyle uyumlu olarak, faaliyetlerinden etkilenenlerin insan haklarına saygı göstermelidir.

3. Sağlıklı bir ticari uygulama gereğiyle uyumlu olarak, işletmenin iç ve dış pazarlardaki faaliyetlerinin geliştirilmesinin yanı sıra, yerel toplumla yakın işbirliği yoluyla, ticari çıkarlar dahil, yerel kapasite gelişimini teşvik etmelidir.

4. Özellikle iş olanakları yaratarak ve çalışanlar için eğitim olanaklarına yardımcı olarak insan sermayesi oluşumunu teşvik etmelidir.

5. Çevre, sağlık, güvenlik, iş, vergi, mali teşvikler ve diğer konularla ilgili yasa ya da düzenlemeler çerçevesinde öngörülme-yen istisnalar sağlamaktan ya da kabul etmekten kaçınmalıdır.

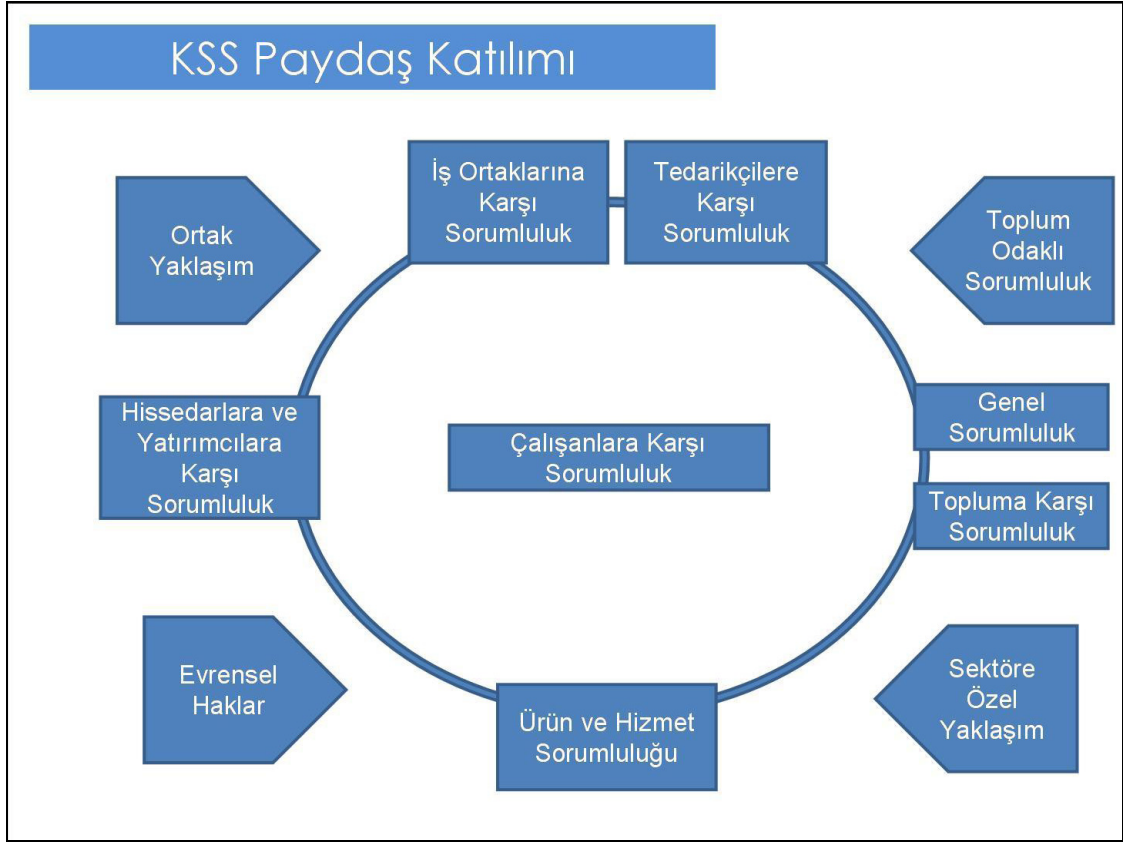
6. İyi kurumsal yönetim (good governance) ilkelerini destekleyip savunmalı, ve iyi kurumsal yönetim uygulamaları geliştirip uygulamalıdır.

7. İşletmeler ile bunların faaliyette buldukları toplumlar arasında karşılıklı güven ilişkisi geliştiren etkin öz-düzenleme uygulamaları ve yönetim sistemleri geliştirip uygulamalıdır.

⁵⁷ OECD Çok uluslu İşletmeler Genel ilkeleri <http://www.oecd.org/dataoecd/61/43/38111419.pdf> (11.08.2009)

⁵⁸ OECD:http://www.oecd.org/document/28/0,2340,en_2649_3488_9_2397532_1_1_1_1,00.html; (12 Ağustos 2009)

8. Şirket politikalarının, eğitim programları dahil, çeşitli yollarla yaygınlaştırılarak çalışanlarca bilinmesini ve bunlara uyulmasını teşvik etmelidir.

Şekil 1 : KSS Paydaş Katılımı

Kaynak: Kurumsal Sosyal Sorumluluk. Ayşegül Hatay. Sunum Nisan 2009

Şekil 1’de KSS paydaş katılımı gösterilmektedir. Özet olarak paydaş katılımı bilgiye dayalı karar almayı, projenin daha ilk aşamalarında bir görüş birliği oluşturmasını ve farklı paydaşların projeyi izleyebilmesi için şeffaflık sağlar.

Kurumlar da tıpkı insanlar gibi sosyal çevre içinde varlıklarını sürdürürler. Dolayısıyla sadece üretimini yaptıkları ticari ürünle değil, toplumsal beklentileri karşılayacak sosyal varlıklarıyla da sorumludurlar.

Bugüne kadar işletmelerin sosyal sorumluluklarının içeriğini ortaya koymak amacıyla çeşitli sınıflandırmalar yapılmıştır. Tüm bu modellerin ortak yönü işletmelerin sosyal sorumluluk amacının ekonomik olmayan sorunları da kapsadığı görüşüne dayanmalarındır.

Bu sınıflandırmalardan biri Davis ve Blomstrom'un işletmelerin kurumsal sosyal sorumluluklarını inceledikleri "3 çember" modelidir⁵⁹. Bu modelde yazarlar, işletmelerin sosyal sorumluluklarını iç içe geçmiş ve içeriden dışarıya doğru büyüyen 3 çemberle ilişkilendirmişlerdir. En içteki 1. çember: temel ekonomik fonksiyonlardan doğan sosyal sorumlulukları; 2. çember: ekonomik fonksiyonların sonuçlarından doğan sosyal sorumlulukları; en dıştaki 3.çember ise toplumsal sorunların çözümüne katkıda bulunmaya yönelik sosyal sorumluluğu temsil etmektedir. Sosyal sorumluluklar, birinci çemberde istihdam alanı yaratmak, kâr elde etmek vb.; ikinci çemberde işletme faaliyetlerinden dolayı çevreye(veya topluma) zarar verilmemesi, çalışanlara yönelik çalışma şartlarının iyileştirilmesi ve geliştirilmesi şeklinde yer almakta, üçüncü çemberde ise işletmelerin eğitim, sağlık, çevre kirliliği vb temel konulardaki çözüm odaklı uygulamaları sağlık, çevre kirliliği vb temel konulardaki çözüm odaklı uygulamaları bulunmaktadır⁶⁰.

Archie Carroll'un geliştirmiş olduğu diğer bir sınıflandırmaysa, KSS'yi:

- 1) **Ekonomik sorumluluklar:** Hissedarlar için kârlı olmak, çalışanlar için iyi istihdam olanakları yaratmak, müşteriler için kaliteli ürünler üretmek
- 2) **Yasal sorumluluklar:** Kanunlara uymak ve oyunu kurallarına göre oynamak.
- 3) **Etik sorumluluklar:** Zarar vermeden, işi ahlakı göz önünde tutarak yürütmek; doğru, haklı ve adil olanı yapmak
- 4) **Gönüllülük odaklı (philanthropic) sorumluluklar:** topluma bir karşılık beklemeden katkılarda bulunmak, topluma yararlı işler için zaman ve para ayırmak olmak üzere 4 başlık altında toplamaktadır.⁶¹

Geoffrey Lantos'un, Archie Carroll'un sınıflandırmasını geliştirerek sadeleştirdiği sınıflandırması ise üç tür KSS'den bahsedilmektedir.

⁵⁹ Ender Yönet, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç: Stratejik Sorumluluk, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:8 Sayı:13 Mayıs 2005 s:244

⁶⁰ K. Davis ve R.L Blomstrom, (1975), "Business and Society Environment and Responsibility", New York,, s. 14.

⁶¹ Geoffrey P. Lantos, The ethicality of altruistic corporate social responsibility. The Journal of Consumer Marketing, 2002; 19, 2/3; s. 206.

1) **Hayırseverlik odaklı KSS:** Hayırseverlik odaklı KSS, tamamen yararçı bir tezle aydınlanmış bir kapitalizm sunmaktadır. Böylece kâra yönelik etkileri tamamen göz ardı edilerek topluma yararlı olma ile ilgili KSS çabaları "hayırseverlik odaklı KSS" kapsamına girmektedir.

2) **Etik KSS:** İşletme faaliyetleri sonucu doğabilecek zararı ve toplumsal hasarı önlemeye yöneliktir. Diğer bir deyişle etik KSS ürün güvenliği, kirlilik önlemleri, kaçak ve küçük yaşta işçi çalıştırmama, insan haklarını ihlal etmeme vb. diğer sorumlulukları içermekte ve topluma karşı bireylerin ahlaksal sorumluluklarının olduğu gibi kurumların da (tüzel bireylerin) olması gerektiği yaklaşımından doğmaktadır⁶²

3) **Stratejik KSS:** İşletmelerin stratejik amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olup; yapılan iyi iş ve yardımların şirketlerin olduğu kadar toplumun da yararına olduğu görüşüne dayanır. Stratejik KSS sayesinde şirketler bu yöntemin kendi finansal çıkarlarına da en uygun yol olduğuna inandıkları için kazançlarının bir kısmını tekrar hedef kitlelerine "geri verirler". Diğer bir deyişle sosyal paydaşlarına yardım ederken hissedarlarına da yardım etmektedirler⁶³

1.7.1. Türkiye’de Çok Uluslu Şirketlerin Kurumsal Sosyal Sorumluluk Örnekleri

Türkiye’de Amerikalı ,Avrupalı,Asyalı 34 sektörden 860 adet çok uluslu şirket bulunmaktadır⁶⁴.Türkiye’de ki Çok uluslu şirketler Kurumsal Sosyal Sorumluluk projelerinden örnekler bulunmaktadır.Bu projeler çevre,eğitim,bilim gibi konularda geliştirmiş oldukları faaliyetlerdir.Aşağıda Türkiye’de bulunan Çok Uluslu şirketlerin bu faaliyetlerinden örnekler bulunmaktadır.

1.7.1.1 Procter & Gamble (Hayalden Gerçeğe)

Proje kapsamında geleceğin liderlerinin hayallerini gerçeğe dönüştürmek amacıyla P&G ve Darüşşafaka Eğitim Kurumları, bilim, sanat ve spor alanlarında ortak platformlar yaratacak. “Hayalden Gerçeğe” adı verilen projeye ayrılan 2 yıllık kaynağın tutarının **1 milyon TL**’yi bulması planlanmaktadır.

⁶² Richard E. Wokutch, Corporate Social Responsibility Japanese Style, Academy of Management Encutivc, Mayıs, CiltNo:4, Sayı:2, (1990) s:59

⁶³ Geoffrey P. Lantos, The ethicality of altruistic corporate social responsibility (agm) s:12

⁶⁴ Multinational Companies in Turkey; <http://www.businessmonitor.com/yb/turkey.html> (12.01.2010)

P&G, Darüşşafaka Eğitim Kurumları ile bir araya gelerek geleceğin liderlerini yetiştirecek “Hayalden Gerçeğe” projesini başlatıyor. Sanattan spora, bilimden kültüre farklı dallarda çocuklara içlerindeki potansiyeli ortaya çıkarma imkanı sunan proje, çocukların başarılarını destekleyerek geleceğin liderlerini yetiştirecek.

Geleceğin liderleri, “Hayalden Gerçeğe” Projesi kapsamında kültür-sanat, spor ve bilim dallarında öncülük üstlenerek projeler geliştirecekler. Bu doğrultuda, Darüşşafaka öğrencileri proje geliştirme ve liderlik niteliklerini güçlendirici eğitimlerden geçerek, Türkiye’deki ihtiyaç sahibi çocuklara ulaşacak projeler üreteceklerdir⁶⁵.

1.7.1.2 Vodafone (Eğitime İlk Adım)

Türkiye Vodafone Vakfı, Anne Çocuk Eğitim Vakfı ve Milli Eğitim Bakanlığı Okul Öncesi Eğitimi Genel Müdürlüğü işbirliğinde “İlk Adım Projesi”ni yurt çapında hayata geçirdi. Okul öncesi eğitimin yaygınlaşmasını amaçlayan projenin ilk aşamasında 18 ilde toplam 180 anasınıfı açılarak binlerce çocuğa okul öncesi eğitim imkânı sağlanırken diğer yandan veliler ve öğretmenler eğitilecek, “İlk Adım” ile birlikte, Türkiye Vodafone Vakfı’nın 2007 yılından bu yana okul öncesi eğitim alanında yaptığı yatırımlar 20 ilde, 302 sınıfta toplam 36 bini aşkın anne ve çocuğa ulaşmış olacaktır..

Okul öncesi eğitime erişimin düşük olduğu illerde, hayata eşit fırsatla başlayamayan çocuklara kaliteli okul eğitim vermeyi amaçlayan proje kapsamında, anasınıfları en ideal fiziki malzemelerle donatılacak. Bu sınıflarda eğitim alan çocukların ebeveynlerine aile eğitimleri düzenlenecek. Ayrıca, Bakanlık tarafından bu sınıflarda görevlendirilmiş öğretmenlere okul öncesi eğitimi konusunda uygulamalarını güçlendirecek eğitimler verilecek ve müfredata uygun tasarlanan “İlk Adım” öğretmen kitleri ile eğitim programı zenginleştirilecek. Yaş gruplarının ilgi ve ihtiyaçlarına göre tasarlanan program sayesinde çocukların çok yönlü gelişimi ve aktif öğrenme sürecine katılımları desteklenecek, okul sevgisi ve öğrenme arzusu aşılansak ilköğrenime geçiş sürecinin de kısaltılması hedeflenecektir⁶⁶. Vodafone sosyal yatırım politikalarını

⁶⁵ http://www.kurumsalsosyal.com//tr-TR/pamp;g/1328_hayalden-gercege.aspx(21.10.2009)

⁶⁶ Vodafone :Eğitime ilk adım

http://www.vodafone.com.tr/VodafoneHakkinda/basin_odasi_bultenler.php?id=158 (19.10.2009)

yürütmek için Türkiye’de Mayıs 2007’de Türkiye Vodafone vakfını kurmuştur. Vodafone Group Plc'den aldığı yıllık 24 milyon sterlin hibeyle küresel projeleri ve çatısı altındaki 23 yerel vakfın toplumsal projelerini desteklemektedir.”Eğitime ilk adım projesi için Vodafone grup vakfı **8 Milyon Dolar** kaynak ayırmıştır.

1.7.1.3 Oracle (Engelli Çocuklara Destek)

Oracle Türkiye çalışanlarının gerçekleştirdiği bu yardımlaşma etkinliği, Oracle'ın dünya çapında, 12-26 Eylül 2009 tarihleri arasında organize ettiği "Oracle Global Volunteer Days" adlı kurumsal girişim kapsamında hayata geçirilmiştir. 2000 yılında başlayan bu girişim, 9 yıldır Oracle'ın dünya çapındaki ofislerinde sürdürülmektedir. Bu girişim kapsamında gerçekleştirilen etkinlikler, teknolojinin sunduğu olanak ve kaynakları toplum yaşantısını zenginleştirme, çeşitliliği teşvik etme, çevreyi koruma ve yenilikçi yollarla eğitimi ileriye götürme prensipleriyle planlanmaktadır. Bu çerçevede evsizlerin beslenme ihtiyaçlarının giderilmesi ve engelli gençlere bilgisayar kullanma becerisi kazandırılması gibi pek çok etkinlik düzenlenmektedir.⁶⁷

1.7.1.4 Unilever(çöp(m)adam)

Çöp(m)adam hayatları boyunca hiç para kazanmamış kadınlara fırsat yaratmak amacıyla oluşturulmuş bir projedir. Bilindiği üzere, Türkiye'de kadınlar nüfusun yarısını oluştururken, bunların sadece yüzde 24 işgücü piyasası içerisinde yer almaktadır. Basit bir hesap ile, Türkiye'de her dört kadından sadece bir tanesi çalışmakta; üç kadının ise düzenli geliri veya herhangi bir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. çöp(m)adam projesi, işte toplumun bu kesimini oluşturan kadınlara yönelik tasarlanmış bir kalkınma projesidir. Proje kapsamında geri dönüşümlü malzemedен kullanılabilir ürün üreten kadınlara, hayatlarını kazanabilmeleri ve yaşam kalitelerini artırebilmeleri için yaratıcı ve eğlenceli bir imkan sağlanmaktadır. çöp(m)adam projesinin bir diğer özelliği ise; çanta yapımında kullanılan tüm malzemenin geri dönüşümlü materyallerden seçiliyor olmasıdır (iplik ve fermuar dışında). Hammaddenin neredeyse tamamına yakını, kolaylıkla çöpe attığımız ve bir daha asla geri dönüştürülmeyen malzemelerden

⁶⁷ Oracle:Engelli Çocuklara destek
http://www.kurumsalsosyal.com/tr-TR/oracle/1109_engelli-cocuklara-destek.aspx (21.10.2009)

oluşmaktadır. Ancak üretilen ürünler kullanılmadan önce, yapımda kullanılmakta olan hammaddeler yıkanmakta ve sterilize edilmektedir.

Çöp(m)adam projesinin özgünlüğü, Türkiye'de yerelde yapılmış veya yapılmakta olan birçok projenin aksine, bu iki kavramı başarılı bir şekilde birleştirmesinden kaynaklanmaktadır. çöp(m)adam kadınlar, kadınlara özgüven kazandırılması, yoksulluğun engellenmesi, çevrenin korunması vb. alanlarda toplum düzeyinde bir farkındalığın oluşturulmasını sağlamaktadır. Kadınlar, öğrendikleri bilgileri ve edindikleri hammaddeleri kullanarak ister mevcut atölyelerde, ister evlerinde çantaları üretmektedir.

Proje kapsamında Türkiye'nin farklı bölgelerinde kurulan atölyelerde (Ayvalık, Diyarbakır ve İstanbul) kadınlara geri dönüşümlü malzemeden çanta yapımı, eğitmenler tarafından öğretilmektedir⁶⁸. Kadınlar, öğrendikleri bilgileri ve edindikleri hammaddeleri kullanarak ister mevcut atölyelerde, ister evlerinde çantaları üretmektedirler. Kadınlar ürettikleri çanta başına düzenli bir gelir elde etmektedirler. Sabancı Üniversitesi Toplumsal Duyarlılık Projeleri bünyesinde gerçekleştirilen çöp(m)adam projesinde ürünler, Unilever Türkiye tarafından sağlanan ambalaj malzeme temininin yanı sıra Sabancı Üniversitesi ve çeşitli düzeylerdeki birçok okulda toplanan ve çantaların yapıldığı atölyelere gönderilen atık malzemeler ile yapılmaktadır⁶⁹.

1.7.1.5 Intel (Öğretmen Programı)

Türkiye'de 2003 yılında uygulanmaya başlayan Intel® Öğretmen programı, öğretmenlerin öğrenim hedeflerini ve müfredatın gereklerini sunmak amacıyla bilgi teknolojilerini kullanma konusunda yeterlik ve güven kazanmalarında yardımcı olur. Intel Öğretmen programı öğretmenler ve önde gelen akademik kuruluşlarla yakın işbirliği içinde geliştirilmiş ve T.C. Milli Eğitim müfredatı ve standartları doğrultusunda yeniden yazılmıştır. Program uygulamaya dayalı, bire bir profesyonel gelişimin etkinliğinden faydalanan, kapsamlı ve aynı zamanda esnek bir eğitim kursu sunar.

Mayıs 2003'te Intel ve T.C.Milli Eğitim Bakanlığı, Intel Gelecek için Eğitim programının (yeni adıyla Intel® Öğretmen Programı) Türkiye çapında ulusal bir eğitim

⁶⁸ Çöp M Adam- <http://www.copmadam.com/> 14.12.2009

⁶⁹ Pazar yeri ,Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk derneği 1.Basım(Broşür),2009

programı olarak yürütülmesi amacıyla bir işbirliği oluşturdu. 2011 yılına kadar Türkiye çapında 500.000'den fazla öğretmen bu programa katılmış olmanın sağlayacağı avantajlardan faydalanacak.

Intel Öğretmen Programı içeriği, ilk ve orta okul eğitimcilerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde özel olarak tasarlanmıştır. Bu programla öğretmenler, teknolojik araçları ve kaynakları öğretim çalışmalarında nasıl, ne zaman ve nerede kullanabileceklerini öğrenirler. Öğretmenler ayrıca, değerlendirme araçlarını nasıl oluşturabileceklerini ve ders planlarını Milli Eğitim Bakanlığı standartlarıyla aynı doğrultuda nasıl yürütebileceklerini öğrenirler. Programın amacı günümüzün öğretmenlerine, öğrencilerine gelecekte karşılaşacakları zorluklar ve fırsatlar için hazırlarken yardımcı olmaktır.⁷⁰

1.7.1.6 Philips (Küresel Aydınlanma)

Philips tarafından hayata geçirilen ve İstanbul Teknik Üniversitesi Enerji Enstitüsü tarafından desteklenen kampanya kapsamında, Türkiye’de yaşayan 7’den 70’e herkesi, enerji tasarrufu yaparak küresel ısınma ile mücadeleye davet etmektedir. Philips ayrıca, kampanya kapsamında projeye katılan 4 bin kişinin adına fidan bağışlayarak TEMA Vakfı’nın ağaçlandırma çalışmalarına da destek olmaktadır.

“HEDEF: Küresel Aydınlanma kampanyası için hazırlanan www.kureselaydinlanma.com adresinde normal ampulleri enerji tasarruflu ampuller ile değiştirmek, daha az sıcak su tüketmek, eşyaları ve perdeleri radyatörleri kapatmayacak şekilde yerleştirmek, buzdolabında oluşan buz tabakasını düzenli olarak çözmek, bahçenize ve çevrenize ağaç dikmek gibi küresel ısınma ile mücadelede etkili olan ve herkesin kolaylıkla uygulayabileceği öneriler yer almaktadır. Projenin ikinci aşamasında ilköğretim öğrencilerine yönelik, bilinçlendirme amaçlı bir afiş yarışması düzenlenmiş; 807 okuldan 5.500 öğrenci, afişlerini yollayarak yarışmaya katılmıştır⁷¹. Yeni dönemde de küresel ısınmaya karşı çalışmalarını sürdürmekte olan Philips, HEDEF: Küresel Aydınlanma! projesinin 3. fazını hayata geçirmektedir. Tıpkı ilköğretim öğrencilerine yönelik yapılan resim yarışmasında olduğu gibi tüm Türkiye çapında hayata geçirilecek

⁷⁰ Intel Öğretmen Programı-Temel Kursu

http://www.intel.com/cd/corporate/education/emea/tur/elem_sec/teach/342581.htm (07.10.2009)

⁷¹ Philips-Küresel Aydınlanma

http://www.kurumsalsosyal.com/tr-TR/philips/329_hedef-kuresel-aydinlanma.aspx (08.10.2009)

olan yeni aktivite, tüketicilere enerji tasarrufunu aydınlatmanın da ötesine taşıyabileceklerini göstermeyi, enerji verimliliği konusunu ve yurt çapında bir bilinci ayakta tutmayı amaçlamaktadır⁷².

1.7.1.7 Volvo Adventure Çevre Projesi

Volvo'nun gençler arasında çevre bilincini yaygınlaştırmak ve geliştirmek amacıyla Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) işbirliğiyle dünya genelinde düzenlediği "Uluslararası Volvo Adventure Çevre Projesi Yarışmasında Türkiye'deki tüm okullardan 13-17 yaş arasındaki öğrenciler hazırladıkları projelerle katılmaktadır. Dört bölümden oluşacak projenin ilk bölümü, problemin ve toplumda nasıl algılandığının saptanması; ikinci bölümü sorunların ne olduğunun bulunması, incelenmesi ve sorunların öneminin belirtilmesi; üçüncü bölümü hedef ve aktiviteler belirtilerek, problem çözümüne yönelik hareket planının hazırlanması; dördüncü bölümü ise ilk üç bölümde gerçekleştirilen çalışmaların raporlanmasını kapsamaktadır. Gençlerin çevre bilincinin gelişmesi için Volvo tarafından ve UNEP tarafından sunuluna bu yarışma için birinciye 10.000 Dolar, ikinciye 6.000 Dolar, Üçüncüye ise 3.000 Dolar ödül verilmektedir⁷³.

1.7.1.8 Coca Cola-Hayata Artı Projesi

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Coca-Cola Türkiye tarafından 2005 yılında oluşturulan "Hayata Artı" Gençlik Programı, gençler tarafından tasarlanan, toplumsal fayda sağlamayı hedefleyen, yenilikçi, yaratıcı, çevreye duyarlı, katılımcı, sürdürülebilir, yaşam kalitesini artırmaya yönelik projeleri destekleyen bir "Gençlik Programı"dır⁷⁴. Coca-Cola Türkiye, çevre ve toplum projeleri gerçekleştirmek üzere Coca-Cola Hayata Artı Vakfı'nı kurdu. Kamu, sivil toplum ve özel sektör işbirliklerinin gelişmesine katkı sağlamayı hedefleyen Vakfın öncelikli hizmet alanı, çevre ve su kaynaklarının korunması olacak. 2009-2010 boyunca Vakıf öncülüğündeki çevre ve toplum projeleri için yaklaşık **5 milyon TL** harcanmış olacaktır⁷⁵.

⁷² Küresel Aydınlanma- http://www.kureselaydinlanma.com/index.php/proje_hakkinda (12.10.2009)

⁷³ Volvo Adventure- http://www.unep.org/tunza/children/inner.asp?ct=competitions&comp=vu_award (20.11.2009)

⁷⁴ CocaCola Hayata Artı,2009 <http://www.hayataarti.org/sss.html> (7 01. 2010)

⁷⁵ Coca-Cola Hayata Artı Vakfı <http://www.basimbulteni.com/bulten/cocacola-hayata-arti-vakfi> (8.01.2009)

"Hayata Artı" Gençlik Programı'nın amacı, gençlerin, çevre sorunlarına yönelik çözümler üreten projeler geliştirmesine, bir başka deyişle "Hayata Artı" katacak gençlik girişimlerinin önünün açılmasına katkıda bulunmaktır. "Hayata Artı" Gençlik Programı, çevresel sorunlara topluma duyarlı çözümler üreten kapasite artırma projelerine, kampanya/farkındalık artırma/savunuculuk projelerine, araştırma projelerine ve etkinlik projelerine destek vermektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları Türkiye'de yaklaşık olarak 2000 yılından beri bütün şirketlerin ilgi gösterdiği bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Şirketler kâr elde etmenin yanı sıra itibar kazanma, toplum tarafından beğenilme ve uzun vadede şirketin devamlılığını sağlama amacına yönelik olarak toplum refahını gözeterek çok sayıda uygulama gerçekleştirmektedir. Örneklerden de anlaşılacağı gibi şirketler çevre, eğitim, gibi konularda projelerini uygulamaktadırlar. Kurumlar KSS çalışmalarını yalnızca bir proje gibi değil, bir anlayış olarak tüm iş süreçlerinde uygulamalıdır. KSS projeleri gerçekleştirirken hem kuruma hem de topluma fayda sağlaması, değer üretmesi ilkesinden hareket edilmelidir. KSS'nin kurumun en üst düzey yönetimi ve çalışanları tarafından kabul görüp sahiplenilmesi ve kurum dışında olduğu kadar kurum içinde de iletişime önem verilmesi gerekmektedir.

Kurumların dikkat etmesi gereken bir başka faktör de, bir projeyi sahiplenirken o projenin odağındaki soruna yönelik sürdürülebilir çözümler üretilmesi konusunda önderlik etmektir. Projelerin tüm süreçlerinde dikkat çekmek istediğim bir başka önemli nokta ise ölçümlemedir. Projenin kurum kültürü, vizyonu ve misyonuyla örtüşmesi ve samimiyeti firmaların dikkat etmesi gereken olmazsa olmaz unsurlardandır.

İşletmelerin birbiri ardına hayata geçirmeye başladığı sosyal sorumluluk projeleri çok yüksek boyutlara ulaşmıştır. Günümüzde bu alana yapılan harcamalar işletmelerin bilançolarında milyon dolarlık kalemler olarak ifade edilmektedir. Dünya Bankası, OECD, IMF gibi kurumların sosyal sorumluluk çalışmalarına verdikleri önemin artması ve bunu hemen hemen her raporlarında dile getirmesi şirketlerin bu alana yapacakları yatırımları daha da arttıracaktır. Ancak burada unutulmaması gereken nokta işletmelerin bu faaliyetleri birer kar aracı olarak görmemeleri ve sosyal avukat

rolünü üstlenerek topluma yarar ve katkı sağlayarak yaşam kalitesini artırmak temel amaç olmalıdır. Bu noktada işletmelerin KSS projesinin toplumsal etkilerinin, başarısının ölçümlenmesini, sosyolojik bakış açısıyla sağlanan faydanın ölçümlenmesi ve projenin sosyal hedeflerine ne derece ulaşıldığının saptanması olarak görmeleri gerekmektedir.

1.8. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER VE SANAYİLEŞMENİN ÇEVREYE VERDİĞİ ZARARLAR

Küreselleşme ve serbest ticaret ile birlikte çok uluslu şirketlerin giderek büyüdüleri görülmektedir. Çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yaptıkları yatırımların bu ülkelerdeki istihdam, sosyal projeler ve ekonomik kalkınma üzerinde olumlu katkılarının olduğu şüphesizdir. Ancak bunun yanı sıra küreselleşme ve serbest ticaret neticesinde çok uluslu şirketlerin az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ucuz işgücünü kullanarak emeği sömürdükleri ve aynı zamanda doğa ve çevre üzerinde tahrip edici sonuçlara sebebiyet verdikleri görülmektedir.

Çevresel sorunların küreselleşmesi ile dünya ekonomik sisteminin küreselleşmesi arasında yakın bir ilişkinin var olduğu iddia edilmektedir. Batı kapitalizmi özellikle 20.YY'ın ikinci yarısından sonra tüm dünyaya hızla yayılmış, ekonomik ilişkiler ulusal sınırları kolaylıkla aşabilmiştir. Ekonomik sistemin dünya yüzeyinde yaygınlaşması sürecinde çevresel sorunlar da yaygınlaşmıştır. Bundan dolayı çevresel kaygı, çevresel eylemde bulunma, çevre politikaları gibi çevresel konular da ulusal sınırları aşır, küresel düzeyde ilgi çeken konular konumuna gelmişlerdir.⁷⁶ Gelişmekte olan ülkeler modernleşme aracılığı ile, Batı toplumlarının Eşitsiz toplumsal sistemini ithal ettiklerinde, bu ülkelerin toplumsal ve doğal çevresi çok boyutlu bir sömürü ile karşı karşıya kalır. Gelişmekte olan ülkelerin alt sınıfları ve doğal çevreleri sadece kendi ülkelerinin üst sınıfları tarafından sömürülmezler; bunun yanında ,gelişmiş ülkelerin alt ve üst sınıfları tarafından da sömürülürler⁷⁷. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler

⁷⁶ Mummer Tuna ,Çevresel Sorunların Küreselleşmesi,Muğla Üniversitesi SBE Dergisi,Cilt:1 Sayı:2 Güz 2000 s:1

⁷⁷ Osvaldo Sunkel and José Leal, 1986. "Economics and Development in a Developmental Perspective." International Social Science Journal Vol:38 No:3 s:41, Arran Gare, Journal of Environmental Values, Vol:6 No:1995s:82

arasındaki değişim ilişkileri, zenginlik ve çevresel riskin bu ülkeler arasında eşitsiz ve adaletsiz dağılımı ile sonuçlanmıştır.

Zenginlik gelişmiş ülkelerde, yoksulluk ve çevresel risk gelişmekte olan ülkelerde toplanmıştır. Bundan dolayı, eşitsiz dağılım, modernleşmeyle doğrudan ilgili olarak kalıtsal bir nitelik taşır. Goldstone gibi bazı modernleşmeciler ve Isbister ve Wallerstein gibi Dünya Sistem Teorisinin savunucuları, modernitenin bir sonucu olan bu eşitsiz ve adaletsiz dağılımın kaçınılmaz ve tersine çevrilemez bir olgu olduğunu ifade ederler⁷⁸.

Özellikle 20. YY’da gerçekleşen sanayileşme ve hızlı teknolojik gelişme ile üretimin ve tüketimin hızla artması sonucu; hava, su ve toprak hızla kirlenmeye, doğal kaynaklar bozulmaya ve tükenmeye başlamış, doğanın kendi kendini yenileme niteliği, çevrenin kendini toparlayabilme gücü zarar görmüştür. Gelişmiş ülkeler “egemen konumlarını” sürdürmek, gelişmekte olan ülkeler ise, gelişmiş ülkelere yetişebilmek için tüm güçleri ile kalkınma, üretme, tüketme yarışına (çevrenin bozulması pahasına) girmişlerdir. Küreselleşme sürecinin başlaması ile uluslar arası ticareti kısıtlayan mekanizmaların kaldırılması, sermayenin akışkanlığı vb. ile ulusal ve özellikle çok uluslu şirketler ucuz işgücü nedeniyle üretimlerini gelişmekte olan ülkelere kaydırmışlardır. Ancak, işgücü maliyeti, şirketlerin üretim kararlarını etkileyecek faktörlerden sadece birisidir. Bu şirketlerin büyük kısmı, doğal kaynakların çıkartılması, işlenmesi ve imalat sektörlerinde yoğunlaşmışlardır. Başlıca faaliyet alanları petrokimya, otomotiv, elektronik, lastik, ilaç, tütün ve gıda maddeleri üretimi olarak sayılabilir. Bu sektörler en çok çevre sorunu yaratan sektörlerdir⁷⁹.Gelişmekte olan ülkelerin temel hedefi kalkınmadır; çevre politikaları uygulayarak bu hedefi tehlikeye atmaktan ve yabancı sermayeyi kaçırmaktan kaçınmaktadırlar. Bu durum, kirli endüstrilerin gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere kaymasına neden olmaktadır.

Ülkeler, ekonomik gelişmelerini sağlamaya çalışırken gelecek nesilleri nasıl bir tehlike içine sürüklediklerinin bilincinde olmamışlar ve ekolojik çevreyi tehdit eden yollarla ekonomik gelişmelerini inatla sürdürmeye yönelmişlerdir. 1972’de

⁷⁸ Muammer Tuna,Çevresel Sorunların Küreselleşmesi,(agm) s:3

⁷⁹ Marfleet, Phil, “Globalisation and Thirld World”, International Socializm Journal, Issue 81, Winter, 1998 s:16

gerçekleştirilen Stockholm Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı ile başlayan ve günümüzde de devam eden çevresel

Kirlenmenin azaltılması ve sosyo-ekonomik kaynakların yok olmasının engellenerek ekonomik gelişmenin bir düzen içinde sürdürülebilmesine yönelik farklı arayışlara gitmişlerdir⁸⁰.

Çok uluslu şirketlerin çevreye verdikleri zararlardan bahsetmeden evvel Çevresel sorunları irdelemekte yarar vardır.

1.8.1. Ortak Çevresel Sorunlar

Yeryüzünün karşı karşıya bulunduğu bu çevre sorunlarının küresel karakteri İnsanlığın en büyük ortak endişesidir. 20.YY'da ortaya çıkan ve 21. YY'a devam eden temel sorunlar küresel ölçekte; iklim değişikliği, sınır aşan su ve hava kirliliği, kimyasal kazalar, tehlikeli atıkların taşınımı gibi sorunlardır. Çevre ile ilgili bu sorunlar bu konuda birçok kişinin ve bilim adamının dikkatlerini uluslararası çevre antlaşmalarına vermesini sağlamışlardır.

Bu antlaşmaların bazıları ozon tabakasının korunması, okyanusların korunması, hava kirliliği ve iklim değişikliği gibi sorunları içermiştir.⁸¹

Bir yandan insanlığın devamı sağlanırken, diğer yandan gelecek kuşakların tercihleri inanılmaz süratle yok edilmektedir. Diğer bir deyişle; kaynakların bugünkü ihtiyaçlara yetmesi sağlanırken gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanakları sorumsuzca ellerinden alınmaktadır. Üzerinde durulması ve tartışılması gereken en önemli nokta, gerek kalkınmanın, gerek Kaynakları kullanmanın tahrip edici, bozucu bir şekilde değil, devamlılığı sağlayacak bir anlayış içinde ele alınması ve yönetilmesidir. Çevre sorunlarının sınır tanımazlığı, bu sorunların çözümünde çok yönlü bir işbirliği ve eşgüdüm ortamını gerekli kılmıştır. 21. YY'ın çevre gündemini belirleyen bu temel sorunlar 1980'li yıllardan itibaren uluslar arası faaliyetlerin

⁸⁰ Fatih Yücel, Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasında Çevre Korumanın ve Ekonomik Kalkınmanın Karşılıklı ve Birlikteliği, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 11 Sayı: 11, 2003 s:3

⁸¹ David.A.Sonnenfeld, Arthur PJ Mol, Globalization and Transformation of Environmental Governance, American Behavior Scientist Vol:45 No:9 2002 s:13-23

gerçekleştirilmesine yol açmış ve bunun sonucunda oluşan uluslar arası çevre antlaşmaları, çevrenin korunması ve yönetilmesi içindeki rolü giderek artmıştır.

Ancak yapılan araştırmalarda her bir ülkenin ulusal olarak çevre antlaşmalarına ve uluslararası alanda işbirliği büyük farklılıklar göstermiştir.⁸²Buna bağlı olarak uluslararası faaliyetlerin söz konusu sorunları gidermede etkili olamamaları gelecek için ciddi kaygılara yol açmış ve konunun küresel ölçekte ele alınarak ortak çözüm yollarının belirlenmesi ve yeni politikaların geliştirilmesi ihtiyacını doğurmuştur.

Bu yeni politikaların ana hatları;

- Çevre sorunlarının çözümü için uluslararası işbirliği ve karşılıklı güven ortamının oluşması,
- Uluslararası planda yoğun bilgi alışverişi ve şeffaf çevre programlarının
- Oluşturulması,
- Oluşturulan çevre programlarının temelini teşkil eden araştırma ve
- Geliştirme çalışmaları için yeterli kaynakların oluşturulması ve gerekli ekonomik desteğin sağlanmasıdır.

Bu bağlamda dünya çapında çevre koruma çalışmalarına tüm gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin aktif katılımını sağlamak, yeni ve ek finansman kaynakları oluşturmak ve bilimsel ve teknolojik bilgilere kolaylıkla ulaşabilmeyi sağlamak gelecek için atılacak en gerçekçi adımlar olacaktır.

Diğer bir taraftan dünyada çevre konusunda yapılan araştırmalar, yayınlar ve gözlemler incelendiğinde üzerinde çalışılan ve sorun olarak tespit edilen çevresel sorunları belirli başlıklar altında toplamak mümkündür.

Bu sorunlar belirli bir öncelik sırasını yansıtmaksızın aşağıdaki gibi bir listeyi oluşturmaktadır:⁸³

⁸² Recchia, Steven ,Explaining the International Environmental Cooperation of Democratic Countries, UC Irvine:Center for the Study of Democracy, August 1 2001, s.2

⁸³ Hülya Baykal,Tan Baykal Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları-Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,Cilt 5,Sayı:9,2008 s:5-6-7

- Nükleer kazalar
- Stratosferik ozon parçalanması, UV radyasyonunun artışı
- Genetik kaynaklar ve biyolojik çeşitlilikteki kayıplar
- Kaynaklar ve yeraltı suyunun kalitesi
- Asidifikasyon
- Tehlikeli atıkların taşınımı ve depolanması
- iklim değişikliği
- Orman tahribatı
- Atıkların imhası
- Nükleer atıklar
- Kentsel hava kalitesi
- Doğal kaynakların korunması ve hassas eko sistemler
- Havada bulunan dayanıklı toksik maddeler
- Sanayi kazaları
- Denizlerin doğrudan akıtma veya boşaltma ile kirlenmeleri
- Atıkların bertarafında toprak kontaminasyonu
- Tehdit altındaki türlerin korunması
- Troposferik ozon konsantrasyonundaki artış ve buna bağlı olaylar
- Toprak ve kaynak kontaminasyonu
- Atıklar
- Habitatların zincirlerindeki kopmalar ve yıkılmalar
- Yüzeysel sularda ötrifikasyon
- Nehirler vasıtasıyla denizlere kirlilik taşınımı
- Yeryüzü ve atmosfer arasındaki su alış-verisindeki değişiklikler
- Büyük nehir ve göllerin yönetimi
- Çölleşme
- İçme suyu temini ve güçlükleri
- Turizmden kaynaklanan baskılar ve değer kayıpları
- Gıdalarda hijyenik ve kalite güvenliği
- Kentsel atıklar

- Kompleks sistemlerin kirliliklere karşı dayanıklılıklarının gittikçe zayıflaması, hassasiyetinin artması
- Dayanıklı organik bileşiklerin canlılarda birikimi
- Enerji ihtiyacının giderilmesi ve üretim sırasında ortaya çıkması muhtemel riskler ve kirliliklere karşı güvenliğin sağlanması
- Toprak erozyonu
- Biyoteknoloji riskleri
- Yüzeysel suların mikrobiyolojik kirlenmesi
- Denizlerde petrol döküntülerinin çevre kirliliğine yol açan tabaka ve alanları
- Deniz seviyesi yükselmesi
- Toprakların aşın ve yoğun kullanımı
- Yeni araştırmalar sonucunda olduğu gibi değişen ekolojik dengelerin gereği olarak da yeni organizmaların literatüre katılması
- Endüstriyel hammaddelerde açık
- Deniz kıyılarındaki erozyon
- Doğal radyoaktivite (Radon)
- Tarım alanlarındaki kayıplar
- Biyocoğrafik kuşaklardaki değişimler
- Sulak alanların kurutulması
- Seller, kuraklıklar, fırtınalar
- Dalga boyu 10 - 8 metreden uzun olan radyasyonlar
- Toplum hekimliği
- Peyzaj değişikliği
- Gürültü
- İş sağlığı
- Kültürel mirasın kaybı
- Sismik faaliyetler, volkanlar
- Zararlı böcekler ve çekirgeler
- Sıcak su kirliliği

Yukarıda çeşitli başlıklar ile ortaya konmaya çalışılan çevre sorunlarından bazıları ülke sınırlarını tamamen hiçe saymış ve tam anlamıyla küreselleşmiştir. Uluslararası platformlarda artık bu sorunların özelinde bütün dünyayı zorlayıcı önlemler tartışılmaya başlanmıştır.

Yukarıda belirttiğim küresel çevre sorunlarının son zamanlarda üzerinde en fazla tartışılanı olan çok uluslu şirketlerin çevreye verdiği sorunlardan bahsetmek gerekmektedir.

1.8.2 Bhopal Felaketi (Union Carbide)-Hindistan

Hindistan gibi gelişmekte olan ülkeler, teknolojiyi sağlayacak olan altyapıdan yoksun olmalarından dolayı çevresel zarar konusunda tehlikeye açtıkları. Buna rağmen sanayi fabrikaları açmakta çok isteklidirler. Bunun sonucunda, yatırım ve sermayeleri için çok uluslu şirketlerin ilgisini çekebilmek adına dünyayla yarışmaktadırlar. Bu yarış sürecinde, birçok çok uluslu şirket kaynaklı oluşumlar güvenliğimizin ve sağlığımızın ihlaline duyarsız kalmaktadırlar.

Bhopal olayı Hindistan'nın Yeşil Devriminin bir parçasıydı bu devrimle ürünlerin verimliliğini artırmak amaçlanmıştı. Tarımsal üretimde kendi kendine yeterli olabilmeyi sağlamak için böcek ilaçları kullanımı 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında çok büyük ölçüde artmıştır. Hindistan'ın tarım ilacı üretmedeki asıl amacı; ülke içerisindeki dövizi (yabancı para alım-satım) korumak ve endüstrileşme politikasını devam ettirmektir. Union Carbide fabrikası, 1969'da tarım ilaçlarını formülize etmek amacıyla Madhya Pradesh'in başkenti Bhopal'da küçük bir fabrika kurmuştur.⁸⁴

Bhopal Carbide Fabrikasının kurulacağı yer olarak seçilmişti, çünkü bu eyalet merkezi bir yer, bölgede demiryolu sistemi var ve ayrıca burada su ve elektrik ihtiyacını büyük ölçüde karşılayan büyük bir göl bulunuyor. MIC(Methyl Isocyanate) tesisi şu anki Carbide Fabrikasının bulunduğu yere kurulmuştu ve tren istasyonundan 2 kilometre kadar uzaklıktaydı. 1979'a kadar Carbide'in Hintli ortağı MIC'yi ana şirketten ithal ederdi. MIC tarım ilacı üretiminde kullanılan birçok "ara ürün" den biridir ve çok tehlikeli bir kimyasaldır. Sudan çok az hafiftir, ancak havanın iki katı

⁸⁴ Weir David, The Bhopal Syndrome : Pesticides, Environment, and Health , San Francisco: Sierra Club Books, 1987 s:36

ağırlığındadır, yani atmosfere sızdığına yere yakın kalır. Su asitleri, metaller gibi birçok maddeyle reaksiyona girebilme özelliği vardır. Bhopal'daki MIC birçok tarım ilacının üretiminde kullanılmaktaydı. en çok da Sevin marka carbaryl tarım ilacı ve Termik marka aldicarb tarım ilacı üretiminde kullanılmıştır.⁸⁵

Birçoklarına göre Bhopal en büyük endüstri felaketinin olduğu yerdir. 23 Aralık 1984 gecesinde MIC 610 depolama tankına büyük miktarda su girdiğinde Union Carbide Fabrikasında tehlikeli bir kimyasal reaksiyon meydana gelmiştir. Sızıntı ilk olarak sabah 11.30 da gözleri yanmaya ve sulanmaya başlayan işçiler tarafından fark edildi. Amirlerine haber verdiler ancak yeteri kadar erken davranılamamıştır. O sırada, 40 ton kadar Methyl Isocyanate (MIC) yaklaşık iki saat kadar tanktan boşalmış ve havaya karışarak 8 kilometre kadar aşağılara yayılmıştır. Tahmini olarak 4000 kişi uykularında ölmüştür. En çok hasarı ise nüfusun fazla toplandığı gecekondu mahallelerinde görülmüştür. Buralar; Nagar, Kazi Kampı, Chola Kenchi, ve The Railway kolonisiydi. Ölenlerin neredeyse tamamı nüfusun en yoksul kişilerinden oluşmaktaydı.⁸⁶

Zehirli gaz birçok insanı öldürdüğü gibi yaşayanları da sakat bıraktı. Gelecekte bu MIC gazının ne gibi tıbbi zararlara yol açacağı da bilinmemektedir. MIC gazına maruz kalmak, gözlere ve ciğerlere zarar verir, kronik bronşite neden olabileceği gibi kronik gastrit gibi bazı gastrointestinal rahatsızlıklara da yol açabilir. Ayrıca erken katarakta ve görme bozukluklarına, hafıza ve motor becerileri kaybına neden olabilir. Felaketten sonra Bhopal'da dünyaya gelen çocukların başka yerlerdeki ölüm risklerinin iki kat daha fazla olduğu belirlenmiştir. Şaşırtıcı olan şey ise; bütün bu ciddi sağlık problemlerine rağmen, Union Carbide MIC'nin "sadece bir kulak ve boğaz rahatsızlığı" olduğunu iddia etmesidir. "⁸⁷

Bhopal Felaketi yasal, teknolojik, organizasyonel ve insan hatalarının toplamının bir sonucudur. Kimyasal reaksiyonun en ilk nedeni su sızıntısıdır. Bu reaksiyonun sonuçları güvenlikteki yetersizliklerle daha da şiddetlenmiştir. Bu felaketin

⁸⁵ Cassels Jamie, *The Uncertain Promise Of Law: Lessons From Bhopal*, Toronto: University of Toronto Press, 1993 s:249

⁸⁶ Amnesty International Publications, *India :Clouds of injustice. Bhopal: 20 Years*, Amnesty International Report, United Kingdom-2004 s:6-41

⁸⁷ Flenley D.C, 1979, Round the world, *The Lancet*, Vol:313, Issue:8111, Sciencedirect veritabanı Sf:952 (20.10.2009)

uzun süreli etkileri kazazedelerin tazmin edilmesindeki sistemin aksaklığından dolayı daha da kötüleşmiştir.

Ayrıca, fabrikada güvenlik standartları aylardır ihmal ediliyordu. MIC biriminin eksikleri şöyle sıralanabilir:

-Birim çeşitli bölümlerindeki sıcaklık ve basınç ayar ölçümleri o kadar güvensizdi ki işçiler tehlikenin ilk belirtilerini önemsemediler.⁸⁸

-MIC'yi düşük dercede tutan soğutma ünitesi bir süredir kapalı tutuluyordu.

-Gaz temizleyici aygıt bakım için kapatılmıştı. Açık olsaymış bile, kaza sonrası incelemelere göre, dengeleyebileceği maksimum basınç şiddeti kaza esnasında olanın çeyreği kadardı.

-Alev kulesi de kapatılmıştı.

-Su perdesi, MIC'nin çıktığı alev kulesinin en üstüne ulaşmak için çok kısaydı.

-Etkili uyarı sistemlerinin eksikliği.

-610 numaralı MIC depo tankının kapasitesinin tavsiye edilenin üzerinde dolu olması.

-MIC fazlalığı için bekletilen bir depo tankının zaten MIC ile doldurulmuş olması.

İronik olan şey ise, Bhopal'de yaşayan insanlar birçok gazete makalesi yoluyla olabilecek tehlikelere karşı uyarılıyorlardı. Ancak onlar bunları pek dikkate almadılar.

Daha ilginç olanı ise, Carbide yetersiz bakım ve güvenlik sistemlerini saklamaya çalışıyordu. Buna sebep olarak da şirketin “memnuniyetsiz bir çalışanın” dan kaynaklı sabotaja kurban gittiğini gösteriyordu. Ancak Carbide bu çalışanın ismini açıklamadı ve ona herhangi bir yasal işlem uygulamadı. Ama kanıtlar tam tersini gösteriyor. Ne Carbide ana şirketi ne de Hintli ortağı kötüye giden fabrikalarını düzeltmeye çalışmıştır⁸⁹.

⁸⁸ Weir: The Bhopal Syndrome.. (age) s:41-42

⁸⁹ Ashok Bhargava, The Bhopal Incident and Union Carbide: Ramifications of an Industrial Accident. - author. Journal Title: Bulletin of Concerned Asian Scholars. Volume: 18. Issue: 4. Publication Year: 1986 s:2-3

Ayrıca, Carbide çalışanlarının sağlık ve güvenliğini sürekli ihmal etmişti. Dahası, 2 Amerikan organizasyonu olan Ulusal Zehir Kampanyası ve Uluslararası Halkla İlişkiler Konseyi, Union Carbide' in çevreye zehir boşaltan en baş firma olduğunu söylemiştir⁹⁰.

Carbide Bhopal'daki fabrikaların güvenlik standartlarını düşürdü, Şunu belirtmek ayrıca çok önemli ki; Carbide kötüye giden fabrikasına rağmen üretim yapmaya devam ediyordu, bu da endüstriyel güvenliğin, çevresel düzenleme ve yasaların ne kadar yetersiz olduğunu gösterir. Bu anlamda Madyha Pradesh devleti ve Hindistan Hükümeti dolaylı da olsa Bhopal'da yaşanan bu felaketten sorumludur.

1.8.3. Bayer-Nepal Felaketi

Bayer zehirli böcek ilaçlarını Nepal'e ihraç eden ve onları orada son kullanma tarihleri doluncaya ya da yasaklanıncaya kadar bırakan çok sayıdaki çok uluslardan biriydi. Aslında en zehirli maddenin bulunduğu yer buraydı. Bu zehirli atıklar, orada yaşayan insanların ve çalışanların sağlıklarını ciddi derecede tehdit etmektedir. Ayrıca bu atıklar sulama sistemlerine ve toprağa da zarar vermekteydi. Nepal hükümetinin yardım taleplerini ise şirket reddetmiştir⁹¹.

Bayer asit ve diğer atıkları kuzey denizine ve Ren nehrine boşaltıyor

Bayer sülfirik asit ile doldurduğu büyük gemileri Kuzey Denizine boşaltıyor. Greenpeace ve "Bayer-tehlikelerine" karşı oluşturulan koalisyon ayı değiştirerek, Bayer'i Kuzey Denizi'ne asit dökmekten vazgeçirmeye "gönüllü" olmuştur. Kurşun ve cıva içeren sıvı atıklar düzenli bir şekilde Ren Nehrinden getirilmiş ve iki gemiden denize aktarılmıştır. Ve yüzlerce metreyi bulan kimyasal atıklar, Ren Nehrinin sadece birkaç metre ötesinde biriktirilmiştir⁹².

Gaücho: Fransa Tarım Bakanı Jean Glavany tarım ilaçlarının ayçiçeği tohumlarında kullanımını bir süreliğine dondurmuydu, bunun nedeni ise azalan arı

⁹⁰ Bhopal Disaster- <http://www1.american.edu/TED/bhopal.htm> (30.11.2009)

⁹¹ 'Bayer-Pesticides in Toxic Dump in Nepal; 'Organophosphate Madness?', published in Corporate Watch Magazine, Issue 12, Autumn 2000; <http://archive.corporatewatch.org/magazine/issue12/cw12f5.html> (11.10.2009)

⁹² Coalition against Bayer-Dangers; <http://www.cbgnetwork.org/451.html> (12.10.2009)

nüfusuydu. Bal üreticileri Goucho'nun toprağı zehirlediğini söylediler ve bu da arı sürüsüne zarar vermektedir⁹³.

Baygon: Bayer tarafından üretilen Baygon tarım ilaçlarının çocuklardaki lösemiyle ilgili olduğu saptanmıştır. Araştırmalar, aynı kimyasallara maruz kalan hamile bayanların bebeklerinin ölümcül hastalıklı olmalarının bu kimyasala maruz kalmayan annelerinkine göre 10 kat daha fazla olduğunu göstermiştir. Baygon hem tarım ilacı olarak hem de sinek kovar olarak kullanılmaktadır⁹⁴.

Fenthion: Amerikan Çevre Koruma Acentesi, daha önce kullanımına müsaade edilen Bayer'in tarım ilacı Fenthion'un insan sağlığına ve çevreye anlamı bulunamayan bir şekilde zarar verdiği sonucuna vardı. Fenthion bazı nörotik rahatsızlıklara sebep olmakta, baş dönmesi ve yüksek oranda maruz kalındığında ise felce ve hatta ölüme neden olmaktadır. Bayer'in kendisinin de belirttiği gibi, iki yılı aşkın bir süredir yüksek dozda Fenthion'a maruz kalan farelerde göz problemleri olmuştur. Wildlife'ın raporuna göre Fenthion en azından 16 tür kuşun ölümüne neden olmuştur⁹⁵.

Baysiston: Bayer Brezilya'da kahve üreticilerini baysiston adlı tarım ilacı ile zehirlemekten suçlandı. Tarım ilacının 12si ölümcül olmak üzere 30 tan fazla üreticiyi zehirlediğinden şüphelenilmiştir.. Bu çiftçiler ilacın kullanım şeklini okuyamadıkları için bu ilaçlar onlar için risk taşımaktadır. Ayrıca birçok kahve üreticisinin baysistonun zarar yerine yarar sağladığı gibi yanlış inanışlara sahip olması tehlikeyi daha arttırmıştır⁹⁶.

Methyl Parathion: Methyl parathion mide zehri gibi hareket ederek haşereleri öldüren bir ilaçtır. Dünya Sağlık Organizasyonu tarafından "inanılmaz derecede tehlikeli" ve zehirli bir madde olarak sınıflandırılmaktadır. Bu ilacın resmi olarak kullanımı Çin, Kamboçya, Endonezya, Bangladeş ve Sri Lanka'da kullanımı yasaklanmıştır. Buna rağmen birçok Asya ülkesinde kullanılmaktadır. Folidol (Bayer marka adı) Kamboçya pazarlarının en popüler tarım ilaçlarından birisidir. Bu tür

⁹³ French Authorities Ban Pesticide Gaucho; <http://www.cbgnetwork.de/433.html> (12.10.2009)

⁹⁴ Scientists link Bayer's Baygon to Child Leukaemia; <http://www.cbgnetwork.org/426.html> (14.10.2009)

⁹⁵ Environmental Protection Agency Rules Against Bayer's Fenthion Pesticide; <http://www.cbgnetwork.org/438.html> (16.10.2009)

⁹⁶ Brazil: Coffee Growing with Deadly Side Effects; <http://www.cbgnetwork.de/448.html> (20.10.2009)

ilaçların yanlış kullanımları ayrıca zararlı böceklerin ölümünün yanı sıra yararlıların da yok olmasına neden olmaktadır. Buna ilaven, bu ilaçlar su kaynaklarının kirlenmesine ve içme sularının da sağlığı tehdit etmesine yol açmış, bazı kuşların ölümüne de sebebiyet vermiştir⁹⁷.

Tarım ilaçları yerel marketlerdeki bazı nescafe, süt tozu, tıp ilaçları ve sebzelerle birlikte satılmaktadır. Gelişen dünyada, bu ilaçlar satıldıkları ülkede konuşulan dil harici dillerle etiketlenmektedirler. Ekim 2001'de Bayer, Peru Taucamarca'da 24 çocuğun süt tozundan ölüp, 18'den fazlasının da zehirlenmesinden sonra dava edilmiştir. Süt tozuna benzeyen beyaz pudra üzerinde tehlikelerine karşı önlem alınmasını gerektiren hiçbir açıklama bulunmadan küçük plastik paketlere koyulmuştu. Paketler İspanyolca olarak etiketlenmişti ve hiçbir uyarı yazılmamıştı⁹⁸.

Filipinlerdeki Baycor ve Namacur: Bayer'in tarım ilaçları olan Baycor ve Namacur bir Filipin köyü olan Kamukhaan'da üretilen muzların üzerine sürekli sıkılmaktadır. Şiddetli dumanlar göz yanmasına, halsizliğe ve boğulma hissine neden olur. Ayrıca birçok deri hastalığına da yol açar. Spreyleme yapıldığı zaman her seferinde birçok hayvan ölmüştür. Suda oynayan ya da o sudan içen birçok insan ölmüştür. Bayer bu en zararlı ilaçların kullanımını durduracağını söylese de bu sözünü tutmamıştır⁹⁹.

Olaquindox: Avrupa Birliği Tarım Komisyoneri Franz Fischler'in ricası üzerine Avrupa Birliği Komisyonu Bayer'in artan olaquindox üretimini yasakladı¹⁰⁰.

⁹⁷ Pesticide Residues in Food – 1980; <http://www.inchem.org/documents/jmpr/jmpmono/v080pr28.htm> (20.10.2009)

⁹⁸ Angus Wright ;Where Does the Circle Begin? The Global Dangers of Pesticide Plants', Global Pesticide Campaigner, Volume 4, Number 4, December 1994 s:10-15

⁹⁹ 'Kamukhaan: A Poisoned Village'. <http://www.safer-world.org/e/countries/Asia/philippines.htm> (20.10.2009)

¹⁰⁰ Olaquindox; http://eur-lex.europa.eu/pri/en/oj/dat/1998/l_347/l_34719981223en00310032.pdf (21.10.2009)

1.8.4. Nijerya'da Shell (Ogoni Topluluğu)

Ogoniler Nijerya'nın Ogoni bölgesinde yaşayan yaklaşık 500.000 kişiden oluşan bir topluluktur. Yüzölçümüne göre bu oran oldukça yüksektir. Bu kalabalık nüfus verimli topraklar sayesinde ferah içinde yaşamaktayken, bu yaşam tarzı Shell'in 1958'de orada petrol bulmasıyla son bulmuştur.

Nijerya'da Shell: Nijerya'da Shell işletimleri Shell Geliştirme Şirketi (SPDC) tarafından yürütülmektedir. Shell'in Amerika dışındaki en büyük üretimi Nijerya'da yapılmaktadır. Nijerya Devletinin ekonomisi büyük ölçüde petrole dayanır. 100'den fazla petrol kuyusunun Ogoni bölgesine verdiği çevresel zararlar ise çok şiddetli olmuştur. 1976 -1991 arasında 3000'e yakın petrol sızramaları toprağa çok büyük ölçüde zarar vermiştir. Shell toprağa ve suya verilen bu zararın iki kez temizlenip telafi edildiğini kayıtlara geçirmiş. Ama Shell'in bundan sonra alınacak önlemleri ihmal ettiği gözlenmiştir¹⁰¹.

Sadece petrol sızramaları değil, 24 saat yanan gaz alevleri de Ogoni bölgesine zarar vermiştir.. Köylüler sürekli devam eden alev sesleriyle yaşamak kalmıştır. ve havada hep bir is olduğu ve yağmur yağdığında bunlar sulara karıştığı gözlenmiştir. Nijerya Hükümeti Shell'in gerekli özeni göstermediğini tekrarlamıştır¹⁰².

Shell'e karşı verilen Ogoni Mücadelesi:

Shell'in bu tutumlarına ve Nijerya Hükümetinin bu vurdumduymazlığına karşı Ogoni insanları MOSOP'u (Ogoni Halkının Yaşamını Sürdürmesi Hareketi) kurdular. 1992'de başlatılan bu hareketin lideri ise Nijeryalı yazar Ken Saro-Wiva'dır. 1993'te bir Shell çalışanı fiziki şiddete maruz kalmıştı ve bunun üzerine Shell Ogoni'den çalışanlarını çekmişti. Shell'in Londra'da düzenlenen bir toplantısında kısa bir muhtıra, Shell bölümlerini beklenmeyen sürprizlere karşı ihtiyatlı olmalarını öğütledi. Ken Saro-Wiva'den özellikle bu kısa muhtırada bahsedildi. Nisan ayında. Ken Saro-Wiva sürekli askeri usandırmalara uğradı. Bir keresinde Harcourt Uluslararası Havaalanında 16 saat boyunca yok yere tutuldu. Ayrıca aynı nisan ayı içerisinde

¹⁰¹ Shell in Nigeria ; <http://www.ratical.org/corporations/OgoniFactS.txt> (22.10.2009)

¹⁰² Michael J. Watts: Petro-Violence: Some Thoughts on Community, Extraction, and Political Ecology; USA; UC Berkeley: Institute of International; 1999 s:8

Ogonilere ilk askeri güç uygulandı. Nonwa'da 10.000 kadar Ogonili kurulacak olan boru hattını protesto ettiler ve Nijerya askerleri tarafından yakıldılar, 10 kişi ölmüştür¹⁰³.

Bu olaydan 4 gün sonra Agbarator Otu boru hattını protesto ederken vuruldu. 2 hafta sonra Ken Saro-Wiva, Londara'ya giderken pasaportuna el kondu. 12 haziranda londradaki Birleşmiş Milletler Konferansına katılacağı sırada pasaportu Nijerya güvenliği tarafından tekrar ele geçirilmiştir.

Bu sırada başkanlık seçimleri gündemdeydi ve Ogonililer seçimleri boykot ettiler. Onlara göre azınlık haklarını hiçe sayan bir hükümet için oy verilmemeliydi. Ogonililerin devam eden bu protestoları sonucu Ken Saro-Wiva kargaşalık çıkarmaktan suçlandı ve 22 temmuzda serbest bırakıldı. Ogoni'ye karşı yürütülen kampanya şimdi Saro-Wiva'dan Ogoni insanlarına kaydı. Askeri kuvvetin Ogonis ve Andonis arasındaki çatışma dediği kargaşada Kaa kasabasına saldırılmıştır¹⁰⁴.

Artan bu karışıklılardan ötürü İbrahim Babangida çekilmek için zorlandı. Askeri personel ve Shell Nijerya'nın eski yöneticisi Ernest Shonekan demokrasiye geri dönüş talep etse de kanlı saldırılar 750 kişinin ölümüne ve 30.000 kişinin de evsiz kalmasına neden oldu. Birleşmiş Milletler Dünya Komisyonu'ndan Profesör Claude Ake bütün bu karmaşanın etnik bir çatışmadan kaynaklandığı görüşüne katılmıyor ve hükümetin başlattığı bazı barış hareketlerini de samimi bulmuyor. Rehabilitasyon programının uygulanmadığını ve insanlara sadece savaşı durdurun ve evinize gidin denildiğinin ve bunun da hiçbir yararının olmadığını savunuyor. Ken Saro-Wiva bu barış anlaşmasını imzalamayı reddetmiş, çünkü bu anlaşmanın Shell'in petrol ticaretinin geriye dönmesini sağlamak amaçlı hazırlanmış olduğuna inanıyordu. Bu anlaşmadan 3 hafta sonra, Shell, Koroko'daki bir elektrik istasyonunda bir yangın haberi aldıklarını iddia etmiştir. Shell Ogoni'deki karışıklığa rağmen yangın söndürmek için tanklar gönderdi bölgeye. Korokodaki köylüler başta bu tanklardan şüphe ettiler, çünkü tanklar

¹⁰³ Ogoni Land after Shell; <http://www.africafiles.org/article.asp?ID=19097> (24.10.2009)

¹⁰⁴ Daniel Omoweh; Shell: The Petroleum Development Company, the State and Underdevelopment of Nigeria's Niger Delta - A Study in Environmental Degradation, Africa World Pr,2004 s:140-145

geldiği sırada yangın yoktu. Shell o sırada hükümete tankların ele geçirildiğine dair bir mektup gönderdi ve bunun üzerine 1 köylü öldürülmüştür¹⁰⁵.

Kasım 1993'te Sani Abacha Başkan Ernest Shonekan'ın çekilmesine neden oldu. Yeni askeri yönetim bu göreve Col'u getirmiştir. 12 Aralıkta ise başka bir yağmalama başlamış ve Port Harcourt'ta 63 kişi ölmüştür. Polis Ogoni insanlarına yardım etmekte başarısız olmuştur.

Ocak 1994'ün sonunda sekiz büyük petrol şirketi 1993'teki kayıplarını 200 milyon dolar olarak hesapladı. Bu durumla başa çıkabilmek için acil önlem almay yoluna gittiler. Shell'in Ogoni insanlarına karşı Nijerya hükümetiyle ortak çalıştığına dair güçlü kanıtlar bulunmaktadır. Duada Komo, askerlerin gerekirse agresif topluluklara karşı ateşli saldırıda bulunabileceğini söylemişti. Devlet Nehirleri sorumlusu tarafından oluşturulan muhtıra Nijerya ordusundan, Nijerya hava ve deniz kuvvetlerinden ve de Nijerya polisinden Ogoni topraklarını düzenleyecek olan kanunun yenilenmesini talep etti. Muhtıranın bu talebinin altında yatan asıl sebep; Ogonileri bu kanuna uyan insanlar haline getirmektir¹⁰⁶.

Toplu bastırma Ogoni protestolarını söndürmede yetersiz kaldığı için, Sani Abacha Ogoni liderlerine yönelmeye başladı. Nisan 94'te 15 Ogoni lider tutuklandı. Ken Saro-Wiva 22 Mayıs'ta gece saat 1'de evinde ele geçirildi ve suçsuz yere aylar boyunca tutuklu kaldı. Ve sonra resmen cinayetle suçlandı. Tutuklu kaldığı sırada 4 kez kalp krizi geçirmesine rağmen, ne sağlık yardımı yapıldı ne de yasal hakları gereği bir avukatı olabildi. Ken Saro-Wiva, 8 destekçisiyle birlikte ölüm cezasına çarptırıldı. Bu karar uluslar arası bir feryada neden oldu. Ken Saro, Port Harcourt'ta 10 Kasım sabahı ailelece kurulmuş olan bir darağacında idam edilmiştir.

Shell'in Eleştirilere Cevabı: Shell'in eleştirilere genel cevabı herhangi bir sorunun olmadığıydı. Çevresel problemlerin var olduğunu kabul ediyor ama bunun yıkım derecesinde olmadığını belirtmiştir. Ayrıca MOSOP'un isteklerinin petrol işletimin genel yapısına zaten uymadığını öne sürerek kendini temize çıkarmaya çalışıyor. Shell Nijerya bayisi kısımların olduğu gerçeğini ise kesin bir dille reddediyor.

¹⁰⁵ Daniel Omoweh (age) 144

¹⁰⁶ Daniel Omoweh (age) 145

Nijerya hukuk sisteminin gerekeni yaptığını belirtiyor, ki bu sistem Shell'e çevresel yıkımlarına devam etmesine izin veren hukuk sistemidir. Shell 2009 Ocak ayında Nijerya halkına insan haklarını ihlal etmesi sebebiyle 15.5 Milyon dolar ödemeye karar vermiştir¹⁰⁷

Nijerya'ya Uygulanan Uluslar arası Yaptırım: Ken Saro Wiva ve 8 destekçisinin öldürülmesi Nijerya'nın Milletler Topluluğundan uzaklaştırılmasına neden olmuştur. Bu noktada uluslararası baskının şiddetlenmesi çok önemlidir. Birleşmiş Milletler ve diğer topluluklardan gelecek diplomatik baskılar gerçekten gereklidir. Daha da önemlisi Nijerya'ya ekonomik yaptırımlar uygulanmalı. Nijerya ekonomisi büyük ölçüde petrol üretimine bağlı olduğundan Nijerya petrolüne uygulanacak olan boykot da o derece etkili olacaktır. Nijerya tamamıyla demokratikleşinceye kadar bu tür yaptırımlara devam edilmelidir. Son zamanlarda Shell'e karşı yapılan bir boykot Shell'in kararlarından dönmesine neden oldu. Benzer bir uluslar arası boykot Shell'in Nijerya'yla olan ortaklığına son verebilir. Bunun için en uygun gün ocağa denk gelen Ogoni Günü'dür. Uluslar arası bir organizasyon ile bu tarihte bir kampanya başlatılabilir.

Nijerya Diktatörlüğünü baskı altına almadan önce Shell'in bu konudaki rolü iyice aydınlanmalı. Bu Shell'in insan haklarını ilk ihlal edişi değil. 1970'lerde Shell Apartheid polis ekibine saldırmıştı ve kendini temize çıkarmak için aynı argümanları kullanmıştı. Shell'e her nerede zaviyata neden oluyorsa olsun, bunların sorumluluklarını alması gerektiğine dair resmi bir yaptırım uygulanmalıdır.

Çok uluslu şirketler, üretimlerinin özellikle emek yoğun aşamalarını çevre ülkeler dediğimiz az gelişmiş ülkelerde gerçekleştirmek için bu ülkelere doğrudan yatırım temelinde fabrikalar ve üretim tesisleri kurmaktadır. Çünkü az gelişmiş ülkelerde emek bol ve ucuzken aynı zamanda sermaye çekme politikalarına kurban edilen çevre standartları da maliyetlerini düşürecek seviyededir.

Büyük şirketlerin çevre alanındaki uygulamaları, çoğumuzun adalet anlayışını rencide eden temel bir gerçek doğrultusunda şekillenmektedir. Mevcut duruma bağlı olarak bir şirket, en azından kısa vadede, çevreye zarar vererek ve insanlara

¹⁰⁷ Shell Settles Nigeria Deaths case <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8090493.stm> (01.11.2009)

kötü/saygısız davranarak kârlılığını en üst seviyeye çıkarabilir. Yürürlükteki kanunların etkin bir şekilde uygulandığı ve toplumun çevresel konularda bilinçli olduğu yerlerde, çevreyi kirletmeyen büyük şirketler kirletenlere oranla daha yüksek rekabet gücüne sahip olabilir.

ÇUŞ'in kirlilik yaratan etkinliklerinin, maliyetin ucuz olduğu 'güvenli' yerleşmeler olarak gelişmekte olan ülkelere yönelmesi için kapitalizmin işleyiş mekanizmaları çerçevesinde ekonomik bir güdünün var olduğu açıktır. Gelişmekte olan ülke devletleri ise, yukarıda gördüğümüz ekonomik ve ideolojik gerekçelere dayalı olarak, çevresel ekonomik maliyetin düşük olduğunu ve toplumsal muhalefeti baskı altında tuttukları için siyasal tepkinin de cılız olduğunu göstermeye çalışarak, ÇUŞ'in yatırımlarını çekmeye çalışmaktadırlar.

İçerdiği ekolojik risklere karşın, ÇUŞ'in çeşitli sektörlerdeki kirleticilikleri, yoksulluktan kurtulmanın, ekonomik gelişmenin ve dış borçları ödemenin en etkili, çabuk ve kolay yolu olarak sunulmaktadır.

II. BÖLÜM

ÇEVRE SORUNLARI İLE İLGİLİ ULUSLARARASI SÖZLEŞMELER

2.1. AB ÇEVRE POLİTİKASININ OLUŞUMU

Avrupa bütünleşmesinin temel unsurlarından biri olarak kabul edilen serbest rekabetin ve serbest dolaşımın sağlanması, çevre alanında da ortak girişimleri ve ortak bir politikayı zorunlu kılmıştır.

Üye ülkelerde farklı çevre politikaları uygulanması, özellikle farklı çevresel ölçütlerin belirlenmesi, ürünlerin maliyetlerinin değişik olmasına sebep olabilmektedir. Benzer şekilde, bazı üye ülkelerdeki kalite standartları, diğer üye ülkelerde üretilen bazı ürünlerin o ülkelere girmesine engel teşkil edebilmektedir. Ayrıca, üye ülkelerin bazılarında hava ve su kirliliğini önlemek amacıyla gerekli görülen yatırımlar, ürünlerin maliyetini önemli ölçüde artırmaktadır. Bu ve benzeri hususlar nedeniyle de üye ülkeler arasında malların serbest dolaşımının ve serbest rekabetin tam olarak sağlanamaması gibi bir sorun ortaya çıkabilmektedir. Bu durumun önüne geçebilmek için ortak bir çevre politikası oluşturulması gerekli görülmüştür.¹⁰⁸

Ortak bir çevre politikası oluşturulmasına neden olan bir diğer önemli gelişme de üye ülkelerde erişilmiş bulunan yaşam kalitesinin daha da yükseltilebilmesi için doğal yaşam koşullarının sağlıklı bir biçimde devam ettirilmesinin ve geliştirilmesinin gerekli olduğunun anlaşılması olmuştur. Üye ülke toplumlarının bütünüyle daha iyi, kaliteli ve refah içinde yaşamasını sağlamaya yönelik bir proje olan Avrupa bütünleşmesinin, insan yaşamının sağlıklı bir biçimde devamı ve kalitesinin artırılması açısından öncelikli öneme sahip çevre ve doğal kaynakların korunması alanına yabancı kalması elbette ki düşünülemezdi Avrupa Birliği'nin kendine özgü bir çevre politikası geliştirmesinin diğer bir nedeni siyasidir. Aynı ekonomik düzenin parçası olan ülkelerde çevre politikalarındaki farklılıklar nedeniyle, koşullarının farklı şekillerde ve düzeylerde olması üye ülkelerce, siyasi bakımdan da, arzu edilmeyen bir durum olarak

¹⁰⁸ Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf> (13.09.2009)

değerlendirilmiştir. En temel sebeplerden biri ise çevre kirlenmesinin siyasal sınırları tanımaması olgusudur.

Çevre kirliliğinin bir ülkeden diğerine kolaylıkla yayılması, Avrupa Birliği'ne Üye ülkeleri, ellerindeki imkânları bu konuda da ortaklaşa ve dayanımsa içinde Kullanmaya itmiştir. Ayrıca, çevre kirlenmesi ile mücadelenin kapsamlı araştırmalar, Kirlenmenin önlenmesi ve ortadan kaldırılmasının da kapsamlı çabalar gerektirmesi, bu alanda gerekli harcamaları paylaşma, işbirliğine ve işbölümüne gitme ihtiyacını artırmıştır.

Avrupa bütünleşmesini çevre sorunları ile ilgilenmeye yönlendiren bir baksa etken ise, Birlik dışından kaynaklanmıştır. 1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'de yapılan Birleşmiş Milletler 6 Nisan Çevre Konferansı bu alanda Birliğin de harekete geçmesine zemin hazırlayıcı nitelikte olmuştur.

Avrupa Birliğinin çevre konusunda savunduğu çevre politikaları başlıklar halinde aşağıda sıralanmıştır. AB; hem siyasi hem ekonomik anlamda yarar sağlayacağı ve AB politikalarının en önemli unsurlarından biri olan "Çevre"; üye ülkelere ve aday ülkelere sunduğu çevre politikaları ile entegrasyonun standardize olması ve AB ülkeleri için serbest dolaşım ve siyasi arenada kolaylık sağlaması açısından çok önemli bir kolaylık sağlayacaktır.

Topluluğun çevre politikasının hedefleri, kısaca, kirliliği ortadan kaldırmak, azaltmak ve önlemek, doğanın ve doğal kaynakların, ekolojik dengeye zarar verecek şekilde işletilmesini önlemek ve rasyonel bir şekilde yönetilmelerini temin etmek, kalkınmaya, kalite gereksinimleriyle uyum içerisinde, özellikle de çalışma şartlarının ve çevrenin iyileştirilmesiyle yön vermek, kent planlaması ve toprak kullanımında çevresel etkilerin daha fazla hesaba katılmasını sağlamak, üye devletler dışındaki devletler, özellikle de uluslararası örgütlerle çevresel problemlere ortak çözüm aramak şeklinde sıralanabilir¹⁰⁹ Avrupa Birliği Çevre Politikası Tarihsel gelişimi **Tablo 5**'de açıklanmıştır.

¹⁰⁹ Uğur Özgöker-Avrupa Birliğinin Çevre Politikası ve Türkiye'nin uyumu
<http://www.subconturkey.com/2009/Kasim/koseyazisi-Avrupa-Birligi.html> (28.11.2009)

Tablo 5

Avrupa Birliği Çevre Politikası Tarihsel Gelişimi

1957	AVRUPA TOPLULUĞU ANLAŞMASI (ROMA)	
1957-1972	Çevreye özel bir ilgi yok Yalnızca iç pazar ile ilişkili olarak ele alınıyor.	
1972	PARİS DEKLARASYONU Çevre korumanın özellikle dikkate alındığı "ekonomik genişleme" yorumu vardır. Çevresel Eylem Planı oluşturma fikri ortaya çıkmıştır.	
1973-1976	1. ÇEP	AT çevre politikasının prensiplerini ve hedeflerini belirlemekte ve uygulama için gerekli eylemleri tanımlamaktadır.
1977-1981	2. ÇEP	İlkini izlemekte, önemli bir değişiklik getirmemektedir.
1982-1986	3. ÇEP	Eylem önceliklerini tanımlamakta ve entegrasyon temelleri ile önleyici yaklaşım gereksinimini ortaya atmaktadır.
1987	TEK AVRUPA SENEDİ VII no'lu başlığı AT çevre politikasına ayırarak yasal zemini oluşturmaktadır. (Maddeler: 130r, 130s ve 130t)	
1987-1992	4. ÇEP	Daha geniş bir yorumlama ve diğer politikalar ile ilgilendirme yolu ile çevre mevzuatını güçlendirmekte, korumacı yaklaşımda odaklanmaktadır.
1993	AVRUPA BİRLİĞİ ANLAŞMASI (MAASTRICHT) Hedeflerinde çevreye saygıdan söz etmektedir (Madde: 2) Çevre politikası ve sürdürülebilirlik ilkesini dile getirmektedir.	
1993-2000	5. ÇEP	'sürdürülebilirliğe doğru' ifadesi ile yayınlanmıştır.; Sorumluluğun paylaşılması gibi yeni kavramları tanımlamakta ve Avrupa seviyesinde çevre korumanın geliştirilmesi için gerekli araçları belirlemektedir.
1999	AMSTERDAM ANLAŞMASI Sürdürülebilir kalkınma kavramı AB anlaşmasının giriş bölümüne ve birliğin hedeflerine eklenmektedir. Sürdürülebilir kalkınma perspektifi açısından çevresel koruma kavramının diğer birlik politikalarının tanım ve uygulamalarına entegre edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.	
(2000)	NICE ANLAŞMASI Su kaynakları yönetimi ve arazi kullanımı konularında bazı küçük değişiklikler getirmektedir.	
2001-2010	6. ÇEP	6. Çevre Eylem Planının Hedefleri: a. Varolan çevre mevzuatının uygulaması geliştirilmelidir. b. Çevresel konuların diğer politikalara entegrasyonu derinleştirilmelidir. c. Tüketici gereksinimlerini karşılayacak biçimde, piyasalar ile birlikte çalışılmalıdır. d. Kolay erişilebilir bilgi yolu ile pratik konularda bireylerin fikir ve kararlarının şekillenmesine yardımcı olunmalıdır. EÜye ülkelerde arazi kullanımı planlaması yapılmalıdır.. Dört öncelikli eylem alanı tanımlanmaktadır: 1. İklim değişikliği, 2. Doğa ve biyolojik çeşitlilik, 3. Çevre ve sağlık, 4. Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı ve atık yönetimi.

Kaynak:Güzin Arat,Murat Türkeş,Vizyon 2023 Bilim ve Teknoloji stratejileri Teknoloji öngörü Projesi,Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli,Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor,Ankara, Aralık 2002 EK 2 s:1

- Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası, AT Antlaşması'nın birçok maddesinde yer almaktadır. Bunların arasında iki tanesi önemlidir¹¹⁰.(2. ve 174. Madde). AT Antlaşması sadece temel hükümleri belirlemektedir. Hukuki çerçeve, yönetmelikler ve yönergeler aracılığıyla geliştirilmektedir. Çevresel eylemler, çevre hakkındaki çok sayıda "Eylem Programı" yoluyla geliştirilmiştir.

- **2. Madde:** Ortak eylemlerin ve politikaların yürürlüğe konulması yoluyla, Avrupa Topluluğu'na, diğer görevlerinin yanı sıra, çevre kalitesinin yükseltilmesi ve yüksek düzeyde korunmasını sağlamak görevini yüklemektedir.

- **174. Madde:** Topluluğun kapasitesini ve Topluluk Çevre Politikası'nı yönetmede temel ilkeleri belirlemektedir.

Çevre Eylem Programı

- 22 Kasım 1973 yılında Konsey ve üye ülke temsilcileri kabul ederek Topluluk bildirgesi haline geldi.

- 1973 yılında 1. Çevre eylem programı
- 1977 yılında 2. Çevre eylem programı
- 1983 yılında 3. Çevre eylem programı
- 1987 yılında 4. Çevre eylem programı
- 1993 yılında 5. Çevre eylem programı
- 2002 yılında 6. Çevre eylem programı

Dört Çevre Eylem Programının temelinde: kirliliğin önlenmesi

. Çevre Eylem Programı temelinde: Sürdürülebilir kalkınma ve sorumluluğun paylaşılması.

¹¹⁰ Orkun Yıldız, Yasin Erdoğan, 'Dünya'da ve Türkiye'de Çevre Politikalarının Ekonomik Politika üzerindeki etkileri: OECD ülkeleri arasında karşılaştırma, XI. İktisat Öğrencileri Kongresi, İzmir, Ege Üniversitesi, 8-9 Mayıs 2008 sf: 14

.Çevre Eylem programının Temelinde: AB'nin önümüzdeki 10 yıl içindeki çevre hedefi ortaya konmuştur. "Çevre 2010 :Geleceğimiz, Tercihimiz" başlıklı programın öncelikli hedefleri şunlardır¹¹¹.

- ✓ İklim Değişikliği
- ✓ Doğa ve Biyolojik Çeşitlilik
- ✓ Çevre ve Sağlık
- ✓ Doğal Kaynaklar ve Atıklar

1. İklim Değişikliği: 19.YYdan bu yana Dünya yüzey sıcaklığı ortalama 0.3-0.6 C° derece artmıştır. Fosil(kömür, doğal gaz ve petrol) yakıt kullanımı ve ağaçların yok edilmesinden dolayı oluşan sera gazlarının (CO₂, CH₄, O₃...) küresel ısınmaya yol açması, AB üye devletlerin 2008-2012 yılları arasında sera gaz emisyonunu % 8 oranında azaltması programına gidilmiştir.

2. Doğa ve Biyolojik Çeşitlilik: Farklı canlı türlerinin korunması ve endüstriyel kazaların önlenmesi.

3. Çevre ve Sağlık: AB hava, su, gürültü kirliliğinin insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek.

4. Doğal Kaynaklar ve Atıklar: Kaynakların doğru kullanılması ve atıkların doğru şekilde ayrılmasıyla geri dönüşüm sağlanarak çöp sorununu çözmek.

2.1.2. AB Çevre Politikası'nın İlkeleri

Kirleten öder ilkesi :Topluluğun temel hedefidir. Amacı, kirletenin çevrenin kabul edilebilir bir duruma getirilmesi için gerekli olan koruma ve kontrol maliyetlerinin tümünü ödemesini sağlamaktır. Diğer bir deyişle koruma ve kontrol maliyetlerinin tümü üretilen mal ve hizmetlerin değerine yansıtılmalıdır¹¹².

¹¹¹ Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Çevre Odaklı Kırsal Kalkınma Planı <http://diabk.tarim.gov.tr/elif%20p%C4%B1nar%20basar%C4%B1r.pdf> (12.08.2009)

¹¹² Polluter Pays Principle; http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/working/poll_en.htm (12.01.2009)

➤ **Bütünleyicilik ilkesi:**(Çevrenin korunmasında topluluğun diğer politikalar içine entegre edilmesi) Topluluk çevre politikası, çevresel zararın, öncelikle kaynağında önlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Topluluk mevzuatı bu ilkeyi, özellikle sürüm standartlarının çevre kalite ölçütlerini aştığı su ve atık sektörüne uygulamaktadır. Atık sektöründe, örneğin, atık nakillerinin sınırlandırılması amacıyla, atığın mümkün olduğunca üretim yerine yakın bir yerde yok edilmesi gerekmektedir¹¹³.

➤ **Kaynakta önleme ilkesi :** Topluluk çevre politikası, çevresel zararın, öncelikle kaynağında önlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Topluluk mevzuatı bu ilkeyi, özellikle sürüm standartlarının çevre kalite ölçütlerini aştığı su ve atık sektörüne uygulamaktadır. Atık sektöründe, örneğin, atık nakillerinin sınırlandırılması amacıyla, atığın mümkün olduğunca üretim yerine yakın bir yerde yok edilmesi gerekmektedir

➤ **Önleme ilkesi**(Zararın ortaya çıkmasından önce gerekli önlemlerin alınması) Bu ilke, Antlaşmalara Tek Senet ile eklenmiştir. Önleme ilkesi, zararın tam olarak ortaya çıkmasından önce gerekli önlemlerin alınması gereğinin altını çizmektedir. Bu ilkeye 3. Çevre Eylem Programı'nda atıf yapılmıştır¹¹⁴. Önleme ilkesinin uygulanabilmesi için karşılanması gereken koşullar; bilginin tüm karar vericiler için kullanılabilir (mevcut) olması, gerçek durumun karar alma süreçlerinin erken bir aşamasında değerlendirilmesi ve Topluluk tarafından kabul edilmiş olan tedbirlerin üye ülke iç hukuklarına aktarılıp aktarılmadığının izlenmesidir.

➤ **Tedbirli olma ilkesi** Çevre açısından olumsuz sonuç oluşturacak belli bir fiilin bilimsel kanıtı beklemeden önlem alınması

2.1.2 AB Çevre Politikası'nda Temel Uygulama Alanları

- ✓ Hava Kalitesi
- ✓ Tehlikeli Kimyasallar
- ✓ Su Kalitesi
- ✓ Atık Yönetimi
- ✓ Endüstriyel Kirliliğin Kontrolü ve Risk Yönetimi
- ✓ İklim Değişikliği

¹¹³ A Strategy for integrating Environment into European Union Policies
<http://ec.europa.eu/environment/docum/pdf/98333en.pdf> (20.12.2009)

¹¹⁴ Delegation of the European Union to Turkey-AB'nin çevre Politikası-
http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=0&forum_id=116&thread_id=2546
(20.12.2009)

✓ Yatay Mevzuat

2.1.2.1 Hava Kalitesi

Küresel ısınmanın ana sebeplerinden birisi olan hava kirliliğinin azaltılması sadece AB'nin değil tüm dünyanın öncelikli kaygılarından birini teşkil etmektedir. Bu kaygılar neticesinde 1992'de Birleşmiş Milletler İklim Değişiklikleri Konvansiyonu ve 1997 Kyoto Protokolü yürürlüğe girmiştir. ve Protokole taraf ülkeler 2008-2012 döneminde sera etkisi olan gazların emisyonunu %8 indirerek 1990 seviyelerine indirmeyi kabul etmişlerdir¹¹⁵.

Kyoto Protokolüne taraf olmanın neticesinde AB, iklim değişiklikleri ile ilgili 'Sera Etkili Gazların Ticareti ve İklim Değişiklikleri' başlıklı bir programı uygulamaya koydu. Program; enerji, ulaştırma, sanayi ve özellikle araştırmayı öncelikli alanlar olarak sıraladı ve AB Üye Devletleri arasındaki ticaretle ilgili olarak da sera etkili gaz emisyonlarına dair 'Sera etkili Gazların Ticareti ve İklim Değişiklikleri' başlıklı bir Yeşil Kitap yayınlanmıştır.

Hava kalitesi sorunu artık pek çok Avrupa vatandaşı için önemli bir husustur. Ayrıca bu konu Avrupa Birliği'nin en aktif olduğu alanlarından biridir. 1970'lerin başlarından bu yana, AB hava kalitesini iyileştirmek için atmosferde ki zararlı madde emisyonlarını kontrol ederek, yakıt kalitesinin iyileştirilmesi, ulaşım ve enerji sektörlerinde içine çevre koruma gereksinimleri entegre ederek geliştirmeye çalışmaktadır¹¹⁶.

AB mevzuatının sonucu olarak, hava kirliliği yaratan kükürtdioksit, kurşun , azot oksitler, karbon monoksit ve benzin gibi hava kirliliği yaratan maddeler konusunda ilerleme kaydedilmiştir.. Ancak, bazı zararlı emisyonlarda bir azalma olmasına rağmen, hava kalitesi sorunları devam etmektedir. Mevcut partiküller hala sağlığa zarar vermektedir. Avrupa'da ulusal, yerel ve uluslararası seviyede daha fazla iyileştirme yapılması gerekmektedir.

¹¹⁵ AB Çevre Politikası İlkeler ve Araçlar-Hava Kirliliği
http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=0&forum_id=116&thread_id=2546
(12.12.2009)

¹¹⁶ Air Quality
http://ec.europa.eu/environment/air/index_en.htm (12.12.2009)

2.1.2.2 Tehlikeli Kimyasallar

Avrupa Birliği kimyasallar konusunda kimyasalların kaydı, değerlendirilmesi, izni ve kısıtlanmasını (REACH) öngören yeni bir mevzuata sahiptir. 1 Haziran 2007'de yürürlüğe girmiştir ve bir dizi AB Yönetmelik ve Tüzüğünü kapsamakta ve onları tek bir sistem altında toplamaktadır¹¹⁷. Tüzükle amaçlanan insan ve çevre sağlığını daha üst düzeyde korumayı sağlamak ve kimyasallar hakkında daha fazla bilgi sahibi olarak bu bilgileri toplumla paylaşmaktır¹¹⁸. AB üye ülkelerinde yılda bir tonun üzerinde tüketilen kanserojen, mutajen, üreme için toksik maddelerin, yılda 100 tonun üzerinde sudaki organizmalar için çok toksik, su ortamında uzun süreli olumsuz etkilere neden olabilecek maddelerin ve yılda 1.000 tonun üzerindeki faz-ıç maddelerin ise 30 Kasım 2010 tarihine kadar son kayıt yaptırılması gerekmektedir. Yılda 100-1000 ton arasında tüketilen faz-ıç maddelerin son kayıt tarihi 31 Mayıs 2013 iken, yılda 1-100 ton arasında tüketilen faz-ıç maddelerin son kayıt tarihi 31 Mayıs 2018'dir. Ön kayıt yapılması yoluyla 2018 yılına kadar REACH kayıt sistemine kaydı yapılan maddelerin AB ülkelerinde tüketilmesine ara verilmeden devam edilmesi sağlanmış olacaktır.

2.1.2.3 Su Kalitesi

Avrupa Birliği su koruma ve yönetimi için bir direktif (Directive 2000/60/EC) oluşturmuştur. Çerçeve Direktifi, Avrupa suları ,özellikleri kimlikleri,özellikli havza bölgeleri ve yönetim planları bazında ve her çeşit su için uygun önlemler ve programlarının benimsenmesini sağlamaktadır.Bu çerçeve direktifi Avrupa Birliği iç denizler,yeraltı sular, kıyı suları,geçiş sularının yönetimi sağlanmaktadır.Su kirliliğini azaltmak ve önlemek ,sürdürülebilir su kullanımını teşvik etmek ,suda yaşayan çevreyi korumak,suda yaşayan ekosistemlerin durumunu geliştirmek ,seller ve kuraklık etkilerini azaltmak için oluşturulmuştur¹¹⁹

¹¹⁷ REACH

http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/chemicals/reach/index_en.htm (14.12.2009)

¹¹⁸ What is REACH ?

http://ec.europa.eu/environment/chemicals/reach/reach_intro.htm (14.12.2009)

¹¹⁹ Water Framework Directive

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/water_protection_management/l28002b_en.htm (15.12.2009)

2.1.2.4 Atık Yönetimi

Avrupa Birliğinin Atık Mevzuatı ile ilgili 21 Aralık 2005 yılında yayımladığı direktifi ile (COM(2005) 666) sunduğu stratejilerin amacı atık üretimi ve yönetiminden kaynaklanan çevre basıncını azaltmak konusunda klavuzluk etmek ve bilgilendirmektir¹²⁰. Stratejinin ana hedefi atık önleme ve etkili geri atık geri dönüşümü uygulamak ve sağlamaktır.

Atık Yönetimine İlişkin AB Mevzuatındaki Prensipler şöyle açıklanmıştır¹²¹

- ✓ Üretim Sorumluluğu: Kirleten öder ilkesinin uygulanması
- ✓ Topluluk ve üye ülke düzeyinde kendine yeterlilik: Atık kullanım tesisatı kurulması
- ✓ Yakınlık: Atığın üretilen yere yakın alanda yok edilmesi
- ✓ Atık Yönetim Hiyerarşisi: Atığın önlenmesi ve azaltılması, çevreye verdiği zararın en aza indirgenmesi, dönüşümle atığın yeniden kullanılması

2.1.2.5 Endüstriyel Kirliliğin Kontrolü ve Risk Yönetimi

1980'lerden önce, endüstriyel donanımlarla ilgili hiçbir önemli AB mevzuatı bulunmamaktaydı. Konsey, asit yağmurlarını dikkate alarak endüstriyel tesislerden kaynaklanan hava kirliliğinin önlenmesiyle ilgili 84/360/EEC sayılı Direktif'i kabul etmiştir. Endüstriyel üretim süreçleri Avrupa'daki toplam kirlilik içinde önemli bir yere sahiptir ve bunların sürdürülebilir çevre koşulları önünde bir engel teşkil etmesinin önüne geçilmelidir. Bu başlık altındaki Direktif ve Tüzüklerin kapsadığı başlıca alanlar; endüstriyel emisyonların kontrolü, önemli kazaların sebep olduğu zararların kontrolü ve çevresel muhasebe ile eko-etiketlenmesidir¹²²

¹²⁰ Strategy on the Prevention and Recycling of Waste
http://europa.eu/legislation_summaries/environment/waste_management/l28168_en.htm (16.12.2009)

¹²¹ Directive on Waste
http://europa.eu/legislation_summaries/environment/waste_management/ev0010_en.htm (17.12.2009)

¹²² Industrial Pollution Control and Risk Management
<http://ec.europa.eu/environment/archives/guide/part2f.htm> (17.12.2009)

2.1.2.6 Doğanın Korunumu ve Biyoçeşitlilik

Şehirleşme ve endüstriyel gelişme, Birlik içinde biyo-çeşitliliği tehdit etmekte ve Avrupa ekosistemlerinin tüm türleri baskıya maruz kalmaktadır. 1992 yılında oluşturulan Biyo-çeşitlilik Hakkında Sözleşme, Avrupa Birliği'nin sınırları içinde ve ötesinde habitatların ve türlerin programlarının çerçevesini çizmektedir. Bu konudaki Topluluk Stratejisi, Avrupa habitatları ve aralarındaki koridorların ağını oluşturarak habitatların korunması ve önemli habitatların içinde ve çevresinde sürdürülebilir toprak yönetim uygulamalarının tevsikinin birleştirilmesidir. Kırsal bölgelerin kalkındırılması yönündeki Birlik politikaları da hayata geçirilirken, bu bölgelerdeki projelerin çevresel değerlendirme gerekleri dikkate alınmaktadır. Birlik ayrıca uzun bir süredir gelişmekte olan ülkelerde de nesli tükenme tehlikesiyle karşı karşıya olan türlerin korunması ve milli parkların yönetimine ilişkin programlar da dâhil olmak üzere doğayı koruma projelerini desteklemektedir¹²³.

2.1.2.7 İklim Değişikliği

İklim değişikliği ile mücadelede Avrupa Birliği, uluslararası topluluğun en ön saflarında yer almaktadır. 19. yüzyıldan bu yana Dünya yüzey sıcaklığı ortalama 0.3-0.6 C° derece artmıştır. Araştırmalar da karbondioksit ve sera etkisine yol açan diğer gazların emisyonuna sebep olan fosil yakıt kullanımı ve ağaçların yok edilmesi gibi, insan faaliyetlerinin olumsuz etkisini ortaya koymaktadır¹²⁴. Birlik, iklim değişikliği ile mücadele konusundaki çerçeve stratejisini 1990'lı yılların başında çizmiş ve 1992 yılındaki Rio Zirvesi'nde kabul edilen Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ne katkıda bulunmuştur. AB, iklimle ilgili pek çok inisiyatifin yanında elektriğin yenilenebilir enerjiden alınmasını ve yakıt ekonomisinin iyileştirilmesini teşvik etmektedir. İklim değişikliği ile ilgili olarak 1997 yılında BM'ye üye ülkeler tarafından kabul edilen Kyoto Protokolü de Birlik tarafından imzalanmıştır.

¹²³ Biodiversity strategy

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/nature_and_biodiversity/128183_en.htm
(20.12.2009)

¹²⁴ Tackling climate change

http://europa.eu/legislation_summaries/environment/tackling_climate_change/index_en.htm
(20.12.2009)

2.1.2.8 Yatay Mevzuat

4. Çevre Eylem Programı'nın sonucu olan Çevre ile ilgili Bilgiye Ulaşma Özgürlüğüne dair konsey direktifi, çevreye ilişkin bilgiye ulaşma hususunda ilke ve kuralları açıklamaktadır¹²⁵. Özellikle kamu yetkililerinin bilgiye ulaşmaları ve sahip oldukları çevreyle ilgili bilginin dağıtımı için gerekli önlemleri almaları beklenmektedir. Direktif ayrıca bilginin hangi temel şart ve koşullarda ulaşılabilir olacağını da ortaya koymaktadır. Yalnız kamu yetkililerinin değil, çevre ile ilgili sorumlulukları olan ve kamu yetkililerinin kontrolünde bulunan kurumların da bilgi arzını sağlamaları gerekmektedir. Özel ve tüzel kişiler herhangi bir ispatına gerek kalmadan çevrenin durumuna dair bilgi sorma hakkına sahiptir. İstenen bilginin verilmesi için ilgili kuruma en fazla iki ay olmak üzere makul bir süre verilmektedir. Bu direktifler aşağıda sunulmuştur¹²⁶.

- ✓ ÇED (Çevresel Etki Değerlendirmesi)
- ✓ SÇD (Stratejik Çevresel Değerlendirme)
- ✓ Çevresel bilgiye erişim
- ✓ Raporlama
- ✓ Avrupa Çevre Ajansı(AÇA)
- ✓ LIFE (Çevre için mali araç)

Avrupa Birliği'nin çevre konusundaki hassasiyeti yukarıda maddelendirilmiştir. Avrupa Birliği'nin çevre müktesebatı haricinde uluslararası çevre sözleşmeleri de imzalanmıştır.

¹²⁵ Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası
<http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>

¹²⁶ Civil Society-
http://ec.europa.eu/civil_society/apgen_en.htm

2.1.3 AVRUPA BİRLİĞİ ÇEVRE FASLI (TÜRKİYE 2009 İLERLEME RAPORU)

“Avrupa Birliği 2009 ilerleme raporundan alıntıdır¹²⁷”

AB-ÇEVRE FASLI 2009

Yatay mevzuatta; iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Kyoto Protokolünü onaylamıştır. Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) Direktifi büyük oranda iç hukuka aktarılmıştır. Ancak, halkın katılımı ve sınır aşan hususlara ilişkin istişarelere yönelik usuller tam olarak uyumlu hale getirilmemiştir. Çevre Kanununda, petrol, jeotermal kaynaklar ve maden aramalarının Çevresel Etki Değerlendirmesi dışında bırakılmasına ilişkin bazı maddeler, Anayasa Mahkemesi tarafından çevresel korumanın iyileştirilmesi amacıyla iptal edilmiştir. Türkiye, Espoo ve Aarhus Sözleşmelerine taraf değildir. Emisyon Ticareti Direktifi iç hukuka aktarılmamıştır. Sera gazı emisyon ticareti sistemi henüz oluşturulmamıştır. Stratejik Çevre Değerlendirmesi (SEA) Direktifinin ulusal mevzuata aktarılması erken aşamadadır. Çevresel sorumluluk, halkın katılımı ve halkın çevresel bilgiye erişimine ilişkin AB müktesebatının iç hukuka aktarılması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Türkiye, Topluluk sivil koruma mali aracına katılıma ilişkin mutabakat zaptı müzakerelerine de henüz başlamamıştır.

Hava kalitesi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, AB'nin hava kalitesi çerçeve düzenlemelerine ve ilgili direktiflerine ilişkin mevzuatı kabul etmiştir, fakat bu mevzuatın AB müktesebatına uyumu teyit edilmeyi beklemektedir. Ancak, bölgesel hava kalitesi ile ilgili direktifin uygulanmasına yönelik idari kapasite yeterli değildir. Marmara temiz hava merkezi henüz kurulmamıştır. Ozon tabakasını incelten maddeler ve bazı sıvı yakıtlardaki kükürt oranı konusundaki mevzuata ilişkin olarak bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Uçucu organik bileşiklerin emisyonu ve ulusal emisyon tavanları konusundaki AB müktesebatına ilişkin ulusal mevzuatta ilerleme kaydedilmemiştir.

¹²⁷ Avrupa Birliği Türkiye 2009 ilerleme Raporu-
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf

Atık yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Ambalaj atıkları konusunda yeni mevzuat kabul edilmiştir. Uygulamayla ilgili olarak, geçen yıl kabul edilen, elektrikli ve elektronik ekipmanlarda bazı tehlikeli maddelerin kullanımını kısıtlayan Yönetmeliğin etkilerine ilişkin olarak AB şirketlerinin şikâyetleri bulunmaktadır. Bu şirketler, yeni mevzuatın ticarete zorluklar oluşturduğunu iddia etmektedirler. Atıkların düzenli depolanması ve madencilik atıklarına ilişkin direktifler konusunda gelişme kaydedilmemiştir.

Su kalitesi konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Genel uyum seviyesi düşüktür. Su yönetimi konusunda kurumsal çerçeve, nehir havzası bazında düzenlenmemiştir. Su konularıyla ilgili sınır aşan istişareler çok erken aşamadır.

Doğa koruması konusunda ilerleme kaydedilmemiştir. Yaşam alanlarının yitirmeye devam etmesi endişe vericidir. Potansiyel Natura 2000 alanlarının listesi henüz derlenmemiştir. Doğa korumaya ilişkin bir çerçeve kanun ve kuşlar ve yaşam alanlarına ilişkin uygulama mevzuatının kabulü tekrar ertelenmiştir. Ulusal bir biyo-çeşitlilik stratejisi ve eylem planı kabul edilmeyi beklemektedir. Doğa koruma ile ilgili politika alanlarındaki mevzuat özel önem gerektirmektedir.

Endüstriyel kirlenmenin kontrolü ve risk yönetimi konusunda sınırlı ilerleme kaydedilmiştir. Türkiye, Seveso II Direktifinin bazı hükümleri ve büyük yakma tesisleri ile atık yakma Direktiflerine uyum sağlamıştır. Ancak, genel anlamda iç hukuka aktarım seviyesi ve uygulama kapasitesi düşüktür. Entegre izin sisteminin uygulamaya konulması erken aşamadır.

Kimyasallar konusunda iyi düzeyde ilerleme kaydedilmiştir. Kalıcı Organik Kirleticilere İlişkin Stokholm Sözleşmesinin imzalanmasına ilişkin mevzuat kabul edilmiştir. Kimyasalların envanteri ve kontrolü, tehlikeli maddeler ve müstahzarlar ile ilgili güvenlik bilgi formlarının derlenmesi ve dağıtılması, bazı tehlikeli maddelerin ve müstahzarların üretiminin, piyasaya sürülmesinin ve kullanımının kısıtlanması, bazı tehlikeli maddeler ve müstahzarların sınıflandırılması, ambalajlanması ve etiketlenmesi konularında Yönetmelikler kabul edilmiştir. Ancak, genel olarak iç hukuka aktarım seviyesi hâlâ düşüktür. Etkili bir uygulama için kapasite yetersizdir.

Gürültü konusundaki uyumlaştırma ileri düzeydedir. Gürültü haritalarının ve eylem planlarının hazırlanması erken aşamadır.

İdari kapasite konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Çevresel denetleme sisteminin etkinliğini artırmak amacıyla, çevresel korumanın artırılması yönünde çevre denetim birimleri, çevre yönetim birimleri ve yetkilendirilmiş denetleme firmaları için usulleri ve ilkeleri belirleyen bir Yönetmelik kabul edilmiştir. Ancak, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Çevre ve Orman Bakanlığına bağlanmış olmakla birlikte, amaçları, hâlâ Bakanlığınkilerle paralel hale getirilmemiştir. Ulusal bir çevre ajansı kurulması yönünde ilerleme kaydedilmemiştir. Çeşitli yetkili kurumlar arasında, doğa korumaya yönelik sorumluluk net bir biçimde tanımlanmamıştır.

Tüm düzeylerdeki ilgili otoriteler arasındaki koordinasyon dâhil olmak üzere, idari kapasitenin daha fazla güçlendirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Çevrenin korunmasının diğer politika alanlarına dâhil edilmesi ve yeni yatırımların çevre konusundaki AB müktesebatıyla uyumunun sağlanması erken aşamadır. Maden Kanunu, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü'nün Kuruluş Kanunu ve turizm mevzuatı gibi yürürlükteki bazı mevzuat, doğal alanlar için önemli bir sorun olmaya devam etmektedir.

AB'ye giriş yolunda çevre faslı için aksayan yönler

AB ile Türkiye arasında yürütülecek müzakerelerde yol haritasını oluşturan Müzakere Çerçeve Belgesinde çevre önemli bir yere sahiptir. AB'nin yeni üyelerinin - Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin- müzakere süreçleri incelendiğinde, en çok zaman alan ve en fazla geçiş dönemi talep edilen konular arasında çevre başlığı dikkati çekmektedir. Türkiye de müzakere sürecinde hava kalitesi, atıkların yönetimi, endüstriyel atıkların kontrolü vb gibi konulardaki düzenlemeleri karşılayabilmek için önemli kaynağa/yatırımlara ihtiyaç duyacaktır.

Türkiye, kimyasallar konusunda ve Kyoto Protokolünü imzalamak suretiyle yatay mevzuat konusunda ilerleme kaydetmiştir. Atıklar, hava kalitesi, endüstriyel kirlilik ve risk yönetimi ve kimyasallar konusunda bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Ancak, genel uyum seviyesi hâlâ yetersizdir. Türkiye, su kalitesi, doğa koruma

konularında ilerleme kaydetmemiştir. ÇED prosedürlerinin tam olarak oluşturulmaması, ÇED Direktifinin uygulanmasına yönelik ilave iyileştirmeleri engellemektedir.

Aday ülkeler tarafından en sona bırakılan Çevre konusu hem maliyetli hem de tamamlanması zor bir süreçtir. Avrupa Birliğinin açmış olduğu başlıkları tamamlayabilmek için 70 Milyar Euro ve 5 yıl gibi bir süre gerekmektedir¹²⁸.

2.2. AKDENİZ EYLEM PLANI

Birleşmiş Milletler tarafından 1972 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (United Nations Environment Programme-UNEP)"nın kurulmasından sonra hazırlanan "Akdeniz Eylem Planı", Akdeniz'e kıyısı olan 16 ülke tarafından 1975 yılında kabul edilmiştir¹²⁹. Planın amacı, Akdeniz'in karşı karşıya bulunduğu çevresel sorunları ve bunlara ilişkin çözüm önerilerini bütüncül ve işbirliği içinde ele almaktır.

1976 yılında Akdeniz ülkeleri Akdeniz'i korumak amacı ile **Barselona sözleşmesini** oluşturmuşlardır. Türkiye'nin de taraf olduğu bu belge 1978 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu tarihten sonra Akdeniz ülkeleri bir yandan yasal çerçeveyi geliştirmek ve tamamlamak için çalışırken bir yandan da deniz kirliliğini izleme programları oluşturmaya başlamışlardır.

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) kapsamında kurulan "**Bölgesel Denizler Programı Faaliyet Merkezi**" tarafından "Akdeniz Eylem Planı" (AEP) hazırlanmış olup, 1975 yılında kabul edilmiştir. Söz konusu plan bugün 20 Akdeniz Ülkesi ve Avrupa Birliği tarafından yürütülmektedir.

Akdenizin korunmasına yönelik olarak yapılması gereken eylemler "**Akdeniz Eylem Planı**" (AEP) çatısı altında Barselona sözleşmesinin ekleri olarak değişik yıllarda kabul edilmiş protokoller ile hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Bunlardan biri olan Akdeniz'in Kara Kökenli Kirlenmeye Karşı Korunması Protokolü (LBS Protokolü) 1983 yılında kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

¹²⁸ Avrupa Birliği Yapısı ve Çevre Politikaları-
<http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=43513&l=1> (08.11.2009)

¹²⁹ T.C.Çevre ve Orman Bakanlığı, Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı;2009-2013 Stratejik Planı;
<http://www.sp.gov.tr/documents/OCKKBhazirlilikprogrami.pdf> (07.11.2009)

Akdeniz ülkeleri, söz konusu protokolün amacına ulaşabilmesi amacıyla 1997'de bir Stratejik Eylem Programı (SAP) oluşturarak karasal kaynaklı kirlilikle mücadele etme yönünde bir adım daha atmıştır.¹³⁰ Akdeniz dünya denizleri içinde en çok kirlenmiş olanıdır. Her yıl binlerce ton zehirli atık, endüstri kuruluşları tarafından doğrudan denize boşaltılmaktadır¹³¹.

Ağır metaller ve kalıcı organik kirleticiler (POPs) insan sağlığına ve deniz yaşamına ciddi bir tehdit oluşturmaktadır. Tortulardaki cıva, kadmiyum, çinko ve kurşun gibi maddeler genellikle çok yüksek oranlarda sanayi atıkları, katı atıklar ve evsel atıkların bırakıldığı sahil bölgelerinde bulunur. Bu maddeler, ulusal sınırların binlerce kilometre uzağına kadar gidebilir. Bu kirlilik, insanların yaşamlarının denize bağlı sürdürdüğü ve balığın en önemli besin maddesi olduğu bölgelerde ciddi sağlık riskleri oluşturur. Ayrıca zarar görmüş ekosistemler ve deniz yaşamı üzerindeki baskının daha da artmasına neden olur.

Dünyanın en büyük iç denizi özelliği taşıyan Akdeniz de ki kirlilik, İspanya, Sicilya ve Tunus açıklarında petrol yatakları, Adriyatik Denizi'nde de doğal gaz bulunması, İtalya kıyısındaki Montedison sanayi merkezinin atıkları ile kızıl çamur dolması, Akdeniz'in kirlilik nedenleri arasında yer almaktadır¹³². Akdeniz gerek turistik çekicilik ve buna bağlı nüfus yoğunluğu, gerekse endüstriyel açıdan hızla gelişen ülkelerin kendisini çevrelemesi kirlilikleri ile karşı karşıyadır¹³³. Kentleşme, turizm, sanayi vb. aktiviteler sonucu oluşan atıkların miktarı, bu faaliyetler sonucu doğal bitki örtüsünün değişmesi ve erozyonun ortaya çıkması, ayrıca tarımsal faaliyetler sonucu ortaya çıkan kirlilik Akdeniz'in genel sorunudur. Ancak Akdeniz'i en çok tehdit eden kirlenme, petrol kirlenmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Daha çok petrol ve petrol ürünleri deniz ortamında hidrokarbon bileşikleri oluşturmaktadır. Petrol su ortamına girdikten sonra ince parçalara ayrılmakta ve su üstündeki en üst

¹³⁰ Tübitak ,Marmara Araştırma Merkezi;Kara Kökenli Kirleticilere ilişkin Akdeniz-Ege Ulusal Eylem Planı Hazırlanması projesi

<http://www.mam.gov.tr/kkkuep/sunus/Akonusma.pdf> (08.11.2009)

¹³¹ Akdeniz-Kirlilik

<http://www.greenpeace.org/turkey/campaigns/defending-our-mediterranean/threats/kirlilik> (12.01.2010)

¹³² Ayça Erdem,Bülent Topkaya

Deniz ortamlarının kirlenmesinde karasal kaynaklı kirleticilerin önemi, Türkiye ve Avrupa Birliği'nde yürürlükte olan mevzuatın karşılaştırılması

<http://www.akdeniz.edu.tr/muhfak/cevre/english/topkaya/homepage/karasalkaynki.pdf> (4.01.2010)

¹³³ Denizlerimizdeki Kirlilik-

<http://www.cevreonline.com/CevreKR/denizlerimizde%20kirlilik.htm> (05.01.2010)

kısım buharlaşıp alttaki kısım yoğunluk ve yapışkanlık özelliği ile yayılıp canlıların vücuduna girmektedir. Tüm Akdeniz ülkelerinde taze balığa olan talep nedeniyle, 20 metreden küçük tekne ile yapılan balıkçılık, aşırı avlanma ile yerel balıkçılığı yok edecek boyuta ulaşmaktadır.

2.3. KARADENİZ ÇEVRE PROGRAMI

21 Nisan 1992 tarihinde Bükreş'te Karadeniz'e kıyısı bulunan Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna tarafından imzalanarak 15 Ocak 1994 tarihi itibarıyla yürürlüğe giren "Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi" (Bükreş Sözleşmesi) ve eki Protokollerinin amaçlarına ulaşılmasını ve gerekli çalışmaların yürütülmesini sağlamak; Karadeniz ekosisteminin korunması çalışmalarını uygulanabilir bir sistem çerçevesinde geliştirmek amacıyla Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu (Karadeniz Komisyonu) oluşturulmuştur¹³⁴.

1996 yılında Karadeniz Çevre Bakanlarınca imzalanan Karadeniz Stratejik Eylem Planı (KSEP), Karadeniz'in korunması ve rehabilitasyonu için öncelikli eylemlerin yer aldığı geniş kapsamlı bir dokümandır. Bu, Karadeniz'in korunması için en yüksek seviyede arzu edilen ve Karadeniz'deki ortak aktivitelerde önemli bir dönüm noktası olabileceği ispatlanmış, siyasi bir sonuçtur. Stratejik Eylem Planı, kıyı ülkelerinin sürdürülebilir kalkınması ve Karadeniz ekosisteminin iyileştirilmesi; deniz kirliliği, nehre giren ve kara kökenli kaynaklardan meydana gelen kirliliğin azaltılması ile ilgili amaçları belirlemektedir. Stratejik Eylem Planı, Karadeniz bölgesindeki sürdürülebilir kalkınmaya yönelik olan süreçte bir adım oluşturmaktadır. Genel hedefleri ise¹³⁵;

- Karadeniz bölgesi nüfusunun gerek kentsel, gerekse kırsal alanlarda sağlıklı bir yaşama ortamına kavuşan;
- Deniz memelileri ve mersin balığı dahil olmak üzere yüksek organizmaların değişebilir ve sürdürülebilir doğal popülasyonlarını kapsayan biyolojik çeşitliliğe sahip,

¹³⁴ TBMM; Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesinin Karadeniz'de Biyolojik Çeşitliliğin ve Peyzajın Korunması Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ile Çevre ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/750), Ankara, TBMM, Ocak 2004, s:1

¹³⁵ Kara Kökenli Kirliticilere İlişkin Ulusal Eylem Planı-Türkiye; [http://www.mam.gov.tr/kkkuiep/UEP-UNEP-turkce-\(akdeniz-ege\)/UEPUNEP.pdf](http://www.mam.gov.tr/kkkuiep/UEP-UNEP-turkce-(akdeniz-ege)/UEPUNEP.pdf) (12.11.2009)

- Bütün Karadeniz ülkelerinde balıkçılık, suda ürün yetiştirme ve turizm gibi sürdürülebilir faaliyetlere dayalı geçim kaynaklarını destekleyen bir Karadeniz ekosisteminin gerçekleştirilmesidir.

Kirliliğin azaltılması ile ilgili stratejiler, geliştirilmiş belediyesel ve endüstriyel atıksu arıtmalarında çevresel yatırım olanağının olduğu fırsatları; besin havuzu gibi kapasiteleri geliştirmek için sulak alanların iyileştirilmesine; suni gübre ve gübrelerin noktasal olmayan kaynaklara akışını azaltan tarım politikaları reformuna; tüketici örneklerinde değişikliğe (Örneğin fosfat içermeyen deterjan kullanımının desteklenmesi) odaklanmıştır. Bütün bunların hepsi, farklı maddi enstrümanların uygulanması, Uluslararası Finans Kuruluşları (IFI) ve bağış yapanlar ile stratejik ortaklıkların oluşturulmasını içeren çeşitli şekillerdeki yatırım projelerinin yürütülmesi amacıyla uygun durumların geliştirilmesi ile paralel olarak götürülmesi gereken çalışmalardır..¹³⁶

Dünyanın en büyük iç denizi olan Karadeniz, 17 ülke ve 170 milyon insanın atığı yüzünden, aynı zamanda dünyanın en büyük çöplüğü hâline geldi. Tuna, Dinyeper ve Don nehirleri Karadeniz'in kirliliğinde önemli rol oynamaktadır¹³⁷ Tatlı su girdisinin fazla olması nedeniyle azot ve fosfor bakımından zengin olan Karadeniz'de ötrofikasyon tehlikesi ekosistemi tehdit etmektedir. Nehirlerle denize taşınan azot ve fosfor miktarı 1980-2000 yılları arasında önemli oranda artmıştır. 1970-1990 yılları arasında atık azot seviyesi Tuna Nehri'nde %250, Dinyester Nehri'nde %750 ve Dinyeper Nehri'nde %160 oranında artış kaydetmiştir. Fosfor miktarında ise 1980-2000 yılları arasında Tuna Nehri'nde %380, Dinyester Nehri'nde %710 ve Dinyeper Nehri'nde %510 oranında artış kaydedilmiştir. Bunun sonucunda, balık türlerini azaltan ve bazı türlerin yumurtlama alanlarını tahrip eden sınırlar ötesi olumsuz etkiler oluşmaktadır¹³⁸

¹³⁶ Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu; http://www.blacksea-commission.org/_publ-Newsletter08-TR-4.asp (8 Ağustos 2009)

¹³⁷ Karadeniz göz göre göre ölüyor- <http://www.istanbul.edu.tr/iletim/81/haberler/g4.htm> (21 12009)

¹³⁸ Ali Alkan, Serkan Serdar, Dilek Fidan, 'Kirlilik ve Karadeniz', Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü, Yunus Araştırma Bülteni Yıl:8 Sayı 1: Mart 2008 s:7

2.4. KÜRESEL ÇEVRE ÇALIŞMALARI

Küresel düzeyde çevreyle ilgili etkin oluşumların neler olduğuna bakıldığında karşımıza Birleşmiş Milletler Milletler ve İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) çıkmaktadır.

2.4.1. İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)

OECD ekonomik büyüme hedefini benimseyen bir kuruluş olmasına rağmen, son yıllarda çevreye yönelik çalışmalar da yürütmektedir.¹³⁹

2-3 Nisan 1998 tarihleri arasında yapılan OECD Çevre Bakanları Toplantısı'nda "2000 ve Sonrası İçin Yeni Bir Çevre Stratejisi" oluşturulması kararı alınmıştır.

Mayıs 2001'de gerçekleştirilen Çevre Bakanları Toplantısı'nda "OECD 21.YY Çevre Stratejisi" kabul edilmiştir¹⁴⁰. OECD'nin dikkat çeken bir başka çalışması da OECD Konseyi tarafından yayımlanan "Sürdürülebilir Kalkınma Raporu" olmuştur. Bu rapor 2001 yılında yapılan Çevre Bakanları Toplantısı'ndan hemen sonra gerçekleştirilen OECD Konsey Toplantısında kabul edilmiştir¹⁴¹. Bu iki toplantıda Ekonomi ve Çevre Bakanlarının bir araya gelmesi, OECD'nin küresel gündem doğrultusunda sürdürülebilir kalkınma çalışmalarına ve bunun çevre politikaları ile doğrudan bağlantısına öncelik verdiği biçiminde yorumlanabilir.

OECD tüm politikalarını sürdürülebilir kalkınma hedefine uygun olarak oluşturmak ve bu hedefe ulaşmak konusunda küresel anlamda söz sahibi olmak kararı almıştır. Oluşturulan "Çevre Politikaları Komitesi (EPOC)" tarafından çevreye ilişkin birçok konuda çalışma grupları oluşturulmuştur. OECD Çevre Politikası Komitesi'nin başlıca görevi; sürdürülebilir ekonomik kalkınmanın sağlanabilmesi amacıyla çevre ve ekonomi politikalarının bağdaştırılabilmesi ve bütüncül yaklaşımlarla ele alınması için

¹³⁹ Güzin Arat, Murat Türkeş Vizyon 2023: Bilim ve Teknoloji Stratejileri Teknoloji Öngörüsü Projesi, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli, Uluslararası Sözleşmeler, Ön Rapor, Ankara, 2002,

¹⁴⁰ T.C Çevre ve Orman Bakanlığı; Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, OECD Çevresel Performans İncelemeleri : Türkiye, Ankara, 2008 s:27

¹⁴¹ Güzin Arat, Murat Türkeş, Uluslararası Sözleşmeler, Ön Rapor (age)s:23

üye ülkeler arasında görüş alışverişinin ve işbirliğinin gerçekleştirilebilmesini sağlamaktır.

2.4.2. Birleşmiş Milletlerin Çevre Anlayışı

Küresel düzeyde çevreye ilişkin toplantı ve belgelerin pek çoğunun altında Birleşmiş Milletlerin imzası bulunmaktadır.

Birleşmiş Milletler tarafından düzenlenmiş çevreyle ilişkili önemli toplantı ve belgeler aşağıda kısaca açıklanmıştır.

2.4.3. Birleşmiş Milletler Birinci Çevre Konferansı (1972)

İnsan çevresi konferansı “**Stockholm deklarasyonu**”olarak da anılmaktadır.

Stockholm’de düzenlenen konferans, çevre konusunda küresel ölçekte yapılan ilk değerlendirme toplantısı olması bakımından önem taşımaktadır. 113 ülkenin katıldığı konferans, Birleşmiş Milletler’in çevre konusundaki çalışmalarının temelini oluşturmaktadır. Konferans sonunda “**Stockholm Deklarasyonu**” yayınlanmıştır. Ayrıca konferansta Birleşmiş Milletler Çevre Programı’nın (UNEP) kurulması ve 5 Haziran’ın “Dünya Çevre Günü” olarak kutlanması kararları da alınmıştır¹⁴².

Madde 1

İnsanın; hürriyet, eşitlik ve yeterli yaşam koşulları sağlayan onurlu ve refah içinde bir çevrede yaşamak temel hakkıdır. İnsanın bugünkü ve gelecek nesiller için çevreyi korumak ve geliştirmek için ciddi bir sorumluluğu vardır. Bu bakımdan; kayıtsızlık, ırk ayrımı, ayrımcılık, sömürgeci veya diğer biçimlerde baskı, yabancı hâkimiyetini destekleyen, sürekli kılan politikalar mahkum edilmiştir ve terk edilmelidir.

¹⁴² Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>
(26.12.2009)

Madde 2

Bugünkü ve gelecek nesiller için ihtiyaca göre özenli planlama veya yönetim ile dünyanın doğal kaynakları, hava, su, toprak, flora ve fauna dahil, özellikle de doğal eko sistemleri temsil eden örnekler korunmalıdır.

Madde 3

Dünyanın, hayati yenilebilen kaynaklarını üretme kapasitesi sürdürülmeli ve mümkün olduğu hallerde yenilenmeli ve iyileştirilmelidir.

Madde 4

Şu anda zararlı unsurların bileşimi ile ciddi tehlikede olan, yaban hayatın neslini ve tabiatını akıllıca yöneterek sürdürmek, korumak, insanın özel sorumluluğudur. Dolayısıyla ekonomik kalkınma planlamasında yaban hayatı dahil doğanın korunmasına önem verilmelidir.

Madde 5

Dünyanın yenilenemeyen kaynakları, onları gelecekte tükenme tehlikesine karşı koruyacak şekilde kullanılmalı ve bu kullanımın yararlarının bütün insanlıkça paylaşılması sağlanmalıdır.

Madde 6

Eko sistemlere ciddi, onarılamaz zarar verilmemesi için, toksik ve diğer maddelerin deşarjı, ısının, doğanın onu zararsız kılabileceği kapasiteyi aşacak miktarda ve yoğunlukta bırakılması engellenmelidir. Bütün devletlerin kirliliğe karşı haklı mücadelesi desteklenmelidir.

Madde 7

Denizlerin, insan hayatını tehlikeye atabilecek maddelerle kirlenmesini önleyecek, canlı yaşama, denizde hayata zarar verecek, güzellikleri bozacak veya denizlerin diğer yasal kullanımını olumsuz etkileyecek şekilde kirlenmesini önlemek için ülkeler bütün olanaklarını kullanacaklardır.

Madde 8

İnsana uygun bir yaşam ve çalışma çevresini sağlamak ve hayat standardını iyileştirmek için ekonomik ve sosyal kalkınma şarttır.

Madde 9

Az gelişmişlikten ve doğal afetlerden kaynaklanan çevre bozulmaları ciddi sorunlar meydana getirmektedir ve en iyi tedavi hızlandırılmış bir kalkınmadır. Bu amaçla, gelişmekte olan ülkelerin kendi gayretlerine destek olarak ve talep edildiğinde yeterli miktarda finansman ve teknolojik yardım yapılmalıdır.

Madde 10

Gelişmekte olan ülkelere çevre yönetimi için, ekolojik faktörler kadar ekonomik faktörlerin de dikkate alınması, dolayısıyla fiyat istikrarı, temel mallar ve hammadde alımı için yeterli gelir sağlanması şarttır.

Madde 11

Ülkelerin çevre politikaları, gelişmekte olan ülkelerin bugünkü ve gelecekteki kalkınma potansiyelini destekleyecek ve olumsuz etkilemeyecektir. Herkes için daha iyi hayat şartlarına erişilmesini engellemeyecektir. Ülkeler ve uluslararası örgütlerce çevre önlemlerinin uygulanması ile meydana gelebilecek muhtemel ulusal ve Uluslararası ekonomik sonuçları karşılayabilmek için anlaşmaya varacak şekilde uygun tedbirler alınacaktır.

Madde 12

Gelişmekte olan ülkelerin koşullarını ve özel ihtiyaçlarını dikkate alarak çevreyi korumak ve iyileştirmek amacı ile kaynaklar yaratılacaktır. Bu ülkelerin kalkınma planlarındaki çevreyi koruma amaçlı maliyetlerinin ülkelerin talebi üzerine kendilerine sağlanması gerekir. Bu amaçla ilave uluslararası teknik ve finansman yardımı yapılacaktır.

Madde 13

Kaynakların daha rasyonel kullanılmasını sağlamak ve böylece çevreyi iyileştirmek için ülkeler kalkınma planlarında entegre ve koordine bir yaklaşım izleyeceklerdir. Böylece kalkınmanın, nüfusun yararı doğrultusunda, insan çevresinin korunması gereği ile uyumlu olması sağlanacaktır.

Madde 14

Kalkınmanın gerekleri ile, çevrenin korunması ve iyileştirilmesi ihtiyacı arasındaki çelişkileri gidermede rasyonel planlama temel araçtır

Madde 15

Çevreye olan olumsuz etkileri önlemek, maksimum sosyal, ekonomik ve çevre faydaları sağlamak için yerleşmelere ve kentleşmelere planlama uygulanmalıdır. Bu açıdan sömürgeci ve ırkçı hakimiyet için yapılan projeler iptal edilmelidir.

Madde 16

Temel insan haklarına ön yargısız olarak, ilgili hükümetlerce uygun bulunan demografi politikaları; çevre veya kalkınma üzerinde olumsuz etkileri olan nüfus artış hızı veya aşırı nüfus yığılmaları ile düşük nüfus yoğunluğunun insan çevresinin gelişmesini veya kalkınmayı engelleyebileceği bölgelerde uygulanmalıdır.

Madde 17

Ülkelerin çevre kaynaklarını çevreyi iyileştirmek prensibinden hareket ederek planlamak, yönetmek ve kontrol etmek görevi uygun ulusal kurumlara verilmelidir.

Madde 18

Sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkıları nedeni ile bilim ve teknoloji, çevre risklerinin tanımlanması, engellenmesi ve kontrolü için ve çevre sorunlarının çözümü ve insanlığın ortak çıkarları için kullanılacaktır.

Madde 19

Çevre olaylarında eğitim; genç nesil kadar yaşlılar için de; korunmaya muhtaç gruplara özel önem verilerek, bireylerin teşebbüslerinin ve toplumların çevreyi koruma ve geliştirmesi için insan boyutu açısından bilinçli görüşü genişletmek ve sorumlu icraatı sağlamak için şarttır. Kitle iletişim ortamının çevrenin bozulmasına katkıda bulunmayı engellemesi, tam tersine insanın her yönde gelişmesini sağlayacak şekilde çevreyi korumak ve iyileştirmek ihtiyacı ile eğitsel bilgiyi yayması şarttır.

Madde 20

Ulusal ve uluslararası çevre sorunlarının sebepleri ve sonuçları konusunda bütün milletlerde, özellikle de gelişmekte olan ülkelerde bilimsel araştırmalar ve gelişmeler teşvik edilmelidir. Bu bağlamda çevre problemlerinin çözümlerini kolaylaştırmak için güncel, bilimsel enformasyonun serbest akışı ve tecrübenin transferi desteklenmeli ve yardım edilmelidir. Çevre teknolojileri gelişmekte olan ülkelere bu teknolojilerin yayılmasını teşvik edecek ve ekonomik yük getirmeyecek koşullarla sağlanmalıdır.

Madde 21

Ülkeler, Birleşmiş Milletler kuralları ve uluslararası hukuk prensiplerine göre, kendi kaynaklarını kendi çevre politikalarına uygun olarak kullanma hakkına sahiptirler. Aynı zamanda kendi iç hukukları ve kontrollerindeki faaliyetlerin çevreye ve diğer ülkelere veya ulusal hükümlerle sınırları dışındaki alanlara zarar vermemesi konusunda sorumlulukları vardır.

Madde 22

Devletler, uluslararası hukukun, çevre zararlarının kurbanları ile ilgili borç ve tazminat maddelerini daha da geliştirecek kendi hükümlerle alanları içindeki diğer çevre bozulmaları veya kendi hükümlerle hakları dışındaki kontroller için işbirliği yapacaktır.

Madde 23

Uluslararası kurumlarca kabul edilen kriterlerde veya ulusal olarak kararlaştırılan standartlarda her ülke önyargısız, değerler sistemini dikkate almak durumundadır. Gelişmiş ülkelerde geçerli olan standartların gelişmekte olan ülkelere getireceği sosyal maliyet nedeni ile uygulanamayabileceğinin dikkate alınması şarttır.

Madde 24

Çevrenin iyileştirilmesi ve korunması ile ilgili uluslararası konular, işbirliği ruhu ile, büyük küçük bütün ülkelere eşit olarak ele alınmalıdır. Çok taraflı veya iki taraflı anlaşmalarla veya diğer uygun yöntemlerle işbirliği bütün ülkelerin egemenlik ve çıkarlarını dikkate alarak her alanda istenmeyen çevresel etkilerin etkin kontrolünün önlenmesi, azaltılması, ortadan kaldırılması için şarttır.

Madde 25

Devletler, çevrenin korunması ve geliştirilmesinde Uluslararası kuruluşların koordinasyonunu, etkinliğini ve dinamikliğini sağlayacaklardır.

Madde 26

Nükleer silahlar ve diğer toplu imha araçlarından insan ve çevresi korunacaktır. Ülkeler, yetkili Uluslararası makamlarla bu tür silahların tamamen yasaklanması ve imhası için derhal anlaşmaya varmak için çalışacaklardır.

2.4.4. Birleşmiş Milletler Çevre Programı (1972)

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP); Birleşmiş Milletler çevre etkinliklerini eş güdümlenen, gelişmekte olan ülkelere çevre politikaları konusunda yardımcı olan ve çevreye duyarlı kalkınma yöntemleri öneren BM kuruluşudur. Haziran 1972'deki *İnsan Çevresi üzerine Birleşmiş Milletler Konferansı* sonrasında kurulmuştur. Merkezi Nairobi, Kenya'dadır. UNEP'in ayrıca altı bölge ofisi ve çok sayıda ülke ofisi vardır¹⁴³.

UNEP iklim değişikliği, Afetle mücadele, Ekosistem Yönetimi, Çevre Yönetimi, Zararlı Maddeler, Kaynak Etkinliğinden oluşan öncelikli altı başlığa önem vermektedir.

2.4.4.1 İklim Değişikliği

Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) 20 yıldan fazla iklim değişikliği üzerinde çalışmaktadır. UNEP 1980'lerde Dünya Meteoroloji örgütü ile Uluslararası İklim Değişikliği panelini kurmuştur. 1992 yılında ki Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı hazırlığı için yürürlüğe koyulmuştur. UNEP ayrıca 1994'de yürürlüğe giren UNFCCC'nin (İklim değişikliği Çerçeve Anlaşması) müzakere edilmesini desteklemiştir¹⁴⁴. Birleşmiş Milletler, gelişmekte olan ülkelere küresel iklim değişikliğinin getirdiği zorluklarla mücadele etmede yardımcı olur. Sorun ile geniş kapsamlı olarak mücadele etmek üzere 27 BM kuruluşu ortaklık kurmuştur. Örneğin, BM Kalkınma Programı'nı, Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nı ve Dünya Bankası'nı

¹⁴³ UNEP Organization Profile

<http://www.unep.org/PDF/UNEPOrganizationProfile.pdf> (15.01.2010)

¹⁴⁴ Altmış Adımda Birleşmiş Milletler- <http://www.unicankara.org.tr/index.php?ID=6000&LNG=1> (15.01.2010)

bir araya getiren Küresel Çevre Fonu, gelişmekte olan ülkelerdeki projeleri finanse eder. İklim Anlaşması'nın finansal mekanizması olarak bu fon, enerji yeterliliği, yenilenebilir enerji ve sürdürülebilir taşıma alanındaki projelere yılda 250 milyon dolar ayırır.

İklim değişikliği programı için UNEP'in öngörülen icraları aşağıda sıralanmıştır¹⁴⁵;

Bu adaptasyon; planlama, finansman ve etkin maliyet gibi önleyici aksiyonlarla ulusal kalkınma süreçlerinde bilimsel bilgiler yerel iklim verileri ile, entegre edilerek giderek daha fazla desteklenmektedir.

Politika, teknoloji ve yatırım seçenekleri ile ortak bir yolda sera gazlarının azaltılması, temiz ve yenilenebilir enerji kaynakları, enerji verimliliği ve enerji tasarrufunda liderlik yapan ülkeler önem kazanacaktır. Gelişmiş teknolojiler ile eskimiş teknolojiler dışarı atılıp, özel ve kamu yoluyla "Temiz Kalkınma Mekanizması" kaynakları da dahil olmak üzere finanse edilmelidir. Artan karbon salınımı ormansızlaşmaya, gelişmiş arazilerin ve toprak kaybının azalmasına sebebiyet vermektedir.

İklim değişikliği stratejisi tamamen Orta Vadeli bir stratejidir. Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı (UNCEB) tarafından UNEP'e verilen stratejiler Adaptasyon, Azaltma halinde yapılandırılmıştır. UNEP'in iklim değişikliği uyum çalışmaları çevre korumaya ihtiyacı olan savunmasız ülkelerin ekonomik kalkınmaya entegre için çok yönlü bir planlama ve düşünülmüş süreçler ile onlara yardımcı olmaktır. UNEP'in çalışmaları Nairobi Çalışma Programı doğrultusunda Uyum üzerinde gerçekleştirilecektir. UNEP'in çalışmaları aşağıda belirtilen maddelere odaklanacaktır¹⁴⁶.

- UNEP güvenlik açığı ve kritik ekosistem uyum hizmetlerini, Ulusal karar alma-verme ,planlama ve uyum uygulama bulgularına entegre edebilmek için yardım edecektir.
- Ekosistem tabanlı uyum ve planlamalarını bilgi paylaşımı kapasite geliştirme ve teknoloji transferleri dahil olmak üzere iklim değişikliğinin İklim olumsuz etkilerinden(iklim geçirmezlik) koruyarak teşvik edecek,

¹⁴⁵ UNEP Climate Change Programme 2009

<http://www.unep.org/climatechange/LinkClick.aspx?fileticket=yQZjN6ICTM%3d&tabid=233&language=en-US> (20.01.2010)

¹⁴⁶ UNEP Climate Change Strategy- http://www.unep.org/pdf/UNEP_CC_STRATEGY_web.pdf (20.01.2009)

- Ulusal kapasitelerin güçlendirilmesi için adaptasyona planlama, bilgi ,küresel ve bölgesel ağlardan desteklenen teknoloji ve tedbirlerle yardım edecektir.
- Ülkelerin kendi ulusal ve sektörel planlama süreçlerine entegre edilmesi için destek verecektir.
- Teknik analitik ve politika açısından desteği veren ve önemli iklim değişikliği mekanizmalarını finanse eden GEF (Küresel Çevre Fonu) tarafından yönetilen adaptasyon kurumu gibi) iklim değişikliği dönüşüm yatırımlarında tutarlılık ve kendi operasyonlarında destek vermeyi sağlayacaktır.

Ormansızlaşma ve orman bozulmalarından kaynaklanan emisyonları azaltmak (REDD+) için Arazi kullanımı, arazi kullanımı değişikliği ve ormancılık politikaları , eylem ve girişimler iklim değişikliği uyum ve zararlarının azaltılması için önemli bir rol oynayabilir. Bu girişimler sürdürülebilir kalkınma için biyolojik çeşitlilik, insan geçimine destek gibi ortak yararlar ile önemli kazançlar sağlayabilir, ve geliştirmekte olan ülkelerde orman yönetimi için sürdürülebilir kalkınma ya yeni finansmanlar oluşturulabilir.

2.4.4.2 Azaltım

Azaltma alanında, UNEP ülkelere yenilenebilir enerji seçeneği ile enerji tedarik opsiyonlarını bilgilendirerek yardım eder. Hükümetlerin enerji politikalarına ve enerji reform taleplerine UNEP bünyesinde bulunan Enerji için Sürdürülebilir Kalkınma küresel Ağ kılavuzluk eder. Önemli ekonomik sektörler ve diğer aktörler ile ortakları paydaşları ile enerji verimliliğini artırma ve koruma önlemler için hangi enerji kullanılacağını geliştirmekte ve az geliştirmekte olan ülkelere göstermek için destekler.

2.4.4.3 Yenilenebilir Enerji

UNEP'in Yenilenebilir Enerji kaynaklarını arttırmak için çalışmaları şunlardır.

Kapasite geliştirme ve bilgi sağlayarak Yenilenebilir enerji yatırımları ile çoğunlukla güneş, rüzgar, termal sistemleri ile yardımcı mali finanslar sağlamak, ayrıca Yenilenebilir enerji kaynaklarınının geliştirmek için bilgili personeli ve kullanıcıları bir

araya getirir.Bu girişimlerin amacı finansal ve bilgisel engelleri ortadan kaldırarak, Yenilenebilir enerji teknolojilerini daha kullanılır hale getirmektir¹⁴⁷.

2.4.4.4. Enerji Verimliliği ve Koruma:

Yenilenebilir enerji alanında olduğu gibi, UNEP bilgi ve önlemlerin enerji verimliliğini desteklemek için mali engelleri yıkmak için uğraşmaya başlamıştır. Bu amaçla enerji fonları geliştirmek ve çoğunlukla merkez ve güney Avrupa enerji tedarik şirketlerini desteklemek için GEF'ten aldığı fonu kullanarak teknik belgeler geliştirmiştir¹⁴⁸.

2.4.4.5 Afet Risk Azaltımı

UNEP gelecekteki çevresel tehditlere erken risk değerlendirmesine dayalı olarak mücadele eder ve önlemeye çalışır. UNEP'in Afetler ve Mücadele programı öncelikle uzun vadeli çözülebilecek çevre sorunları ve tehditlere karşı odaklanır ve bilimsel ve teknik destek ile doğal afetler ile ilgili programı sağlar¹⁴⁹. Onun sonrasında kriz değerlendirmesi ve kurtarma çalışmaları, UNEP'in Afetler ve Mücadele programı ile doğal afetlerin yanı sıra bariz olarak afet olaylarının insan eliyle yapıldığı ülkelere odaklanır .Ayrıca, UNEP çevre ve afet risk azaltımı ile iyileştirme çalışmalarını entegre ederek gelecekteki güvenlik açıklığını önlemek istemektedir

2.4.4.6.Ekosistem Yönetimi

Ekosistemlerin yönetimi, gelecekteki insan ve ekolojik ihtiyaçlarını karşılamak için sürdürülebilir ekosistemlere odaklanan ve doğal kaynak yönetimine dayanan bir yaklaşımdır .Ekosistem yönetimi ihtiyaçlara ve yeni bilgilere göre adapte edilebilir ve sosyal,çevresel ve ekonomik perspektiflerle entegre edilerek arzu edilen bir gelecek için teşvik eden doğal ekolojik sistemler olarak tanımlanır..

UNEP'in 2010-2013 yılları için "ülkelerin insan refahını geliştirmek için

¹⁴⁷ UNEP-Renewable energy:

http://www.unep.org/pdf/UNEP_CC_STRATEGY_web.pdf (21.01.2009)

¹⁴⁸ UNEP-Energy efficiency and conservation:

http://www.unep.org/pdf/UNEP_CC_STRATEGY_web.pdf (21.01.2009)

¹⁴⁹ UNEP-Disaster Risk Reduction-

<http://www.unep.org/conflictsanddisasters/Introduction/DisasterRiskReduction/tabid/254/language/en-US/Default.aspx> (21.01.2010)

ekosistem yaklaşımı "adlı bir stratejiye öncelik vermektedir¹⁵⁰. UNEP Ekosistem Yönetimi Programı ekosistemlerin işleyişi ve esnekliği ile sağladıkları hizmetleri ön planda tutmaktadır. Programın ülkelere ve bölgelere destek amacı:

- 1- geliştirme ve planlama süreçlerinin bir ekosistem yönetimi yaklaşımının içine entegre etmek;
- 2-Ekosistem yönetimi araçları kullanma kapasitesini arttırmak
- 3- Seçilen öncelikli ekosistem hizmetlerinin bozulmasına mücadelede çevresel ve finansman programlarını yeniden düzenlemek.

2.4.4.7 Çevreci Yönetim

Çevreci Yönetim sürdürülebilir çevre başarısı için bölgesel, ulusal ve küresel düzeyde çevresel sürdürülebilirlik başarısı için kritik bir yaklaşımdır. Çevreci Yönetim her yerde ve her konuda ivedi cevap verebilmek ,çevre mücadelesinde etkin bir şekilde rol almak ,kabul edilen çevresel öncelikleri çözümü için en uygun adrestir.

Çevreci Yönetim yaklaşımı şu eylemleri gerektirmektedir¹⁵¹.

- 1-Çevre yönetim için tutarlı uluslararası karar ve süreç yaratmaya destek için
- 2-Uluslararası çabaları uluslararası kabul hedeflerinin uygulanmasını takip edip, hızlandırmak
- 3-Bölgeleri,alt bölgeleri ve ulusal çevre yönetim süreçlerini desteklemek
- 4-Ulusal düzeyde sürdürülebilir kalkınma için çevre kaynaklarını desteklemek ve teşvik etmek

2.4.4.8 Kaynak Verimliliği

Etkin kaynak ve Sürdürülebilir tüketim ve Üretim(SCP) konularında ki UNEP çalışmalarının kapsamlı amacı kaynak kullanımı ve çevresel kayıplardan kaynaklanan ekonomik büyümeyi çözmektir UNEP kaynak verimliliği artırılması için, mal ve hizmetleri kullanırken üretimin çevresel etkilerin azaltılması, odaklanıp ,aynı zamanda insan ihtiyaçlarını karşılamak ve refahın iyileştirilmesi için çalışmaktadır.. Çalışma dört

¹⁵⁰ UNEP-Ecosystem Management-
<http://www.unep.org/ecosystemmanagement/Introduction/tabid/293/language/en-US/Default.aspx>
(22.01.2010)

¹⁵¹ UNEP-Environmental Management
<http://www.unep.org/environmentalgovernance/Introduction/tabid/341/language/en-US/Default.aspx>
(22.01.2010)

merkezi konu üzerinde durmaktadır¹⁵².

■ Etkili Kaynak ve Sürdürülebilir Tüketim ve Üretim alanında mücadele ve bilgi iletişimi

■ Etkili Kaynak kullanımı için Kamu kapasitesi inşa etme

■ İş ve sanayi ortaklıklarını genişletme ve konsolide etme

■ Tüketici tercihlerini etkileme

Biyolojik Çeşitlilik

Biyolojik çeşitlilik, ya da kısaca "biyoçeşitlilik", bir bölgedeki genlerin, türleri, ekosistemlerin ve ekolojik olayların oluşturduğu bir bütündür. İnsanların başta gıda olmak üzere temel ihtiyaçlarını karşılamasında vazgeçilmez bir yeri olan canlı kaynakların temeli biyolojik çeşitliliktir¹⁵³. Üretimi yapılan tüm tarım çeşitlerinin, yani kültüre alınmış bitki ve hayvan türlerinin, temeli doğada bulunan yabani akrabalarına dayanır. Günümüzde de yeni tarım çeşitleri elde etmek veya mevcut olanları insanların ihtiyaçlarına göre iyileştirmek (ıslah etmek) için yabani türlerden yararlanılmaktadır. Ekosistemler de yabani türlerin varlıklarını sürdürmesi, evrimleşmesi, çeşitlenmesi ve yeni genetik özellikler kazanması için canlı ve cansız varlıkların birbirleriyle ve kendi içlerinde etkileşimleri sonucu, çevresel şartlara da bağlı olarak karmaşık ve herbiri diğerinden farklı yapılar ve işlevler kazanmıştır. Ekosistemlerin sahip olduğu bütünlük ve çeşitlilik, iklim, yağış rejimi, tür sosyolojisi gibi doğal dengelerin devamında önemli işlevler görür¹⁵⁴.

Gıda ve tarım için önem taşıyan ve giderek azalan canlı kaynaklar, bu gün bir ülkenin sahip olabileceği önemli avantajlar arasında sayılmaktadır. Dünyanın tarım yapılabilecek nitelikteki alanları ve su kaynakları hızla kirlenmekte ve yok olmaktadır. Bilim adamları yakın gelecekte insanların ciddi bir gıda sorunu ile karşı karşıya kalacağı görüşündedir. Bu amaçla Birleşmiş Milletler Çevre Programı UNEP, 2010'u

¹⁵² UNEP-Resource Efficiency-
<http://www.unep.org/resourceefficiency/Introduction/tabid/353/language/fr-FR/Default.aspx>
(23.01.2010)

¹⁵³ What is Biodiversity-
<http://www.pabiodiversity.org/whatisbiodiversity.html> (23.01.2010)

¹⁵⁴ Biyolojik Çeşitlilik-
<http://www.bcs.gov.tr/biodiversity/biodiversity.php> (23.01.2010)

Uluslararası Biyoçeşitlilik Yılı ilan etmiştir¹⁵⁵. UNEP 2010 yılında, dünya üzerindeki doğal yaşamın ne denli zengin olduğunu anlatarak, bu konuda toplumsal bir bilinç oluşturmaya hedeflemektedir. Temel hedef ise dünya liderlerinin kararlarında kamuoyu baskısı oluşturabilmektir¹⁵⁶.

Bilim adamları, türlerin doğal sürece göre insan faaliyetleri yüzünden 1000 kat daha hızlı yok olduklarını söylemektedirler. Yok oluşu önlemeye yönelik 1993'te yürürlüğe giren ve 193 ülkenin taraf olduğu bir anlaşma olan Biyolojik Çeşitlilik Antlaşmasının (CBD) amacı, dünyanın ekosistemlerini korumak, havayı ve suyu temiz tutmak, iklime zarar vermemektir. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi'nin metni, dünyadaki sanayileşme, şehirleşme gibi biyolojik çeşitlilik üzerindeki baskıları artıran süreçlerin hızlanması ile birlikte doğan ihtiyaç üzerine, 1987 yılında Birleşmiş Milletler Çevre Programı (UNEP) tarafından başlatılan ve dört yıl süren bir çalışma sonunda oluşturulmuştur. Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi (BÇS)'nin üç temel amacı şu şekilde özetlenebilir¹⁵⁷

- Biyolojik çeşitliliğin korunması,
- Biyolojik kaynakların sürdürülebilir kullanımı,;
- Genetik kaynakların kullanımından kaynaklanan faydaların adil ve

hakkaniyete uygun paylaşımı oluşturmaktadır.

Sözleşme her ülkenin özel koruma tedbirlerine ihtiyaç duyan biyolojik kaynaklar ile sürdürülebilir kullanım için daha büyük potansiyele sahip olan biyolojik kaynaklarını belirlemesini; koruma ve sürdürülebilir kullanım üzerinde olumsuz etkiye sahip olabilecek eylemlerin kategorilerinin ve süreçlerinin belirlenmesini ve izlenmesini gerektirmektedir.

2.4.5. Habitat I (1976)

Habitat I, 1972 Stockholm BM İnsan Çevresi Konferansının bir ürünüydü. Stockholm Toplantısı uluslararası çevre sorunlarına ilişkinen, Habitat I' in amacı konut, barınma, alt yapı, ulaşım gibi yerel çevre sorunlarını tartışmaktı¹⁵⁸.

¹⁵⁵ UNEP launches new 2010 Biodiversity Indicators Partnership website
<http://www.unep.org/Documents/Multilingual/Default.asp?ArticleID=6182&DocumentID=585&l=en>

¹⁵⁶ UNEP-Biodiversity On the Move to 2010
<http://www.unep.org/Themes/Biodiversity/About/index.asp> (23.01.2010)

¹⁵⁷ Biodiversity Conference
<http://www.cbd.int/2010-target/about.shtml> (23.01.2010)

¹⁵⁸ Habitat ;
<http://www.toki.gov.tr/habitat/habitat/index.html> (14.01. 2009)

Sürdürülebilir kalkınma yolunda, insan yerleşmelerinin çevre ile bağlantısının kurulmasını amaç edinen ilk HABİTAT toplantısı 1976 yılında Kanada Vancouver’da gerçekleşti. Toplantı yerleşme sorunlarının önemini dünyanın gündemine getirmekte çok etkili bir işlev gördü. Bununla birlikte temel kabulleri olan; sorunlara temel ihtiyaçlar açısından yaklaşma, çözümleri devlet eliyle gerçekleştirilen ya da devlet öncülüğündeki eylemlerde arama ve dünyada gelişmekte olan yeni işbölümünün Kuzey-Güney çelişkisini azaltacağı yorumlandı.¹⁵⁹

2.4.6. Birleşmiş Milletler Brundtland Raporu (1987)

Sürdürülebilir kalkınma, 1987 Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu’nca hazırlanan *Brundtland Raporu*’nda “Bugünün gereksinimlerini, gelecek kuşakların gereksinimlerini karşılama yeteneğinden ödün vermeden karşılayan kalkınma” olarak tanımlanmış ve bu tarihten başlayarak, çok yaygın kullanılan bir kavram olmuştur. *Brundtland Raporu*’nun temelinde iki önemli nokta bulunmaktadır:

- Dünyadaki yoksulların temel gereksinimleri öncelikle ele alınmalıdır.
- Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde her zaman, teknolojinin ulaştığı nokta, toplumsal örgütlenmenin yapısı ve ekosistemin eritme/öğütme kapasitesinden kaynaklanan kısıtlamalarla karşılaşılacaktır.¹⁶⁰

2.4.7. Birleşmiş Milletler Çevre Ve Kalkınma Konferansı (1992)

1992’de Rio de Janeiro’da toplanan ve “Rio Zirvesi” olarak da bilinen Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı’nda ise toplumsal, ekonomik ve çevresel öğelerin birbiriyle etkileşim içinde olduğu kabul edilerek, uzun dönemde sürdürülebilir sonuçların elde edilebilmesi için, bu öğeler arasındaki dengenin gözetilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Konferans sonunda bir deklarasyon yayınlamış, ayrıca “*Gündem21*” adıyla bir eylem planı ortaya konulmuştur.¹⁶¹ Bu konferansta tanımlanmış olan “*ihtiyatlılık ilkesi*” üzerinde durulması gereken önemli bir kavramdır.

¹⁵⁹ Derya Çamur, Songül A. Vaizoğlu, Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler, TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni, Cilt:6 No:4 2007 s:299

¹⁶⁰ Sürdürülebilir Kalkınma; <http://www.tobb.org.tr/organizasyon/sanayi/kalitecevre/12.pdf> (5.11.2009)

İhtiyatlılık ilkesinde “İnsan sağlığına yönelik risklerin varlığı veya boyutu hakkında bilimsel şüphe varsa; karar vericiler durumun tam olarak gerçekleşmesini veya ciddileşmesini beklemeden gerekli önlemleri almalıdır.” denilmektedir.

İhtiyatlılık ilkesi, sağlık ve ekosistem risklerine yönelik bilimsel bilginin belirsiz olduğu durumlarda, sağlığa ve ekosisteme zararlı etkilerin önlenmesi için politik sorumluluk almayı sağlamak amacıyla, politika ve karar verme sürecinde kullanılan bir araç olarak da ifade edilmektedir. Toplum politikaları, ihtiyatlılık ilkesine dayanmalıdır¹⁶²

“**Gündem 21**”e göre çevre ve kalkınma sorunları birlikte ve küresel ortaklıkla ele alınmalıdır.

“**Gündem 21**”in uygulanmasından öncelikle hükümetler sorumlu olmakla birlikte, halkın ve sivil toplum kuruluşlarının katılımı da gerekmektedir

“**Gündem 21**”de yer alan çevreye ilişkin yükümlülükler aşağıda sıralanmıştır¹⁶³ 2000 yılına kadar;

- Kirliliğin bertaraf edilmesi için tümleşik programlar geliştirilmesi,
- Kirliliğin kontrolü için istatistiksel bilgiler toplanması,
- Ormanla ilgili ulusal kurumlar güçlendirilmesi,
- Sürdürülebilir tarım için programlar geliştirilmesi,
- Yeni ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanılabilir hale sokulması,
- Kentlerde günlük kişi başına 40 litre güvenli suya ulaşılması,
- Niceliksel ve niteliksel atık standartları geliştirilmesi,
- Kentsel alanlardaki katı atık toplanmalı ve güvenli bir yolla bertaraf edilmesi,
- Etkin atık çevrimi ve tekrar kullanımı için ulusal Programlar yapılması (gelişmekte olan ülkelerde 2010 yılına kadar),

¹⁶¹ Algan N, Dündar AK. Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları Sayı:8, Tübitak Matbaası, Ankara, 2005 s:48

¹⁶² Ed. Martuzzi M, Tickner JA. The precautionary principle: protecting public health, the environment and the future of our children, World Health Organization 2004 s:100

¹⁶³ Algan N, Dündar AK. Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler, (agm) s:14

2.4.8 Kyoto Protokolü (1997)

Küresel iklim değişiklikleri konusunda en önde gelen uluslararası antlaşma, Birleşmiş Milletler İklim Değişimi Çerçeve Sözleşmesi'dir. (UNFCCC - United Nations Framework Convention on Climate Change).

Sözleşme, iklim değişiminin olumsuz etkilerine karşı konulması için genel amaç ve kuralları ortaya koyan uluslararası bir belgedir. 1992 Rio Dünya Zirvesi'nde imzaya açılan sözleşme, 21 Mart 1994 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bugüne değin sözleşmeye aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 189 ülke taraf olmuştur¹⁶⁴. Kyoto Protokolü, gelişmiş ülkelerin 2000 yılındaki sera gazı emisyonlarını 1990 yılı seviyesinde tutmak için BMİDÇS'nin yetersiz olduğundan hareketle, yükümlülüklerin daha sıkı hale getirilmesi ve bağlayıcı bir belge olması amacıyla hazırlanmıştır. Kyoto Protokolü'nün hedefi, İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmenin EK-I'inde yer alan ülkelerin sera gazı salınımlarını 2012 yılına kadar 1990 seviyesinin % 5.2 altına düşürmektir¹⁶⁵

Japonya'nın eski imparatorluk başkenti Kyoto'da Nisan 1997'de imzalanan, taraf ülkelerin sera etkisine yol açan gazların havaya karışmasını engelleyecek ya da azaltacak önlemler almasını gerektirmektedir. Kyoto sözleşmesi, sanayi ülkelerini başta CO2 olmak üzere dünyanın ısınmasına yol açan gazların emisyonunu sınırlandırmak zorunda bırakmaktadır.

Sözleşme, başta petrol olmak üzere fosil enerji kaynaklarının kullanımına kısıtlama getirilmesini gerektirmektedir. BM'ye göre, atmosferdeki karbondioksitin yüzde 80'i, fosil enerji kaynaklarının ulaşım, ısınma ve sanayi alanlarında kullanılmasından kaynaklanıyor. Sözleşmede, Kuzey'in sanayi ülkelerinin gaz emisyonunun 2012 yılına kadar 1990 yılına göre yüzde 5,2 azaltılması öngörülüyor. Bu amaçla her ülkeye kota konuyor. AB ülkelerinin tamamı Kyoto Sözleşmesi'ne taraftır.

¹⁶⁴ Konuralp Pamukçu, **Küresel Emisyon Sistemi için Bir Model:Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Programı**, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:37,Ekim 2007 s:18

¹⁶⁵ Kyoto Protokolü: <http://web.ogm.gov.tr/diger/iklim/Sayfalar/kyotoprotokolu.aspx> (11.11.2009)

Kyoto Sözleşmesi ile devreye girecek önlemler son derece pahalı yatırımlar gerektirmektedir¹⁶⁶..

- Atmosfere salınan sera gazı miktarı yüzde 5'e çekilecek.
- Endüstriden, motorlu taşıtlardan, ısıtmadan kaynaklanan sera gazı miktarını azaltmaya yönelik mevzuat yeniden düzenlenecek.
- Daha az enerji ile ısınma, daha az enerji tüketen araçlarla uzun yol alma, daha az enerji tüketen teknoloji sistemlerini endüstriye yerleştirme, ulaşımda, çöp depolamada çevrecilik, temel ilke olacak.
- Atmosfere bırakılan metan ve karbondioksit oranının düşürülmesi için alternatif enerji kaynaklarına yönelinecek.
- Fosil yakıtlar yerine örneğin, bio-dizel yakıt kullanılacak.
- Çimento, demir çelik ve kireç fabrikaları gibi yüksek enerji tüketen işletmelerde atık işlemleri yeniden düzenlenecek.
- Termik santrallerde daha az karbon çıkartan sistemler, teknolojiler devreye sokacak.
- Güneş enerjisinin önü açılacak. Nükleer enerjide karbon oranı sıfır olduğu için dünyada bu enerji ön plana çıkarılacak.
- Fazla yakıt tüketen ve fazla karbon üreten daha fazla vergi alınacak.

2.4.9. Birleşmiş Milletler Binyıl (Milenyum) Zirvesi (2000)

“Birleşmiş Milletler Binyıl (Milenyum) Zirvesi” 2000 yılında yapılmıştır. Zirve sonunda Birleşmiş Milletler Binyıl Bildirgesi yayınlanmıştır. Bildirge sekiz başlık

¹⁶⁶ Nazlı Maç -Küresel Isınma Gerçeği-
<http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazioku.asp?yno=914&ano=69> (18.01.2010)

altında toplanan 32 ilkeden oluşmaktadır. Bu sekiz başlıktan birisi de “Ortak Çevrenin Korunması”dır¹⁶⁷.

Bu deklarasyon kısaca 21. YY’ın temel ve en zaruri değerlerini şöyle sıralamaktadır: özgürlük, eşitlik, dayanışma, hoşgörü, doğaya saygı ve ortak sorumluluk. Bu değerleri harekete geçirmek için, yukarıda sözü edilen deklarasyon aşağıda belirtilen gündemleri ele almaktadır:

- Barış, güvenlik ve silahsızlanma
- Kalkınma ve fakirliğin ortadan kaldırılması
- Ortak çevremizin korunması
- İnsan hakları, demokrasi ve iyi yönetim
- Savunmasızların korunması
- Afrika’nın özel ihtiyaçlarının karşılanması
- Birleşmiş Milletlerin Güçlendirilmesi

2.4.10. Birleşmiş Milletler Dünya Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesi (2002)

26 Ağustos – 4 Eylül 2002 tarihleri arasında Johannesburg’da **BM** tarafından sürdürülebilir kalkınma zirvesi düzenlenmiştir. Bu zirveye ülkemiz de katılmıştır. Zirve, **yoksullukla savaş** ve **çevreyi korumakla** ilgili ayrıntılı eylem planları vermeyi amaçlamıştır.

Ayrıca, zirvede hükümetler seçilen beş öncelikli alanda taahhütlerde bulunmuşlardır.¹⁶⁸

1) Su temini ve atık su uzaklaştırma konusunda hükümetler, temiz su ve uygun atık su uzaklaştırma sistemlerinden yoksun olan nüfusu 2015 itibarıyla yarıya indirmeyi taahhüt etmişlerdir. ABD (970 milyon dolar) önümüzdeki üç yılda su

¹⁶⁷ Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği; Türkiye’de Yerel Gündem 21 Yönetişim kanalıyla Binyıl Kalkınma Hedeflerinin Yerelleştirilmesi Projesi;Ankara 2007 s:2-3

¹⁶⁸ Sürdürülebilir Kalkınma: Genel Bakış
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-3.pdf (26.10.2009)

projelerine ilişkin yatırımları destekleyeceğini açıklamıştır. AB de, özellikle Afrika ve Orta Asya’da yeni hedefleri karşılamakta ortaklıklara girebileceğini açıklamıştır.

2) Enerji konusunda ülkeler, modern enerji imkanlarına ulaşamayan 2 milyar kişiye enerji olanaklarının yaygınlaştırılmasını taahhüt etmişlerdir. Yenilenebilir enerjiye geçiş hedefi konusunda ülkeler arasında bir anlaşmaya varılmamıştır. Ancak, ülkeler yeşil enerjiyi benimseme konusunda ve sürdürülebilir kalkınma ile tutarlı olmayan enerji türlerinin desteklenmemesi konusunda taahhütte bulunmuşlardır. Bu amaçla, AB, 2003 yılında 700 milyon dolarlık ortaklık girişiminde bulunabileceğini, ABD de enerji sektöründe 43 milyon dolarlık yatırımda bulunabileceğini açıklamıştır.

3) Sağlık konusunda, AIDS’le savaş eylemlerine ek olarak, suyla geçen hastalıkları ve kirlilikten kaynaklanan hastalık risklerini azaltmaya ve 2020 itibarıyla çevreye ve insan sağlığına zararlı kimyasal maddelerin üretim ve kullanımlarının biteceği konusunda ülkeler anlaşmaya varmışlardır.

4) Çölleşmeyle mücadele çabalarına the Convention to Combat Desertification) kaynak sağlamak amacıyla Küresel Çevre Olanığı (Global Environment Facility) benimsenmiştir, bu anlaşma kuru alanlarda tarımsal üretimin iyileştirilmesinde etkili olacaktır.

5) Biyo çeşitliliği korumak ve ekosistem yönetimini iyileştirmek için başka taahhütler de vardır. Bunların başlıcaları, 2010’a kadar, biyoçeşitlilik kaybının azaltılması; 2015’e kadar, balıkçılıkla ilgili kaynakların sürdürülebilir veriminin maksimum düzeye ulaştırılması; 2012’ye kadar, denizle ilgili koruma alanlarının temsili bir ağının oluşturulması; 2010’a kadar, gelişmekte olan ülkelerin ozon inceltici kimyasal maddelerin yerine çevreye duyarlı seçenekleri kullanımlarının iyileştirilmesidir.

2.4.11 Kopenhag İklim Zirvesi (2009)

7 – 18 Aralık 2009 tarihleri arasında Danimarka’nın Kopenhag kentinde gerçekleştirilen COP15 İklim Zirvesi sona erdi. Kyoto Protokolü sonrası sera gazı emisyonu □zatlım hedeflerinin belirlenmesi beklenen ve 120 devlet ve hükümet başkanını bir araya getiren Zirve’den bağlayıcı ve kapsamlı bir sonuç çıkması

bekleniyordu; ancak, Zirve'den sadece ileride anlaşılması yönünde siyasi mutabakat çıkmıştır¹⁶⁹.

Danimarka'nın başkenti Kopenhag'da düzenlenen BM İklim Zirvesi'nde son dakikaya kadar anlaşma sağlayamayan taraflar zirvenin bitiminde iklimin korunması konusunda asgari müşterekte buluştu. Yaklaşık 25 ülkenin temsilcileri 18 Aralık 2009 günü zirvenin kapanışında, küresel sıcaklık artışının 2 dereceye ulaşmamasını amaçlayan çalışmalar ve gelişmekte olan ülkelere mali yardım yapılmasını öngören **“Kopenhag Mutabakatı”**nı imzalamıştır¹⁷⁰.

Yasal bağlayıcılığı bulunmayan ve daha çok ‘uzlaş’ niteliği taşıyan ‘Copenhagen Accord’ başlıklı mutabakat metninde küresel ısınmada etkili olan sera gazı salınımının önemli oranda kısıtlanması gereğinin bilimsel açıdan da desteklendiği vurgulanarak, “bu çerçevede küresel sıcaklık artışının 2 dereceden daha az olmasını sağlamak amacıyla gaz salınımında kısıtlama yapılması gerektiği” ifade edildi. Mutabakat metninde, gelecek yılın sonuna kadar üzerinde uzlaşılan konulara yasal bağlayıcılık getirilmesinin ele alınması önerisi de yer almaktadır¹⁷¹. Hukuksal bağlayıcılığı olmayan anlaşmanın kabulünün, bir deklarasyondan öte anlam taşımadığı, sera gazlarının azaltılması konusunda inisiyatifin üye devletlere bırakıldığı belirtiliyor. 1997'deki Kyoto Protokolü, tam tersine imzacıları bağlayan benzer hükümler içeriyordu. Uzmanlar, Kopenhag Mutabakatı'nın küresel ısınmanın yavaşlatılması konusunda hiçbir katkı yapmayacağı ve sorunu 2010'a “ötelendiği” görüşündedir.

Kopenhag zirvesinde aşağıda belirtilen kararlar alınmıştır.

Kopenhag İklim Değişikliği Zirvesinin en önemli sonucu "Kopenhag Uzlaşısı" olarak görünmektedir. Açıklanmasıyla oldukça büyük tartışmalara yol açan ve bazı gelişme yolundaki ülkelerin şeffaf ve demokratik olmayan bu süreci onaylamadıklarını söyleyerek karşı çıktıkları Uzlaş, büyük çoğunluk bakımından iklim değişikliğiyle

¹⁶⁹ Kopenhag İklim Zirvesi:

<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=haberler&baslik=B%DDRLE%DEM%DD%DE%20M%DDLLET%20LER%20DDKL%DDM%20DE%D0%DD%DE%DDKL%DD%D0%DD%20TARAFLAR%20KONFERANSI%20DEVAM%20ED%DDYOR&id=2464> (20.12.2009)

¹⁷⁰ Kopenhag İklim Zirvesi: <http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=5009> (20.12.2009)

¹⁷¹ BM İklim değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 15.Taraflar Konferansı- <http://www.resmi-gazete.org/gundem/duyurular/meteoroloji/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-15--taraflar-konferansi.html> (19.12.2009)

mücadelenin geleceği için gerekli elemanları içeren bir çerçeve olarak kabul edilmektedir. BMİDÇS(Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi) ve Kyoto Protokolü altında devam eden müzakerelerin gelecekteki çalışmalarına ilişkin ipuçları vermektedir ve kısa vadede yürürlüğe girecek bazı uygulamalar içermektedir. Uzlaşılı özet olarak aşağıdakileri içermektedir¹⁷².

1. Küresel ortalama sıcaklık artışının 2 °C'nin altında tutulması;
2. Salımlar için küresel bir pik/tavan yılının seçilmesinin gerektiği ama bu pik yılın gelişme yolundaki ülkeler için daha geç bir yıl olmasının uygun olduğu;
3. Uluslar arası destek arayan Ulusal Olarak Uygun Azaltım Faaliyetleri (NAMA) için teknoloji, finans ve kapasite geliştirme desteklerini de kapsayacak şekilde bir kayıt sisteminin kurulması.
4. Gelişme yolundaki ülkelerin iki yılda bir azaltım faaliyetlerini ulusal bildirimleri vasıtasıyla bildirmeleri;
5. Gelişmiş ülkelerin 2010-2012 döneminde gelişme yolundaki ülkelerde azaltım, uyum, teknoloji geliştirme ve transferi, kapasite geliştirme ve REDD+ (Gelişmekte olan Ülkelerde Ormansızlaşmadan ve Orman Bozulmasından Kaynaklanan Emisyonların Azaltılması) faaliyetleri için çeşitli kaynaklardan yaklaşık 30 milyar USD tutarında ek mali kaynağın temin edilmesi;
6. 2020 yılına yıllık 100 milyar USD'nin gelişme yolundaki ülkelere teminin hedeflenmesi;
7. Gelişmiş ülkeler tarafından yapılacak azaltım ve mali kaynak teminlerinin COP (Taraflar Konferansı) tarafından kabul edilecek rehberlere uygun olarak, ölçülmesi, raporlanması ve doğrulanması.
8. Dört adet organın kurulması: REDD+ mekanizması, Kopenhag Yeşil İklim Fonu, Teknoloji Mekanizması ve mali koşulların uygulamasını çalışmak üzere COP altında Yüksek Düzeyli Panel.

¹⁷²Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
<http://www.resmi-gazete.org/gundem/duyurular/meteoroloji/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-15-taraflar-konferansi.html> (19.12.2009)

9. Uzlaşının uygulanmasına ilişkin bir değerlendirmenin 2015 itibarıyla yapılması ve sıcaklık artışının 1.5 °C'nin altına düşürülmesini içerecek uzun dönem amacının güçlendirilmesinin dikkate alınması.

Çevre ilişkin düzenlemeler insanın doğal yaşam alanının gelişimi, bakımı ve korunmasını sağlayacak kurallar ve düzenlemeler anlaşılmaktadır. Bu düzenlemeler temel olarak sürdürülebilirlik ilkesi çerçevesinde yapılmaktadır. Şimdiki ve gelecek kuşaklar için, yerel, kısa dönemli ve büyük riskler taşıyan düzenlemeler yerine, uzun dönemli, global ve minimum düzeyde risk taşıyan düzenlemelere gitmek, dünyanın ve insanlığın geleceği için zorunludur. Uluslararası sözleşmelerin neticeleri sağlıklı bir şekilde hayata geçirilirse şimdi ki ve gelecek kuşaklar için uzun dönemli, global, minimum riskler taşıyan düzenlemelerle dünyanın ve insanlığın geleceği için yararlı olacağı düşüncesindeyim.

Günümüzde çevre sorunlarının yerel bir sorun olmadığı; aksine bütün toplumları etkileyen küresel bir sorun olduğu gerçeği anlaşılmıştır. Ancak bu noktaya gelene kadar, çevreye ilişkin sorunlar, ülkelerin tek başlarına çözemeyecekleri kadar büyümüş ve daha karmaşık bir hale gelmiştir. Sorunların büyüklüğü ve karmaşıklığı, uluslar arası çapta yeniden yapılanma ve işbirliğini zorunlu kılmaktadır. Bu zorunlulukların sonucunda, uluslararası alanda örgütlenmelere ve hukuki düzenlemelere ilişkin çalışmaların ağırlığı giderek daha çok hissedilmektedir. Bu bağlamda yapılan ve yapılacak olan çevre ile ilgili uluslar arası sözleşmeler yaşanmakta olan dünyamıza yararı olacaktır.

III. BÖLÜM

ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERDEKİ ÇEVRESEL VATANDAŞLIK VE SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA

Son on yıldan fazla bir zamandır sürdürülebilir kalkınma konsepti ekonomik büyüme çevresel koruma ve iş planı ve karar verme arasındaki tarafsızlık konularını içermektedir. Birçok çok uluslu şirket müşterek yurttaşlık programlarına yönelmektedirler.¹⁷³ Bu toplu yurttaşlık programları genellikle ayrıntılarıyla açıklanmıyor, ya Gönüllülük olarak ya da dış ilişkiler olarak adlandırılıyor. ÇUŞ'ların sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla yürüttüğü bağımsız iç ilişkilere ait çevresel yönetim politikalarını yeterince tanımlamıyorlar. 38 adet ÇUŞ çevresel politika raporları çevresel yurttaşlık ve bunun sürdürülebilir kalkınmaya olan etkisini tanımlıyor. Bu raporlar ÇUŞ'ların hisse sahipleriyle olan ortaklığını inceleyip sürdürülebilir kalkınma için yürütülen müşterek çevresel yurttaşlığa fayda sağlayan faktörleri analiz eder.

Sürdürülebilir kalkınma uluslararası organizasyonlar ulusal ve yerel hükümetler ve iş çevreleri tarafından yaygın bir şekilde kullanılan bir konsepttir. Bu konsept; şimdinin ihtiyaçlarını gelecek nesillerinkinden ödün vermeden karşılamak amacıyla insanları bir araya getirir. Birçok uluslu şirket gönüllü çevresel programlar oluşturmakta ve bunu genellikle Kurumsal yurttaşlık adı altında yapmaktadırlar ve bu direkt halkı ilgilendiren konularla ilgilendirir. Fabrika ve işletmelerin çevreye olan potansiyel etkileri üzerine yönelirler. Kurumsal yurttaşlık çevresel durumların tehlikeli olduğu ve düzenli koruma programlarının etkili olmadığı toplumlarda özellikle önemlidir.

Geçmişte çevreci gruplar ve şirketler arasındaki anlaşmazlıkların sebebi olarak medyadaki karışıklıklar devlet dairelerindeki uzun süren işlemler ve pahalıya mal olan

¹⁷³ Stephan Schmidheiny, *Changing Course: A Global Business Perspective on Development and the Environment*, Cambridge, MA: MIT Press, 1992.s:43

yasal işlemler gösteriliyordu. Fakat şirketlerin neden ve nasıl bu yurttaşlık programlarını yürüttüğünü anlamak çevreci grupların hükümetin ve iş çevresinin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik hedeflere ulaşmalarına katkı sağlayacaktır. Bu kurumsal yurttaşlık çalışmaları çevresel sorunları engellemede ve onları ortadan kaldırmada çok etkilidir.

Kurumsal yurttaşlık programları genellikle ayrıntılarıyla açıklanmıyor ya gönüllü olarak ya da dış ilişkiler olarak adlandırılmaktadır¹⁷⁴ Ortak çevresel yurttaşlık aktiviteleri çalışanları toplu çalışmaya teşvik edip onların yardımda bulunmalarını sağlar. Şimdi birçok ÇUŞ gerek bilgisayar çıktılarında gerekse internet ortamında kendi çevresel performans raporlarını yayınlamaktadır. 38 çok uluslu şirketin çevresel performans raporlarının incelemesinden 4 soru hakkındaki cevaplar **Tablo 6'da** açıkça görünmektedir.

1 ÇUŞ'lar çevresel yurttaşlık programlarını sürdürülebilir kalkınma konseptlerine mi bağlıyor?

2 Çevresel yurttaşlığı takip eden şirketler nasıldır?

3 Çevresel yurttaşlık ve sosyal sorumluluk aktivitelerinin sürdürülebilir kalkınmaya olan katkıları nelerdir?

4 ÇUŞ'lardaki çevresel yurttaşlık hareketini geliştiren faktörler nelerdir?

Çevresel yurttaşlık raporları bu aktiviteleri ölçmek amaçlı hazırlanmış bir belge değildir. Bunlar sürdürülebilir kalkınmayla alakalı olan Çok Uluslu yurttaşlık programlarının hedef ve çeşitliliğini ortaya çıkarmak için hazırlanmış raporlardır. Tablo da yer alan 38 Çok uluslu şirket dünya çapında yıllık 1.4 milyon dolardan fazlasını temsil etmektedir ve 4.4 milyondan fazla insana iş sağlamaktadır.

¹⁷⁴ William Miller, "Citizenship: A Competitive Asset," *Industry Week*, Vol. 247, No. 15 (1998)s: 104-108.

Tablo 6**Çok uluslu Şirketlerin Çevresel Performans Raporları**

ŞİRKET	ÇEVRESEL PERFORMANS RAPORU	ÇALIŞMA ALANI
3M	Çevresel performans raporu	Yapışkanlar, ham iplik, filmler, sıva kaplama, kimyasallar
ABB	1998 Çevresel yönetim raporu	Mühendislik ve teknoloji, Endüstriyel ürünler Finansal hizmetler
ALCOA	1997 EHS raporu	Aluminyum ve aluminyum ürünler
ARCO	1995 ARCO EHS Raporu	Petrol ve petrokimyasal madde
BAXTER INTERNATIONAL	1997 EHS Performans raporu	Farmasötikler
BP AMOCO	1998 Çevresel ve sosyal rapor	Petrol ve gaz satışları, benzin, yakıt, kimyasal plastikler
BRİSTOL-MYERS SQUIBB	1997 EHS yöntem raporu	Farmasötikler
CHEVRON	1997 İnsanları ve çevreyi koruma	Benzin, asfalt ve doğal gaz
COMPAQ	1998 EHS için beraber çalışmak	Bilgisayarlar
CONOCO	1998 EHS ilginç noktaları	Petrol ürünleri ve doğal gaz
COOPER ENDÜSTRİLERİ	1996 çevresel raporlar	Elektrik enerjisi dağıtım malzemeleri, El aletleri, elektrikli el aletleri, donanım, Otomotiv ve havacılık aletleri
DAİMLER CHRYSLER	1998 çevresel raporlar	Otomobiller, kamyonlar, yedek parçalar
DEERE	EHS yıllık teftiş	Çiftçilik ve endüstriyel aletler
DELL	1998 Çevresel gelişim raporları	Bilgisayar
DOW	EHS üzerine 1998 gelişim raporları	Plastik, kimyasal ve metaller
DU PONT	1998 Sürdürülebilir büyüme gelişim raporu	Besin ve beslenme ürünleri, sağlık hizmetleri ve kimyasallar
EASTMAN KODAK	1996 HSE raporu	Görüntüleme ürünleri
ELECTROLUX	1998 Çevresel rapor	Ev aletleri ve mesleki araçlar Beyaz eşyalar ve döşeme ürünleri
FORD MOTOR	1998 Ford Motor Sağlık ve Çevre Politikası	Otomobiller, kamyonlar ve finansal hizmetler
GENERAL MOTOR	1997 GM EHS raporu	Otomobiller, kamyonlar, yedek parçalar, finansal hizmetler, Askeri araç ve silahlar, telekomünikasyon sistemleri
GOODYEAR	1997 EHS Raporu	Tekerlek, endüstriyel otomotiv ürünleri ve kimyasallar

Tablo 6 devamı

ŞİRKET	ÇEVRESEL PERFORMANS RAPORU	ÇALIŞMA ALANI
HUGHES ELECTRONİCS	1998 EHS Yıllık Raporu	Radyo yayıncılığı ve telekomünikasyon aletleri Elektronik parçalar, havacılık aletleri, mermi sistemleri
INTEL	1999 EHS Performans Raporları	Mikroişlemciler ve mikrokominikasyon aletleri
JOHNSON & JOHNSON	1997 EHS raporu	Sağlık hizmetleri, farmasötikler, mesleki ve Tüketici aletleri
MONSANTO	1999 Sürdürülebilir Kalkınma	Tarımsal ve Kimyasal ürünler
NORTEL	1997 EHS Gelişim Raporları	Telekomünikasyon aletleri
PEPSİ CO	1997 Çevresel Bağlılık	İçecekler, atıştırmalar ve restaurantlar
PHILIPS ELECTRONİCS	1999 çevresel analiz	Işıklılandırma ve tüketici elektronik aletler
PROCTOR & GAMBLE	1998 Çevresel Gelişim	Sabunlar, deterjanlar, ev aletleri, kağıt Güncellemesi ürünleri, gıdalar, içecekler, kimyasallar
SHELL	1999 Shell Raporu	Petrol, doğal gaz, kimyasallar, kömür ve ormancılık
SMİTHKLEİN-BEECHAM	1997 Çevre ve Güvenlik Raporu	Farmasötikler ve tüketici sağlık hizmetleri
SONOCO	1998 Sonoco ve Çevre	Kağıt ve plastik paketleme ürünleri, boru, zarf bobin ve makaralar
SONY	1997 Çevre Raporu	Ses ve görüntü aletleri, bilgisayarlar, elektronik araçlar,
TEXACO	1996 EHS Analizi	Ham petrol ürünleri ve petrokimyasallar
TOYOTA MOTOR	1998 Çevre Raporu	Yolcu taşıtları ve kamyonlar
UNILEVER	1997 Çevresel Gelişim Raporları	Besinler, deterjanlar, kişisel ürünler, özel kimyasal maddeler
UNITED PARCEL SERVICE	1998 UPS ve Çevre	Dağıtım hizmetleri
Weyerhaeuser	Gelecek Gelişiyor: EHS Raporu 1998	Kereste ürünleri, odun lifi ürünleri, kimyasallar gayri menkul ve finansal hizmetler

Kaynak: Register of Corporations, Directors and Executives, Charlottesville, Standard & Poor's ,Newyork, 1999; s:212

Bu tablolar ÇUŞ'ların çevresel yurttaşlıkla ne kadar ilgilendiğini göstermektedir. Ayrıca bu tablolar farklı büyüklükteki çok uluslu şirketlerin aynı tip kalkınma programlarını benimsediklerini ve bir bakıma bu çalışma büyük uluslararası şirketler içinde en iyilerini gösterir. Şirketlerin neden ve nasıl bu yurttaşlık programlarını yürüttüğünü anlamak çevreci grupların hükümetin ve iş çevresinin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik hedeflere ulaşmalarına katkı sağlayabilir.

3.1. KURUMSAL YURTTAŞLIK TANIMI

Kurumsal yurttaşlık terimi kurumsal sosyal sorumluluk, sorumlu vatandaşlık, sorumlu kurumsallık, sorumlu işletmecilik gibi pek çok kelimeyle ifade edilmeye kalksa da aslında içermeye çalıştığı anlam aynıdır. En temel içeriği ise toplumsal faydayı sağlama, toplumsal ödevleri yerine getirme gereğidir. Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi Kurumsal sosyal sorumluluğu bir şirketin topluma olan etik bir davranışı olarak adlandırır yanı bu yasal hakka sahip hisse sahiplerine yapılan uygun bir davranıştır.¹⁷⁵ Marsden ve Andriof'a göre kurumsal yurttaşlık bir organizasyonun toplumun geri kalan kısmına olan etkisi ve onunla olan ilişkisini, negatif taraflarını minimuma indirip, pozitif taraflarını maksimuma çıkartarak anlamak ve bu ilişkileri yönetebilmektir. Sosyal sorumluluk için, iş dünyası; bir çevreci grubu kurumsal sosyal sorumluluğu bir toplumun bir işten beklediği etik, yasal ve ticari beklentilerini karşılamak hatta bunları artırmak olarak tanımlıyor.¹⁷⁶

Rogan, Roy ve Regelbrugge kurumsal yurttaşlığı bir şirketin çalışanlarına, hisse sahiplerine müşterilerine, ürünlerini pazarladığı halka karşı duyduğu direkt sorumluluk olarak tanımlar. Onlara göre iyi bir yurttaşlık en azından 4 seviyede eylem gösterir¹⁷⁷.

1) Ticari menfaatler- (ki bunların içerisinde tüm yasa ve düzenlemelere uymak, hisse sahiplerinin çıkarlarını gözetmek vardır)

¹⁷⁵ World Business Council for Sustainable Development, "Meeting Changing Expectations: Corporate Social Responsibility," Geneva, Switzerland: WBCSD, 1998.

¹⁷⁶ Chris Marsden and Jorg Andriof, "Understanding Corporate Citizenship and How to Influence It," Working Paper, (Coventry, England: BP Corporate Citizenship Unit, Warwick Business School, 1997 Vol:2 No:2 s:330.

¹⁷⁷ David Logan, Delwin Roy and Laurie Regelbrugge, *Global Corporate Citizenship – Rationale and Strategies*, (Washington, D.C.: The Hitachi Foundation, 1997): s: 7.

- 2) anlık çıkarılara dayalı genişletilmiş menfaatler
- 3) uzun vadede yara sağlayan genişletilmiş menfaatler
- 4) kamu yararını artırıcı menfaatlerdir.

3.2. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN KURUMSAL ÇEVRE UYGULAMALARIYLA İLGİLENMESİNİN NEDENLERİ

Çok uluslu şirketlerin çevresel raporları gösteriyor ki çok uluslu şirketlerin toplam gücü iyi bir kurumsal yurttaşlık sağlamaktadır, ve bu şirketlerin Sosyal Sorumluluk Faaliyetleri gösteriyor ki yatırımcılar, çevreciler şirketlerin sosyal sorumluluklarına karşı çok daha hassas olmalarını sağlamıştır. Diğerlerine göre, halkın ve hissedarların beklentilerinin geçtiğimiz on yılda çok artmıştır. Birçok kuruluş, müşterilerin sosyal sorumluluk uygulamalarıyla ünlü olan firmaları tercih ettiğini öğrenmişlerdir, ve global pazarda öne çıkabilmek için güçlü donanıma sahip olmalıdırlar.¹⁷⁸

Birçok ÇUŞ hızlı karı; düşük fiyatlar, daha az risk ve daha etkili işletmeler gibi uygulamalarla olacağına inanmaktadır. Ayrıca birçok şirket, kurumsal yurttaşlığıyla tanınmanın getirilerini fark etmişlerdir.¹⁷⁹ Bunların başında sermaye artışı, azalan işletim giderleri, gelişen finansal performans ve artan marka imajı gelmektedir. Sosyal sorumluluk uygulamaları daha büyük satışlara, müşteri bağlılığına, artan üretime ve kaliteye, çalışanları şirkete çekmeye ve onları bünyesinde tutmaya neden olabilir.

3.3. ÇOK ULUSLU ŞİRKETLERİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYI ÇEVRESEL YURTTAŞLIK AKTİVİTELERİNİN BİR AMACI OLARAK TANIMLAMASININ SEBEPLERİ

Çok sayıdaki çok uluslu şirketler, son on yıldır, kurumsal yurttaşlık politika ve aktivitelerini tanımlayan çevresel performans raporlarını önemsemeye başladılar¹⁸⁰. Her

¹⁷⁸ Dennis A. Rondinelli and Michael A. Berry, "Industry's Role in Air Quality Improvement: Environmental Management Opportunities for the 21st Century," *Environmental Quality Management*, Vol. 7, No. 4 (1997): 31-44.

¹⁷⁹ Michael A. Berry and Dennis A. Rondinelli, "Proactive Environmental Management: A New Industrial Revolution," *The Academy of Management Executive*, Vol. 12, No. 2 (1998): 38-50

¹⁸⁰ Michael W. Hansen and Harris R. Gleckman, "Environmental Management of Multinational and Transnational Corporations: Policies, Practices and Recommendations," in R.V. Kolluru (ed.) *Environmental Strategies Handbook*, (New York: McGraw-Hill, 1994) s:749-795

biri bir milyon doları aşan satışlara sahip olan 169 Kuzey Amerikalı, Avrupalı ve Japon olan çok uluslu şirketlerin teftişinde, Birleşmiş Milletler 1993'te bunların yüzde kırk üçünden fazlasının sosyal sorumluluk üzerine beyanname yanlışlıklarını gün yüzüne çıkarmıştır¹⁸¹. Kuzey Amerika'da bulunan ÇUŞ'ların yüzde yetmiş kadarının da bu tip beyannamelelere sahiptir. En sık kullanılan çevresel yurttaşlık uygulamaları arasında: ayrı bir çevresel performans raporu yayınlamak, merkezi ve yerel ofisler arasında yıllık toplantılar düzenlemek, çevresel organizasyonlara gönüllü fon oluşturmaktır.

Birleşmiş Milletlerin 1990ların başında teftişini tamamlamasından beri, daha fazla sayıdaki uluslar arası şirketler çevresel performanslarını raporlamaya başladılar ve 1990'dan bu yana, 130 dan fazla büyük şirketler, sürdürülebilir kalkınma için İş Dünyası Konseyi 'nin finansal destekçisi olmuşlardır¹⁸².

Belkide gelişmenin en büyük belirtisi “sürdürülebilir kalkınma” “kurumsal yurttaşlık” “kurumsal sosyal sorumluluk” şu an ÇUŞ ların çevresel politikalarını tanımlamada açıkça kullanılmasıdır. Örneğin **Electrolux** şirketinin politikası “toplum ihtiyaçlarını karşılamaktır” Bu, ürünlerin geliştirilmesi gibi sorumlulukları içerir¹⁸³. **Johnson & Johnson**'nın politikası şirketin dünya çapındaki bütün çevresel etkilerini azaltmak ya da engellemek, çevresel eşitlik için mücadele etmektir.¹⁸⁴ **Bristol-Myers Squibb** şirketinin çevresel politikası, “çevremizi, sağlığımızı, çalışanlarımızın müşterilerimizin ve de halkımızın güvenliğini” korumayı amaçlar. Etkinliklerini çevreyi koruyacak şekilde yürütmek için çabalamakta ve ekosistemi karışık bir yapıya sahip olması ve bu yapının birbiriyle bağlantılı olduğunu dikkate almaktır¹⁸⁵. **Unilever** çevre politikasında “sürdürülebilir tarımsal kalkınmayı geliştirmek bizim işimiz için çok önemlidir diye belirtmektedir.”¹⁸⁶

¹⁸¹ United Nations Conference on Trade and Development, *Environmental Management in Transnational Corporations: Report on the Benchmark Corporate Environmental Survey*, ST/CTC/149 (New York: United Nations, 1993)S: 22

¹⁸² World Business Council for Sustainable Development, “Signals of Change: Business Progress Toward Sustainable Development,” Geneva, Switzerland: WBCSD, 1997

¹⁸³ Electrolux, *Environmental Report 1998*, (Stockholm, Sweden: Electrolux, 1999): s:7.

¹⁸⁴ Johnson & Johnson, *Environmental Report 1997*, (New Brunswick, NJ: Johnson & Johnson, 1997)s: 3.

¹⁸⁵ Bristol-Myers Squibb, *Environment, Health and Safety Report 1997*, New York: Bristol-Myers Squibb, 1998 s:17

¹⁸⁶ Unilever, “Environmental Progress Report 1998,” London: Unilever, 1999.

Du Pont bütün hissedarlarına şunu söylemektedir: “çalışanlarımız, müşterilerimiz, halkımız ve hissedarlarımız da dahil olmak üzere işimizi saygı ve çevremize olan hassasiyetimizle yapacağız. Ve bu stratejileri başarılı bir şekilde yürütüp, gelecek nesillerin ihtiyaçlarından ödün vermeden hissedarlarımıza en büyük yararı sağlayacağız.”¹⁸⁷ Deere & Company “işini dünya çapında çevreyi koruyucu bir şekilde yapmayı amaçlıyoruz” demektedir.¹⁸⁸ **Toyota**’nın çevresel politikası çevreyi koruma tedbirlerini önemle alınmalıdır. Çevreye gösterilen duyarlılıkla güvenilir bir şirket olunabilir¹⁸⁹. **Conoco** sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektedir. çünkü; “yatırımlarımız şöyle olmalı: 1) Finansal yönden sağlam 2) Çevreye hizmet ederken güvenilir 3) Çalıştığımız yerdeki toplumlar da dahil olmak üzere tüm ortaklarımızın yararına olmalı.”¹⁹⁰ **Baxter International**’a göre sürdürülebilir kalkınma “bizi yükseltecek ve uzun vadede çevre sağlığını koruyacak olan yeni iş girişimlerine yöneltiyor, bu hem bireysel hem kurumsal hem de işin kendisi için yararlı bir durumdur.”¹⁹¹

3.4. AVRUPA BİRLİĞİ VE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK

Avrupa Komisyonu Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) tanımı

Avrupa Komisyonu 2001 yılında yayınladığı Green Paper adlı dökümanda KSS kavramını, şirketlerin sosyal ve çevresel duyarlılıkları yaptıkları işlere ve diğer kurumlarla ilişkilerine gönüllü bir şekilde entegre etmeleri olarak tanımlamıştır. Komisyon kısaca Green Paper” olarak bilinen bir döküman (*Promoting a European Framework for Corporate Social Responsibility*) hazırlamıştır. Söz konusu döküman içerisinde kurumsal sosyal sorumluluk, işletmelerin gönüllülük esasına dayalı olarak sosyal ve çevresel meselelerini, örgütsel faaliyetleriyle ve sosyal paydaşlarıyla olan etkileşimleriyle bütünleştirebildiği bir kavram olarak tanımlanmıştır.

¹⁸⁷ DuPont, “Sustainable Growth 1998 Progress Report,” (Wilmington, DE: DuPont, 1999).

¹⁸⁸ Deere & Company, *Environment, Health and Safety 1998 Annual Review*, Moline, IL: John Deere, 1998.s:16

¹⁸⁹ United Nations, *Environmental Management in Transnational Corporations*, 1st Press, United Nations, 1999, New York, Genova, s. 22.

¹⁹⁰ Conoco, *1998 Safety, Health and Environmental Highlights*, Houston, TX: Conoco Inc. 1999 s:24

¹⁹¹ Baxter International, *Environmental, Health & Safety Performance Report 1997*, Deerfield, IL, 1997 s:9

Avrupa Komisyonu KSS ile yakında ilgilenmektedir.Çünkü Lizbon Zirvesi'nde koyduğu hedeflere pozitif bir katkısı olacağına inanmaktadır. (Lizbon Zirvesi'nde koyulan hedefler: dünyadaki en rekabetçi ve en dinamik bilgi bazlı ekonomi olmak; sosyal uyum yaratmak; ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek olarak sıralanabilir.) Avrupa Komisyonu'na göre KSS; küreselleşme, rekabetçilik ve sürdürülebilirliğin bir parçasıdır. KSS'yi teşvik etmek ortak değerlerin korunmasındaki; uyum ve dayanışmayı arttırmadaki ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Daha iyi işler, sürdürülebilir kalkınma, fırsat eşitliği, hayat standartlarının yükselmesi, sosyal uyum ve sağlıklı bir çevre komisyonun öncelikleridir. Avrupa Komisyonuna göre KSS aşağıda yer alan politikalara katkıda bulunabilir:¹⁹²

Kurumsal sosyal sorumluluk gönüllü bir girişimdir,

- Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamalarının şeffaf olarak yürütülmesi gereği vardır,
- Kurumsal sosyal sorumluluk konusunda ekonomik, sosyal, çevresel ve tüketici çıkarlarının korunmasına yönelik bütünsel bir perspektif benimsenmelidir,
- Kurumsal sosyal sorumluluk konusunda KOBİ'lerin özellikleri ve ihtiyaçları göz ardı edilmemelidir.
- Kurumsal sosyal sorumluluk konusunda uluslararası belgeler ve deklarasyonlar (ILO işgücü standartları, OECD'nin çok uluslu şirketler ile ilgili rehber ilkeleri vs.) dikkate alınmalı ve bu belge ve deklarasyonlardan yararlanılmalıdır.

Avrupa Toplulukları Komisyonu tarafından kurumsal sosyal sorumluluk konusunda hazırlanan rapor içerisinde aşağıda belirtilen strateji üzerinde de durulmuştur:

- Kurumsal sosyal sorumluluğun özellikle gelişmekte olan ülkelerde iş dünyası ve tüm toplum üzerindeki pozitif etkileri dikkate alınarak kamuoyunun bilgilendirilmesi

¹⁹² Commission of the European Communities (2002) Communication from the Commission concerning Corporate Social Responsibility: A Business Contribution to Sustainable Development 347 final.s:54

- Kurumsal sosyal sorumluluk konusunda en iyi uygulamalardan yararlanılmalıdır,
- Kurumsal sosyal sorumluluk konusundaki girişimlerin başarısı için yönetim bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine çalışılmalıdır
- Kurumsal sosyal sorumluluk çabalarının KOBİ'lerde yaygınlaştırılmasına destek olunmalıdır,
- Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları ve sonuçlarının şeffaflık içerisinde yürütülmesi gerekir.
- AB düzeyinde kurumsal sosyal sorumluluk alanın da bir Paydaşlar Forumu (Multi-Stakeholder Forum) oluşturulmalıdır,
- Kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları Avrupa Birliği politikalarına entegre edilmelidir.

3.4.1. Avrupa Komisyonunun KSS'yi Desteklemesinin Nedenleri

Avrupa Komisyonu KSS ile yakından ilgilenmektedir.Çünkü Lizbon Zirvesi'nde koyduğu hedeflere pozitif bir katkısı olacağına inanmaktadır. (Lizbon Zirvesi'nde koyulan hedefler: dünyadaki en rekabetçi ve en dinamik bilgi bazlı ekonomi olmak; sosyal uyum yaratmak; ekonomik kalkınmayı gerçekleştirmek olarak sıralanabilir.) Avrupa Komisyonu'na göre KSS; küreselleşme, rekabetçilik ve sürdürülebilirliğin bir parçasıdır. KSS'yi teşvik etmek ortak değerlerin korunmasındaki; uyum ve dayanışmayı arttırmadaki ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır¹⁹³. Daha iyi işler, sürdürülebilir kalkınma, fırsat eşitliği, hayat standartlarının yükselmesi, sosyal uyum ve sağlıklı bir çevre komisyonun öncelikleridir. Avrupa Komisyonuna göre KSS aşağıda yer alan politikalara katkıda bulunabilir ¹⁹⁴:

- Kurumların daha çok özürü insanı işe alması, daha bütünleşmiş pazarlar, daha yüksek düzey sosyal uyum yaratacaktır.

¹⁹³ Commission of the European Communities, Implementing the Partnership for Growth and Jobs: Making Europe a pole of Excellence on Corporate Social Responsibility,Brussel,2006 s:4-6

¹⁹⁴ Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği Temmuz ayı bülteni,Ankara,2009 s:4-5

- Beceri geliştirmeye yardım eder; küresel ekonomiyle rekabet halinde kalmak ve Avrupa'nın yaşlanan nüfusuyla daha iyi müdacele etmek için önemlidir.

- şirketlerin yiyecekleri etiketlemesi, pazarlaması bakımından toplumsal sağlıkta iyileşmeler sağlar.

- Özellikle toplumsal problemler için üretilen ürünlerde daha iyi inovasyon performansı, ve paydaşlarla daha kuvvetli ilişkiler sağlar.

- Eko-innovasyonlar ve gönüllü çevresel yönetim sistemleri sayesinde; daha akılcı kullanımlar, doğal kaynakları koruma ve çevrenin kirlenmesinin azalmasını sağlar.

- Kurum ve kuruluşların imajına olumlu katkı yapar, girişimciliği teşvik eder.

- Özellikle gelişmekte olan ülkelerde insan haklarına, çevreyi korumaya ve genel işçi haklarına saygı gösterir.

- Binyıl hedeflerinden biri olan fakirliğin azalmasına yardımcı olur.

3.4.2. Avrupa Komisyonu'nun KSS alanında üzerine aldığı görev;

Komisyon KSS ile ilgili bilgi düzeyinin arttırılması, en iyi uygulama örneklerinin yaygınlaştırılması, ILO ve OECD temel ilkelerine dayanarak kurumsal sosyal sorumluluk ilkelerinin ülkeler arasında yaygınlaştırılması ve uygulamasının sağlanması ve bu ilkelerin topluluk politikalarına entegrasyon görevlerini üstlenmektedir.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk alanında bir Avrupa Çerçevesi Oluşturma (Green Paper, 2001) Komisyon Bildirisi (KSS: Sürdürülebilir Kalkınmaya İş Dünyasının Katkısı) (2002) Komisyon Bildirisi /büyüme ve istihdam için ortaklıklar gerçekteştirmek: Avrupa'yı mükemmeliyetin merkezi yapmaktır. (2006)¹⁹⁵.

¹⁹⁵ Kurumsal Sosyal sorumluluk Derneği-2009Temmuz ayı bülteni

3.4.3. Avrupa Komisyonu'nun KSS İçin Yaptırım Gücü

Kanuni bir yükümlülüğü yoktur, kurum ve kuruluşlar, komisyon ya da başka bir birim tarafından imzalanmaz. KSS için Avrupa Birliği'ne destek için yerine getirilmesi gereken formal şartnameler yoktur. Avrupa Komisyonu bu girişimi destekleyen şirketlerin listesini tutmaz. KSS faaliyetlerinin şeffaflık ve hesap verebilirliğini sağlamak için Komisyon bu işbirliğini destekleyen kurumları tüm paydaşlarını bilgilendirmeye teşvik eder¹⁹⁶. Komisyona göre özellikle büyük şirketler KSS stratejilerini, girişimlerini, başarılı örneklerini belirtmelidir ve toplumun bu bilgilere ulaşması kolay olmalıdır. Ayrıca Komisyon paydaşları KSS uygulamalarını değerlendirmeleri için kapasitelerini geliştirmeye destek verecektir.

3.4.4. Avrupa Komisyonu'nun Gelecek KSS Hedefleri

Komisyonun ileriki hedefleri olan şeffaflık, sorumlu tedarik zinciri yönetimi ve şirketlerin sınır dışındaki yasal yükümlülükleri aşağıdaki konularla beraber ele alınacaktır.

3.4.4.1. KSS Bilincinin Artması Ve Başarılı KSS Örneklerin Sergilenmesi

İş dünyasıyla, ulusal ve yerel yönetimleri de içine alan tüm paydaşların ortaklıkları güçlendirilecektir. Komisyon çevresel yönetim sistemleri örneğinde olduğu gibi gönüllü çevre enstrümanlarını teşvik edecek; aynı zamanda vatandaşların tüketim ve yatırım davranışlarında sosyal ve çevresel konular hakkında bilinçlenmeyi destekleyecektir.

3.4.4.2. Üye ülkelerle İşbirliği

KSS alanında yüksel düzey ulusal temsilcilerin biraraya gelmesi komisyon politikaları açısından; üye ülkeler içinde bölgesel düzey KSS faaliyetleri ve KSS destekleyici faaliyetler ise özellikle KOBİ'ler açısından önemlidir¹⁹⁷.

¹⁹⁶ Green Paper on Corporate Social Responsibility http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/employment_rights_and_work_organisation/n26039_en.htm (21.10.2209)

¹⁹⁷ Green Paper On CSR <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0366:FIN:EN:PDF> (26.10.2009)

3.4.4.3. Tüketici bilgisi ve Şeffaflık

Tüketiciler sorumlu üretim ve işletme davranışı için teşvikler sağlayarak önemli bir rol oynamaktadır.

Şu anda tüketiciler tedarik zinciri dahil olmak üzere şirketlerin mal ve hizmetlerinin sosyal ve çevresel performanslarından net olarak bilgi sahibi değillerdir. Komisyon, tüm paydaşların daha fazla gönüllü eylemlerini teşviki için çalışmaktadır¹⁹⁸.

3.4.4.4. Araştırma

KSS alanında özellikle makro ve orta seviyelerde; rekabet ve sürdürülebilir kalkınma, sosyal ve çevresel objektiflere KSS ile ulaşmanın verimliliği, inovasyon, kurumsal yönetim, tedarik zinciri araştırmalarına ihtiyaç vardır.

3.4.4.5. Eğitim

KSS hayat boyu öğrenmeyle ilgilidir. Komisyon, geleceğin yöneticilerini ve yüksek lisans yapanları bilgilendirmek adına üniversiteleri ve diğer eğitim kurumlarını KSS'yi eğitim süreçlerine entegre etmeye çağırılmaktadır¹⁹⁹.

3.5. KOBİ'ler (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler)

KOBİ'lerin KSS alanında neler yaptığını takip etmek son derece önemlidir. Komisyon KOBİ'lerde KSS'yi teşvik etmek, deneyimleri paylaşmak için KOBİ'lerle güçlü ortaklıklar kurmayı hedeflemektedir.

AB'de ekonomik büyüme ve istihdam artışı hedefleyen Komisyon, AB GSYİH' sının kayda değer bir bölümünü üreten KOBİ'lerin, bu hedeflere ulaşmak için önemini farkında. KOBİ'lerin ekonomik rekabet gücü alanında katkıları sayesinde AB küresel ekonomide sürdürülebilir kalkınma hedefini gerçekleştirebilir. Burada gündeme gelen sürdürülebilirlik kavramı KOBİ'lerin sorumlu işletmecilik ilkelerini

¹⁹⁸ TKSSD Temmuz 2009 Bülten s:4-6

¹⁹⁹ Implementing the Partnership for Growth and Jobs: Making Europe a Pole of Excellence on Corporate Social Responsibility
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0136:FIN:en:PDF>

benimsemesini gerektiriyor. Bu da KOBİ'lerin faaliyetlerinde sosyal açıdan duyarlı, çevreye saygılı olmaları anlamına gelmektedir.

AB komisyonu bu nedenle de uzun süredir KOBİ'lerde KSS uygulaması üzerinde yoğun bir şekilde çalışmaktadır. AB ekonomisinin önemli bir bölümünü oluşturan KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmanın yanı sıra onları daha sorumlu ve sürdürülebilir bir çalışma sürecine kavuşturmakla AB'de hem sosyal hem de çevresel sorumluluklar alanında önemli mesafe kat edilecektir.

Eylül 2005'te kurulan AB Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve KOBİ Uzmanları Grubu'nun çalışmaları sonucunda hazırlanan bu raporda ele alınan konular²⁰⁰:

1. KSS KOBİ'ler için yeni bir kavram değildir. KOBİ'ler müşteri taleplerini karşılarken, çalışanlarıyla ilişkilerinde bilinçli ya da bilinçsiz olarak KSS kavramı kapsamına giren bir tutum sergileyebiliyor. Aslında yeni olan KSS kavramına gün geçtikçe daha fazla önem verilmesi, çalışma süreçlerine daha fazla dahil edilmesidir. KOBİ'ler bünyesinde gerçekleştirilen KSS biçimsel olarak daha az resmi olmakla beraber daha az önemli olduğu söylenemez.
2. Uzun vadede KOBİ'lerin başarısına olumlu katkı sağlar. KSS uygulaması işe alma, çalışanların kuruma bağlılığı, personel eğitimi, müşteri sadakati, daha az enerji tüketimi gibi konularda KOBİ'lere avantaj sağlayabilir.
3. Kişisel ve ahlaki değerler KSS'nin benimsenmesi açısından önemlidir. Şirket sahiplerinin ve çalışanlarının sosyal sorunlar ve çevre korumasına ilişkin tutumları şirketin yaklaşımını belirler.
4. KSS gerçek sorunları çözmek için bir fırsattır. KSS sonuca odaklı ve pratik çözümler bulmaya yönelik uygulanmalıdır. İlgili tüm taraflar KOBİ'lerin sosyal ve çevre konularına daha duyarlı yaklaşımı sonucunda ortaya çıkabilecek fırsatları görmek için teşvik edilmelidir.
5. Bölgesel ve yerel düzeyde KOBİ'lerle çalışılması doğru bir yaklaşımdır. Küçük ve orta büyüklükteki işletmeler genelde buldukları bölgede etkin bir şekilde çalışırlar.

²⁰⁰ Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0136:FIN:en:PDF> (06.10.2009)

Bu nedenle yerel ve bölgesel boyutta sosyal konulara ve çevreye doğrudan katkıları olabilir.

6. Sosyal ve çevresel sorunlarla uğraşırken KOBİ'ler sanayi ve sektör kümeleri halinde hareket etmelidir. Bu tür ortak girişimlerle şirketler tek olarak başa çıkamayacakları konularda ilerleme kaydedebilir, elde edilen sonuçlar sürdürülebilirlik açısından daha başarılı olur. Aynı zamanda beraber çalışma sayesinde sorunların çözümü için şirket başına düşen maliyeti azalır.

7. KOBİ'lerin paydaşlarıyla ortaklığı önemlidir. Özellikle sosyal diyalog çerçevesinde iş ve işveren örgütleriyle beraber KSS uygulamasını özendirme amacına yönelik çalışılmalıdır. Farklı sanayi sektörleri arasında işbirliği yerel ve bölgesel sorunların çözümünde önemli rol oynayabilir. Ayrıca sivil toplum örgütleriyle de KSS uygulamasını teşvik etmek için işbirliği yapılabilir.

8. KOBİ'lere destek sağlayan kuruluşlar ve aracı kurumlar çalışmalarına KSS boyutunu ekleyemeye teşvik edilmelidir. KOBİ'lerle iletişimde bu kurumlar önemli rol oynamaktadır.

9. Kullanılan dil ve terminoloji uygun olmalıdır. Birçok KOBİ için KSS anlaşılması zor bir terim. Bu nedenle "sorumlu işletmecilik" terimi KSS yerine tercih edilebilir.

10. KSS eğitime sürecine daha iyi bir şekilde dahil edilmelidir. Geleceğin yöneticilerinin girişimcilerinin ve çalışanlarının sorumlu işletmecilik konusunda bilinçli bir şekilde yetişmesi için, KSS eğitim sürecinin her aşamasında öğretilmelidir.

11. KOBİ'ler ülkelerine göre büyüklük, sektör, şirket yapısı açısından farklılık göstermektedir. Bu nedenle KSS kullanımını yaygınlaştırmak için belirlenen stratejiler, yaklaşımlar KOBİ'lerin farklı özellikleri doğrultusunda değişebilir.

12. KSS her bir AB ülkesinde diğerinden farklı gözükebilir. Çünkü KSS kavramı ülkenin kültürüne, siyasi geleneklerine, ülkede sosyal diyalogun konumuna, yürürlükte olan sosyal ve çevre yasalarına bağlı olarak farklılık gösterebilir. AB düzeyinde ortak bir KSS tanımı ve KSS'nin önemi üzerine fikir birliği olması gerekmektedir. Ancak KSS uygulaması ülkelerin gereksinimlerine göre uyarlanmalıdır.

13. KSS talebi artmalıdır. Çevre ve sosyal konularda duyarlı olan KOBİ'lerin ödüllendirilmesine olanak verecek bir ortam oluşturulmalıdır. Bu konuda tüketiciler, kamu alımları ve tedarik zincirindeki büyük şirketler seçimleriyle önemli rol oynayabilir.

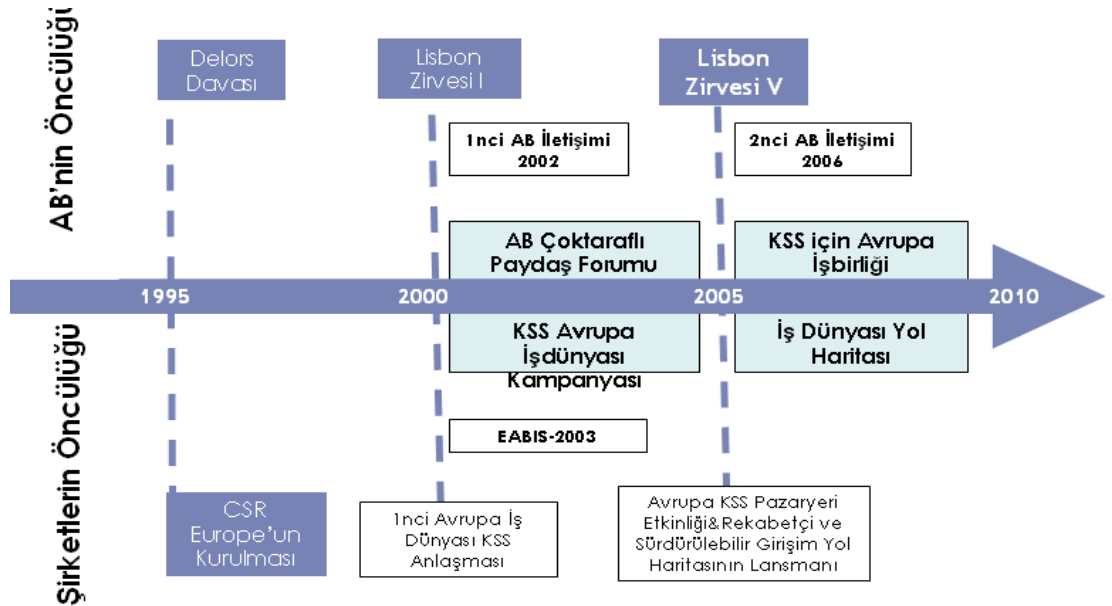
14. Hükümetler de sorumlu davranmalıdır. Hükümetler şirketlerin çalışma koşullarını belirlerken daha sorumlu davranmalı, şirketlere büyüme ve istihdam yaratmaya elverişli bir yasal çerçeve sağlamalıdır.

15. KSS ve KOBİ'ler üzerine daha fazla akademik araştırma yapılmalıdır. Bu araştırmalarda, KSS uygulamasının yerel ve bölgesel düzeyde ekonomik sosyal ve çevresel etkileri; KSS araçlarının KOBİ'ler tarafından kullanımı ve yararları gibi konular ele alınmalıdır.

16. KOBİ'lerin bilinçli bir şekilde KSS kullanımını yaygınlaştırmak zor bir hedef olmakla beraber getirisi oldukça yüksektir. Nihai hedef AB'de faaliyet gösteren 24 milyon KOBİ'den önemli bir bölümünün davranışlarını olumlu etkilemektir.

3.6. KSS'nin Uluslararası Boyutu

Komision ILO ve OECD'nin iş dünyasına yönelik çıkardığı rehberleri, Global Compact i desteklemeye devam ederek birçok kurum ve kuruluşun binyıl hedeflerine ulaşmasını sağlayacaktır. Komision bunun için hükümetler ve diğer paydaşlarla beraber çalışacaktır.

Şekil 2 : KSS'nin Gelişimi Politika ve İş dünyası Yol Haritası

Kaynak: Kurumsal Sosyal sorumluluk derneği-2009 Temmuz ayı bülteni

3.6 1. Dış Odaklı Kurumsal Yurttaşlık Programları

Çok uluslu şirket örnekleri gösteriyor ki ÇUŞ'lar kurumsal yurttaşlığı hissedarlarla, çevrecilerle ve halkla olan dış ilişkiler olarak algılamaktadırlar..Birçok çevresel performans raporları dışarı odaklı kurumsal yurttaşlık uygulamalarının üç kategorisini günışığına çıkarır²⁰¹

1) Çalışanları ve yöneticileri, çevresel gelişim projeleri üzerine hissedarlarla beraber çalışmaya teşvik etmek

2) Çevresel koşulları düzeltmek için halkı, ulusu hatta ulusları Gönüllülük programlarına yöneltmek

3) ÇUŞ'lar, çevreci gruplar ve halk arasında stratejik bir birlik sağlamak.

Birçok ÇUŞ; çalışanları için teşvik edici programlar yürütmektedir.Amaç onları hissedarlarla ve halkın kendisiyle beraber çalışmaya yöneltmektir. Son zamanlarda sözü edilen etkinlikler²⁰²:

a) Çevreyi koruma amaçlı toplum programlarına katılan işçilerin teşvik ve ödüllendirilmesinde

b) Halka, eğitim ve çevreci gruplarına teknik yardım sağlama

c) Çalışanların çevresel projelere harcadıkları zaman ve para giderlerini karşılayan finansal programlar

d) Çalışanlara verilen eğitim programları.

Birçok ÇUŞ çalışanlarını çevresel kalkınma programlarına teşvik ediyor. Mesela 10.500 den fazla **Intel** çalışanı sadece 1996'da Amerika, Porto Riko ve İrlanda'da şirketin sponsor olduğu halk toplantılarına 155.000 den daha fazla saat

²⁰¹ Sorcha Macleod; Corporate Social Responsibility within the European Union framework, Wisconsin International Law Journal, Vol:23 No:3 S:543

²⁰² Maimunah Ismail Corporate Social Responsibility and Its Role in Community Development: An International Perspective; Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt:2 Sayı:9 2009 Bahar s:207

harcamışlardır²⁰³. **DuPont** çalışanlarının gönüllü sosyal aktivitelere katılımlarını kar amacı gütmeyen yatırımlar yaparak katkıda bulunmaktadır. **Goodyear**'ın tesislerinin bulunduğu bölgelerde firma çalışanlarını toplum temizleme programlarına gönüllü katılımlarını sağlamak için onları teşvik etmektedir²⁰⁴.

Alcoa dünya çapındaki fabrikalarında çalışan işçilerini doğal çevreyi koruma ve çevresel problemleri ortadan kaldırmaya yönelik yeni yöntemler üzerinde çalışmalarını sağlamak için onları ödüllendirmektedir.²⁰⁵ Alcoa'da kurumsal çevresel yurttaşlık çalışmalarında tanınmak için rekabet oldukça istenen bir şeydir. **Sony** ise bu tip çalışanlarını ödüllerle destekliyor. Ödüller Meksika'daki tesislerde üretim bölgelerinden toprak doldurma noktalarına atıkların transfer edilmesinde yeni alternatifler bulan çalışanlara gitmiştir. Birçok Şirket bu çalışan aktivitelerine fon sağlamaktadır²⁰⁶. **PepsiCo**, çalışan hediyelerini kamu yararına çalışan çevreci gruplarla eşleştirmektedir²⁰⁷. **Texaco** yönetici ve teknik personelin çalışanlarını eğitmelerini sağlıyor²⁰⁸.

Diğer şirketler çalışanlarını sadece yerel topluma değil, ulusal ve uluslar arası çevresel şartlara katkılarından dolayı destekliyorlar.**Chevron** 1987'den beri 1.000'den fazla işçisini destekliyor. Chevron ayrıca Kanada ve Alberta'daki işçi programlarına da finansal destek sağlıyor²⁰⁹.

²⁰³ Intel Corporate Social Responsibility Report 2008

http://download.intel.com/intel/cr/ger/pdf/Intel_CSR_Report_2008.pdf (27.11.2009)

²⁰⁴ Goodyear Corporate Social Responsibility Report 2007

http://www.socialfunds.com/shared/reports/1212518339_Goodyear_2007_Corporate_Responsibility_Report.pdf (26.11.2009)

²⁰⁵ Dennis A. Rondonelli and Gyula Vastag, "Multinational Corporations' Environmental Performance in Developing Countries: The Aluminum Company of America," in W. Wehrmeyer and Y. Mulugetta (eds.) *Environmental Management in Developing Countries*, (Sheffield England: Greenleaf Publishing Ltd, 1999): in press.

²⁰⁶ Sony, *Environmental Report 1997*, Tokyo, Japan: Sony Corporation, 1998 s:14-28

²⁰⁷ Pepsico Sustainability Report;

http://www.pepsico.com/Download/PEPSICO_2007_Sustainability_Report.pdf (20.11.2009)

²⁰⁸ Texaco Inc., *Environment, Health and Safety Review 1996*, White Plains, NY: Texaco, 1997.

²⁰⁹ Pfeil Jr., R.W., Clement, D.L., Chevron Overseas Petroleum Inc. Protecting People and the Environment: Implementing Environment and Safety Policy Internationally, Safety and Environment in Oil and Gas Exploration and Production Conference, 25-27 January 1994, Jakarta, Indonesia s:75

3.6.2. Çevre Etkinliklerine Gönüllülük Desteği

ÇUŞ'ların dünya çapındaki çevresel problemlerle baş edebilmek için birçok Gönüllülük aktiviteleri uyguladıkları raporlarda ortaya çıkmıştır. En etkin olan aktiviteler şunlardır:

- a) Tesislerin üzerinde ya da yakınında vahşi yaşam habitatlarını korumak ve geliştirmek
- b) Göl, kayalıklar gibi yapay ya da insan yapımı alanlar oluşturmak
- c) Çalıştıkları yerlerdeki biyolojik çeşitliliği korumak
- d) Çevresel ve işletmeleriyle direk ilgili olmasa da doğal kaynak programlarına finansal yardım teklifinde bulunmak
- e) Ulusal ve uluslararası çevreci gruplara finansal destek sağlamak
- f) İşletme nedeniyle zarar gören doğal kaynakları iyileştirme çalışmaları.

Birçok uluslar arası şirket tesislerine ev sahipliği yapan topraklardaki doğal kaynakları korumak ve yeniden yapılandırmak için finansal kaynaklarını kullanmaktadır. **UPS** Atlanta'da 36 dönümlük bir alanda vahşi hayat sığınağı oluşturmuştur²¹⁰. **Arco**, Texas Park ve Vahşi Yaşam departmanı ile birlikte Meksika Körfezinde kullanılmayan petrol üretim platformlarını balık ve su kabuklularına yaşam alanları olması için yapay kayalıklara dönüştürmede beraber çalışmaktadır²¹¹. **Texaco** yapay kayalıklar kurmuştur. Bu kayaları, Kolombiya'nın Kuzey Karayip kıyısında doğal gaz platformlarının yanında bulunan sayısız balık çeşitlerinin koruması ve büyümesini sağlamak için atılmış kamyon tekerleklerini kullanarak oluşturmuştur²¹². **Conoco**, Teksas Körfez Kıyısı üzerinde Arkansas Ulusal Vahşi hayat Barınağı'nı işletiyor, ve bunun uranyum kazılarını biyolojik çeşitliliği korumak adına içi balık dolu

²¹⁰ UPS –Environmental Innovation-

<http://pressroom.ups.com/Fact+Sheets/UPS+Practices+Environmental+Innovation+At+Headquarters+And+Beyond> (21.10.2009)

²¹¹ Goldman, D.J., Guckian, W.M., Moore, D.W., ARCO Exploration and Production Technology, Auditing Environmental, Health and Safety Management Systems in E & P Companies: A Second Generation Auditing Program SPE Health, Safety and Environment in Oil and Gas Exploration and Production Conference, 9-12 June 1996, New Orleans, Louisiana s:9

²¹² Texaco Inc (A.g.e) s:37

gölete çevirmiştir.. Bu İskoçya'daki sulak alanların fonlanmasına ve kuş barınaklarının yenilenmesini sağladı. **DuPont** Victoria, Teksas inşaat alanı sulak bir alan inşa etti, bu alan çevreyi geliştirici projenin bir uzantısı olan bölgedeki öğrencilere eğitim verme hizmeti de sağlamaktadır²¹³. **Unilever** Tayland'da 1 milyondan fazla ağaç üreten bir program uygulamıştır. bu ağaçlar boş alanları tekrar ağaçlandırmada, toprak erozyonunu önlemede ve su kaynaklarını korumada büyük öneme sahiptir. 1980'den beri DuPont işletme yerleri üzerinde 25 tane onaylı doğal yaşam alanı kurdu ve 70, 000 dönümlük araziye korunmuş alan statüsüne çıkarmıştır.

ÇUŞ lar ayrıca sürdürülebilir kalkınma ve çevresel gelişim projelerinin bir parçası olan eğitim programlarını geliştirmek için kaynaklara finansal destek sağlıyor.

Compaq Bilgisayar Şirketi doğal yaşam barınakları, parklar ve araştırma merkezlerinde kullanılmak üzere malzeme bağışlamaktadır. Ayrıca, ortaokul öğretmenlerine çevresel eğitim programlarına katılmaları için sponsor olmakta ve bu eğitimler okullardaki çevre derslerini pekiştirici bilgi ve becerileri geliştirmektedir²¹⁴. **Ford Motor** 5 ulusal parkta eğitim programına sponsorluk yapmakta ve kişilere ve organizasyonlara ödüller vermektedir²¹⁵. **Intel Penang**, Malezya şubesi, bütün anaokulu öğrencileri ve işçilerin çocukları için "Çevresel Farkındalık El kitabı" geliştirmiştir. ve Penang State Çocuk Bölümü'nün çevresel projelerine destek sağlamıştır²¹⁶. **Proctor & Gamble** Bombay, Hindistan, Filipinler, ve Venezuela'da 9 okulda çevresel eğitim programlarına sponsorluk yapmıştır²¹⁷. **Sony** Tokyo'daki merkezindeki personelini yakınlardaki ortaokulda çevre dersleri verebilmek için hazır bulundurmaktadır.

3.6.3. Çevreci Gruplar ve Halk Arasındaki Stratejik Ortaklık.

Çok sayıda çok uluslu şirket çevrecilerle stratejik ortaklıklar geliştirmektedir. Bu stratejik ortaklık şunları sağlamak için oluşturulmuştur:

a) Ormanları korumak ve yeniden yeşillendirmek

²¹³ Du Pont (A.g.e) s:14

²¹⁴ Dennis A. Rondinelli, Michael A. Berry, Corporate Environmental Management and Public Policy, American Behavioral Scientist, vol. 44, no. 2, 2000) 168-187

²¹⁵ Ford Motor Company: <http://www.pca.state.mn.us/oea/publications/dfe-ems-ford.pdf> (20.11.2009)

²¹⁶ Intel 2008 CSR report:

http://download.intel.com/intel/cr/gcr/pdf/Intel_CSR_Report_2008.pdf#page=31(22.11.2009)

²¹⁷ Proctor & Gamble, 1998 *Environmental Progress Update*, Cincinnati, OH: Proctor & Gamble, 1999.

b) ÇUŞ tesislerinin bulunduğu bölgelerde toprağın tehlikeli emilimlerini azaltmak

c) Doğal kaynakların ve yok olma tehlikesi altındaki türlerin korunması

d) Daha çevre dostu ürünler ve yöntemler geliştirmek

e) Çöplerin belediye atıklarına karışmasını azaltmak

f) Çevresel sorunlara yönelik toplu paneller düzenlenmesi.

Çevresel performans raporlarında çok çeşitli çevre anlaşmalarını ve ortaklıklarını açığa çıkarmıştır. Mesela **Chevron** Dünya Vahşi Yaşam Fonu'yla, belediyelerle ve Papua Yeni Gine'deki Katubu gölünü kaza sonucu oluşan kirlilikten korumak için ortaklık kurmuştur²¹⁸. Ayrıca bu ortaklığın diğer amacı; sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak için doğa bazlı turizmi geliştirmektir. **Ford Motor** Şirketi, Cuautitlan kongre merkezinin bulunduğu bölgeyi sürüngenler için doğal yaşam alanı haline dönüştürmek için Meksika'da Vahşi Yaşam Bölge Kuruluyula işbirliği içine girmiştir.

Ayrıca Mitsubishi, var olan doğal kaynakları koruyan orman rezervlerinden ve yetiştirilmesi yıllar alan kerestelerden elde edilen kağıt ve odun üretimine son vermek için RAN'le birlikte çalışmaktadır.²¹⁹

Unilever ve Vahşi Yaşam Fonu dünya balık endüstrisini korumak için bir ortaklık geliştirmiştir²²⁰. Çevresel Koruma Fonu, **Mc Donalds**'la fastfood atıklarını azaltmada ve çevreye faydalı paketlenme alanlarında başarılı sonuçlar elde etmelerinin ardından iş dünyasındaki ortaklığını genişletmektedir.. "Yönetim Konseyleri" hükümetten bağımsız organizasyonlar koalisyonu, belediyeler, ve iş dünyası- doğal kaynakları korumaya çalışmaktadırlar. Orman Yönetim Konseyi temeli Meksika'nın Oaxaca kentinde olmak üzere dünya çapında etkili orman yönetimini teşvik ediyor.²²¹

Shell firması, su rezervlerini korumak ve küresel ısınmayı ve ekolojik zararı azaltmak için bir petrol yönetim konseyi oluşturmuştur. **Johnson & Johnson** Çin'de tehlike altındaki türlerin tıpta kullanımını engellemek için Dünya Vahşi Yaşam Fonu'nu

²¹⁸ Conoco, 1998 (A.g.e)

²¹⁹ Peter Asmus, "How Mitsubishi and the Rainforest Action Network Found the Natural Step, " *Corporate Environmental Strategy*, Vol. 5, No. 4 (1998) s: 50-59

²²⁰ Unilever (a.g.e)

²²¹ Jem Bendell and David Murphy, "Strange Bedfellows: Business and Environmental Groups, " *Business & Society Review*, No. 98 (1997) s: 40-44.

desteklemektedir²²². Ve **Nortel**, Kanada'daki Yaşam için Ağaç'la beraber çalışıyor, amaçları ise; Ottawa ve Çin'deki öğrenciler için tohum ekme programları sağlamaktadır²²³.

Diğer firmalar, çevreye daha az negatif etkisi olan yeni yöntem ve ürünler geliştirmek için çevreci gruplarla beraber çalışmaktadırlar. Nortel Environment Canada'yla 1997'de "yeşil telefon konsepti" ni oluşturmuştur. Bu telefon enstrümanıya daha az toksik geciktiriciler kullanacak ve bunların geri dönüşümü de çok daha kolaylık sağlayacak formül olmuştur. **Ford** ayrıca 1999 yılında Amerika Birleşik Devletlerindeki Ulusal Kirliliği Önleme Merkeziyle bir çalışma gerçekleştirmiştir.

Bütün bu toplu etkinlikler iyi bir yurttaşlığın gözle görülür sonuçları olsa da, dış odaklı programlar, ÇUŞ'ların çevresel yönetim uygulamalarının yalnızca bir kısmını yansıtmaktadır, hatta sürdürülebilir kalkınmaya en çok yarar sağlayan uygulamaları yansıtmaz. Projelerin birçoğu büyük ölçüde merkezileştirilmiştir, kimi de geniş alanlara dağıtılmıştır. ÇUŞ'ların Gönüllülük hizmetleri ve dış ilişkiler programlarına harcadıkları giderler, her yıl içindeki çevresel etkinliklere harcadıkları toplam masrafların sadece küçük bir kısmını oluşturur. Kurumsal yurttaşlık hareketinin sürdürülebilir kalkınmaya olan etkisini daha iyi anlamak için, geleneksel Gönüllülük hizmetlerinin ve dış ilişkiler programlarının bir adım ötesine geçmek gerek. ÇUŞ'ların sadece dış ilişkilerine odaklanmak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamada kurumsal yurttaşlığın önemini anlamada bizi yanlış yönlendirir.

3.6.4. İç Odaklı Sosyal Sorumluluk Uygulamaları

Çok uluslu şirketlerin çevresel performans raporlarını gözden geçirmemiz gösterdi ki, ÇUŞ'ların etkin konusu materyaller, ürünler ve süreçlerin iç yönetimleridir. Başta yasalara olan bağlılık nedeniyle birçok ÇUŞ şu an çevresel yönetim politikalarının daha karlı sonuçları olan iş olduğunu düşünmektedirler. Bütün ÇUŞ'lar gönüllü çevresel etkinliklerde bulunarak yasalara uymaktalar. Texaco, Kodak, SmithKlein Beecham, Goodyear, Bristol-Myers Squibb, ve Alcoa gibi ÇUŞ'lar uluslar arası kurallara uyan kendi çevre, sağlık ve güvenlik standartlarını oluşturmuşlardır. Bu

²²² Johnson & Johnson, *Environmental Report 1997*, (New Brunswick, NJ: Johnson & Johnson, 1997):s:3

²²³ Nortel ,Progress Report,Environment,Health and safety,1998,Canada May 1999

standartlar, hükümetin ortaya koyduğu standartlarından çok daha katıdır ve genellikle dünya çapında tesislerde uygulanır.

Kodak, “İş Birimi Değerlendirme Rehberi” kullanıyor, bununla iş birimi yöneticilerinin çevresel sorumluluğu şirket içerisine ne kadar entegre edebildiği ve dönemsel performanslarında ne kadar ilerleme kaydedildiği anlaşılıyor²²⁴. SmithKlein Beecham ve Kodak her bir tesislerinin çevresel performanslarını yasalara göre değerlendiriyor ve bunu her üç yılda bir yapıyor. Kodak, dünyadaki bütün firmalarını 28 kritere göre değerlendiriyor. Kodak, çevresel performans gelişim kriterini üst düzey yöneticileri için maaş zammı değerlendirmesine entegre ediyor. Bristol-Myers Squibb, örneğimizdeki birçok ÇUŞ gibi kendini değerlendirme yöntemi geliştirmiştir.

Birçok şirket, denetim politikalarını ISO 14001 kuralları altında gönüllü çevresel yönetim sistemleri geliştirmektedir.. 1997’de, ABB ISO 14001 standartlarına uygun olarak 19 ülkedeki 123 yerini onaylatmıştı. **ABB**’nin tüm yerleri, her yıl çevresel performanslarını raporlamak zorundalar. **Goodyear**, düzenlemelerin zayıf olduğu ya da hiç olmadığı ülkelerde çevre, sağlık ve güvenlik standartlarını ilettiler.²²⁵ Goodyear, 1997’de ISO 14001 standartlarına uygunluğunu Arjantin, Meksika ve Almanya’daki fabrikalarının üçünü onaylatmış ve 1998’de 12 tane daha fabrikasına ISO 14001 EMS sertifikalarını geliştirmiştir. BP Amoco, 1990 ve 2010 arasında yüzde 10 sera gazı yayılımını azaltma hedefi koymuştur.²²⁶

3.6.5. Kirliliği Önleme ve Üretim Uygulamalarını Temizleme.

Diğer çok uluslular yasaların da ötesine geçerek, sadece kendi işletmelerinde değil, satıcıları, tedarikçileri ve müteahhitleri arasında da temiz üretim uygulamalarını benimsemişlerdir. Mesela Unilever, tedarik zinciri performansını geliştirmek için temiz üretim teknolojileri üzerine temel yatırımlar yapmaktadır. Onun “Toplam Üretim Muhafaza Takımları” paketleme makinelerinden dışarı yayılan atıkları azaltır, Diğer Unilever şirketleri de tedarikçileri arasındaki daha yüksek çevresel performans standartlarını teşvik edici sertifika programlarına sahiptir. Ford, General

²²⁴ Eastman Kodak Corporation, Health, Safety and Environment 1996 Report, Rochester, NY: Eastman Kodak Corporation, 1998.

²²⁵ ABB, ABB’s Environmental Management Report 1997, Stockholm: ABB, 1997.

²²⁶ BP Amoco, Environmental and Social Report 1998, London: BPAmoco, 1999.

Motors, ve Chrysler üretim ve dağıtımda kirlilik-engelleyici tedbirler almaktadır ve dünya çapındaki satıcılarından çevresel yönetim sistemlerinin ISO 14001 standartlarına uygun olmalarını talep ediyorlar. General Motorlar 1997’de “GM Satıcıları Çevresel Danışma Takımı”nı yarattı, bununla çevresel programları karşılıklı anlamak ve yararlılık sağlamak amaçladılar.

Diğer firmalar işletmelerini daha temiz yapabilecek ve çevreye zara veren atıkları azaltacak yeni yollar aramaktadırlar. **3M** şirketi fabrikaları içerisinde kirlilik önleyici programlar uygulamaktadır ve müşterileri için kirlilik önleyici ürünler üretmektedir²²⁷. **General Motors** çevre düzenleyici raporlarını ve kirlilik önleyici girişimleri desteklemek amacıyla, materyal muhasebe sistemi, güvenlik veri sayfası yönetim sistemi, ve materyal stok denetim sistemlerine geçmektedir. Sony Firması ise, üretimde kullanılan, özellikle plastikler olmak üzere çeşitli materyal tiplerini azaltmak, geri dönüşümlerini sağlamak için kullanılan ürünlerin biriktirilmesi ve dağıtılması için gerekli olan zamanı kısmının yollarını aramaktadır. “Üretim Artıklarını Dizayn Etme” **Proctor&Gamble** üretim artıklarını (israf edilen) azaltmanın yollarını aramaktadır, bu şekilde 1994 ve 2006 arasında 300 milyon dolar kar etmiştir. Bristol-Myers Squibb şirketi bütün üretim ağının (PLC) gözden geçirilmesini yürütüyor.

Compaq 1989’da üretim yöntemleri geliştirmiş ve chloroflouro karbonları eleyerek bu teknolojiyi satıcılar ve diğer ilgili üreticilerle paylaşmıştır.

3.6.6. Üretim ve Yöntem Dizaynı.

Diğer çok uluslular sürdürülebilir kalkınma hedefleri aramaktadırlar ve ürünlerini kullananlar ve üretim yaptıkları bölgelerdeki insanlar üzerinde işletmelerinin etkisini azaltmaya çalışmaktadırlar. ABB ürünlerinin çevreye olan etkilerini azaltabileceği bölgeleri tespit etmek için yaşam döngüsü analizi yapmaktadırlar. Monsanto tarım için biyoteknolojiyle geliştirilmiş, daha yüksek verimli tohumlar yetiştirmektedir. ²²⁸Bu tarım şekli, böcek ilaçlarına olan ihtiyacı azaltacak, hammadde, yakıt ve böcek ilaçlarının nakli için gerekli ilaveleri de beraberinde azaltacaktır.

²²⁷ 3M Pollution Prevention
http://solutions.3m.com/wps/portal/3M/en_US/global/sustainability/management/pollution-prevention-pays (3.11.2009)

²²⁸ Monsanto Company, Sustainable Development, St. Louis, MO: Monsanto, 1999.

Monsanto, daha çok üretimi sağlamak, toprağı muhafaza edebilmek, daha az böcek ilacı ve enerji kullanmak, daha iyi yaşam alanı sağlamak için tarımsal ürün silsilesi geliştiriyor²²⁹. **ABB**, daha verimli, daha yüksek hızda buhar türbini sağlayan teknolojileri Doğu Avrupa'ya tanıttı, bu teknolojiyle demir, bakır, ve enerji kullanımı azalır. Ayrıca düşük nitrojen oxide yakan makineler ve buhar kazanı geliştirmiştir, böylelikle üretim fabrikalarının daha az NOX yaymaları sağlandı. John Dere, gübre uygulamalarının doğruluğunu, toprak erozyonunu ve kimyasal atıkları azaltacak hava talimlerini tanıttı²³⁰.

Sony Firması, Çevresel Teknolojiler Merkezi'ni daha çevre dostu, yeni ürünler geliştirip pazarlamak için kurdu. Sony ayrıca plastiklerin dönüşümleri için yeni teknolojiler geliştiriyor. Philips Electronics yapılışı, kullanımı ve atılışı daha temiz olan yeni ürünler geliştirmek için ekodizayn ilkelerini kullanıyor. Dell Şirketi ise, güncellenebilir ve geri dönüştürülebilir kişisel bilgisayar çatısını oluşturuyor, böylelikle tasarruf problemlerini azaltılmış oluyor. Texaco potansiyel tehlikeleri engellemek için ürünleri yeniden formüle ediyor. Cooper Endüstrileri ise, ev ve ofisler için, enerji sızıntılarını ve ısıtma masraflarını azaltacak hava geçirmez aydınlatma eşyaları üretiyor.²³¹

3.6.7. Atık Azaltımı, Geri Dönüşüm ve Yeniden kullanma.

Çok uluslu şirketler atık maddelerini kısıtladıklarında, veya onları atmak yerine yeniden kullandıklarında sosyal sorumluluk sergilemiş olmaktadır. Atık azaltımı, geri dönüştürme ve yeniden kullanma, sadece doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı azaltmakla kalmayıp, müşteriler ve belediyelere için atık tasarrufu problemlerini çözmeye yardımcı olur. Ford Motor Şirketi'nin dünya çapındaki damgalama, dağıtım ve ilerleme operasyonları yılda iki milyondan fazla geri dönüştürülmüş metal kullanır. Bunun Kuzey Amerika'daki üretim fabrikaları yıllık 450 milyon poundluk atıkları geri dönüştürür. **Intel**, sürdürülebilir üretimi artırmak amacıyla geri dönüşüm çalışmalarını

²²⁹ Monsanto (A.g.e)

²³⁰ ABB, ABB's Environmental Management Report 1997, Stockholm: ABB, 1997.

²³¹ Texaco Inc., Environment, Health and Safety Review 1996, White Plains, NY: Texaco, 1997.

maksimuma çıkarmıştır²³². 1997’de Amerika Birleşik Devletlerindeki fabrikalarında katı atıkların yüzde 56’sını geri dönüştürmüştür. **Proctor & Gamble** sadece 1998’de çamaşırhane, temizlik ve ev ürünleri malzemelerinden kısararak, 30 milyon poundluk katı atık malzemesini ortadan kaldırmıştır. Buna ek olarak, bu şirket, paketlemede 979 milyon poundluk geri dönüştürülmüş materyal kullanmıştır. Baxter, paketleme malzemelerini 1990 ve 1996 arasında yüzde 22 kısmıştır²³³. Johnson & Johnson sadece ürünlerin kullanıldığı bölgelerde atıkları azaltmayı planlamamış, ayrıca şirketin üretim ve atık masraflarını da düşürmeyi hedeflemiştir²³⁴. J & J kontakt lens ürünleri için kullandığı karton paketlemesini yüzde 82 oranında azaltarak, şirketi yüzde 90 masraftan kurtarmıştır, blisteri küçülterek yıllık 200.000 dolar kara soktu. Ayrıca kendi ürünü olan procritin sayısını artırarak, şirket yıllık, atıkların 487.000 poundunu kurtarmış oldu ve bir yılda 360.000 dolar kara geçti.

3.6.8. Kaynakları Koruma Altına Alma

Çevresel yönetim programlarının bir parçası olarak, raporlarını incelenen neredeyse bütün ÇUŞ’lar enerji, su ve diğer doğal kaynaklarını daha az kullanma çabaları içerisindedir. Örneğin **Pepsi Co** enerji koruma programları başlattı, bunlarla programın başlangıcından beri 4.6 kilovatlık bir elektrik tasarrufu sağlandı²³⁵. Belçika’nın Antwerp kentinde Monsanto’nun endüstri bölgesi bitki öldüren ilaçları için malzemelerin üretiminde su kaynağını ikinci kez kullanmıştır ve böylece su tüketimini azaltmış, önceki yıllara nazaran yıl içerisinde 450 ton kar edilmiştir. Cooper Endüstrileri tüm dünyadaki fabrikalarının daha az enerji ve su kullanmalarına destek veriyor. **Dow Kimya** Şirketi atık ürün oranını 1994’ten 1997’ye kadar yüzde 11 azalttı. Yani 300 milyon pound kar etti. Aynı dönemde 11 bölgesinde enerji kullanımını da azalttı. ARCO, Los Angeles’ta doğal gaz yakıtını rafine etmek için buharlı bir tesisat kullanıyor

²³² Intel CSR Report

http://download.intel.com/intel/cr/gcr/pdf/Intel_CSR_Report_2008.pdf#page=31(22.11.2009)

²³³ Procter&Gamble (A.g.e)

²³⁴ (Johnson&Johnson) (A.g.e)

²³⁵ PepsiCo <http://www.pepsico.com/Purpose/Sustainability/Environmental-Sustainability.html>
(7.11.2009)

ve bu da bir günde 4.000 baril petrol tasarrufuna denk geliyor, böylece 162.000 araçtan yayılan nitrojen oxide miktarı azalmış oluyor²³⁶.

Baxter, 1996'da tüm dünyadaki 96 yerinin 59'unda enerji tasarrufu sağlayan aydınlatma sistemi kurdu, böylece 5 yıl önce harcanan enerjinin yüzde 30 ya da 40'ını korumuş oldu. Bunun Avusturalya tesisi Toongabbie şişe durulama sularını geri dönüştürerek bir yılda yaklaşık 5 milyon galon suyu kesti²³⁷. Fransa'daki LaChatre şubesi, Porto Riko'daki Anaxco tesisi su dönüşümlerini yüzde 50 oranında azalttı. Hughes Electronic'lerin spectro laboratuvarları bir yılda 192.000 kilowat elektrik tasarrufu sağlayan yeni girişimler benimsediler ve enerji tasarruf etmek için yüksek verimli T-8 lambalarını, elektronik balastları, ve yine yüksek verimdeki motorları kurdular. Hughes Network Sistemleri, enerjiyi verimli kullanan buhar kazanları ve soğutucular kurarak doğal gaz tüketimini azaltmıştır. Weyerhaeuser Kanada'nın Saskatchewan kentindeki kağıt fabrikasının üretim ve çevresel performansını artırmak için 240 milyon dolar yatırım yapmıştır.

3.6.9. Kurumsal Çevresel Yurttaşlığı Yeniden Tanımlama

ÇUŞ'ların dış çevresel koşullara en büyük etkisi onların iç çevresel yönetim politikalarından gelir. Hissedarlar ve belediyelerle olan dış odaklı ilişkileri, görünürde önemli olsa da, ÇUŞ'ların çevresel harcamalarının yalnızca küçük bir kısmını oluşturur. İncelenen ÇUŞ'lar iç çevresel yönetim politikalarına daha çok kaynak harcamışlardır-ki bu hem finansal yönden şirkete kar sağlamış, hem de çevreye yararlı sonuçlar doğurmuştur²³⁸. Örneğin 1997'de ABB, Çevresel İlişkiler Ağı'na 35 milyon dolardan fazla harcamıştır, ISO 14001 standartlarına uyum için 29 milyon ve 1 milyon dolar da yaşam döngüsü bildirisi için harcamıştır²³⁹. SmithKlein Beecham çevresel operasyonlara 40 milyon dolardan fazla harcamıştır, ve buna ilaven 23 milyon dolar da çevresel sermaye geliştirme projelerine harcamıştır. Dow Chemical'in harcamaları da 10 yıl içinde 200 milyon doları aşmıştır. Bu tip giderler yıllık satışların ve yapılan

²³⁶ Goldman, D.J., Guckian, W.M., Moore, D.W.,(A.g.e) s:43

²³⁷ Baxter (A.g.e)

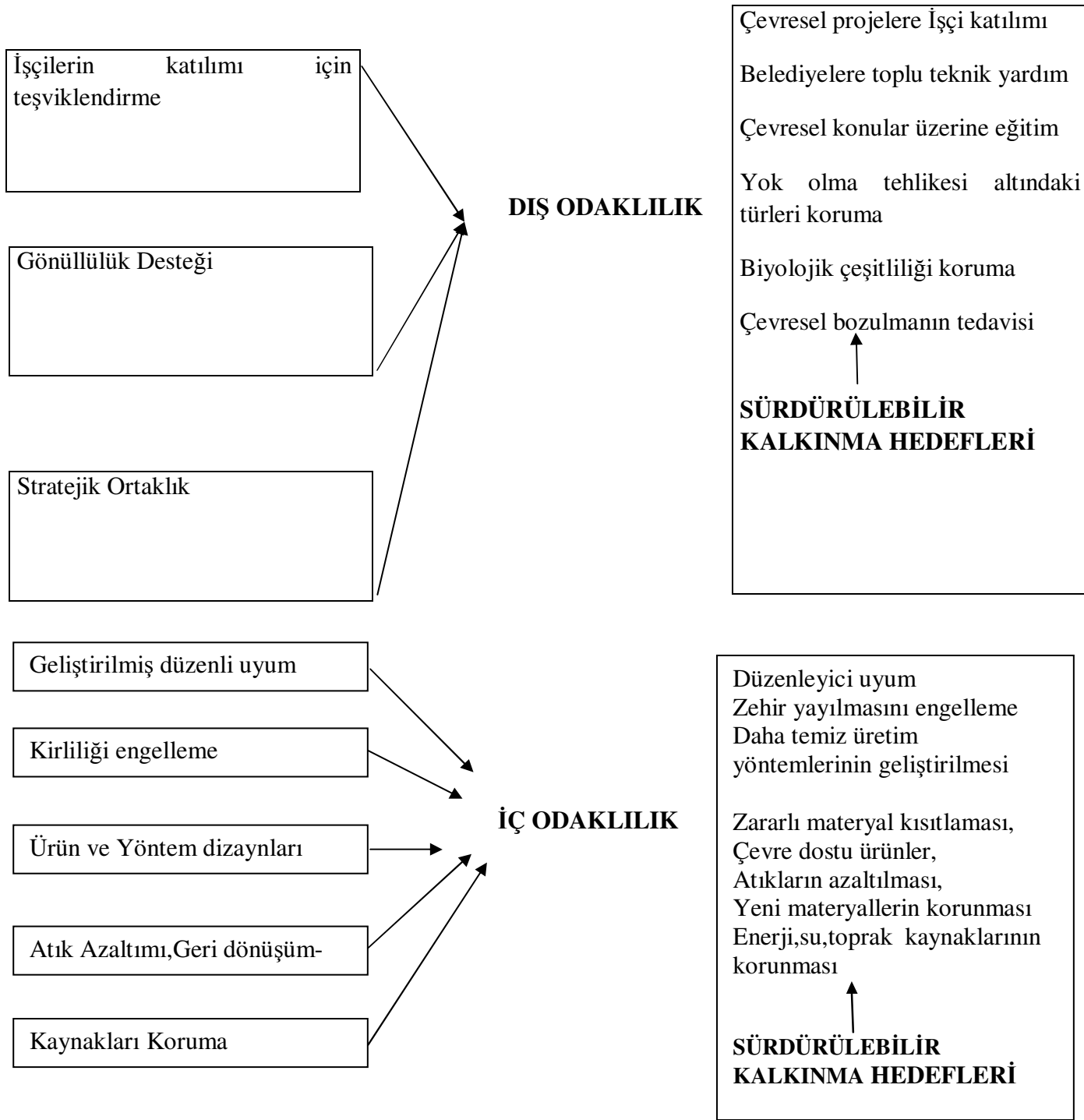
²³⁸ Michael A. Berry and Dennis A. Rondinelli, "Proactive Environmental Management: A New Industrial Revolution," *The Academy of Management Executive*, Vol. 12, No. 2 (1998) s:38-50

²³⁹ ABB, *ABB's Environmental Management Report 1997*, Stockholm: ABB, 1997 s:22

karların küçük kısmını yansıtırsa da, iç yönetim aktiviteleri genellikle çevreye verilen zararları büyük ölçüde azaltır ve çevresel şartları iyileştirir.

Çevresel yurttaşlık, hem Gönüllülüğü veya dış ilişkilerin etkinliklerini hem de çevresel koşulları iyileştiren iç yönetim süreçlerini yeniden tanımlamalı. ÇUŞ'ların kurumsal yurttaşlık ve sürdürülebilir kalkınma yönünden iyi bir tarz olarak değerlendirdiği çalışma şeklini özetler.

Kurumsal vatandaşlık ve sürdürülebilir kalkınma, temel bir işletme ilkesi olarak şirketlerin toplum üzerindeki etkilerini daha fazla dikkate aldıkları yeni ekonomik sistemi anlamada bütünleyici bir role sahiptir. Bu yeni ekonomide kurumsal vatandaşlık, kısa dönemli işlemsel temele dayanan sorumluluklardan daha ziyade uzun dönemli paydaşlarla olan ilişkilere dayanan stratejik odaklanmayı vurgulamaktadır. İyi kurumsal vatandaşlık, hem sosyal açıdan beklenen hem de kanunların gerektirdiğinin ötesinde toplumsal açıdan arzu edilen başarıların ve faaliyetlerin şirketler tarafından yerine getirilmesidir.**Şekil 2** Çok Uluslu Şirketlerin türleri ve ilişkileri açısından Sürdürülebilir Kalkınma için çevresel vatandaşlık faaliyetlerini açıklamaktadır.

Şekil 3 : Kurumsal Yurttaşlık ve Sürdürülebilir Kalkınma

Kaynak: World Business Council for Sustainable Development, “Meeting Changing Expectations: Corporate Social Responsibility,” Geneva, Switzerland: WBCSD, 1998.

3.6.10 Başarılı Kurumsal Yurttaşlık Uygulamalarını Desteklemek.

Çok uluslu şirketlerin çevresel yurttaşlık uygulamaları ve bunların sürdürülebilir kalkınmaya olan etkilerini daha iyi anlamak, iş çevresi, çevreci gruplar ve devlet daireleri arasında oluşabilecek olan anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaya yardımcı olacaktır.Devlet denetim memurları ve çevreci gruplar, şirketlerin kar elde etmek amacıyla olduklarının ve onların sürdürülebilir kalkınmada nasıl başarılı olunabildiğine özgü düşüncelerinin bütün iş stratejilerinden etkilendiğini bilmeleri gerekir. Düzenleyici denetim tek başına onların kirlilik denetimlerinin yasal taleplerinin ötesine geçmelerini sağlayamaz, yani şirketler kirliliği engellemenin sosyal sorumluluk kadar bir işletmeleri için bir avantaj da olduğunu göremezlerse, bu kirliliği engelleme konusunda dıştan denetimli olmaya devam ederler.

ÇUŞ'ların kurumsal yurttaşlığı algılayış biçimlerini daha geniş alanda düşünmek, çevreci gruplara ve devlet denetim dairelerine çevresel problemleri çözmeye yeni yollar kazandırabilir. ÇUŞ'ların kendi çevresel problemlerini çözmek için uyguladığı etkinlikleri daha geniş anlamda kavramak hissedarların çevre sorunlarını ortadan kaldırmalarına ve yönetim sistemlerini bu yönde geliştirmelerine yardımcı olur. Çevreci gruplar, çevre yönetim sistemlerinin çok çeşitli amaçları vardır. Firmalarının ekonomik canlılığını sağlar ve hem insanlara hem de ekosistemimize sağlık katar. ÇUŞ'ların gözden geçirdiğimiz çevresel performans raporları gösteriyor ki; birçok şirket aslında bu yapılan uygulamaların şirkete kar sağlıyor ve bu durum da onları teşvik ediyor. ISO 14001 gibi standartlar ortaya çıktığından beri, devletler ve çevreci gruplar şirketlerin çevre sağlığına yapabilecekleri katkıları düşünmeliler.

Firmalarla stratejik ortaklıklar kurmak demek, sadece ulusal stratejik işletme hedefleri sağlamak değil, ayrıca firmayı sürdürülebilir kalkınma hedeflerini başarıyla gerçekleştirme yoluna da iter.

Ayrıca EMS'ler(Çevresel Yönetim Sistemleri) çevreci gruplara ve devlet denetim dairelerine ortak sosyal sorumluluk ve sürdürülebilir kalkınma hedeflerini inceleyip gözlemlene fırsatı verir.

Hissedarlar ve çevreci gruplar, kurumsal çevresel yurttaşlık uygulamalarını checklistlerle değerlendirmeliler. Bir EMS modeli ISO 14001 tüzüğü, şirket, n yönetim

yöntemlerinin çevreyle ilgili olan tarafını şekillendirir. Çevreye sorumluluk duyan şirketler, bütün firmayı kapsayan bir çevresel politika yürütür. Bu tip şirketler, çevresel uygulamalar ve onların sonuçlarıyla ilgili değerlendirmeler sunarlar. Şirketler, firmanın çevresel performansını diğer firmalarınkiyle kıyaslayarak değerlendirirler. Onlar sürekli çevresel konuların potansiyel sonuçlarını analiz ederler. Çevresel konular ve etkinlikler yıllık raporlarda tartışılır. Bu şirketler teklif edilen değişiklikleri inceler ve onların nasıl adapte edileceğine dair sistem geliştirirler. Çevresel harcamalar için bütçe hazırlarlar.

Şirketler ve dış hissedarlar arasında ortaklık sağlayabilmek için Sürdürülebilir Kalkınma Dünya İşletme Konseyi, şirketlerin çevresel yönetime yönelik bütünleşmiş bir yaklaşım geliştirmeleri gerektiğine dikkat çekiyor. Bir yönetim kültürü geliştirmeliler ve sosyal sorumluluğun önemini kavramalıdır. Dürüstlük ve sorumluluk sahibi olma, müşterilerin ve hissedarların güvenini kazanmada çok önemlidir.

SONUÇ

Bu bölümde, ÇUŞ etkinliklerinin kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarında, çevresel etkinliklerin ekolojik etkilerinin boyutlarını göstermeye çalışılmıştır. Yukarıda tartışıldığı gibi Çok uluslu şirketlerin çevreye zarar vermelerinin yanında yürütmekte olduğu kurumsal sosyal sorumluluk projelerinde aslında “çevreye duyarlı” bir tutum sergiledikleri görülmektedir. Şirketlerin güvenilir olmalarının en önemli şartı olarak sosyal paydaşlarını net olarak tanımlaması ve bu konuda ki davranışlarını somut olarak sergileyip ve yapılanlar hakkında şeffaf olarak hesap vermesi gerekmektedir. Bu da gerek çok uluslu şirketlerin gerekse KOBİ dediğimiz küçük ve orta ölçekli işletmelerin çevre konusunda hiçbir çıkar gözetmeksizin var oldukları lokasyonda aynı tutumu göstermesi gerekliliğini doğurmaktadır.

Son beş yılda büyük adımlar atan büyük şirketlerin kendi şirket politikalarının içinde KSS politikalarını entegre etmişlerdir. Chevron, Texaco, General Electric gibi çeşitli şirketler topluma hizmet adına KSS projelerini sürekli hale getirmişlerdir. Artık Avrupa'lı devletler yaptırım gücü olmamasına rağmen şirketlerden KSS raporu düzenlemelerini istemektedir. Şirketler artık Fortune dergisinin yıllık en iyi şirketleri arasına ve sosyal yatırım fonlarının bünyelerine girebilmek için yarışmaktadır.

Şirketler, özellikle büyük çok uluslu olanlar, dünyadaki global işletme sistemine hakimdirler, sürdürülebilir kalkınma için müthiş bir güçtürler. Hem dış ilişkiler hem de iç yönetim arasındaki Kurumsal çevresel yurttaşlık konseptini algılayışlarını çözebilirsek, çevreci gruplar ve devlet denetim dairelerinin bu kalkınma sürecinde başarılı olmaları sağlanmış olur. Eğer gerçekçi ve dikkatli bir şekilde teşvik edilirse, yeni ortaklıklar Kurumsal sorumluluğu geliştirecek ve işletmelerin çevreye verdiği zararlar azaltılacaktır ve daha sağlıklı bir üretim sağlanacak ve kirlilik önlenmiş olacaktır. Bu sebeple Çok uluslu şirketlerin dünya üzerinde ki etkileri sebebiyle KSS örneklerine daha fazla ağırlık vermeleri gerekmektedir.

Yeni teknolojilerin geliştirilmesiyle de daha faydalı ürünler ve hizmetler sunulacak ve böylelikle de tüm dünyadaki doğal kaynaklarımız korunmuş olacaktır. Yapılan incelemeler çerçevesinde örneklere konu olan işletmelerin her geçen gün sosyal

ve çevresel duyarlılıklarını arttırdıkları ve bu bağlamda özellikle çevreyi korumaya yönelik faaliyetlere ağırlık verdikleri tespit edilmiştir. İşletmeler açısından KSS ekseninde yapılan faaliyetlerin maliyetleri oldukça yüksek olmakla birlikte bu çalışmaların genellikle enerji, teknoloji ve geri dönüşüm projeleri çerçevesinde şekillendiği, ağaçlandırma ve toplumu bilinçlendirme gibi faaliyetlerin ikinci sırada yer aldığı göze çarpmaktadır. Faaliyetleri ile çevre için olumsuz sonuçlara neden olabilme riski taşıyan şirketler, bu zararları minimal düzeye getirdiklerini ya da bunun için çaba sarf ettiklerini bağımsız otoriteler tarafından onaylanmış biçimde paydaşlarına (müşterilerine, tedarikçilerine, devlete vs.) kanıtlama gereksinimi duymakta ve bu standartların gereklerini yerine getirebilmek için daha sistematik sosyal sorumluluk çözümleri yaratmaktadırlar.

Çevre yönetiminin, şirket amaçları içindeki en öncelikli konulardan biri olduğunu ve kalkınmanın sürdürülebilmesi için kilit rol oynadığını kabul ederek, faaliyetlerin yürütülmesiyle ilgili politikaları ve uygulamaları çevreye zarar vermeyecek şekilde düzenlemek gerekmektedir. Şirketlerin üstüne düşen görev; çalışanlarını eğitmek ve motive etmek, bir tesisin yeni bir faaliyete veya projeye başlamasından önce veya bu işyerinin faaliyetinden önce sahayı değerlendirmesi, çevre sorunları oluşturmayan tüketimi, gerekli enerji ve tabii kaynak miktarında ekonomik olan; yeniden kullanılabilir veya emniyetli bir şekilde tasfiye edilebilecek ürün ve hizmetler üretmek ve sunmak, atık üretiminin en aza indirilmesi veya geri dönüşümünün sağlanması, Ürün veya hizmetlerin ciddi ve telafisi imkânsız boyutlardaki çevresel etkilerini önlemek amacıyla, bilimsel ve teknik görüşlere uyum sağlayacak şekilde değiştirmek ve Çevre ile ilgili faaliyetleri değerlendirmek; yürütülen faaliyetlerin şirket ihtiyaçlarına, kanuni gereksinimlere ve bu ilkelere uygunluğunun tesbiti için düzenli aralıklarla kontrollerde bulunmak olmalıdır.

İklim değişikliğinin ve küresel ısınmanın sonuçları, buna bağlı işletme eylemleri ile beraber, işletmeler üzerinde birçok etkiye yol açmaktadır. Olumlu ya da olumsuz, tüm bu değişkenlere göre stratejilerini belirleyen, doğal fırsatları iyi yöneten ve olumsuzluklarla doğru mücadele edebilen işletmeler, yeni düzenin içinde yer alarak, varlıklarını devam ettirebileceklerdir.

Şirketler; çıkarlarını uzun dönemli bir perspektiften değerlendirmeli ve kendine daha elverişli bir ortam oluşturmak için çevre sorunlarının çözümüne yardımcı olmalıdır. Şirketler, çevre sorunları gibi toplumsal sorunlara sahip çıktığı ölçüde kamuoyunda itibar sağlamaktadırlar. Ayrıca şirketlerin, kendilerinin ortaya çıkmasında neden olduğu çevre sorunlarının çözülebilmesinde yardımcı olması ahlakî bir sorumluluktur.

Tüm çevre yönetim standartlarının organizasyonda etkin bir şekilde uygulanması için önlemler alınmalıdır. Çevrenin korunması ve çevre ahlakının toplumda kurumsallaşması için gönüllü kuruluşların da aktif mücadelesi çok önem taşımaktadır. İş dünyası çevre sorunları ile ilgilenecek ve çevre ahlakının toplumda benimsenmesini sağlayacak bir gönüllü kuruluş oluşturmalıdır. Avrupa Birliği Kurumsal Sosyal Sorumluluğu şirketlerin kendi faaliyet alanları çerçevesinde sosyal refahın korunması, çevresel koşulların geliştirilmesi için yapacağı çalışmalar bütünü olarak tanımlar. Küresel Isınma, Gıda Krizi, Yoksulluk, Eğitim gibi kitlesel sorunların yaşandığı günümüzde şirketler, sivil toplum ve kamunun ortaklığı ile daha çok Kurumsal Sosyal Sorumluluk uygulamalarına ve projelerine ihtiyaç olduğunu bilmek ve bu küresel mücadeleye hep beraber ortak olmak en önemli bireysel sorumluluk olacaktır.

İnanıyorum ki bireysel sorumluluklar toplumun sorumluluğuna ve bununla birlikte daha kitlesel sorumluluklara dönüşecektir. Buna yön verecek en önemli unsur ise şirketler, kamu kuruluşları ve sivil toplum kuruluşlarıdır. Bunun için iyi işbirliğine, iyi yönetişime ve iyi kalkınmaya ihtiyaç vardır.

Türkiye'deki şirketlerin, genelde öğrencilere burs verme, ağaç dikme, sağlık, spor, kültür ve sanat alanında faaliyette bulunma yada bu faaliyetlere sponsor olma yoluyla KSS faaliyetlerini yerine getirdikleri görülmektedir ve bu faaliyetlerin önemli bir kısmını kurulan şirket vakıfları aracılığıyla icra etmektedirler. Kuşkusuz sponsorluk faaliyeti kısa dönemli bir faaliyettir. Türk şirketlerinin daha uzun dönemli, sistemli ve yaratıcı KSS politika ve uygulamalarını hayata geçirmeleri, bunu şirket stratejilerinin bir parçası olarak ele almaları gerekmektedir. Ayrıca, KSS uygulamalarının çok yaygın olduğu da söylenemez. Sosyal sorumluluk uygulamalarının yaygınlaşmasını kurumlar kendiliğinden sağlayabileceği gibi bireyler de buna katkıda bulunabilir. Örneğin,

yatırımcılar KSS bilinciyle hareket eden şirketlere yatırım yapar, işçiler bu şirketlerde çalışmayı önemser, tüketiciler sosyal sorumluluk uygulaması olan şirketlerin ürün ve hizmetlerini tercih eder, baskı grupları şirketleri bu konuda sıkıştırır ve medya da bu şirketleri öne çıkarırsa KSS uygulamaları yaygınlaşacaktır.

AB'nin bakışı açısından, KSS sosyal ve çevresel konuların ticari faaliyetlerine ve temsilcileri ile ilişkilerine işletmelerce gönüllü entegrasyonudur. Fakat, toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için, toplu anlaşmalarda asgari hukuki gereklilikler ve zorunlulukların ötesine giden şirketler bulmamız gerekir. KSS sayesinde, her büyüklükte girişim, bunların temsilcileri ile işbirliği içinde ekonomik, sosyal ve çevresel istekleri uzalştırmaya yardımcı olabilirler. Bu, gittikçe artan küresel öneme sahip bir konsept teşkil etmekte ve küreselleşme, rekabet edebilirlik ve sürdürülebilirlik konularındaki tartışmaların bir bölümünü oluşturmaktadır Avrupa Birliği için KSS'nin desteklenmesi, ortak değerlerin korunması ve dayanışma ile uyumun artırılması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, Avrupalı girişimlerin ne yaptıklarını algılamaya ve bunların daha fazlasını yapmalarını teşvik etmeye çalışmaktadır

Çevrenin kirlenmesinde önemli rol sahibi olan işletmeler, insanların bu konuya önem vermesiyle çevre korumasına özen göstermek zorunda kalmışlar ve bunu bir rekabet aracı olarak görmüşlerdir. Böylece işletmeler arasında çevre kirliliği kontrolü tüketicinin meydana getirdiği bir otomatik kontrole bağlanmıştır. İşletmelerin aldıkları çevre dostu sembolleri ve sıfatları tüketicilerin tercih sebepleri olmaya başlamıştır.

Sonuç olarak dünyamız sanayiinin gelişmesiyle ve aşırı nüfus artışıyla fark edilir bir hale gelen çevre kirliliğine karşı geç de olsa önlem almaya başlamıştır. Çevre kirliliğini önlemek için yapılan bu kadar çalışma ve yasal önlemlere rağmen çevreyi halen herkesin istediği gibi kullanabileceği bir obje olarak gören bir anlayış da hüküm sürmektedir. Alınan yasal önlemler ve cezai yaptırımların artmasıyla bu tip düşünen insanların sayısı zamanla azalacaktır. İçinde buldukları topluma karşı sorumluluklarının bilincinde olan ve sürekli olarak çevrelerinin gelişmesine katkı sağlayan işletmeler toplum tarafından hoşnutlukla karşılanacak ve bu işletmelere bakış açılarında değişimler olacaktır. Geleceğin işletmeleri „Sosyal Sorumluluk□ uygulamalarında başarıya ulaşmış olan kurumlar olacaktır. KSS sayesinde güven kazanmak, daha sağlıklı ,daha iyi eğitim almış bir iş gücüyle, barışçıl ve suçlardan

arınmış ortamlarda, daha da fazla müşteri kazanmak... Böylelikle, kazan-kazan formülü de, hem iş dünyasının, hem halkın, hem de çevrenin kazanmasıyla daha da gelişip, **'kazan-kazan-kazan'** formülüne dönüşmektedir.

EKLER

**EK 1 TÜRKİYE’DE KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK
DEĞERLENDİRME RAPORU**

EK 1-Türkiye’de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Değerlendirme Raporu

(Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği)

A. ÖZET (TEMEL SONUÇ VE ÖNERİLER)

Şirketler ve diğer paydaş gruplarla yapılan görüşmeler ve yürütülen literatür araştırması ışığında Türkiye’de kurumsal sosyal sorumluluk algısı ve uygulamaları hakkında aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır.

İş çevrelerinde Kurumsal Sosyal Sorumluluk (KSS) tanımı ile ilgili bir karmaşa mevcuttur ve bu karmaşa kendini KSS uygulamalarında da göstermektedir. Buna karşın, yine iş çevrelerinde hem kendi iş faaliyetlerini, hem de toplumu geliştirebilmek için güçlü bir çaba sergilendiği de gözlenmiştir. Bu çabalar arasında sponsorluk aktiviteleri ve çeşitli sivil toplum kuruluşları (STK’lar) ile ortak yürütülen toplumsal projeler ilk sıralarda yer almaktadır. Bu çerçevede KSS’nin daha etkin bir şekilde hayata geçirilebilmesi için, tanımının, hedef ve çıktılarının diğer sosyal aktörlerle, iş dünyasının da geniş katılımı ile ayrıntılı şekilde tartışılması ve paylaşılması gerekmektedir.

Özel ve kişisel liderlik, Türkiye’de KSS’yi tetikleyen önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayrettin Karaca ve İbrahim Betil gibi STK liderleri iş dünyasından geliyor olmalarının yarattığı güvenin de etkisiyle iş dünyası liderlerinin büyük desteğini kazanmışlardır.

Paydaşların katılımı STK’larla kurulan çeşitli ortaklıklar ve ortak projelerle sınırlı kalmaktadır.

Genel olarak şirketler görece daha basit sosyal ve çevresel konulara ılımlı yaklaşmaktadırlar. Buna karşılık, insan hakları, çalışan hakları ve çalışanların karar süreçlerine katılımı gibi konuların geliştirilmesine halen ihtiyaç duyulmaktadır.

Çok uluslu şirketler ülkedeki KSS uygulamalarını olumlu yönde etkilemektedir. Çok uluslu şirketlerin yerel uzantılarına ve tedarikçilerine KSS uygulamaları için pozitif baskı uygulamaları diğer Türk şirketler için de bir itici güç olmaktadır. Örneğin, özellikle tekstil sektöründeki tedarik zinciri konuları uluslararası çalışma standartlarının

uygulanmaya başlanmasında önemli bir etken olmuştur. Her şeye rağmen, çokuluslu şirketlerin Türkiye'deki uzantılarının faaliyetleri genel merkezlerinin çok gerisinde kalmakta ve genellikle proje bazlı faaliyetler olmaktan öteye gidememektedir.

Türkiye'de KSS aynı zamanda uluslararası kuruluş ve STK'ların itici gücüyle ivme kazanmaktadır. Tüketiciler ve yerel STK'lar gibi yerli insiyatifler de şirketler üzerinde etkili birer güç oluşturmak yönünde teşvik edilmelidir

Sermaye Piyasaları Kurumu (SPK) tarafından beyan edilen "Kurumsal Yönetim İlkeleri" paydaş politikalarının raporlanması ve dolayısıyla KSS uygulamaları hakkında bir miktar farkındalık ve anlayış yaratmıştır. Ancak, raporlama ve güvence sistemlerinin halen tam ve işlevsel olmaktan çok uzak oluşu göz önüne alındığında, KSS kavramının doğru uygulanabilmesi için daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır. Bu sebeple, uygulama araçları Türkiye'de özel sektör için halen temel ve çok önemli ihtiyaçlardan biri durumundadır.

Son olarak, KSS daha çok pazarlama ve kurumsal itibar yaratmak için bir araç olarak algılanmaktadır. Sponsorluk projeleriyle pek çok şirket ve sosyal paydaş grupları bu sürece dahil olmaya ve süreci şekillendirmeye çalışmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye'deki KSS tartışmaları bu süreci bir sistem dahilinde geliştirerek KSS hakkında doğru anlayışı ve yaklaşımları gösterecek ve araçları tanıttacak kurumsallaşmış bir liderlik yapısından uzaktır.

B. GİRİŞ

"Yeni AB Üyesi ve Aday Ülkelerde Uyum, Rekabet ve Sosyal Birlik Aracı Olarak KSS Uygulamalarını Hızlandırma Projesi"nin bir parçası olarak, KSS ülke raporu hazırlanmıştır. Bu rapor, Türkiye'deki KSS uygulamaları hakkında bilgi vermeyi hedeflemekte ve çeşitli şirket ve sosyal paydaş grupları ile yapılan görüşme ve literatür araştırmasının çıktılarını dayanmaktadır. AB tanımlamasına göre KSS şu şekilde ifade edilmektedir:

Şirketlerin gönüllü olarak, toplumsal ve çevresel konuları operasyonlarına ve paydaşlarıyla olan etkileşimlerine bütünleştirmeleri.

(Yeşil Kitap, 2001 “Kurumsal Sosyal Sorumluluğun Avrupa çapında tanıtılması” COM(2001) 366 Final)

Yukarıdaki tanımda kavramın bazı önemli yönlerine dikkat çekilmektedir:

- KSS ifadesi, kurumsal kelimesine karşın hem sosyal, hem de çevresel konuları ele almaktadır.
- KSS iş stratejileri ya da faaliyetlerinden ayrı düşünülemez ve düşünülmemelidir. KSS, iş stratejisi ve faaliyetleri içine çevresel ve sosyal konuları dahil etmektir.
- KSS gönüllülük esasına dayanır.
- KSS'nin bir başka önemli açılımı da şirketlerin kendi iç ve dış paydaşlarıyla paylaşımlarda bulunmaları ile ilgilidir(çalışanlar, müşteriler, komşular, kamu aktörleri vb.).

Bu raporda KSS asıl olarak aşağıdaki tanıma dayandırılmaktadır:

Sosyal, çevresel, ekonomik ve etik kavramlarının yönetimi ve şirketlerin bu alanlarda sosyal paydaş beklentilerine olan duyarlılığı.

İş dünyası ve toplumu etkileyen en önemli iki faktör, bilindiği üzere ekonomik ve tarihi gelişmelerdir. Bu nedenle rapora ülke ekonomisi ve tarihi gelişimiyle ilgili özet bir bilgi aktararak başlanması uygun görülmüştür. Bunu takip eden bölümde ise Türkiye’de KSS konusunda bilinç ve farkındalık yaratan aktörler ve bunlar arasındaki ilişkiler üzerinde durulmaktadır. Elbette ki bu aktörler bir senaryo ve platform ihtiyacı içindedirler. Araştırma sonuçlarından önceki son bölüm, KSS’yi etkileyen itici güçlerin kısa bir sunumunu yapmayı amaçlamaktadır. Rapor son olarak kapasite geliştirmek ve KSS kavramının Türkiye’de tanınırlığını, uygulamaları güçlendirmek ve bahsi geçen aktörler arasındaki paylaşımı arttırabilmek için bazı tavsiyeler içermektedir.

Bu çalışmada toplam 37 ulusal ve çok uluslu şirketle görüşme gerçekleştirilmiştir. Büyük ölçekli ulusal ve çok uluslu şirketlerin seçiminde iki basamaklı örneklem prosedürü uygulanmıştır. Birinci basamakta şirketler alfabetik olarak dizilmiş ve araştırma talimatında verilen kriterlere göre sınıflandırılmıştır. Bu

coğrafi bir küme örnekleme olmayıp, kümeler hedef kurumların evreninden oluşmaktadır. İkinci basamakta ise MS Excel'in Rand() formülü kullanılarak bu listelerin içinden şirketler seçilmiştir. Bu rastgele seçilen şirketlerle görüşmeler gerçekleştirilmiş ve herhangi bir nedenle şirketle görüşmenin sağlanamaması halinde sonraki şirket devreye sokulmuştur.

Araştırmaya dahil edilecek küçük işletmelerin evreni belirlenirken, tanınmış şirketlerin paydaşları incelenmiştir. Ardından, kartopu yaklaşımı ve literatür taraması ile bu şirketlerin evreni oluşturulmuş ve şirketler ana faaliyet alanlarına ayrılmıştır. Her bir bölümden rastsal seçim yapılarak şirketlerle görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada karşılaşılan bir zorluk, şirketlerde görüşme gerçekleştirilen kişilerin pozisyonlarının bazı durumlarda görüşmenin kalite ve niteliğini etkilemiş olmalarıdır. Bazı şirketlerde, şirket yönetiminin görüşme için atadığı kişiler, şirketin KSS alanındaki çalışmaları konusunda tam donanımlı olmadıklarından bu görüşmelerde bazı konuları detaylı şekilde tartışma imkanı bulunamamıştır.

Özetle, araştırma akademik makaleler, konferans çıktıları, şirket raporları ve benzeri araçların yanında şirketlerle yapılan derinlemesine görüşmeler ışığında şekillenmiştir.

C. ÜLKE İNCELEMESİ

Türkiye ekonomisinin son 30 yılına bakıldığında para piyasalarında liberalleşme ile birlikte ciddi bir büyüme ve sanayileşme göze çarpar. 1980'lerin başından bu yana Türkiye küresel ekonomik sisteme entegre olabilmek için büyük çaba sarf etmiş ve bu hedef doğrultusunda çeşitli ekonomik reformlar yapmıştır. Önceki yılların politikalarına tamamen zıt olarak 1980'li yıllar ihrac odaklı bir sanayileşme modeline ve kamu sektörünün hâkimiyetinin giderek azalmasına şahitlik etmiştir. 1980'lerde başlayan reformların en önemli bileşenleri arasında artan ihracat, serbestleşen ithalat yönetmelikleri ve yabancı sermaye yatırımlarının artması, esnek döviz kuru politikası ve özelleştirme sayılabilir (TCMB, 2002).

1980 ve 2000 yılları arasında bir karşılaştırma yapıldığında, ihracatta çarpıcı bir artış gözlenir. Öyle ki, ihracat hacmi 10 kat artmış ve gayri safi milli hâsıla (GSMH) içinde ihracatın payı %4.2'den %19.8'e yükselmiştir.

Avrupa Birliği, toplam ihracatın %51'i ve toplam ithalatın % 45'i ile Türkiye'nin birinci ticari iş ortağı konumundadır. Diğer ticari ortaklar ise Amerika Birleşik Devletleri, Ortadoğu ülkeleri, Doğu Avrupa ve C.I.S. ülkelerinden oluşmaktadır. Bununla birlikte, ihracatın niteliğinde de tarım ürünlerinden endüstriyel ürünlere doğru gerçekleşen bir değişim gözlenmiştir. Geleneksel olarak ihraç edilen tekstil ve tekstil yan ürünlerine ek olarak demir-çelik, cam, seramik, motorlu araçlar, televizyon ve diğer elektrikli aletler ve ek parçaları da ihraç edilen ürünler arasında yerini almıştır. Genel olarak ülkenin sanayi ürünleri üretim kapasitesinde dikkate değer bir büyüme yaşandığı açıktır (DEİK, 2006).

1980'lerde gerçekleşen bu yapısal reformlara rağmen Türkiye ekonomisinin uluslararası sisteme tam entegrasyonu henüz sağlanamamış ve Türkiye bu süreçten tam olarak fayda sağlayamamıştır. Bu durumun arkasındaki nedenler arasında değişen hükümetlerin kısa dönem odaklı politikalara yönelmeleri, kamu finansmanı ve kamu yönetimi alanlarındaki yapısal reformlarda yaşanan gecikmeler başı çekmektedir. Sonuç olarak, büyük kamu açığı 1990'lardan itibaren ülkede enflasyonist bir ortama sebep olmuştur. Diğer taraftan para piyasalarının serbestleşmesiyle oluşan dış krizler de, diğer pek çok gelişmekte olan ekonomiyi etkiledikleri gibi Türkiye'yi de olumsuz yönde etkilemişlerdir. 1990 -1991'deki Körfez Savaşı ve 1998'deki Rusya krizi Türkiye'de kısa dönem para akışının ani ve kitlesel dönüşler yapmasına sebep olmuştur. (TCMB, 2002).

Aralık 1999 ve Şubat 2001 yılları arasında IMF ile birlikte enflasyonu kontrol altına almak ve makroekonomik dengeyi sağlayabilmek için uygulamaya konulan ekonomik program başarısızlığa uğramış ve 2001'de ciddi bir devalüasyona sebebiyet vermiştir. 2001 krizini takip eden yıllarda ise etkileyici yapısal reformlar hayata geçirilerek yüksek oranda bir yıllık ekonomik büyüme sağlanmıştır. 2005 yılında gayri safi milli hasıla %7.5 oranında artmıştır. Sanayi üretimine bakıldığında 2001 krizini takip eden yıllar, üretimde ve kapasite kullanım oranlarında ciddi bir artışa şahitlik etmişlerdir. Kriz sonrası hızlı bir iyileşme sürecinin ardından, enflasyon oranı hızla

düşmüş ve Türk Lirası değer kazanmıştır. Bu değişim uluslararası çevrelerde de takdirle karşılanmıştır. Avrupa Birliği ile tam üyelik müzakerelerinin başlaması ve IMF'nin Türkiye'yi bir başarı hikâyesi olarak nitelendirmesi, bu olumlu gelişmelerin bir yansımasıdır. Bu çerçeveden bakıldığında, kısa ve uzun vadede Türkiye ekonomisi düzenli bir büyüme sürecine girmiş bulunmaktadır (Argüden, 2006).

Sektörel İzlem

Bu bölüm, Türkiye ekonomisinin önde gelen sektörlerinin genel yapısı ve güncel durumları ile ilgili temel bilgiler vermeyi amaçlamaktadır.

Uygun iklim ve coğrafi koşullara sahip olan Türkiye, pek çok tarımsal ürünün ana üreticisi konumundadır. Tarım, hem sosyal hem de ekonomik olarak Türkiye'nin en önemli sektörlerinden biridir. Zaman içinde görece önemini yitirmiş olsa da, Türkiye'de tarım sektörü hala ekonominin önemli bir bölümünü oluşturmaktadır ve bu sektördeki istihdam halen Avrupa Birliği ülkeleri ortalamasının çok üstündedir. Sektör 2004 yılı rakamlarına göre toplam GSMH'nin %11'ini teşkil emekte ve toplam işgücünün üçte birini barındırmaktadır. Bununla beraber, sanayi ve hizmet sektörünün GSMH içindeki payında gerçekleşen büyüme, tarımın payını ciddi bir anlamda düşürmüştür. 1980'de toplam ulusal gelirin %26'sını oluşturan tarım sektörü, 1990'da %17 ve 2005'te %11'e kadar gerilemiştir. Bu oranın 2008'de % 10.2'ye kadar düşeceği tahmin edilmektedir (DEİK 2006).

Türkiye'nin önemli sektörlerinden biri de düşük iş gücü maliyetleri ve hammadde bolluğu ile güçlü bir avantaja sahip olan tekstil sektörüdür. Sektör özellikle dönemin ihracat odaklı ekonomik politikalarının da etkisiyle 1980'li yıllarda büyüme göstermiştir ve 1980'den bu yana ulusal gelire büyük katkı sağlamıştır. İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçılar Birliği'nin 2004 yılı verilerine göre tekstil ve giyim endüstrisi GSYİH'nin %7.8'ini ve toplam sanayi üretiminin de %19.9'unu teşkil etmektedir. Burada belirtilmesi gereken bir diğer konu da, sektörün kalite konusundaki duyarlılığıdır. sağlığına zarar verebilecek her türlü uygulamaya karşı gerekli önlemleri almış durumdadır.

Enerji sektörü de son yıllarda büyüme gösteren sektörlerden biridir. Aslında Türkiye dünyadaki enerji sektöründe de en hızlı büyüme gösteren ülkeler arasındadır. Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı'nın verilerine göre, 1994 - 2004 arasında yıllık elektrik talebi büyüme oranı % 6.6'dır. 2005 ile 2015 yılları arası için ise tahmin edilen büyüme de %8.5'tir. 2004'te 150 milyar Kw/saat olan elektrik tüketiminin, 2020'de yaklaşık 500 milyar Kw/saat olması beklenmektedir. 30 milyar dolarlık hacme sahip olan ve 2015 yılında 55 milyar dolarlık hacme ulaşması beklenen Türk enerji sektörü, hem yerel hem de yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir.

Para piyasalarında serbestleşme sağlayan reformlar ile paralel olarak Türk bankacılık sektörü de önemli bir gelişim sergilemiştir.

Kurumsal yapılarında belirgin değişimler gerçekleşen ve hizmet ve ürünlerinde kalite artışı sağlayan sektör gelecek yıllar için de ciddi bir büyüme potansiyeli barındırmaktadır. 2005 yılında gerçekleşen 6 milyar dolarlık yabancı sermaye girişi göz önünde bulundurularak, 2005-2015 yılları arasında sektörde %8'lik bir büyüme beklenmektedir.

Son yirmi yılda önemli ölçüde gelişim gösteren alanlardan biri de para piyasaları olmuştur. 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nın (İMKB) kurulması ile birlikte, hisse senedi ve bono piyasalarının yabancı yatırımcılara önemli gelişmelerden biridir. Makroekonomik göstergelerde 2002 yılından sonra gözlenen iyileşme, para piyasalarına da yansımıştır. 2002-2005 yılları arasında İMKB'nin ulusal 100 endeksi inanılmaz bir değer kazanmış ve 2002'de 10,369 olan endeks 39,776'ya yükselmiştir. Endekste yer alan şirketlerin hacmi 33.8 milyardan 2005'de 163 milyar dolara yükselmiştir. 938 milyon dolar olan borsa değeri 2003 yılında 69 milyar dolara ve 2005 yılında ise 163 milyar dolara yükselmiştir(DEİK, 2006).

Türkiye ekonomisinde turizm de görece büyük sektörler arasındadır. Son yirmi yıl içinde turizm sektörü de diğer sektörler gibi dikkat çekici gelişim göstermiştir. Türk turizm sektörü, dünya turizm pazarının % 2.5'lik payını teşkil etmektedir. Türkiye 2004 verilerine göre turizmden gelir elde edilen gelirlere göre yapılan sıralamada dünyada 8. sıradadır. 1983-1993 yılları arasında Türkiye'yi ziyaret eden turist sayısı 1.6 milyondan 16 milyona çıkmış ve aynı dönem içinde 411 milyon dolar olan direkt turizm karı 9.7

milyar dolara ulaşmıştır. Son yıllarda sektör daha da başarılı sonuçlar vermektedir. Türkiye'nin turizm geliri 2005 yılı itibariyle 18.2 milyar dolara ulaşmış ve son 30 yılda % 118 artmıştır (DEİK, 2006).

Tarihsel Gelişim

Türkiye'deki KSS uygulamalarının geçmişi Osmanlı İmparatorluğu'na uzanır. Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf(şimdiki adıyla vakıf) kavramı eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi kamu hizmetlerinin temel kurumsal mekanizmasını oluşturmaktaydı. Bugün Türkiye'deki pek çok aile holdingi bir vakfa sahiptir. Bu bağlamda, toplumun şirketlerden beklentisi de tarihsel vakıf felsefesi etrafında şekillenmekte ve sosyal sorumluluk, şirketlerin bağışları ve hayırseverlik faaliyetleri ile eşdeğer algılanmaktadır. Yapılan bağışların miktarı ise genellikle gizli tutulduğundan etkilerin değerlendirilebilmesi genellikle tam anlamıyla mümkün olamamaktadır (Bikmen, 2003).

Son 50 yılda politik ve ekonomik yapıya bakıldığında Türkiye şartları, ordunun müdahaleleri, yüksek enflasyon dalgalanmaları yaşayan dengesiz bir ekonomi etkisi altında uzun vadeli planlama yapabilmek ve dolayısıyla sürdürülebilir kalkınma sağlamak için pek de elverişli değildi. Ekonomiyi serbestleştirmek ve gelişmiş ülkelerin ekonomisiyle rekabet edebilir bir seviyeye çıkarabilmek için 1980'lerden itibaren Türkiye ciddi ilerleme kaydetmiştir. Fakat bu süreç beraberinde birtakım dezavantajlar da getirmektedir. Artan rekabet, şirketleri fiyat baskısı altında bırakmış ve karlılıklarını koruyabilmek için KSS aktivitelerini ertelemeye itmiştir. Devletin ekonomi üzerindeki rolü son 30 yılda giderek azalsa da, diğer AB ülkeleri ile kıyaslandığında hala çok güçlü durumdadır. Buna karşın son 5 yılda gözlenen istikrarlı enflasyon ve büyüme oranları şirketlerin sosyal konulara eğilebilmeleri için uygun bir atmosfer yaratmıştır.

Türkiye'nin giderek artan sayıda uluslararası antlaşmalara, kampanya ve etkinliklerin parçası olması ülkenin KSS ve ilgili konulardaki bilinç düzeyini arttırmada önemli bir etken olmuştur. 1996'da İstanbul'da gerçekleşen Habitat II Konferansı, özellikle İstanbul'da yaşayanların, fakirliğin ve ayrımcılığın azaltılması, insan haklarının korunması ve desteklenmesi, herkes için özgürlük, eğitim, sağlık ve beslenme gibi temel ihtiyaçların sağlanması gibi sosyal konuların tartışıldığı bir

platformu gözlemleyebilmesi için önemli bir olanak yaratmıştır. Bu konferans, sürdürülebilir kalkınma ile ilişkili konuların Türkiye’de tartışılması için gereken ortamın yaratılmasında öncülük etmiştir.

Bu olumlu gelişmeleri takiben sivil toplum, iş dünyası, devlet ve diğer sosyal paydaş gruplarını etkileyen başka bir olay gerçekleşmiştir. İlki İzmit’te gerçekleşen 1999 depremlerinde, son derece sanayileşmiş ve nüfusun yoğun olduğu bölgelerde yaşayan, resmi kayıtlara göre 17,000 kişi hayatını kaybetmiştir. Hükümetin deprem sonrası müdahalelerde yetersiz kalması ve gerekli yardım hizmetlerini sağlamadaki başarısızlığı, hem bireysel hem de kurumsal gönüllü oluşumları harekete geçirmiştir. Depremden ardından pek çok STK ve gönüllü grup, tahrip olan bölgelerin yeniden yapımı ve iyileştirme hizmetleri yanında kurtarma çalışmalarında da aktif rol oynamışlardır. Bu çalışmalar esnasında arama ve kurtarma topluluğu olan AKUT, bu sivil hareketin en göze çarpan taraflarından biri olmuştur. Öyle ki AKUT, Silahlı Kuvvetlerden sonra ülkede en çok güvenilen kurum olarak anılmıştır (Adaman, Çarkoğlu, and Şenatalar 2000). Bu sebeple, 1999 depreminin ülkede gönüllülük ve katılımçılık gibi değerlerin yaygınlaşması ve kalkınma için aktivizme olan ihtiyacı vurgulaması açısından çok önemli etkisi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

2001 yılındaki ekonomik kriz yıllık büyüme hızını %7.5 oranında düşürmüştü ve gayri safi milli hasıla ise 199.6 milyar Amerikan dolarından 145.2 milyar Amerikan dolarına düşmüştü, bu özellikle bankacılık sektöründe binlerce işsiz yaratmış ve yüzlerce küçük ve orta büyüklükteki işletmenin iflas etmesine sebep olmuştur. Bu sonuç kurumsal yönetime olan ihtiyacı ve ötesinde şeffaflık ve hesap verebilirlik konularında ciddi adımlar atılmasının önemi ortaya koymuştur.

Son yıllarda Türk dernek ve vakıflar hakkındaki kanunun Avrupa Birliği’ne uyarlanması da sivil toplum kuruluşlarının değişim ve gelişim sürecini hızlandırmış ve sivil katılım için ülkede daha uygun bir ortam doğurmuştur. Sonuç olarak Türkiye’de hem uluslararası etkenler, hem de yaşanan ekonomik ve sosyal krizler iş dünyasının esas rolü oynadığı, sivil toplumun da denetleyip yararlandığı kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları hakkında tartışabilmek için gerekli ortamı yaratmışlardır. Kanada merkezli Globe Scan araştırma şirketinin araştırmaları da bu analizi desteklemektedir. “CSR Monitor” adıyla gerçekleştirilen uluslararası bu araştırmanın

Türkiye ayağını Yöntem Araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmaya göre kurumsal yurttaşlık kavramı, Türkiye’de hayli tanınırlığa sahip olmasına karşın, şirketlerin çalışma hakları ve çevresel konularla ilgili işlevsel bir varlık gösterememektedir.

D. KSS’NİN YAYGINLAŞMASI İÇİN ÇALIŞAN AKTÖRLER

(Kamu Kuruluşları, Uluslararası Kuruluşlar, Sivil Toplum Kuruluşları, Özel Sektör vs.),

TEMEL ALAN /FAALİYETLERİ, BU AKTÖRLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER VE KSS’NİN TEŞVİK EDİLMESİNE KATKILARI

Vehbi Koç (Koç Grubu Kurucu Başkanı-Fortune 500’deki ilk Türk şirketi), Sakıp Sabancı (Sabancı Grubu Kurucu Başkanı-50,000 çalışan ve 2005 yılında 10.6 milyar Dolar ciro), İzzet Baysal ve Kadir Has gibi yardımsever işadamları hastane, okul ve müzeler gibi alanlarda yaptıkları bağışlarla toplumsal kalkınmaya önemli katkıda bulunmuşlardır. Bununla beraber, son yıllarda giderek artan sayıda iş adamı sosyal problemlerin giderilmesine ilişkin çabalara müdahil olmaktadır. TEMA (Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı), Hayrettin Karaca ve Nihat Gökyiğit gibi iki ünlü işadamı tarafından kurulmuştur. TOG (Toplum Gönüllüleri Vakfı) ise emekli bir banka CEO’su olan İbrahim Betil tarafından kurulmuştur. Koç Grubu Başkanı Ali Koç ise halihazırda Küresel İlkeler Sözleşmesi’nin tanınırlığını arttırmak için medya kampanyaları aracılığıyla girişimlerde bulunmaktadır. Bu veriler ışığında Türk toplumunun klasik hayırseverlik yaklaşımından daha katılımcı bir yapıya dönüşmekte olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Bilgi paylaşımı ve farkındalık yaratma anlamında konuyla ilgili etkinliklerin de büyük rol oynadığı doğrudur. Arya Sponsorluk ve İletişim tarafından organize edilen Uluslararası Sponsorluk Konferansı Türkiye’de KSS konusunun algılanma biçimini gündeme taşıyan önemli bir etkinlik olarak değerlendirilebilir. Konferansın programı ve katılımcılar KSS algısının daha çok sponsorluk çerçevesinde şekillendiğine işaret etmektedir. Toplum geleneksel vakıf felsefesi doğrultusunda şirketlerin desteğini bağış ve sponsorluklar vasıtasıyla talep ettikçe STK’lar ve halkla ilişkiler şirketleri de kendi deneyimleri doğrultusunda bu talebi karşılamak için şirketlerle ortaklık yoluna gitmekte

ve böylece toplumsal KSS projeleri aracılığıyla kendileri de finansal sürdürülebilirliklerini sağlamaktadırlar.

Bu projelere bir örnek Turkcell'in "Kardelenler" projesidir. Önde gelen telekomünikasyon ve mobil şebeke sağlayıcısı olan Turkcell, 2000 yılından bu yana Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği ile (ÇYDD) birlikte "Kardelenler" projesini yürütmektedir. Proje her yıl ekonomik engeller nedeniyle okula gidemeyen kız çocuklarına eğitim bursu sağlamaktadır. Yan projelerle her yıl kapsamı ve hacmi genişleyen proje bugüne kadar 12,300 kız çocuğuna burs sağlamış, 6,300 kız çocuğunu ortaokula yerleştirmiş ve 950 öğrencinin üniversiteye devam etmesi ve 67 öğrencinin üniversite diplomalarını almalarına destek olmuştur. Proje, Ayşe Kulin'in 2004 yılında yayımlanan ve burs alan kız çocuklarının hayatlarındaki değişimi anlatan "Kardelenler" adlı kitabından ve ünlü pop müzik sanatçısı Sezen Aksu'nun 2005 yılında yine Kardelenler ismiyle ve "Kız çocuklarını eğitelim, onlar bizim geleceğimiz." sloganıyla piyasaya sürdüğü albüm ve bir dizi konserle birlikte daha da tanınırlık kazanmıştır. Proje halen yeni katılımcılarla devam etmektedir. ÇYDD'nin saygın ismi ve medya kampanyalarının da desteğiyle, proje diğer şirketler için de onları eğitimi desteklemeye ve burs konusuna eğilmeye yönlendiren bir referans haline gelmiş ve büyük bir başarı kazanmıştır.

Çocukların eğitimi Türk toplumunda en önemli konulardan biri olarak ele alınmaktadır. Son 30 yılda T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, "Eğitime Tam Destek", "Haydi Kızlar Okula", bilgisayar destekli eğitim için çeşitli projeler gibi özel sektör ve yerel teşviklerin yönlendirdiği pek çok eğitim kampanyasına destek vermiştir. Kampanyaların başarısı öncelikle Türk toplumunun çocukların eğitiminin en öncelikli konular arasında geldiğini düşünmesi ve aynı zamanda da Türk vergi sisteminde eğitim konulu bağışların 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 89. Maddesine göre sağladığı avantajlara dayandırılabilir. Sonuç olarak toplumun beklentileri ve devletin teşvikleri, şirketleri bu alanda bağışlar vasıtasıyla destek sağlamaya yönlendirmiştir.

Birleşmiş Milletler de Türkiye'de KSS konusunun üzerinde aktif bir şekilde durmaktadır. UNDP'nin temel hedefini Türkiye'nin kalkınma yolunda karşılaştığı zorluklara pratik çözümler bulabilmek olarak belirtmiş ve bu amaç doğrultusunda 1986'dan beri ülke çapında 80 program yürütmüştür. UNDP'nin 2006–

2010 stratejik planında Türk hükümetiyle de üzerinde uzlaşılan ve UNDP'nin proje uygulamaları ve politika önerileri ile destekleyeceği 3 temel alan bulunmaktadır. Bunlar; 1) Demokratik yönetim için kapasite geliştirme, 2) Yoksulluğu azaltmak için çalışma ve savunuculuk, 3) Çevre ve sürdürülebilir kalkınma. Bu esas alanlara ek olarak, UNDP ayrıca kendi politika ve programlarında, kadınların rolü, özel sektör, kapasite geliştirme ve bilgi iletişim teknolojileri gibi konulara da yer vermektedir.

UNDP hâlihazırda kalkınma için iş dünyasından ortaklarını arttırabilme amacı taşıyan “Kalkınma için İş Sektörü ile Ortaklık Projesi”ni yürütmektedir. Program aynı zamanda şirketlere Birleşmiş Milletler saygınlığının da desteğiyle kendilerini daha iyi sunmaları için olanak tanırken, özel sektörün kalkınma ile ilgili konularda daha aktif rol almasını öngören Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin teşvik edilmesini ve sözleşmeyi imzalayanların sayısının arttırılmasını da amaçlamaktadır.

KSS tüm bu çabalar ve yardımseverlik anlayışı ile iş yapılanması arasında bir yer bulma arayışıdır. Yardımsever yapı açısından gelişme önceliklerine bakıldığında, şirketlerin pozitif dinamikler yaratmaya zorlayacak daha geniş ekonomik ve sosyal roller oynamaları sağlanmalıdır. GFK'nın ve Capital Business Dergisi'nin ortaklığı ile hazırlanan 2007 yılı araştırmasında, toplumun şirketlerden eğitim, ardından sağlık ve sırasıyla çevre ve aile içi şiddet konularında destek ve çaba harcamalarını beklediği ortaya konulmuştur. Eğitimin, kurumsal gündemin ilk konusu olmasının yanında işsizlik, etik davranışlar, sosyal güvenlik ve sağlık konuları da şirketler tarafından önemsenmektedir.

E. BAŞARILI ÖRNEKLER

Eczacıbaşı –İpek Kâğıt

Sağlık Bakanlığı verilerine göre son on yılda Türkiye'de 589,000 kişi dışkı yoluyla bulaşan ve tuvalet kâğıdı kullanımı ve basit kişisel hijyen önlemleriyle kolaylıkla önlenebilecek olan hastalıklara maruz kalmıştır. Diğer taraftan Türkiye'deki hane başına düşen yıllık tuvalet kâğıdı tüketimi 580 gram ile Avrupa'da 6.9 kg olan tüketimin %8'i kadardır.

Bu bağlamda İpek Kâğıt, son altı yıldır özellikle 7–11 yaş arası çocuklarını hedef alan kişisel hijyen kursları düzenlemiş ve yaklaşık 4.3 milyon öğrenciye ulaşmıştır. İlköğretim Kişisel Hijyen Eğitimi Projesi ile ülke çapında ilkokul öğrencilerine kişisel hijyenin temelleri öğretilerek, daha iyi sağlık ve yaşam standartlarının sağlanabilmesine katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Proje, Türkiye’de sağlık şartlarını iyileştirmeyi, hijyen kuralları ile ilgili bilgi ve bilinci arttırmayı amaçlarken, tuvalet kâğıdı tüketimini artırarak sektör liderlerinden biri olan İpek Kâğıt’ın uzun vadede kazanımlarına da hizmet etmektedir. Bu yöntemle proje her iki taraf içinde fayda yaratmakta ve sosyal kalkınma için olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Sunjut

Sunjut, 1968’den bu yana İstanbul’ da faaliyet gösteren ve özellikle teknik tekstil üretimi yapan bir şirkettir. Şirket yönetimi, ulusal ve uluslararası pazarda konumunu güçlendirmek için kullanılan elektrik enerjisinin bir bölümünü rüzgârdan sağlama kararı almıştır. Şirket bu proje ile ‘yenilenebilir kaynak kullanımı kurulumu sahipliği’ kategorisinde, endüstriyel üretim yapan bir şirkette ilk özel rüzgâr gücü tesisatı sıfatı ile Eurosolar tarafından ödüle layık görülmüştür. Toplam 12 Mw rüzgâr gücü santrali, üretimin enerji ihtiyacının büyük bir çoğunluğunu karşılamaktadır. Bu proje bir fabrika bahçesine kurulan ilk rüzgâr tarlası olduğundan Sunjut bundan sonra doğabilecek bürokratik engellerin aşılmasında da önemli bir rol oynamıştır. Böylece, Sunjut’tan sonra aynı uygulamayı yapmak isteyecek olan diğer şirketler için de yol açılmıştır.

Aygaz

Koç Holding bünyesinde yer alan şirket, 1,400 mavi yakalı ve 500 beyaz yakalı çalışanıyla özellikle Lpg üretimi ile enerji sektöründe faaliyet göstermektedir. Aygaz, Koç Grubu’nun da kurumsal stratejisiyle paralel olarak, kendisini topluma en yakın şirket olarak tanımlama yaklaşımı içindedir. Şirket kurumsal sosyal sorumluluk aktivitelerini de aynı kavram çerçevesinde şekillendirmekte ve ana ilgi alanlarını eğitim, sağlık, kültür ve sanat olarak ifade etmektedir. Aygaz, pazar ile olan iletişimini temel olarak tüm Türkiye’ye yayılmış olan bayiler ağıyla sağlamaktadır. Bölge halkından ve

toptancılarından düzenli olarak görüş ve geri bildirimler almaktadır. Aynı zamanda, her şehirden gerek ürünler gerekse Aygaz'ın bölgedeki faaliyetleri hakkında görüşlerin bildirilebileceği ve şikayetlerin yapılabileceği bir çağrı merkezi bulunmaktadır. Aygaz, geleceğin müşterileri olarak tanımladığı çocukları da ihmal etmeyerek bilgilendirilmeleri için gerekli faaliyetlerde bulunmaktadır. 2002 yılında ilkokul öğrencilerini yangın, deprem, ilkyardım, trafik ve ev-okul kazalarına ilişkin konularda eğitmeyi amaçlayan 'Dikkatli Çocuk' kampanyasını bu amaçla gerçekleştirmiştir. Ateşböceği gerçekleştirdiği KSS çalışmaları arasındadır. Aygaz'ın finansal raporları da kurumsal sosyal sorumluluk raporu gibi tamamıyla halka açıktır. Ayrıca tüm Aygaz projelerinin etkileri saygın üniversitelerce değerlendirilmekte ve geribildirim raporları oluşturulmaktadır. Aygaz, yapılan sosyal projelerin sonuçlarının ve hedef gruba etkilerinin ölçülmesini çok önemseydiğini belirtmektedir.

F. ÜLKEDEKİ KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK UYGULAMALARI İÇİN VAR OLAN KAPASİTENİN İNCELENMESİ (KSS teşvikçileri ve şirketler seviyesinde)

Türkiye'de KSS çalışmalarını yönlendiren faktörler çeşitli paydaş gruplarına göre farklı şekilde sınıflandırılabilir.

Aşağıdaki bölüm, Türkiye'de KSS yönlendiricilerini ve bunların kapasitelerini incelemektedir.

Olası yönlendiriciler aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1. Kurumsal yönetim ve finans kurumları
2. Çok uluslu şirketler
3. Yasama organları – devlet uluslararası düzlemde tanınan sözleşmeler
4. Sivil toplum kuruluşları
5. Medya

Kurumsal Yönetişim ve Finans Kurumları

Türk şirketleri büyük oranda aile üyelerinin ya da şahısların hakim hisse sahibi olduğu bir yapıya sahiptir. Demirağ ve Serter (2003), Türk şirketlerinin sınırsız bir ortaklığa müsait bir yapıya sahip olmadığını, çoğunluğunda daha çok aile üyelerinin baskın olduğu sınırlı sayıda ortağın bulunduğunu belirtmektedir.

Bu sebeple, Anglo-Sakson kurumsal yapıdaki kurumsal yatırımcı ve yatırımcı aktivizmi gibi itici güçler Türkiye bağlamında geçerliğini yitirmektedir.

Bankalar gibi Avrupa'daki diğer itici güçler de Türkiye kurumsal yönetim ortamı için geçerli olarak tanımlanamaz. Çünkü, özel bankaların büyük çoğunluğu yine aynı güçlü şirketlerin kontrolünde bulunmaktadır. Bu sebeple, bu bankaların operasyonları da ailenin diğer şirketleri üzerinde yoğunlaşmaktadır.

GRUP	BANKA
Koç Grubu	Yapı Kredi Bankası
Sabancı Grubu	Akbank
Doğuş Grubu	Garanti Bankası
Zorlu Grubu	Dexia- Eski Denizbank
Doğan Grubu	Fortis- Eski Dışbank

Türkiye'de KSS uygulamalarına ilişkin yasal bir belge olarak değerlendirilebilecek tek belge 'Kurumsal Yönetim İlkeleri'dir.

Bu doküman Türkiye'deki para piyasalarının yönetilmesini ve denetimini sağlayan SPK tarafından yayınlanmıştır.

İlkeler ilk kez 1999'da "OECD Kurumsal Yönetim İlkeleri"ni esas alarak gerçekleştirilen ön çalışmanın ardından 4 Haziran 2003'de ilan edilmiştir. İlkelerin uygulanması gönüllülük ilkesine dayanmaktadır. Bununla birlikte, şirketler yıllık

faaliyet raporlarında bu ilkelerin uygulanıp uygulanmadığını belirtmekle yükümlüdürler. Eğer ilkeler uygulanmıyorsa, bunun nedenleri ile ilgili detaylı açıklamada bulunmaları ve meşru sebepler göstermeleri beklenir. İlkelerin bir kısmı uygulanabiliyorsa, şirketlerin yine yıllık faaliyet raporlarında paydaşlar arasında çıkan sorunları nasıl gidermeyi planladıklarını ve gelecekte bu ilkelerin tamamen uygulanmasına ilişkin nasıl bir yol izleyeceklerini belirtmeleri gerekmektedir. Söz konusu şirketlerin bu ilkeleri uygulama seviyelerinin de kamuya ilan edilmesi gerekmektedir. Kurulun felsefesi gayet açıktır: “Bu ilkeleri uygulayın, uygulayamıyorsanız gerekçenizi açıklayın.”

SPK'nın bu ilkeleri Türkiye'de yürürlüğe koymasının temel nedeni anonim şirketlere yol göstermek ve mevcut kurumsal yönetim ilkelerinin yasal çerçevesini bağımsız yönetim kurulu üyeleri politikası ve paydaş yönetimi bağlamında desteklemektir. Kurulun alandaki misyonu, Türkiye'de kurumsal yönetim için yasal bir çerçeve oluşturulmasında liderlik rolünü üstlenmektir.

Bu değerlendirme, yatırımcıların beklentilerinin karşılanması ile ilgili içsel itici güçlerin (hissedar aktivizmi) Türkiye'de şirketlerin sosyal sorumlu davranış sergilemesi için güçlü bir neden olmadığını ortaya çıkarmaktadır. Buna rağmen, Kurumsal Yönetim İlkeleri'nin şirketlerin paydaş grupları ile temasının ne düzeyde olduğunu rapor etmeleri için teşvik edici bir unsur olması beklenmektedir. Bu bağlamda, SPK'nın Kurumsal Yönetim İlkeleri ile borsaya kotalı şirketler KSS politikalarını ve etkinliklerini bir rapor ile açıklamak için davet edilmektedir.

Bu bölümde “Sosyal Sorumlu Yatırım” kavramının da bilinmediğinin altının çizilmesinde fayda vardır. Yine de Türkiye'de ilk karbon transaksyonu Bilgin Enerji Holding tarafından kısa süre önce gerçekleştirilmiştir. Haziran 2006'da 3C ve Bilgin Holding 72,000 metrik ton enerji Onaylı Emisyon Azaltım (VERs) antlaşmasına imza atmıştır. Proje kapsamında toplam kapasitesi 30 MW olan 20 rüzgar gücü türbini kurulacaktır.

Çok Uluslu Şirketler

Çok uluslu şirketlerin Türkiye'nin kurumsal sosyal sorumluluk gündemine, kamu kurum ve kuruluşları ve yarattıkları kurumsal yapı, kurumsal yönetim yapısı ya da kültür gibi diğer itici güçlere oranla çok daha büyük bir etkisi vardır. Kurumsal yönetim yapıları, yatırımcılar ve sivil toplum kuruluşları bu çok uluslu şirketler üzerinde daha fazla yaptırım uyguladığından genellikle bu şirketlerin grup çapında stratejileri bulunmaktadır. Bu nedenle, üzerlerinde daha büyük bir sorumlulukla çok uluslu şirketlerin kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları ve deneyimleri genellikle daha gelişkin ve temel iş alanıyla daha entegredir. Yeni paydaşlarla uygulamalar gerçekleştirerek ve yerel şirketlerle ortak teşebbüslerde bulunma stratejileri geliştirerek, çok uluslu şirketler, KSS uygulamalarının bölgesel seviyede yapıldığı bir süreci de başlatmış olacaktır.

Çok uluslu şirketlerin temel KSS aktiviteleri arasında çocuk sağlığı ve eğitimi, gönüllülük, sivil toplum kuruluşlarının desteklenmesi ve devlet kurumlarıyla ortaklaşa çalışmalar sayılabilir. Bu çalışmalar toplumun gelişmesine katkıda bulunmanın yanında marka ismi ve şirketin itibarını arttırmak amacını da gütmektedir. Bununla beraber çalışmalardan bazıları direkt olarak sponsorluk seviyesinde kalmakta veya paydaşlar yerine halkla ilişkiler ve danışmanlık şirketleri tarafından desteklenmektedir.

Genellikle KSS uygulamaları, sosyal standartlar ve çevre ile ilgili konulara ilişkin olarak uluslararası alıcılardan gelen baskı neticesinde şekillenmiştir. Bu baskı, özellikle gelişmekte olan ülkelerde çocuk işçiliği ve “sweatshops” gibi konuların daha çok dikkat çektiği tekstil sektöründe daha güçlüdür. Sektörde gerek alıcılar cephesinde gerekse uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum kuruluşları cephesinde birçok farkındalık yaratma faaliyetleri gerçekleşmektedir. Bu anlamda “Joint Initiative” aldı uluslararası bir programla Türkiye'deki tekstil sektöründe çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve denetlenmesi konusundaki çalışmalar önemli bir örneği teşkil etmektedir.

Bu gönüllü faaliyetlerin dışında uluslararası organların yasal çerçeveleri de KSS faaliyetleri için önemli bir itici güç olmuştur. Zararlı Madde Kullanımının Yasaklanması (RoHS) 2002/95/EC yasası elektronik ve elektrikli alet üretiminde kullanılan 6 zararlı maddeyi yasaklamaktadır. Türkiye'deki beyaz eşya ihracatçıları

Avrupa pazarlarına gerek orijinal parça gerekse kendi markalarıyla satış yapan önemli aktörler olarak, bu yasaya uyum göstermek durumunda kalmışlardır. Bu durum uluslararası alıcılar cephesinden gelen baskının önemine açık bir örnek teşkil etmektedir.

Sonuç olarak çok uluslu şirketler hem KSS olanaklarını geliştirmek hem de KSS faaliyetlerini gözlemlenmek anlamında son derece önemli roller oynamaktadırlar.

KSS Denetim Organları: Devlet – Uluslararası Anlaşmalar

KSS uygulamalarının gönüllülük mü, yoksa zorunlu olarak uygulanan kurallar çerçevesinde ele alınabilecek bir süreç mi olduğu önemli bir tartışma konusudur. Bu tartışmanın Türkiye’deki öğelerini belirlemek için, resmi gazete ve TBMM web sitelerinde kelime taraması yapılmıştır. Tarama sonucunda içinde “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” ya da “Şirketlerin Sosyal Sorumluluğu” ifadeleri geçen herhangi bir kanuna rastlanmamıştır.

Türkiye’de KSS için özel olarak tasarlanmış kanunlar olmamakla birlikte, KSS konularıyla ilgili çeşitli kanunlar bulunmaktadır. Odaman (2004), anayasanın 172. maddesinin ve 4077 sayılı kanunun tüketicinin korunmasını garantiye aldığını, 4587 sayılı iş kanununun şirketlere engelli kişileri istihdam etme zorunluluğu getirerek pozitif ayrımcılık uygulanmasını sağladığını belirtmektedir. KSS ile ilişkilendirilebilecek diğer kanunlar aşağıda sıralanmıştır:

1. 4734 sayılı Kamu İhalesi Kanunu
2. 2872 sayılı Çevre Kanunu.
3. 2821 sayılı Sendikacılık Kanunu
4. 3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu
5. 5411 sayılı Bankacılık Kanunu
6. 5346 sayılı yenilenebilir Enerji Kanunu

4077 sayılı kanun tüketicilerin korunmasına ilişkindir. Kanun, doğrudan kurumsal sosyal sorumluluğa ilişkin herhangi bir hüküm içermemekle birlikte, tüketicinin hatalı mal ya da hizmet satın alması durumunda zararın telafi edilmesine ilişkin prosedürleri açıklamaktadır. Kanun tüketicilere hatalı mal ve hizmetler karşısında herhangi bir vergi ve harç ödemeksizin Tüketici Mahkemesi'ne başvurma hakkı tanımaktadır. Kanun aynı zamanda üretimin ya da hizmetin hatalı olduğunun belirlenmesi durumunda üreticinin ya da hizmet sağlayıcının faaliyetlerini durdurma yönünde de hüküm içermektedir.

4734 sayılı ve 22 Ocak 2002 tarihli Kamu İhale Kanunu, kanunun kabulünden sonra yedi kez değişiklik geçirmiştir. Kanun, vergi ya da sosyal güvenlik primi borcu olan şirketlerin kamu ihalelerine katılımını engellemektedir. Aynı şekilde, 22 Ocak 2002 tarihli ve bir kez değişiklik geçiren 4735 sayılı Kamu İhalesi Sözleşmeleri kanunu, kamu alımlarında malın ya da hizmetin ilgili kamu idaresine sunumuna istinaden yüklenici kurumu, yani şirketi, üçüncü kişilerin güvenliği için gerekli her türlü önlemi almakla yükümlü tutmaktadır.

3628 sayılı Mal Bildiriminde Bulunulması, Rüşvet ve Yolsuzluklarla Mücadele Kanunu rüşvet ve yolsuzlukla mücadeleyi desteklemek amacıyla tasarlanmış bir kanun olup kamuya yönelik faaliyet yürüten şahısların –medya şirketlerinin sahipleri, kamu yararına faaliyet gösteren organizasyonların başkanları– mal varlıklarını beyan etmelerini gerektirmektedir.

5411 sayılı ve 1 Kasım 2005 tarihli Bankacılık Kanunu kurumsal yönetim ilkelerine ilişkin hükümler içermektedir. Bu ilkelerin çoğu bankaların yönetimi ve ilgili kuruluşların oluşturulmasına ilişkindir. Ancak, kanun SPK'ya gönderme yapmakta ve kurumsal yönetim ilkelerinin SPK tarafından tanımlanacağını altını çizmektedir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını teşvik eden 5346 sayılı yenilenebilir Enerji Kanunu'nun 10 Mayıs 2005 tarihinde yürürlüğe girmesiyle birlikte hem Türkiye'nin enerji konusunda dışa bağımlılığı azaltmak yönünde, hem de sera gazı emisyonunun azaltılması ile uluslararası gereklilikleri yerine getirme yolunda önemli bir adım atılmıştır. Bunun yanı sıra, bu kanunun istihdam olanaklarını geliştirmesi, sosyoekonomik entegrasyona katkıda bulunması, kaynak çeşitliliği sağlayarak kaynak

arzını koruması ve fosil yakıt kaynaklarının kullanım süresini artırması beklenmektedir. Bu kanun ile Türkiye'nin enerji politikalarının Avrupa Birliği çizgisine taşınmasını hedeflenmiştir.

Şirketlerin yarattıkları olumsuz etkileri sınırlamayı amaçlayan bu kanunların yanı sıra, şirketlerin KSS uygulamalarına katılımını teşvik eden kanunlar da bulunmaktadır. KSS ile ilgili vergi teşvikleri Gelir Vergisi Kanunu'nun 193. maddesinde açıklanmıştır. Aynı kanunun 89. maddesi, şirketlerin eğitim alanında yapacakları hayırsever katkılar ve bağışlar karşılığında vergi teşvikinden yararlanma hakkı elde edeceklerini belirtmektedir. Bu madde, şirketlerin Milli Eğitim Bakanlığı ve UNICEF tarafından yürütülen "Eğitime %100 destek" ve "Haydi Kızlar Okula" gibi özel eğitim kampanyalarına katılımını arttırmıştır.

Vergi muafiyeti, kamu yararına olduğu belirlenmiş alanlarda faaliyet gösteren başka organizasyonlara yapılan bağışlar için de geçerlidir. Kurumların "kamu yararına faaliyet gösterir" statüsü hükümet tarafından verilmekte ve bu yetki sadece eğitim, sağlık, bilimsel araştırmalar, sanat ve kültür alanlarını kapsamaktadır. Halen faaliyet göstermekte olan 3,500 özel vakıftan yaklaşık 200'ü "kamu yararına faaliyet gösterir" statüsünü taşımaktadır. Vergi muafiyeti sadece hayırseverlik amaçlı bağışlar için geçerlidir.

Türkiye'nin de imzaladığı uluslararası sözleşmeler ve anlaşmalar yasal çerçevenin diğer ayağını oluşturmaktadır. Bu sözleşme ve anlaşmalardan bazıları şunlardır: Evrensel İnsan Hakları Beyanname, Çocuk Hakları Sözleşmesi, OECD Çok Uluslu İşletmeler Genel İlkeleri, ILO Eşit Ücret Sözleşmesi (1951), Ayrımcılık (İş ve Meslek) Sözleşmesi (1958), Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Sözleşmesi (1999), Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı Sözleşmesi(1949). Özellikle çalışan hakları ve çocuk işgücü konusunda en temel hakları tanımlayan bu sözleşmeler, şirketlerin sorumlu davranışlar benimsemeleri konusunda standartları da belirlemektedir. Bu sözleşmeler kapsamında tanımlanan haklar Türkiye'de şirketlerin KSS politikalarının tabanını oluşturmaları açısından önem taşımaktadır.

ILO/IPEC (Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı) işbirliği ve "Çalışan Kadının Statüsünün Güçlendirilmesi ve Çocuk İşgücüne Karşı Mücadeleye

Destek” çatısı altında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, çocuk işgücü kullanımını azaltmak için 1991 yılından bu yana çalışmalar yürütmektedir.

Avrupa Birliği’ne üyelik tartışmaları Türkiye’de KSS’nin gelişimi açısından önemli bir rol oynamıştır. 21 Mart 2007 tarihinde Avrupa Birliği Genel Sekreterliği tarafından gelen çağrı ile STK’ların AB müktesebatı konusunda görüşlerini paylaşmaları konusu gündeme gelmiştir. Aşağıda belirtilen KSS’ye ilişkin konulardaki kanunların AB ile uyumlu hale getirilmesi için Türk Hükümeti’nin konuyu gündeme taşıması gerekmektedir. KSS açısından AB ile uyum süreci bu kanunların önümüzdeki yıllarda yürürlüğe girmesiyle gerçekleşecektir.

Finansal Hizmetler / Sorumlu Bakanlık: Sermaye Piyasası Kurulu, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Hazine Müsteşarlığı	Menkul Kıymetleri Düzenlenmiş Bir Piyasaya Kabul Edilen İhraççıların Kamuyu Aydınlatma Yükümlülüklerinin Harmonizasyonu (Direktif 2004/109/Ec)
Kamu İhaleleri / Sorumlu Bakanlık: Maliye Bakanlığı	Kamusal Proje, Kamusal Alım Ve Kamusal Hizmet Sözleşmelerinin Yapılmasına İlişkin Prosedürlerde Eşgüdümün Sağlanması (Direktif 2004/18/EC)
Sermayenin Serbest Dolaşımı / Sorumlu Bakanlık: Maliye Bakanlığı	Kara Paranın Aklanması Ve Terörizmin Finansmanı İçin Finansal Sistemin Kullanımının Önlenmesi (Direktif 2005/60/EC) Kara Paranın Aklanması, Suç Araçlarının Ve Suç Eyleminden Elde Edilen Kazançların Tespiti, İzlenmesi, Dondurulması, Zapt Edilmesi Ve Müsaderesi (2001/500/JHA: Konsey Çerçeve Kararı)

<p>Çevre / Sorumlu Bakanlık: Çevre ve Orman Bakanlığı</p>	<p>Çevresel Zararın Önlenmesi Ve Giderilmesi (Direktif 2004/35/EU)</p> <p>Kamu Ve Özel Sektör Projelerinin Çevreye Etkilerinin Değerlendirilmesi (Direktif 85/337/EEC)</p> <p>Atıklar (Direktif 2006/12/EC)</p> <p>Çevre-Etiket Ödül Sistemi (1980/2000/EC)</p> <p>Sera Gazı Emisyonu Planı (Direktif 2003/87/EC Avrupa Parlamentosu Ve Konseyi)</p>
<p>Sosyal Politika ve İstihdam / Sorumlu Bakanlık: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı</p>	<p>Avrupa Toplumsal Antlaşması Ve ILO (Uluslararası Çalışma Örgütü) Sözleşme 87</p> <p>Dernek Kurma Ve Örgütlenme Hakkı Ve ILO Sözleşmesi 98 Örgütlenme Ve Toplu Sözleşme Hakkının Uygulanması, Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması Sözleşmesi – ILO 182</p> <p>Konsey Direktifi 89/391/EEC Çalışanların Güvenlik Ve Sağlığını İyileştirmeyi Teşvik Eden Önlemler</p> <p>Elektromanyetik Alanlara Maruz Kalan Çalışanların Asgari Güvenlik Ve Sağlık Gereklere (Direktif 2004/40/EC Avrupa Parlamentosu Ve Konseyi)</p>

Tüketicinin Korunması/ Sorumlu Bakanlık: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Dürüst Olmayan Sözleşme Şartları (Konsey Direktifi 93/13/EEC)

Üye Ülkelerin Yanıltıcı Reklama Karşı Kanunlarının, Yönetmeliklerinin, İdari Kararlarının Yakınlaştırılması (Konsey Direktifi 84/450/EEC)

Tüketicinin Korunması Konusunda İhtiyati Tedbirler (Direktif 98/27/EC Avrupa Parlamentosu Ve Konseyi)

Türkiye’de KSS politikalarının olmaması şirketlerin KSS konusundaki yönetim anlayışına da yansımakta, şirketlerin yönetim yapısında KSS’ye ilişkin pozisyonlar bulunmamaktadır. KSS konusu ile ilgili kanunlar farklı konulara ilişkin olduğundan KSS bakanlık düzeyinde de farklı bakanlıklar tarafından temsil edilmektedir.

Tarım ve Ormancılık Bakanlığı – Çevre

Sanayi ve Ticaret Bakanlığı – Standartlar

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı – Çalışma Koşulları

Bakanlıkların yanı sıra KSS konularına ilişkin çalışmaları yürüten diğer kuruluşlar şunlardır:

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK), menkul değerler piyasalarını düzenleme ve denetleme yetkisine sahip kurumdur. 1981 yılında yürürlüğe giren Sermaye Piyasaları Kanunu ile SPK, 25 yıldır piyasaları organize etmek ve sermaye piyasaları araç ve kurumlarını geliştirmek üzere kapsamlı düzenlemeler yürütmektedir. Temel amacı piyasaların adil ve düzgün işler durumda olmasını sağlamak ve yatırımcıların haklarını korumak olan SPK’nın geniş bir sorumluluk alanı bulunmaktadır. Ancak, faaliyetler ağırlıklı olarak sermaye piyasalarının geliştirilmesi yönünde gerekli önlemlerin alınması ve bu şekilde finansal kaynakların ülkede etkili dağıtımının sağlanması ile yatırımcının korunmasına yöneliktir. Bu açıdan, SPK kurumsal yönetim konusu için düzenleyici kurum konumundadır.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölge Kalkınma İdaresi Türkiye’nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde sürdürülebilir kalkınma sağlamayı hedeflemektedir. GAP kapsamına giren yörelerin süratle kalkındırılması amacıyla kendisine verilen görevleri yerine getirmek amacıyla 388 sayılı kanun hükmünde kararname ile kurulan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı GAP Yüksek Kurulu ile GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP İdaresi Başkanlığı)’dan teşekkül etmektedir. İdarenin sürdürülebilir kalkınma alanında UNDP gibi uluslararası kuruluşlarla beraber yürüttüğü çok sayıda çalışma mevcuttur.

Kanunlar ve yönetmelikler hakların korunmasını garantilemek üzere mevcut bulunmaktadır. Ancak, bütünlüklü bir strateji belirlenerek KSS'nin sürdürülebilirliğini mümkün kılmak için devletin KSS politikaları oluşturarak sürece dahil olmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Sivil Toplum Kuruluşları

Greenpeace ve Shell'in Brent Spar vakası, Bebek Sütü Hareketi Grubu ile Nestle'nin karşı karşıya gelişi, Uluslararası Af Örgütü ve Kanlı Elmaslar, STK'ların uluslararası düzeyde şirketlerin sosyal sorumlu davranışlar göstermeleri için nasıl etkili birer baskı grubu olabileceğini örneklemektedir.

Türk hukuk sistemi iki farklı idari yapı altında dernekler ve vakıflar olmak üzere iki tür sivil toplum kuruluşu tanımlamaktadır. Dernekler Dairesi Başkanlığı verilerine göre, Türkiye'de vakıfların dışında halen yaklaşık 75,000 sivil toplum kuruluşu aktif olarak faaliyet göstermektedir. Tüm STK'lar (Dernekler ve Vakıflar) idari, hukuki ve finansal kapasitelerini geliştirmek üzere çeşitli girişimlerde bulunmaktadır.

Türkiye'de çalışmalarını doğrudan KSS ve sürdürülebilir kalkınma konularına odaklanmış sadece iki dernek bulunmaktadır. Bu dernekler Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği ve İş dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği'dir. Diğer birçok dernek KSS konusu üzerinde çalışmalar yapmakta, ancak KSS'yi bir alt başlık olarak ele almaktadır.

İş dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, Türkiye'yi uluslararası düzeyde Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi'nde temsil etmektedir. Dernek resmi kurumlarla ve yerel idarelerle yakın ilişki kurmaya özel önem vererek sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının bireysel ve sosyal çerçevede benimsenmesi yönünde çalışmalar yürütmektedir. Gerek resmi kurumların, gerek yerel idarelerin sürdürülebilir kalkınma ile ilgili aktiviteleri bu çerçevede dernek tarafından desteklenmektedir. Devletin bu konuda öncü olmasını destekleyen dernek bunun sağlanması için de girişimlerde bulunmaktadır.

Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği 2005 yılında kurulmuştur. Derneğin misyonu, gerekli araç, kaynak ve metodolojilerin geliştirilmesini sağlayarak,

iş dünyasının sosyal, ekonomik ve çevresel konularda sorumlu davranışlar benimsemesini desteklemek, bu şekilde iş dünyasının toplumsal kalkınma sürecine katkıda bulunmasını sağlamaktır. Dernek bu yönde araştırmalar yürütmekte, konferanslar düzenlemekte ve KSS'yi bu şekilde teşvik etmektedir.

KSS'nin çeşitli alanlarında aktif olarak faaliyet gösteren diğer STK'lardan en etkili olanlara aşağıda kısaca değinilmiştir:

Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği (TKYD), kurumsal yönetim alanında çalışmalar yürütmektedir. Derneğin amacı Türkiye'de gerek özel sektör, gerekse kamu kuruluşlarında kurumsal yönetimin en iyi örneklerinin oluşturulmasını ve geliştirilmesini sağlamaktır. Kurumlara bu yönde gereken desteği sunmaktır. Türkiye çapında iş dünyasını temsil eden 350 üyesi bulunan dernek, kurumsal yönetim kültürünü teşvik etmek ve iyi örnekleri desteklemek suretiyle Türkiye'de kurumsal yönetim inisiyatiflerine öncülük etmektedir. Dernek tarafından yürütülen Yönetim Kurulu İhtisas Programları ile Türkiye'de iş dünyasının iyi yönetim modelleri oluşturması teşvik edilmektedir. TKYD, Türkiye'nin kurumsal yönetim alanındaki stratejik önceliklerini belirlemek üzere araştırma çalışmaları da yürütmektedir. Boston Consulting Group işbirliği ile 2005 yılında gerçekleştirilen Türkiye Kurumsal Yönetim Haritası araştırma projesi bu çalışmalar arasındadır.

TEDMER'in (Türkiye Etik Değerler Merkezi) misyonu sektör ayırt etmeksizin, kurumsal etik kodlarını belirleyerek bir standarda oturtmak neticesinde Türkiye'nin ekonomik, kültürel ve sosyal yaşamına katkı sağlamaktır. Yürüttükleri çalışmalar arasında başlıcaları şunlardır: Bütün sektörlerde kurumsal etik ile ilgili araştırmalar yapmak, özel sektörde etik farkındalığı ölçmek ve etik gelişmeleri izlemek amacıyla üçer aylık dönemlerde etik barometre çalışmaları yapmak, problem alanları, etik karar verme ile ilgili kritik konularda bilgi toplamak ve bunu kamuoyuyla paylaşmak, önceden belirlenmiş sektörler başta olmak üzere KOBİ'lere ve Türk iş dünyasının kurumlarına, iş etiği yönetimine odaklı eğitimler ve danışmanlık hizmetleri geliştirmek, her yıl "Etik Zirvesi ve Konferansı" düzenlemek ve bu çerçevede iş etiği uygulamasında öncü ve lider kurumlara ödül vermek, etik yönetmen, etik danışman ve etik eğitmenlerin yetişmesine yönelik eğitim programları düzenlemek.

Aşağıda değinilen STK'lar çalışmalarını doğrudan KSS'ye yönlendirmemekle birlikte KSS konularının önem kazanmasını teşvik eden önemli aktörler arasındadır.

Özel Sektör Gönüllüleri Derneği (ÖSGD) KSS'ye ilişkin faaliyetler yürüten bir diğer dernektir. Temmuz 2002'de kurulan dernek özel sektör ile toplum arasında dinamik bir bağ kurarak iş dünyasında gönüllülük kültürünü güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Derneğin en temel faaliyeti özel sektör ile STK'lar arasında bağlar oluşturmaktır. Yaptıkları çalışmalar genel olarak toplumsal projeler kapsamında ele alınabilir.

TÜSEV (Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı), misyonunu Türkiye'de üçüncü sektörün hukuki, mali ve işlevsel altyapısını güçlendirmek olarak ifade etmekte ve bunu gerçekleştirebilmek için yerel ortaklardan (Türk dernek ve vakıfları) ve uluslararası organizasyonlardan sağlanan yıllık fonlar, ayrıca bağışların finansal desteği ile çeşitli projeler ve programlar yürütmektedir. 2004 yılında TÜSEV, Charities Aid Derneği'nin desteği ve kurumsal gönüllüler konseyi ortaklığı ile özel sektör temsilcilerine yönelik sosyal yatırım konulu bir konferans düzenlemiştir.

Türkiye Kalite Derneği (KALDER), kamusal, özel ve kar amacı gütmeyen tüm kurum ve kuruluşları motive etmek ve bu organizasyonların gelişmiş dünya seviyesinde kalite standartlarına ulaşmalarına ve rekabet güçlerini arttırmalarına olanak tanıyan ortamı sağlayabilmeyi misyon edinmiştir. Kalite Yönetimi Zinciri'nin, KSS kavramını da içinde barındırdığı düşünüldüğünde KALDER'in işbirliğine son derece olumlu bakması beklenmektedir. Aynı zamanda burada belirtmekte yarar vardır ki; derneğin en önemli faaliyetlerinden biri olan ve geleneksel olarak düzenlenen ulusal kalite kongrelerinde, son iki senedir KSS konusu ayrıntılı biçimde tartışılmaktadır.

KALDER'in kurulması kendini Türkiye'nin kalkınmasına adanmış olan TÜSİAD (Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği) tarafından da çok kuvvetli biçimde destek bulmuştur. TÜSİAD, bireysel üyelere oluşan bir sivil toplum kuruluşudur. Ekim 2005 itibarıyla 541 üyeye sahiptir. Üyelerinin %47'sini Türk ihracatçıları ve %18.2'sini Türk ithalatçıları oluşturmaktadır. Ayrıca TÜSİAD üyeleri tarafından gerçekleştirilen toplam

ihracat hacmi 3 milyar dolar ve toplam ithalat hacmi 9.9 milyon dolardır. TÜSİAD, KSS'yi Türkiye için önem arz eden konular arasında görmekte ve bu düşünceyle çeşitli rapor ve yayınlar çıkartmaktadır. Bunlardan bazıları :

İş Etiği İçin El Kitabı (1992), Demografik Trendler (1998), özel sektörün ve şirketlerin üzerinde uzlaşması gereken4 temel prensip olan şeffaflık, eşitlik, sorumluluk ve güvenilirlik ilkelerine dayanan bir kurumsal yönetimi savunan, Kurumsal Yönetim En İyi Uygulama Kodu: Yönetim Kurulunun Yapısı ve İşleyişi (2002); OECD Kamu Yönetimi Birimi'nin 1996 yılında "Kamu Yönetimi Raporları" dizisinin 14. nolu yayını olan, seçilmiş üye ülkelerde kamu hizmetinde etik ve davranış kuralları ile ilgili araştırmasının ürünü olan Kamu Hizmetinde Etik: Güncel Konular ve Uygulama (2003); ve kadınların politikaya katılımı, sürdürülebilir kalkınma için çevre platformu gibi KSS konularına odaklı daha pek çok proje ve faaliyetlerdir.

Açıktır ki; TÜSİAD'ın önderliği, Türkiye'de KSS konusunun ve uygulamalarının gelişimi için hayati önem taşımaktadır. Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği (TOBB) Türkiye'de özel sektörü temsil eden en önemli hukuki birimdir ve yerel ticaret odalarından, deniz ticareti emtia borsalarından oluşan toplam 364 üyesi bulunmaktadır. TOBB'un amacı, Odalar ve Borsalar arasında birlik ve dayanışmayı sağlamak, ticaret ve sanayinin genel menfaatlere uygun olarak bir "kurumsal anayasa" anlayışı çerçevesinde, kurumsal yönetimin bir şirkette oluşabilmesi için gerekli olan ana ilkeler ışığında, kurumsal yönetimin bir şirkette gerek yerleşmesi gerekse gelişmesini sağlamak, üyelerinin mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, üyelerin birbirleriyle ve halkla olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak üzere meslek disiplinini ve ahlakı korumaktır. TOBB'da yukarıda bahsi geçen kuruluşlar gibi 2005 yılı içerisinde, Avrupa Komisyonu Ticaret ve Endüstri biriminin desteğiyle Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler için KSS bilgilendirme kampanyası kapsamında çeşitli etkinlikler düzenlemiştir.

Bu organizasyonlar KSS'nin gelişimi için daha uygun bir atmosfer yaratılmasında oldukça etkili olmuştur. Ararat (2003), 20 yılda gerçekleşen 3 askeri darbenin ardından Türkiye'nin güçlü sivil toplum girişimlerinden yoksun kaldığını ve birçok STK'nın toplumsal kalkınmanın öncüsü olma rolünü üstlenmek yerine sosyal

klüpler olarak varlık gösterdiklerini vurgulamaktadır. Bu durum Türkiye’de yavaş ve yetersiz gelişmekte olan sivil örgütlenme konusundaki boşluğa dikkat çekmektedir.

Bu boşluk Türkiye’nin AB’ye üyeliği çerçevesinde gündeme gelen konulardan biri olan STK’ların kapasitelerinin güçlendirilmesi yönünde atılan adımlarla giderilmeye çalışılmaktadır. İstanbul Bilgi Üniversitesi STK Eğitim ve Araştırma Merkezi ve AB Komisyonu tarafından desteklenen Sivil Toplum Kalkınma Programı bu sürecin ortaya çıkardığı kurumlar olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede, son dönemde STK’ların KSS üzerindeki etkisinin yavaş da olsa artmakta olduğu, sponsorluklar ve toplumsal projelerde ortaklıklar yoluyla şirketler ve STK’lar arasında bilgi ve tecrübe paylaşımı yaşandığı söylenebilir. STK’ların orta vadede KSS konusunda etkili kazanmaları beklenmektedir.

STK’ların KSS alanındaki etkinliği konusunda, uluslararası STK’lar tarafından yürütülen ve şirketlerin projelerini uygulanma biçiminde değişikliklere yol açan bir vakadan söz etmek yerinde olacaktır.

Toprakların tarım için kullanılabilme kapasitesini kısıtlayan ve genel olarak çevresel zarar yaratan siyanür kullanarak altın madeni arama projesi karşısında Greenpeace Bergama’da yerel grupları Eurogold’a karşı mücadelelerinde desteklemiştir. 2006 yılının Mart ayında yerel halk Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nde Türkiye karşısında dava kazanmış ve tazminat talep etme hakkı elde etmiştir.

Sonuç itibari ile KSS konularını üstelenen STK’ların hem sayısı hem de kapasitesi gün geçtikçe artmaktadır. Ancak, bu STK’lar izleme görevini halen tam olarak yerine getirememektedir. En etkili STK’ların iş dünyasının liderleri tarafından kurulmuş olan STK’lar olduğu ve STK’ların şirketlerin sponsorluk çalışmalarına bağımlılıkları düşündürücü bir noktadır. Türkiye denetim mekanizmasına sahip (ç.n.Dogwatch) organizasyonlara ihtiyaç duymaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde Türkiye’de STK’ların insan hakları, tüketicinin korunması, çevre ve çalışan hakları konusunda henüz etkin bir güç haline gelmediği, ancak diğer yandan STK’ların proje yönetimi ve uygulamaları konusunda hızla deneyim kazandıkları görülmektedir.

Medya

Birçok ülkede medya, şirketlerin olumsuz davranışları karşısında kamuoyu duyarlığı yaratan en önemli aktörlerden biridir. Türkiye’de medyanın hızla monopolleşmesi, bir kaç büyük medya grubunun yazılı basın, radyo ve televizyonculuğa hakim olması medyanın bağımsızlığı konusunda tartışmalara neden olmuştur. Bunun yanı sıra, bazı medya grupları medya dışındaki sektörlerde de ekonomik faaliyetlerini sürdürmekte olduğundan, iş dünyasına eleştiri getirmek konusunda tarafsız tutum sergilemeleri konusunda kaygı duyulmaktadır.

Çalışmada küçük çaplı bir medya analizine de yer verilmiştir. 2005–2006 yıllarında tüm gazetelerde “Sosyal Sorumluluk” sözcükleri taranmış ve bu anahtar sözcükleri içeren haberler ile bir veritabanı oluşturulmuştur. Analizlerin gerçekleştirildiği bu veritabanı PRNet Inc. ’in Mediaprof sistemi ile elde edilmiştir.

Tüm ulusal gazetelerde 2005 ve 2006 yıllarında içinde “Sosyal Sorumluluk” ifadesi yer alan 3,687 haber yayınlanmıştır. 2005 yılına kıyasla, 2006 yılındaki haber sayısında önemli artış gözlenmiştir. 2005 yılında 1,415, 2006 yılında ise 2,272 haber yayınlanmıştır.

Detaylı analizler için beş gazeteden oluşan (Sabah, Hürriyet, Cumhuriyet, Zaman ve Dünya) bir örneklem seçilerek analizler yapılmıştır. Bu beş gazetenin seçimi üç kriter gereği yapılmıştır. İlk kriter gazetelerin tirajıdır. Hürriyet ve Sabah 2001–2005 yıllarında en yüksek tiraja sahip gazeteler olmaları nedeniyle örnekleme için yer almıştır. Bu iki gazete aynı zamanda iki önemli medya grubunu Doğan ve Ciner (Merkez), temsil etmektedir. İkinci kriter gazetelerin siyasi duruşuna göre “Sosyal Sorumluluk” a bakışlarının farklılaşp farklılaşmadığını ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Cumhuriyet ve Zaman bu nedenle örnekleme dahil edilen gazeteler olmuştur. 1924 yılından bu yana yayınlanmakta olan ve halen yayınlanan ulusal gazeteler arasında en eski gazete olma unvanını taşıyan Cumhuriyet sosyal demokrat ve Atatürkçü çizgide yer almaktadır. Diğer yandan 1986’ dan bu yana yayınlanmakta olan Zaman gazetesi ise İslami çizgidedir. Üçüncü kriter ekonomi haberlerine ağırlık veren bir gazeteyi analize dahil etmeyi amaçlamıştır. İş dünyasına yönelik haberlere ağırlık veren Dünya gazetesi 1981 yılından beri yayın hayatındadır.

Tablo 1’de seçilen beş gazetede iki yıl boyunca yer alan “Sosyal Sorumluluk” kelimelerini içeren haberlerin toplam sayısı görülmektedir.

Tablo 1: Seçilen Gazetelerde 2005 ve 2006 yıllarında yayınlanan Sosyal Sorumluluk Haberlerinin Sayısı

Gazeteler	Yıllar		Haber Sayısına Göre Sıralama
	2005	2006	
Dünya	105	162	267
Hürriyet	55	110	165
Sabah	60	54	114
Zaman	56	52	108
Cumhuriyet	41	56	97
TOPLAM	317	434	751

Haberlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, 2005 ve 2006 yıllarında sosyal sorumluluk konularında en çok habere yer veren gazetenin Dünya olduğu görülmektedir (sırasıyla 105 ve 162 haber). İki yılın toplam haber sayısına göre, Hürriyet gazetesinin 165 haberle Dünya’yı izlemekte ve sıralama Sabah (114 haber), Zaman (108 haber) ve Cumhuriyet (97) ile devam etmektedir. Sonuçlar iş dünyasından haberler sunan Dünya Gazetesi’nin KSS konusunda haberlere yer vermede ilk sırada olduğunu ortaya çıkarmaktadır. Hürriyet gazetesindeki KSS haberleri 2006 yılında bir önceki yıla göre önemli ölçüde artmıştır. Dikkat çeken bir diğer nokta ise sağ ve sol görüşlü iki gazetenin – Zaman ve Cumhuriyet- KSS haberleri açısından diğer gazeteleri geriden takip etmesidir.

Seçilen gazetelerdeki 751 haber konularına göre de incelenmiştir. Tüm KSS haberleri içerisinde “Eğitim” konulu olanlar yüzde 37.7 ile birinci sırada yer almaktadır. Eğitimi, sırasıyla “Çevre” (yüzde 18.2), “Sağlık” (yüzde 12.3), “Kültür/ Sanat” (yüzde 11.4) ve “Kalkınma” (yüzde 7.4) haberleri izlemektedir. Geri kalan haberler engellilere, spor faaliyetlerine, kadınlara yönelik projelere ve çeşitli faaliyet duyurularına ilişkin KSS haberleridir.

Bazı gazeteler ve televizyon kanalları çeşitli kampanyaları desteklemiştir. CNNTÜRK tarafından desteklenen organ bağışi kampanyası, Milliyet tarafından desteklenen kız çocuklarının eğitimi projesi, Hürriyet tarafından desteklenen aile içi şiddete son projesi toplumda farkındalık yaratmayı amaçlayan bu projeler arasındadır. Radikal gazetesi çevre ve iklim değişikliğini konu alan ve her gün yayınlanan Çevre bölümü içermektedir.

Analizin bir önemli bulgusu medyada yer alan KSS haberlerinin ağırlıklı olarak olumlu konuları gündeme taşıdığı, şirketlerin neden olduğu olumsuz etkilerin ise basına fazla yansımadağıdır. Medyadan beklenen sosyal konularda teşvik ve savunuculuk yönünde daha etkin bir rol üstlenmesidir.

Hizmet Sunanlar

ICCO'nun (Uluslararası İletişim Danışmanlığı Birliği) Türkiye temsilcisi PRCI ICCO tarafından 2002 yılında tarafından yapılan Türkiye İletişim Hizmetleri Algılama Araştırması sonuçlarına göre şirketlerin %58'i KSS hizmetlerini dışarıdan temin etmektedir. Dışarıdan temin edilen bu hizmetlerin %90'ı halkla ilişkiler şirketleri tarafından sağlanmaktadır. Sunulan hizmetler arasında iletişim hizmetleri, STK-İş dünyası ortaklıkları ve toplumsal kalkınma projeleri bulunmaktadır.

KSS stratejileri oluşturmak ve uygulamak konusunda bazı şirketlerin halkla ilişkiler kanalıyla önemli adımlar atmakta olduğu görülmektedir. Ancak, çoğu zaman yapılan çalışmalar KSS'nin temelleri açısından yeterince geliştirilmemiş durumdadır. Daha da önemlisi çalışmaların takibi için gerekli raporlama ve denetim güvencesi araçları henüz oluşturulmamıştır.

Uluslararası Organizasyonlar

Türkiye'nin dış ilişkilerinin direk dış yatırımların artması ve AB ile müzakere süreci ile hız kazanması uluslararası kuruluşların Türkiye'de KSS konusundaki uygulamalara ilgisini ve bu alandaki etkinliğini arttırmıştır.

Küresel İlkeler Sözleşmesi Türkiye'de 2002 yılında başlatılmıştır. UNDP Türkiye tarafından desteklenen uygulama süreci ile 70 aktif üyeye ulaşılmıştır. Bu yerel ağı koordine etmek ve Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin Türkiye'deki faaliyetlerini organize etmekle görevli bir yönetim komitesi bulunmaktadır. Dünya Bankası, UNIDO, ILO ve Fransız Kalkınma Ajansı (AFD) Türkiye'de KSS konusuna odaklanan diğer uluslararası kuruluşlardır.

UNDP Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin tanıtımı ilk olarak 2002 yılının Mart ayında geniş özel sektör katımlı Forum İstanbul "2023'e doğru" toplantısında yapmıştır. Aynı şekilde, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin tanıtımı da Mart 2004 tarihli Forum İstanbul toplantısında gerçekleşmiştir. UNDP İstanbul proje ofisinin Eylül 2005'te açılışı KİS sürecini hızlandıran önemli bir dönüm noktası olmuştur. Özel Sektör İşbirliği Projesi özel sektörün kalkınma sürecine entegre edilmesi ve Küresel İlkeler Sözleşmesi'nin teşvik edilmesi için önemli bir adım olmuştur. UNDP'nin 2006 yılında yürüttüğü KİS destekleme stratejisinin de katkısıyla, KİS katılımcılarının sayısı hızla artarak Ocak 2007'de 109'a yükselmiştir. Ancak 2006 yılının Ekim ayında 18, aynı yılın Aralık ayında 24 katılımcı aktif katılım sağlamamaları nedeniyle KİS ağının dışında kalmış ve katılımcı sayısı 67'ye düşmüştür. Bu 67 katılımcının 55'i, yani yüzde 82'si, KİS'e 2006 yılında dahil olan katılımcılardır. 07 Ocak 2008 itibariyle üye sayısı 108'dir.

UNDP'nin yanı sıra, AFD, International Finance Corporation (IFC) ve Dünya Bankası da çeşitli faaliyetler yürütmüştür. AFD sosyal ve çevre ile ilgili konularda Türk şirketlerinin daha sorumlu davranışlar benimsemeleri ve bu davranışların yaygınlaşması için KOBİ ve mikro ölçekteki şirketlerin sorumlu yatırımlarını desteklemiş ve özel gruplarla işbirlikleri oluşturmuştur. AFD'nin bu yaklaşımı KSS'nin teşvikine yönelik çalışmaların teknik yatırımlar kadar önemli olarak değerlendirildiğini ortaya koymaktadır. AFD temel olarak bankacılık sektörü ile ortaklık kurma yolunu seçmiştir.

Bu ortaklık çerçevesinde AFD kredilerin kullanımında KSS ilkelerinin uygulanması koşuluyla 2005 yılında Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'na (TSKB) 20 milyon EURO, Halkbank'a 50 million EURO kredi limiti hibe etmiştir. Buna ek olarak, bir ticari banka ile yeni bir ortaklık üzerinde çalışmalar sürmektedir. Bu ortaklık kapsamındaki kredi programının KOBİ'lere yönelik olması ve krediler ile birlikte atölye çalışmaları, eğitimler içeren yoğun bir KSS programının organize edilmesi planlanmaktadır. AFD ayrıca 2006 yılında Türkiye'de güncel sosyal ve çevresel uygulama ve yaklaşımlara ilişkin bir rapor hazırlayarak, AFD'nin bu uygulamaların geliştirilmesi için potansiyel olarak sağlayabileceği katkıları tartışmıştır.

IFC dolaylı yollarla çeşitli KSS aktiviteleri gerçekleştirmiştir. 2001 yılındaki ekonomik kriz sırasında önemli ölçüde zarar gören mikro, küçük ve orta ölçekli işletmelere yatırımlar halen yetersizdir. IFC bir mikro kredi konferansı organize edip sponsor olarak uluslararası finans kuruluşlarını, önde gelen mikro finans uygulayıcılarını ve hukuk uzmanlarını bir araya getirerek dünyadaki mikro kredi deneyimlerinin paylaşılmasını sağlamıştır. IFC kanun taslaklarının düzenlenmesinde de ilgili mercilere destek sağlayarak kar amacı gütmeyen mikro finans kurumları, banka olmayan mikro finans kurumları ve mikro finans konusunda uzmanlaşmış ticari bankalar gibi önemli mikro finans dağıtım modellerini gündeme taşımıştır. Dünya Bankası'nın yürüttüğü birçok çalışma KSS başlığı altında ele alınabilir. Sosyal konularda aktif olarak çalışan STK'lara özellikle gençler için geliştirdikleri projeler için 5,000 dolar kaynak sağlayan Küçük Hibeler Programı, Dünya Bankası'nın bu alandaki faaliyetleri arasında değerlendirilebilir. 2003 yılında Dünya Bankası Enstitüsü uzaktan eğitim programı organize etmiş, bu programda rekabetçilik ve iyi yönetim konularını ön plana çıkararak kurumsal sosyal sorumluluk konusunda kapasite oluşturulması ya da var olan KSS politika ve uygulamalarının geliştirilmesini amaçlamıştır. Program Bilgi Üniversitesi ve AIESEC Türkiye ile uygulanmıştır.²¹

Alman Teknik İşbirliği Kurumu (GTZ), Alman Perakende Ticareti Dış Ticaret Kurumu (AVE) ile birlikte Türkiye'de tekstil sektöründe sosyal standartların geliştirilmesi amacıyla 2004'ten bu yana geniş katılımlı Ulusal Yuvarlak Masa toplantıları düzenlemektedir. Toplantılar ile şirketler ve sendikalar arasındaki sosyal diyalogun güçlendirilmesi de amaçlanmaktadır.

Katılımcılardan bazıları aşağıda sıralanmıştır:

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Uluslararası Çalışma Örgütü, İstanbul Sanayi Odası, Türkiye Tekstil Örne ve Giyim Sanayii İşçileri Sendikası (TEKSİF), Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği, Türkiye Tekstil Sanayii İşverenleri Sendikası (TÜTSİS), Dokuma, İplik, Trikotaj ve Giyim Sanayii İşçileri Sendikası (ÖZİPLİK- İŞ), İstanbul Tekstil ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği (ITKIB).

Bu yuvarlak masa toplantıları ile yedi bilgilendirme ve duyarlılık geliştirme atölyesi düzenlenmiş, bu çalışmalara 211 şirketten 422 kurumsal temsilci katılmıştır. Atölye çalışmaları sosyal paydaşlar (kamu, sendika, STK ve özel sektör karar verici kişileri) için de düzenlenmiş ve 23 kuruluşu temsilen 47 temsilcinin katılımı sağlanmıştır.

Son olarak, Avrupa Komisyonu Girişimcilik ve Sanayi Genel Müdürlüğü'nün finanse ettiği TOBB tarafından KOBİ'ler için 2005 yılında organize edilen bilgilendirme kampanyası önemli bir diğer faaliyettir.

Bu örnekler göstermektedir ki, yerel sorunlarla kısıtlanmayan uluslararası kuruluşlar Türkiye'de KSS'yi yönlendiren ve şekillendiren etkili birer güç haline gelmiş, aynı zamanda uluslararası kabul görmüş KSS ilkelerinin ülkemizde de yaygınlaşması sürecinde değerli ortaklar olmuştur.

G. ARAŞTIRMANIN SONUÇLARI

Araştırma, saha araştırmasının KSS konusundaki sosyal paydaşlar ve şirketlerle yapılan görüşme sonuçlarına dayanmaktadır. Paydaşlarla görüşmeler bir üniversite, bir belediye ve yedi STK ile yapılmıştır. Görüşülen STK'ların çoğu KSS'yi şirketlerin yürüttüğü toplumsal projeler olarak algılamaktadır. STK'ların bu yaklaşımı, şirketlerin sponsorluk faaliyetleri ile toplumsal projeleri desteklemeleri beklentisini beraberinde getirmektedir. Görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bu bulgu saha araştırması sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Bağımsız araştırma kuruluşlarının yaptıkları araştırmaların sonuçları da toplumun şirketlerden toplumsal projelere destek vermesi yönündeki beklentisini ortaya koymaktadır. STK'ların özel sektör ile bir araya gelişinin

bir diğerk şekli STK'ların kendi alanlarına ait konularda şirketlere hizmetler vermesi şeklinde gerçekleşmiştir. Özel Sektör Gönüllüler Derneği (ÖSGD) özel sektör çalışanları ile STK'ları bir araya getirmekte ve çalışanların boş vakitlerinde ya da çalışma saatlerinde STK'lar için çalışmalarını sağlamaktadır. Petrol Sanayi Derneği (PETDER) üyelerinden atık petrol toplamakta, AKUT acil durum yönetimi, ilk yardım, iş sağlığı ve güvenliği konusunda şirketlere eğitim ve danışmanlık hizmeti vermektedir. Bu yaklaşım şirketlerin sponsorluk çalışmalarına kıyasla daha sürdürülebilir bir yaklaşım olarak değerlendirilmekte ve taraflara iletişim platformu sağlayarak daha etkin paydaş diyaloguna katkı sağlamaktadır.

STK'ların ve özel sektörün ortaklık alanları yaratmaları STK'ların şeffaflığı ve hesap verilebilirliğinin gelişimine de katkı sağlamaktadır. Örneğin Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Toplum Gönüllüleri Vakfı (TOG) ve AKUT Price Waterhouse & Coopers ve Ernst & Young gibi dış denetim kuruluşları tarafından denetlenmekte, finansal raporlarını web sitelerinde yayınlamaktadır. STK'lar Sosyal Sorumlu Yatırım konusunda da bir çizgi belirlemiştir. Görüşülen STK'lardan ikisi etik standartlarına aykırı olduğu gerekçesiyle tütün ve alkol ürünleri üreticileri ile birlikte çalışamayacaklarını belirtmiştir.

Paydaşlarla yapılan görüşmelerde ortaya çıkan önemli noktalar aşağıda sıralanmıştır:

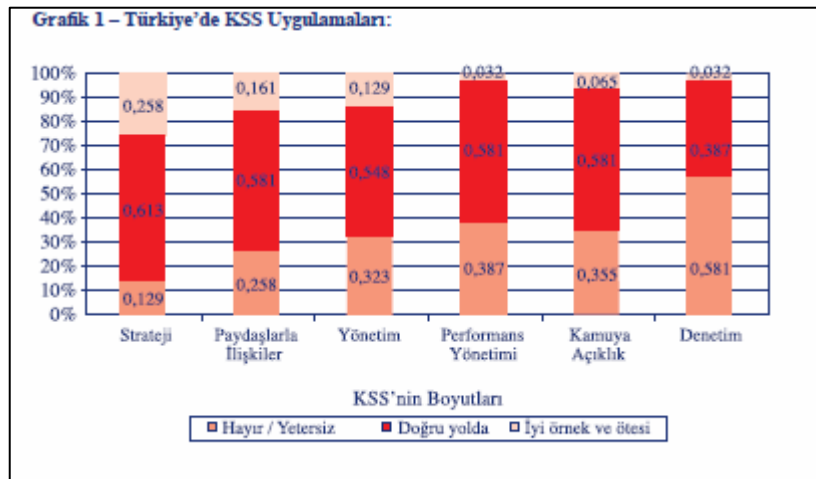
- STK'lar Turkcell'in Kardelen projesini, Eczacıbaşı ve Coca-Cola şirketlerini iyi örnekler olarak belirtmiştir.
- STK'lar şirketlerin STK'lar gibi hareket etmelerini eleştirmekte ve şirketlerin kaynak kullanımında STK'lar gibi kadar etkili olamayacağını düşünmektedir.
- STK'lar medyayı desteğini önemsemekte, basında daha çok KSS haberine yer verilmesi ile STK'lara bağışların ve desteğin artacağına inanmaktadır.
- STK'lar KSS faaliyetlerinin reklam ve pazarlama bütçesinden finanse edilmek yerine KSS'ye ayrı bütçe oluşturulmasını önermektedir.
- STK'lar şirketler için KSS eğitimleri organize etmektedir.

Bu bağlamda, Türkiye'deki STK'ların şirketler ile KSS ortaklığı için bir başlangıç temeli bulunmaktadır. Bu temel ortak projelerde daha çok STK ve şirketlerin sosyal yardıma odaklandıkları ancak operasyon alanlarındaki iş süreçlerinin iyileştirmesinde, özellikle çevre ve insan hakları konularında, etkin olmadıkları göstermektedir.

Üniversite ve yerel idareler ile yapılan diğer sosyal paydaş görüşmelerinde KSS bir konu olarak tartışılmamıştır. Araştırma ekibi bu durumu görüşmelerin yapıldığı illerin sosyo-ekonomik yapısı ile ilişkilendirmektedir. KSS bilincinin üniversiteler ve yerel idareler de dahil olmak üzere tüm sosyal paydaş gruplarında geliştirilmesi gerekmektedir.

Şirketlerin bakış açısı ile KSS uygulamalarının yavaş ama istikrarlı bir hızda ilerliyor olduğu söylenebilir.

Aşağıdaki grafik performans yönetimi, kamuya açıklık ve güvence konusunda gerekli teknik altyapıya henüz sahip olunmamakla birlikte şirketlerin Türkiye'de KSS uygulamaları konusundaki olumlu tutumunu ortaya koymaktadır.

Türkiye'de şirketler KSS'yi ana iş stratejilerine entegre etmeye çalışmaktadır. Şirketlerle yapılan görüşmelerin yüzde 75'inde şirketler stratejik olarak "doğru yolda ilerliyor" ya da "iyi örnek ve ötesi" olarak değerlendirilmiştir. 8 şirket sosyal ve çevresel konulara işaret eden net olarak tanımlanmış stratejiler belirtmiştir. Süt ve süt ürünleri üreticisi çokuluslu bir şirket sağlıklı nesiller yetiştirmeyi desteklemeyi

stratejileri olarak tanımlamaktadır. Bu hedefe yönelik olarak, şirket KSS uygulamalarının üretim aşamasında başladığını vurgulamaktadır. Gerek en gelişmiş üretim tekniklerinin kullanılması gerekse süt üreticilerine yönelik eğitimler ile ürünlerin kalitesini en üst düzeye taşımak şirketin en temel KSS adımı olarak aktarılmıştır. Ürün kalitesinin yanı sıra şirket ürünlerinin en önemli tüketici grubu olarak tanımlanan çocuklara yönelik eğitim ve sağlık projeleri de yürütülmektedir.

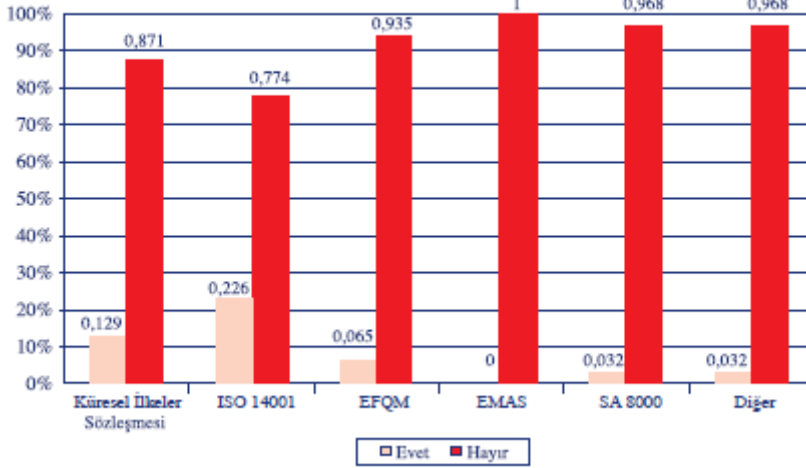
Paydaşlarla iletişim, şirketlerin en çok “iyi örnek ve ötesi” kategorisinde değerlendirildiği ikinci alandır. Çok uluslu şirketlerin çoğu devletle, STK’larla, tedarikçileri ve tabi ki müşterileri ile yakın iletişim içinde bulduklarını ve bu şekilde KSS taleplerini değerlendirdiklerini, KSS alanındaki faaliyetlerini geliştirdiklerini belirtmiştir. Enerji sektöründe faaliyet gösteren bir ulusal şirket tedarikçileri ve bayileri ile düzenli olarak KSS projelerini tartışmak üzere bir araya geldiklerini ifade etmiştir. KSS’nin uygulanmasının bir parçası olan paydaşlarla diyalog, kamu kurumlarının görüş ve önerilerinin alınmasıyla daha da güçlenmektedir. Bununla birlikte, yerel düzeydeki paydaş iletişiminin güçlendirilmesi için Örgütlenme ve Toplu Sözleşme Hakkı uygulanmasını öngören 98 sayılı ILO Sözleşmesi onaylanmalıdır.

Güvence denetim araçları kendisini bağımsız bir yönetim arayışı ve KSS risk ve fırsatlarının açıklanması etrafında temsil etmektedir. Bu araçların değerlendirildiği kriter şirketlerin en az olumlu puan aldığı kriterdir. Görüşülen tüm şirketler arasında sadece biri KSS yaklaşımı içerisinde güvence denetim araçları uyguladığını belirtmiştir. Güvence denetim araçları gibi performans yönetimi de şirketlerin genel olarak dahil olmadıkları bir süreçtir. Sadece bir şirket performans yönetimi konusunda yeterli olarak değerlendirilebilecek uygulamalardan söz etmiştir. Şirketlerin büyük çoğunluğu bağımsız kuruluşlar tarafından finansal denetimden geçtiklerini belirtmektedir. Ancak, KSS konusunda genelde herhangi bir raporlama yapılmamakta, eğer KSS uygulamalarına ilişkin bilgi verilecekse yıllık raporun içinde KSS’ye değinilmektedir. Şirketlerin KSS çalışmalarını bağımsız kuruluşlarca denetletmesi gibi bir yaklaşım söz konusu değildir.

Sonuç olarak, şirketlerin yarısı KSS konularında belli bir aşama kaydetmiş durumdadır. Görüşülen şirketlerin yarısı tüm kriterler için “doğru yolda ilerliyor” şeklinde değerlendirilebilecek örnekler sunmuştur. Ancak, çeşitli KSS inisiyatiflerine

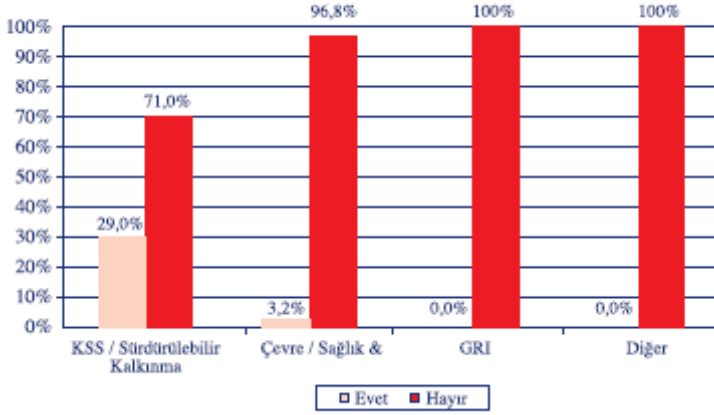
katılım ya da gibi raporlama sistemleri gibi uygulama araçları halen yetersizdir. Bu durum Grafik 2 ve 3'e yansımaktadır.

Grafik 2 - İnisyatifler

Küresel İlkeler Sözleşmesi ve ISO 14001'e katılım şirketlerin KSS konusunda belli bir aşama kat ettiği anlamına gelmektedir. Görüşülen şirketlerden bazılarının şirket bazında Küresel İlkeler Anlaşması'nı imzalamamış oldukları ancak bağlı oldukları şirket grubunun gruba bağlı tüm şirketler adına anlaşmayı imzaladığı belirlenmiştir. Bu nedenle, bu şirketlerin Küresel İlkeler Anlaşmasına katılımları yukarıdaki grafiğe yansımamaktadır. Koç Holding bu konuda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Bünyesindeki 117 Koç şirketi adına anlaşmayı imzalayan Koç grubu anlaşma ile ilgili bilgi ve uygulama prensiplerini tüm şirketlerine aktarmıştır. KİS örneğinde görüldüğü üzere uluslararası bir organizasyonun teşviki ile Türkiye'de şirketler duyurusu ve tanıtımı yapılan yeni araç ve inisyatifleri benimsemektedir.

Grafik 3 – Raporlama

Avrupa Birliği Çevre Yönetimi ve Denetleme Planı (EMAS) konusunda herhangi bir yasa henüz yürürlüğe girmemiştir. Ancak, 1999 yılının Kasım ayında yürürlüğe giren bir kanun ile Türkiye Ulusal Akreditasyon Kurumu oluşturulmuştur. Bu yapının EMAS uygulaması konusunda etkili olması beklenmektedir. Ulusal Akreditasyon Kurumu üyeleri Haziran2000 tarihinde görevlendirilmiştir. Bu tarihten itibaren EMAS'ın üç bölgede LIFE- Üçüncü Ülkeler projesinin bir parçası olarak pilot uygulaması başlatılmıştır. Pilot uygulama kurumsal yapının sunumunu, farkındalık kampanyalarını ve endüstriye yönelik eğitimleri içermektedir.

GRI'nin ya da diğer raporlama sistemlerinin kullanılmaması, GRI'yi ya da diğer raporlama sistemlerini teşvik eden organizasyonların bulunmayışı, hem şirketler hem de şirketlerin uygulamalarını izlemeleri beklenen sosyal paydaşlar için verimsiz bir ortam yaratmaktadır.

Sonuç olarak, yapılan şirket görüşmeleri Türkiye'de şirketlerin KSS'yi iş faaliyetlerine entegre etmek konusunda çok istekli olduğunu göstermektedir. Ancak, kullanılmakta olan araçlar şirketlerin yeterli ve etkili bir KSS ortamı yaratmasını sağlamanın oldukça gerisindedir. Sosyal paydaşların etki ve gücünün zayıflığı göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye'de KSS'nin şirketlerin toplum için fayda yaratmak isteği ile şekillenen bir süreç içinde olduğu sonucuna varılmaktadır. Ancak, bu sürecin etkinliğine ilişkin ölçme ve izleme yapılmamaktadır.

H. GELECEKTEKİ AKTİVİTELER İÇİN ÖNERİLER

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği Avrupa Birliği'ndeki çeşitli sosyal paydaş grupları tarafından yoğun bir şekilde tartışılmaktadır. Bu tartışmalardan bazıları Türkiye'nin birliğe katılımı yönünde, bazıları ise karşıt görüştedir. Ancak, tartışmaların tutumu ne olursa olsun Türkiye'nin yeni bir kalkınma sürecinin içinden geçmekte olduğu ve yeni üye ya da diğer aday ülkelerden daha farklı sosyoekonomik ve kültürel özellikler taşımakta olduğu unutulmamalıdır. KSS stratejileri belirlenirken ülkeye özel durumların dikkate alınması önemle önerilmektedir.

KSS uygulamalarının geliştirilmesinde aşağıda belirtilen noktalar gözden geçirilmemelidir.

1. KSS'nin sonuca giden bir araç olduğuna odaklanılmalıdır.
2. İş dünyasının liderliği önemlidir ve teşvik edilmelidir.
3. KSS alanında kurumlar oluşturulmalı, mevcut kurumlar desteklenmelidir.
4. Doğru uygulamalar için kamu kuruluşları, öncü rol oynamalıdır.
5. Endüstri düzeyindeki ortaklıklar desteklenmelidir.
6. Mükemmellik değil sürekli gelişme hedeflenmelidir.

1. KSS'nin Sonuca Giden Bir Araç Olduğuna Odaklanılmalıdır.

Türk iş dünyasının hayırseverlik ve toplumsal projeler şeklindeki KSS uygulamaları çok zengin çeşitlilik göstermekte birlikte, bu uygulamalar riskleri azaltan ya da yeni iş olanakları yaratan uygulamalar olmaktan uzaktır. KSS konusundaki genel anlayış, KSS'nin bağışlarla gerçekleştirilen süreli toplumsal projelerden ibaret olduğu yönündedir.

KSS'nin karşılaştırmalı avantajlar yaratan (yeni ürün ve hizmetlerin inovasyonu, yeni pazarların oluşturulması, yeni iş modellerinin geliştirilmesi, çevre ve çalışan haklarına ilişkin risklerin en aza indirilmesi gibi) bir araç olduğu bilinci henüz gelişmemiştir.

KSS'nin teşvik edilmesi aşağıdaki nedenlerle önem taşımaktadır:

1. Uluslararası perspektiflerle bağlantı halinde olarak, orta vadede yerel konuların dikkate alınmasının sağlanıp Türkiye'de ortak ve yaygın bir KSS anlayışı oluşturmak,
2. Sosyal paydaşları iş dünyası ile bir araya getirerek hayırseverlik ve toplumsal projelerin ötesinde paydaş diyalogu sağlamak ve sosyal paydaş analizlerini geliştirmek,
3. KSS'yi süreli projeler yerine iş modeli olarak konumlandırmak, örneğin tedarikçi ilişkilerinin geliştirilmesi, insan hakları ve iş gelişimi,
4. Savunuculuk kampanyaları düzenlenerek KSS'nin yarattığı iş olanakları vurgulamak ve kalkınma sürecinde iş dünyasının rolü araştırmalar, vaka çalışmaları, web siteleri ve medya analizleri ile sürekli gündemde tutmak.

2. İş Dünyasının Liderliği Önemlidir ve Teşvik Edilmelidir

Rol modelleri – liderler – diğer bireyler için örnek teşkil ederler. İş dünyasından ve STK'lardan iyi örnekleri, liderleri bir araya getiren şampiyonlar ağı oluşturmanın bu nedenle önemli bir adım olacağı düşünülmektedir. Bu grubun sesi ve yürüteceği aktiviteler iş dünyasındaki değişimin hızını ve derinliğini etkileyecektir. Bunun sağlanması için aşağıdaki konular dikkate alınmalıdır:

1. Farklı endüstriler ve farklı ölçekler için ağlar oluşturulmalıdır.
2. Faaliyetler yerine öncelikli olarak sonuçlar teşvik edilmelidir.
3. Başarılı girişimler takdir edilmeli ve ödüllendirilmelidir.
4. Uzun vadede katılımı sağlayacak projeler, platformlar oluşturulmalıdır.

3. KSS Alanında Kurumlar Oluşturulmalı, Mevcut Kurumlar Desteklenmelidir.

KSS alanında kurumların oluşturulması ve desteklenmesi iş dünyasının KSS sürecine etkin katılımı açısından önemli bir ihtiyaçtır. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki stratejiler uygulanabilir:

1. Ülkeye özgü KSS konuları tanımlanmalı, öncelik alanları belirlenmeli ve kurumsal destek sağlanmalıdır.
2. Bağımsız sivil toplum örgütleri güçlendirilmelidir.
3. İş dünyası ve sivil toplum örgütleri arasında güven bağı oluşturulmalıdır.
4. Kurumlar ya da gönüllü oluşumlar desteklenerek KSS izleme araçlarının geliştirilmesi ve bu araçlarla kamu ifşaatı ve güvencesi sağlanmalıdır.
4. Doğru Uygulamalar İçin Kamu Kuruluşları Öncü Rol Oynamalıdır

Ulusal kanunlar ve yönetmelikler finansal doğruluk, insan ve çalışan hakları; çevre, sağlık ve güvenlik; şeffaflık ve yolsuzluk konularında yerine getirilmesi gereken asgari davranışları belirleme görevini yerine getirmekte, bu şekilde KSS'nin daha öteye taşıyacaklarının temelini oluşturmaktadır.

Türkiye Birleşmiş Milletler'in Küresel İlkeler Sözleşmesi ve OECD Çok Uluslu İşletmeler Genel İlkeleri'ne katılmış,ILO'nun İşyerinde Temel Haklar ve Prensipler Bildirgesi'ni onaylamıştır. TBMM'ye KSS ilkeleri doğrultusunda hukuki mevzuat geliştirmek konusunda önemli bir görev düşmekte, siyasi partilerin KSS konusunu gündeme taşıması gerekmektedir. Sosyal sorumluluk çalışmalarında vergi teşviki özellikle eğitim alanındaki toplumsal projeler için motive edici bir faktördür.

Kamu kuruluşları, STK'lar, özel sektör ve diğer uzmanlardan bir ekip kurularak Eylem Planı oluşturulmalı, ya da bakanlıklar arası bir komisyon kurulmalı ve bir bakanlık KSS'yi teşvik etme görevini üstlenmelidir. Bu tür bir düzenleme İngiltere örneği incelenebilir.

5. Endüstri Düzeyinde Ortaklıklar Desteklenmelidir

Türk tekstil endüstrisi diğer gelişen pazarlar karşısında KSS'yi karşılaştırmalı avantaj sağlamak için bir araç olarak kullanma stratejisini seçmiş ve gönüllü olarak Avrupa sivil toplum kuruluşları ile Temiz Giyim Kampanyası gibi projelere imza atmıştır. Türk tekstil endüstrisinin sosyal standartlarını geliştirmeyi amaçlayan bu tür girişimler, Türkiye ekonomisinin bankacılık, tarım ve imalat gibi diğer önemli sektörlerine de örnek olmalıdır. Uluslararası kuruluşların bu tür sektörel inisiyatifler de teşvik edici rol üstlenmesinin yararlı olacağı düşünülmektedir. Endüstri düzeyindeki ortaklıkların yarattığı iyi örnekler basın yoluyla geniş kitlelere duyurulmalıdır.

6. KSS Yoluyla İş Performansının Sürekli Yükseltilmesi Hedeflenmelidir

Türkiye'de şirketlerin büyük bir bölümü KSS ile şirket performansı arasındaki ilişki hakkında yeterli bilgiye sahip değildir.

Bu durumda, sorumlu şirket politikaları geliştirmenin ve benimsemenin sadece toplumsal fayda yaratmayıp, karlılığı da artıracığı konusunda şirketleri bilgilendirmek önem taşımaktadır.

1. Şirketlerin şu an içinde buldukları durum belirlenmeli ve KSS ve iş performansını artırmak için atılması gereken adımlar tanımlanmalıdır. Rehberlik sağlanmalı, gerekli araçlar sunulmalı, endişelerin ve başarısızlıkların rahatça tartışılabileceği güven ortamı sağlanarak şirketlerin özgüven kazanmalarına destek olunmalıdır.

2. Ulusal KSS izleme araçları geliştirilmelidir.

3. Denetim ve ödüllendirme sistemleri kurumsal çerçeveler ile desteklenmelidir.

EKLER

Referanslar

Argüden, Y. (2006). An overview of the Turkish economy: outlook and current perspectives DEIK-Turkish and US Business Council

Bikmen, F. (2003), Corporate Philanthropy in Turkey: Building on Tradition, Adapting to Change, SEAL - Social Economy and Law Project Journal Autumn 2003, p.2

TCMB (Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası) (2002), The Impact of Globalization on the Turkish Economy.

Demirag, İ. ve Serter, M. (2003), Ownership Patterns and Control in Turkish listed companies. Corporate Governance, Volume 11 Number 1, January 2003, Blackwell Publishing, Oxford

Odaman, S. (2004), Effects and possible problems of compulsory labour replacement of Law No. 4857 TÜSİAD-KalDer 13th National Quality Congress İstanbul, 24-25 November 2004

Turkish-US Business Council of DEIK (2006), Sector Briefs for Foreign Companies.

Araştırmada Kullanılan Yayınlar

Adaman, F., Çarkoğlu, A. and Şenatalar, B. (2001), Hanehalkı Gözünden Türkiye’de Yolsuzluğun Nedenleri ve Önlenmesine İlişkin Öneriler, TESEV.

Ararat M., Sabanci University, Faculty of Management, Director of Corporate Governance Forum of Turkey with Ceyhun Göcenoğlu CSR Association – Turkey General Secretary; Drivers for Sustainable Corporate Responsibility, Case of Turkey, November 2006, For MENA Development Forum

Ararat, M. & Ugur, M. (2003), Corporate Governance in Turkey: An Overview and Some Policy Recommendations. Corporate Governance, Vol. 3 No.1 2003, pp. 58- 75

Atabey, N. Ata (2005), Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Muhasebenin Sosyal sorumluluk Kavramı Açısından“Kurumsal Yönetim”/Konuşmacılar: N. Ata Atabey, Baki Yılmaz, Mustafa Ay. – Orta Anadolu İşletmecilik Kongresi[2005: Ankara]. - Ankara: TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, pp. 239-243

Bakoğlu, R. (2005), Mission Statements of Socially Responsible Firms: A Content Analysis/ Konuşmacılar: Refika Bakoglu, Bige Askun. - International Strategic Management Conference - Ankara: TÜBİTAK, 2005. - 23-32. ss.

Büyükuşlu, A. R. (2001), Avrupa Birliği Yeşil Dosyası İşletme Sosyal Sorumluluğu (The Corporate Social Responsibility- CSR), İşveren Dergisi, Aralık 2001.

Frankental, P. (2002), The UN Universal Declaration of Human Rights as a Corporate Code of Conduct. Business Ethics:A European Review, April 2002, Vol. 11 Issue 2, s.129.

Conference Outputs of CSR Forum for Development 30 September 2005 Istanbul, Turkey.

Executive Summary of AFD's Study (2006), “On Current Social and Environmental Practices, Initiatives in Turkey and the Potential Role for AFD for Their Improvement and Promotion.

Kısaltmalar

AIIESEC Türkiye İktisadi ve Ticari İlimler Öğrencileri Staj Komitesi

AFD Fransız Kalkınma Ajansı

AKUT Arama Kurtarma Derneği

AVE Alman Perakende Ticareti Dış Ticaret Kurumu

BDDK Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu

SPK Sermaye Piyasası Kurulu

KSS Kurumsal Sosyal Sorumluluk

ÇYDD Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği

EFQM Avrupa Kalite Yönetimi Vakfı

EMAS Çevre Yönetim ve Denetim Sistemi

EU Avrupa Birliği

GC Küresel İlkeler Sözleşmesi

GDP Gayrisafi Yurtiçi Hasıla

GNP Gayrisafi Milli Hasıla

GRI Uluslararası Raporlama İnisiyatifi

GTZ Alman Teknik İşbirliği Kurumu

IFC Uluslararası Finans Kurumu

ILO Uluslararası Çalışma Örgütü

IMF Uluslararası Para Fonu

İMKB İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

İTKİB İstanbul Tekstil Ve Konfeksiyon İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği

KalDer Türkiye Kalite Derneği

BKH Binyıl Kalkınma Hedefleri

STK Sivil Toplum Kuruluşu

OSGD Özel Sektör Gönüllüler Derneği

ÖZ-İPLİK-İŞ Dokuma, İplik, Trikotaj ve Giyim Sanayi İşçileri Sendikası

PETDER Petrol Sanayi Derneği

RoHS Zararlı Madde Kullanımının Sınırlandırılması Direktifi

SMEs Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler

TEDMER Türkiye Etik Değerler Merkezi

TEGV Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı

TEKSİF Türkiye Tekstil, Örme ve Giyim Sanayi İşçileri Sendikası

TEMA Vakfı Türkiye Erozyonla Mücadele Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vkf.

TGNA Türkiye Büyük Millet Meclisi

TKYD Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği

TOBB Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TOG Toplum Gönüllüleri Vakfı

TÜSEV Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı

TÜSİAD Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği

TÜTSİS Türkiye Tekstil Sanayi İşverenleri Sendikası

UNDP Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNIDO Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Örgütü

WBCSD Dünya Sürdürülebilir Kalkınma İş Konseyi

WEEE Elektrikli ve Elektronik Ekipman Atıklarına yönelik direktif

İnternet Adresleri

www.maliye.gov.tr Maliye Bakanlığı

www.sanayi.gov.tr Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

www.cevreorman.gov.tr Çevre ve Tarım Bakanlığı

www.calisma.gov.tr Sosyal Güvenlik ve Çalışma Bakanlığı

www.dernekler.gov.tr Dernekler Masası

www.spk.gov.tr Sermaye Piyasası Kurulu

www.imkb.gov.tr İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

www.undp.org.tr Türkiye Birleşmiş Milletler Kalkınma Fonu

www.tobb.org.tr Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

www.csrturkey.org Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği

www.tbcsd.org İş Dünyası ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği

www.tkyd.org Türkiye Kurumsal Yönetim Derneği

www.kalder.org Türkiye Kalite Derneği

www.osgd.org Özel Sektör Gönüllüleri Derneği

www.tusiad.org Türkiye Sanayici ve İş adamları Derneği

www.tusev.org.tr Türkiye Üçüncü Sektör Vakfı

www.tedmer.org.tr Türkiye Etik Değerler Merkezi

www.cgft.sabanciuniv.edu Türkiye Kurumsal Yönetişim Forumu

www.stk.bilgi.edu.tr STK Eğitim ve Araştırma Merkezi

www.kurumsalsosyal.com STK ve Şirketler Arası İletişimi Arttırmayı Hedefleyen Web Sitesi

www.rec.org.tr Bölgesel Çevre Merkezi

www.stgm.org.tr Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

Türkiye 'de Gerçekleşen KSS Etkinlikleri (Mart 2006 - Mart 2007)

İSİM	KONUŞMACILAR	SPONSOR VE ORGANİZATÖRLER
Küresel Isınma Toplantısı, Mart 2007	Talya Enriquez, WWF Türkiye Pazarlama ve İletişim Sorumlusu Yeşim Beyla, TEMA Vakfı TEMA Vakfı Kaynak Geliştirme ve Halkla İlişkiler Bölüm Başkanı Yunus Arıkan, REC Türkiye İklim Değişikliği Proje Yöneticisi	Su İletişim
Panel "Katılımcı Demokrasi Mekanizmaları: Sivil Toplum ve Kurumsal Sosyal	Mustafa V. Koç, Koç Holding Yönetim Kurulu Üyesi Pınar Ilgaz, Managing Partner, Arge Danışmanlık	Türkiye Kalite Derneği

<p>Sorumluluk ”</p> <p>15. Ulusal Kalite Kongresi, 2006</p>	<p>Özlem Aksoy, iletişim ve Halkla İlişkiler,Siemens</p> <p>Çetin Yalçın, TNT Türkiye Satış Ve Pazarlama Müdürü</p> <p>Mahmut Isıkara, SKF Turk Satış Müdürü</p> <p>Tayfun Bayazıt, Özel Sektör Gönüllüler Derneği Yönetim Kurulu Başkanı</p> <p>Fatih Şener, UND Türkiye İcra Kurulu Başkanı</p>	
<p>Konferans: Good Programı, Ekim 2006</p>	<p>Rauf Ateş, Capital Dergisi</p> <p>Prof. Dr. Ayşe Sosyal, Boğaziç Üniversitesi Rektörü</p> <p>Cafer Bakırhan, Yönetim Kurulu Üyesi, Deniz Yatırım</p> <p>Erkan Durukan, Fintur Holding CEO’su</p> <p>Ishak Alaton, Alarko Holding Yönetim Kurulu Üyesi</p>	<p>İsveç Konsoloslğu, İsveç Ticaret Odası</p> <p>ve Capital İş Dünyası Dergisi</p>
<p>Konferans:Uluslararası Sponsorluk</p>	<p>Bülend Özaydinli - Koç Holding CEO’su</p>	<p>Arya Sponsorluk ve İletişim</p>

<p>ve KSS, Eylül 2006</p>	<p>Agah Uğur, Borusan Grubu CEO'su</p> <p>Tufan Darbaz Doğan Holding CEO'su</p> <p>Türkan Saylan,</p> <p>Elif Ekemen, Procter & Gamble Dış İlişkiler Direktörü</p> <p>Elçin Üner, Gfk Türkiye Genel Müdürü</p>	
<p>Marketingist Pazarlama Fuar</p> <p>ve Konferansı, Sempozyum :</p> <p>“Tüketicinin Kalbini Kazanma:</p> <p>Kurumsal Sosyal Sorumluluk ”</p> <p>– Kasım 2006</p>	<p>David Murphy, UN's System's College</p> <p>Ebru Şenel Erim, Unilever Kurumsal İletişim Direktörü</p> <p>Ferda Hızır, Borusan Kurumsal İletişim Direktörü</p> <p>Nevnihal Çiftçi, Citibank Kurumsal İletişim Direktörü</p>	<p>Özel Sektör Gönüllüleri Derneği ,</p> <p>Marketingİst Dergisi ve ZARAKOL</p> <p>Danışmanlık</p>

<p>Özel Sektör –Kamu Ortaklığı</p> <p>Zirvesi – Haziran 2006</p>	<p>Andrew Vorkink, Dünya Bankası Türkiye Direktörü</p> <p>Mr. Mahmood Ayub, BM Türkiye Koordinatörlüğü ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Temsilcisi</p> <p>Binali Yıldırım, Ulaştırma Bakanı</p> <p>Kemal Unakıtan, Maliye Bakanı</p> <p>Klaus Leisinger, BM Genel Sekreteri (Global Compact) Özel Temsilcisi</p>	<p>Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği, Dünya Bankası, UNDP ve UK Trade and Investment</p>
<p>Panel: İyi Kurumsal Yönetim ve Sürdürülebilir Büyüme, Haziran 2006</p>	<p>Doğan Cansızlar, Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Başkanı</p> <p>Haluk Alacaklıoğlu, TKYD Kurucu Başkanı</p> <p>Selim Oktar, Shift İletişim ve İlişkiler Yönetimi Başkanı</p>	<p>İsveç Konsolosluğu, İsveç Ticaret Odası ve Capital İş Dünyası Dergisi</p>
<p>Konferans Muhasebe, Finans ve KSS</p>	<p>Prof. Dr. Sudi Apak, Trakya Üniversitesi,</p> <p>- Uluslararası Finans ve Etik</p> <p>Prof. Dr. Mary Beth Armstrong, California Polytechnic State University, USA Ethics education in accounting: A three-tiered-approach</p>	<p>Trakya Üniversitesi</p>

	<p>Prof. Dr. David Crowther, London</p> <p>Metropolitan University, UK - Accounting and Social Responsibility: a cause for concern</p> <p>Dr. Bülent Senver, Bilgi Üniversitesi Etik Değerler Merkezi Kurucu Üyesi, - Ethics in</p> <p>Financial Systems</p>	
<p>Panel: Kurumsal İtibar ve Katma</p> <p>Değerli Yabancı Sermaye – Nisan</p> <p>2006</p>	<p>Ali Babacan, AB Baş Müzakerecisi ve Türkiye Cumhuriyeti Bakanı</p> <p>Aclan Acar, Doğuş Holding Yönetim Kurulu Üyesi</p> <p>Tayfun Bayazıt, Fortis Bank CEO'su</p>	<p>İsveç Konsoloslugu, İsveç Ticaret Odası ve Capital İş Dünyası Dergisi</p>
<p>Panel: Sermaye Hareketliliği ve</p> <p>Kurumsal İletişim – Mart 2006</p>	<p>Doğan Cansızlar Sermaye Piyasası Kurulu (SPK) Başkanı</p> <p>Haluk Alacaklıoğlu, TKYD Kurucu Başkanı</p> <p>Selim Oktar, Shift İletişim ve İlişkiler Yönetimi Başkanı</p> <p>İlhami Koç, İş Yatırım Menkul Değerler A.Ş.'nin Genel Müdürü</p>	<p>İsveç Konsoloslugu, İsveç Ticaret Odası ve Capital İş Dünyası Dergisi</p>

<p>Kongre: Mobilite ve Sürdürülebilir Çözümler – Mart 2006</p>	<p>Binali Yıldırım, Ulaştırma Bakanı</p> <p>Osman Pepe, Çevre ve Orman Bakanı</p> <p>Odd Gulberg, Chief Operating Officer And Deputy President Wbcsd And President And</p> <p>Ceo Of Norsk Hydro Americas</p> <p>Yunus Arıkan, REC Türkiye İklim Değişikliği Proje Yöneticisi</p> <p>Arzu Berk Amirak, Shell Dış İlişkiler Müdürü</p> <p>Elvan Oktar, GfK Türkiye Genel Müdür Yardımcısı</p> <p>İş Dünyası ve</p>	<p>Sürdürülebilir Kalkınma Derneği (TBCSD)</p>
<p>Sosyal Standartlar Türkiye Yuvarlak Masası 11.Toplantısı Mart 2006</p>	<p>Cengiz Delibaş, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Genel Müdürü</p> <p>Dr. Hans-Peter Schipulle, Almanya Federal Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Bakanlığı, Genel Müdür Yrd.</p> <p>Gülay Aslantepe, ILO Türkiye Temsilcisi</p> <p>Murat Başesgioğlu, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanı</p>	<p>GTZ</p>

	Giacomina Cassina, Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi Aynur Bektas, Türkiye Giyim Sanayicileri Derneği (TGSD) Başkanı	
--	--	--

Türkiye’de KSS Hakkında Bağımsız Araştırmalar

Capital aylık iş dünyası dergisi Nisan 2007’de “Kurumsal Sosyal Sorumluluk Liderleri” adıyla yaptığı araştırmayı açıklamıştır. Araştırma GFK ortaklığı ile gerçekleştirilmiş ve gerek toplumun gerekse çeşitli şirketlerin görüş ve beklentilerine yer vermiştir. Sonuçlar, halkın şirketlerin öncelikle eğitim, bunu takiben sağlık, çevre ve aile içi şiddet gibi konulara odaklanmasını ve bu alanları desteklemesini istediğini ortaya koymuştur. Eğitim konusu kurumsal perspektiflerde de en öncelikli alan olarak belirtilmekte ve bunu takiben işsizlik, etik davranış, sosyal güvenlik ve sağlık gibi konular gelmektedir. Araştırma 2005 yılının en başarılı şirketleri olarak sırasıyla şu şirketleri belirlemiştir: Sabancı Holding,

Koç Holding, Turkcell, Arçelik, Eczacıbaşı, Ülker, Sanko Holding, Vestel, Beko, Efes Pilsen, Doğan Holding, Merinos, Coca-Cola, Doğu Holding ve Bosch. Yine Nisan ayında açıklanan 2007’nin en başarılı şirketleri ise sırasıyla; Sabancı Holding, Koç Holding, Turkcell, Ülker, Doğan Holding, Eczacıbaşı Holding, Akbank, Arçelik, Zorlu Holding, Danone, Doğu Holding, Efes Pilsen, İş Bankası, Vestel, AVEA, Coca-Cola, Sanko Holding, Milliyet, Garanti Bankası ve Anadolu Hayat Emeklilik olmuştur.

Diğer bir araştırma yine GFK'nın yürüttüğü “Şirketler Ne Diyor” araştırmasıdır. Eylül 2007’de gerçekleştirilen araştırmada daha çok sponsorluklar göz önünde bulundurulmuştur. İş dünyasının sponsorluk tanımlamasına bakıldığında, araştırmaya katılanların sadece %44’ü sponsorluğu bir pazarlama aracı olarak gördüklerini belirtirken, %22’si bunu bir sosyal sorumluluk olarak tanımlamış ve %34’ü sponsorluğun her iki amaca da hizmet ettiği görüşünü savunmuştur. Tüm grubun %89’u sosyal içerikli projelerin (eğitim, sağlık, çevre, arkeoloji konulu projeler) en başarılı projeler olduğu inancına sahiptir.³²

Akademetre’nin “Türkiye’de Sponsorluk 2006” isimli araştırmasına göre toplumun %70’i sponsorluk projelerinin eğitim alanında yapılması gerektiğini, %34’ü sağlık alanına yönelmenin gerekliliğini belirtirken, %21’i kültür sanat faaliyetlerini, %19’u ise çevre konularını içeren sponsorluk aktivitelerini faydalı bulmuştur.

Kanadalı araştırma şirketi GlobeScan’ın CSR Monitor adıyla uluslararası düzlemde gerçekleştirdiği araştırmanın Türkiye ayağını Yöntem Araştırma yürütmüştür. Araştırmaya göre genellikle işlevsel beklentilerin düşük olduğu durumlarda kurumsal yurttaşlık algısı daha yüksek olmakla beraber İngiltere ve Fransa gibi ülkelerde hem kurumsal yurttaşlık algısı hem de işlevsel beklentiler yüksek çıkmıştır. Aynı zamanda araştırma, KSS’nin kurumsal itibara katkısının 1999-2005 arasında ciddi oranda arttığını vurgulamaktadır.

KSS Ödülleri

Türkiye’de halkla ilişkiler şirketleri, medya ve STK’lar gibi çeşitli ulusal paydaş gruplarının verdiği pek çok KSS ödülü bulunmaktadır. Diğer taraftan çoğunlukla seçim kriterleri yeterince şeffaf olmadığından bu ödüllerin güvenilirliği tartışma konusudur. Bu alanda verilen ödüllerin bir kısmı aşağıda sunulmuştur:

- CNBC-E İş Dünyası’nın En İyileri ödülünü organize etmiş ve Turkcell’in “Kardelenler” projesini Sosyal Sorumluluk Başarı ödülüne layık görmüştür.
- REC Türkiye Avrupa İş Dünyası Ödülleri kapsamında 2006 yılına çeşitli kategorilerde verdiği ödüllerde Eczacıbaşı Özgün Kimya, Arçelik Buzdolabı ve Ereğli Demir-Çelik Fabrikası’nı ödüllendirmiştir.

• Aralık 2006’da gerçekleşen Active ACADEMY Finans Zirvesi’nde, Kurumsal Sosyal Sorumluluk Ödülü, Active ACADEMY Araştırma Merkezi’nin yaptığı ve Ödül Seçici Kurulu’na sunduğu araştırmalar sonucunda belirlenmiş ve ödül sahipleri: “Meslek Lisesi Memleket Meselesi” Projesi ile Koç Holding, “Düşler Atölyesi” Projesi ile Nokia “KOBİ TV” Projesi ile TEB olmuştur.

• Halkla İlişkiler Derneği’nin düzenlediği ulusal ve uluslararası şirketlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve genç iletişimcilerin katıldığı 3. Altın Pusula yarışmasında Kurum İçi İletişim kategorisinde “Alarko İstikbal Kulübü” adlı projesiyle Alarko Holding, E-iletişim kategorisinde “Eczacıbaşı Sanal Müzesi” adlı projesiyle Dr. F. Nejat Eczacıbaşı Vakfı, Diğer Projeler kategorisinde “Afiyet Gazetesi” adlı projesiyle Eczacıbaşı Topluluğu, Sivil Toplum Kuruluşları kategorisinde “McDonald’s Çocuk Vakfı” adlı projesiyle McDonald’s, Etkinlik Yönetimi kategorisinde “Kullandığınız Süte Güveniyor musunuz?” adlı projesiyle MRM Partners, KSS kategorisinde “Temiz Tuvalet” adlı projesiyle OPET ödüle layık görülmüştür.

Bu ulusal ödüllerin yanında bazı Türk şirketleri Uluslararası kurumlar tarafından da ödüle layık bulunmuştur.

2001 yılında “Kardelenler” projesi Turkcell’e, The Institute of Public Relations (IPR)’ın düzenlediği, halkla ilişkiler sektörünün en prestijli yarışmalarından IPR Excellence Awards’da birincilik ödülünü kazandırmıştır.

2002’de ARGE Danışmanlık Şirketi, sivil toplum kuruluşlarını geliştirme konusundaki çalışmaları ile “Kurumsal Sosyal Sorumluluk” alanında, Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Komisyonu’nun desteğinde kurulan Generation Europe organizasyonu tarafından büyük ödüle layık bulunmuştur.

İpek Kağıt ve Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğinde gerçekleştirilen ve ilköğretim okulu öğrencilerini kişisel hijyen ve tuvalet temizliği konusunda bilinçlendirmeyi hedefleyen “Solo İlköğretim Okulları Kişisel Hijyen Eğitimi Projesi”, 2006 yılında Birleşmiş Milletler tarafından ortaya konan Binyıl Kalkınma Hedefleri’ne ulaşılmasına en çok katkıda bulunan 10 projeden biri seçilmiş ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), Milletlerarası Ticaret Odası (ICC) ve Galler Prensiği Uluslararası İş

Dünyası Liderler Forumu (IBLF) tarafından düzenlenen “Uluslararası Özel Sektör Ödülü” ne layık görülmüştür.

Eurosolar, yenilenebilir enerji kullanımını destekleyen ve cesaretlendiren projelere her yıl ‘Avrupa Güneş Ödülü’ vermektedir. Bu ödül yenilikçi ve yaratıcı proje çözümlerine verildiği gibi, bu alandaki ulusal ya da yerel düzeyde politika girişimlerine ve inisiyatiflere de verilmektedir 1994 yılından bu yana Türkiye 2 kez bu ödülü sahiplenmiştir.

Bu ödüllerden ilki Eğitim Kategorisi’nde Türkiye’den Sarıgerme Yenilenebilir Enerji Grubu’na verilmiştir. Sarıgerme Enerji Grubu 1997 yılından beri gerçekleştirdiği toplantılar aracılığıyla ulusal enerji yönetimi, enerjinin etkin kullanımı, rüzgar ve güneşten elektrik üretimi konularında Türkiye’de yaşanan sorunların tanımlanması ve etkin çözümlerin aranması için bir platform niteliği taşımaktaydı.

İkinci ödül ise bir tekstil firması olan ve 1968 yılından beri İstanbul’da faaliyetlerini sürdüren Sunjut a verilmiştir. Sunjut firması, ‘Yenilenebilir Enerji Kullanan İşletmeci ya da Firma’ ödülüne rüzgâr enerjisini endüstriyel üretimdeki kullanımından dolayı layık görülmüştür. Sunjut, İstanbul Hadımköy’deki dokuma fabrikalarında gerçekleştirdiği üretimde rüzgârdan elde ettiği elektrik enerjisini kullanmıştı.

Görüşme Yapılan Şirketler

1. Shell
2. Philip Morris
3. Henkel
4. HSBC
5. Metro
6. Microsoft
7. GfK

8. Danone

9. Tefal

10. Total

11. Baxter

12. Intel

13. Fortis

14. İpek Kağıt

15. Sintel Metal

16. Tırsan

17. Migros

18. Süttaş

Görüşme Yapılan Paydaş Grupları

1. AKUT

2. TOG

3. TEGV

4. PETDER

5. ÖSGD

6. Ağrı Belediyesi

7. Çukurova Üniversitesi

19. Güneş Sigorta

20. Pınar

21. Aras Kargo
22. Netron
23. TSKB
24. Lider Otomatik
25. MOPAŞ
26. CanımPa
27. Superonline
28. Etik Lojistik
29. Altınbilgi Yayınları
30. Kelebek Matbaası
31. Yeni İnci İçgiyim
32. Novus
33. Kuteks Quatro Tekstil
34. Ayplast
35. Kutaş
36. Doralp
37. Çiftçi Tekstil

Yazarlar

Ceyhun Göcenoğlu

KSS ile ilk olarak AISEC bünyesinde diğer STK'lar ve kamu kuruluşları ile ortak projeler koordine ederken tanışmıştır. Birkbeck College University of London'dan kurumsal yönetişim ve kurumsal etik konusunda yüksek lisans derecesi alarak mezun olduktan sonra, Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği'nin kurucu genel sekreteri olmuş ve Aralık 2006 tarihine kadar bu görevine devam etmiştir. Aynı zamanda son 5 yıldır KSS konularında eğitim vererek ve yazılar yayınlayarak konunun önemli savunucularından biri olmuştur. Son olarak, kendi web blogunda Türk şirketlerinin operasyonlarını ve iş stratejilerini Türk basınına yansıyan KSS konuları açısından incelemektedir.

Işıl Onan

Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği üyesidir. ODTÜ Ekonomi bölümünden mezundur ve Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nden Ekonomik ve Sosyal Demografi alanında yüksek lisans derecesi almıştır. Aynı enstitüde 2000 ve 2002 yılları arasında araştırma görevlisi olarak çalışmış ve ülke genelinde yapılan demografik araştırma projelerinde yer almıştır. Son 5 yıldır STK'larda çalışmakta ve özel olarak kadınlara yönelik topluma dayalı eğitim ve sağlık projeleri ile ilgilenmektedir. Temel ilgi alanları nüfus, kalkınma ve üreme sağlığıdır.

KAYNAKLAR

Kitaplar

Aktan, Coşkun Can. ,Börü Deniz , “Kurumsal Sosyal Sorumluluk”, içinde: C.C.Aktan (Ed), Kurumsal Kültür, Ankara: SPK Yayını, 2006

Alpar Cem, Çok Uluslu Şirketler ve Kalkınma, Genişletilmiş 2. Baskı, Ankara, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayın no:124 , 1980

Arslan Mahmut İş ve Meslek Ahlâkı, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2005

Artisien,Patrick F.R Joint Ventures in Yugoslav Industry (England: Gower Publishing 1985

Cassels Jamie, The Uncertain Promise Of Law: Lessons From Bhopal,Toronto:University of Toronto Press,1993

Davis K. ve Blomstrom R.L, "Business and Society Environment and Responsibility", New York,1975,

Ed. Martuzzi M, Tickner JA. The precautionary principle: protecting public health, the environment and the future of our children, World Health Organization 2004.

Emiroğlu, Danişoğlu, Berberoğlu Ekonomi Sözlüğü 1.Baskı Ankara:Bilim ve Sanat Yayınları 2006

Ferrel O. C., John Fraedrich, Business Ethics: Ethical Decision Making and Cases, Houghton Mifflin Company, Boston, 1994

Gill Stephen ve Law David, The Global Political Economy Perspectives, Problems, and Policies, New York, 1988, s:195- 196.

Goldman, D.J., Guckian, W.M., Moore, D.W., ARCO Exploration and Production Technology, Auditing Environmental, Health and Safety Management Systems in E & P Companies: A Second Generation Auditing Program SPE Health, Safety and Environment in Oil and Gas Exploration and Production Conference, 9-12 June, New Orleans, Louisiana 1996

Kinsey Joanna Marketing in Developing Countries, Mc-Millian Publishing, New York 1998

Kutal, Gülten ve Büyüksulu, Ali Rıza, Endüstri İlişkileri Boyutunda Çok Uluslu Şirketler ve İnsan Kaynağı Yönetimi Teori ve Uygulama, Der Yayınları, İstanbul 1996

Lititenthal;D.Management of the multinational Corporations,Anshenm Bach
G.L (Editör),Mc Graw Hill 1960

Logan David, Roy Delwin and Laurie Regelbrugge, Global Corporate
Citizenship – Rationale and Strategies, (Washington, D.C.: The Hitachi Foundation,
1997

Michael W. Hansen and Harris R. Gleckman, “Environmental Management of
Multinational and Transnational Corporations: Policies, Practices and
Recommendations,” in R. V. Kolluru (ed.) Environmental Strategies Handbook, (New
York: McGraw-Hill, 1994)

Oksay Serhan ,Küresel Ekonomi ve
Bölgeselleşmeler,1.Basım,İstanbul,Okumuş Adam yayınları,2006

Omoweh Daniel; Shell: The Petroleum Development Company, the State and
Underdevelopment of Nigeria's Niger Delta - A Study in Environmental Degradation,
Africa World Pr,2004

Orhangazi Özgür,Temel Demirer,Yeni Düzen(siz)likten
Başkaldırı'ya,1.Baskı,İstanbul,Ütopya Yayıncılık,2005

Özalp İnan (Ed) Uluslararası işletmecilik,Eskişehir:Anadolu Üniversitesi,2004

Pfeil Jr., R.W., Clement, D.L., Chevron Overseas Petroleum Inc. Protecting
People and the Environment: Implementing Environment and Safety Policy
Internationally, Safety and Environment in Oil and Gas Exploration and Production
Conference, 25-27 January Jakarta, Indonesia 1994

Rondinelli Dennis A and Gyula Vastag, “Multinational Corporations’
Environmental Performance in Developing Countries: The Aluminum Company of
America, ” in W. Wehrmeyer and Y. Mulugetta (eds.) Environmental Management in
Developing Countries, (Sheffield England: Greenleaf Publishing Ltd, 1999

Ronen Simcha,Comparative and Multinational
Management,1.Edition,Newyork, Wiley, John & Sons, 1986,

Schmidheiney Stephan, Changing Course: A Global Business Perspective on
Development and the Environment, Cambridge, MA: MIT Press, 1992

Seyidoğlu Halil,Uluslararası İktisat Teori,Politika ve
Uygulama,15.Baskı,İstanbul,Güzem Yayınları ,2003

Sherman and Bohlander, Managing Human Resources. 9.th. edition. Ohio:
college division, south- western publishing 1992

Şatıroğlu Kadir D, Çok Uluslu Şirketler, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal
Bilgiler Fakültesi Yayınları, Yayın No : 536, 1984

Thurow Lester, The Future of Capitalism: How Today's Economic Forces Shape Tomorrow's World 1.Basım New Jersey, U.S.A. E Rutherford, Penguin Group 1997

Timur Necdet (Ed), Stratejik Yönetim, Eskişehir:Anadolu Üniversitesi,2006

Uçkan Banu ve Kağnıcıoğlu Deniz,Endüstri İlişkileri,1.Baskı Eskişehir T.C Anadolu Üniversitesi yayını

Uysal Doğan ,Küreselleşme ve Gelişmekte Olan Ülkeler”, Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim, Ekonomi. Ed. M.A. Çukurçayır, Çizgi Kitabevi, Konya, 2003

Ünlü Sezen (Ed), Sosyal Psikoloji,Eskişehir:Anadolu Üniversitesi,2004

Weir David,The Bhopal Syndrome : Pesticides, Environment, and Health , San Francisco: Sierra Club Books, 1987

Winkler K .John. ,The Du Pont Dynasty ,1.Edition,USA Baltimore,Waverly Press,1935

World Business Council for Sustainable Development, “Meeting Changing Expectations: Corporate Social Responsibility, “ Geneva, Switzerland: WBCSD, 1998.

Yüksel, Öznur Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları Gazi Büro Kitabevi. Ankara 1999

Sürelî Yayınlar

Aktan Coşkun Can, Y.Vural İstiklal ,Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Çimento İşveren Dergisi ,Cilt 21 Sayı:3 Mayıs 2007

Algan Nesrin, Dünder Ayşe Kaya. Türkiye'nin Çevre Konusunda Verdiği Sözler, Türkiye Bilimler Akademisi Raporları, Sayı:8, Tübitak Matbaası, Ankara, 2005

Alkan Ali, Serdar Serkan, Fidan Dilek,Kirlilik ve Karadeniz ,Su Ürünleri Merkez Araştırma Enstitüsü,Yunus Araştırma Bülteni Yıl:8 Sayı 1:Mart 2008

Ashok Bhargava, The Bhopal Incident and Union Carbide: Ramifications of an Industrial Accident. - author. Journal Title: Bulletin of Concerned Asian Scholars. Volume: 18. Issue: 4. Publication Year: 1986

Atatüre Süha,Tarihsel Gelişim sürecini anlamak, Stratejik Araştırmalar Dergisi,Sayı 2,Yıl:1Eylül 2003

Baykal Hülya, Baykal Tan Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları-Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,Cilt 5,Sayı:9,2008

Bektaş Çetin, Köseoğlu Mehmet Ali,İş Etiği ve İş Etiğinin Yayılma Süreci,Süleyman Demirel Üniversitesi,İ.İ.BF Dergisi Cilt:13 Sayı:1 2008

Bendell Jem and Murphy David, "Strange Bedfellows: Business and Environmental Groups," *Business & Society Review*, No. 98 1997

Berry Michael A and Rondinelli Dennis A., "Proactive Environmental Management: A New Industrial Revolution," *The Academy of Management Executive*, Vol. 12, No. 2 1998

Chris Marsden and Jorg Andriof, "Understanding Corporate Citizenship and How to Influence It," Working Paper, (Coventry, England: BP Corporate Citizenship Unit, Warwick Business School, 1997

Çamur Derya, Vaizoğlu Songül A. , Çevreye İlişkin Önemli Toplantı ve Belgeler , TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni,Cilt:6 No:4 2007

Dereli Beliz Çok Uluslu Şirketlerde İnsan Kaynakları Yönetimi(Elektronik Versiyon) İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal bilimler dergisi Yıl 4 Sayı:7 2005

Gök Sibel, İş etiği ile iş ahlakı arasındaki ilişki ve çalışma yaşamında iş etiğini etkileyen faktörler, Uluslararası insan bilimleri dergisi cilt:5 sayı 1 (Ocak 1,Haziran 30 2008)

İlhan Süleyman, İş Ahlakı: Kuramsal bir Yaklaşım, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt:7 Sayı:2 Aralık 2005

J.Watts Michael: Petro-Violence: Some Thoughts on Community, Extraction, and Political Ecology; USA; UC Berkeley: Institute of International; 1999

Macleod Sorcha; Corporate Social Responsibility within the European Union framework, Wisconsin International Law Journal, Vol:23 No:3 2005

Maimunah Ismail Corporate Social Responsibility and Its Role in Community Development: An International Perspective; Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi Cilt:2 Sayı:9 Bahar 2009

Marfleet, Phil, "Globalisation and Third World", International Socialism Journal, Issue 81, Winter, 1998

Miller William, "Citizenship: A Competitive Asset," *Industry Week*, Vol. 247, No. 15(1998):

Oksay, Suna, Çokuluslu Şirketler Teorileri Çerçevesinde, Yabancı sermaye Yatırımlarının İncelenerek, Değerlendirilmesi, Dış Ticaret Müsteşarlığı Dergisi No:8 Ocak 1998

Önce Saime, Tokgöz Nuray "Şirket Sürdürülebilirliği: Geleneksel Yönetim Anlayışına Alternatif" Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Cilt:11 Sayı:1 ,2009

Özer Ahmet, Küreselleşme ve Yeni Dünya Düzeni Karşısında İnsan Haklarının Durumuna Sosyolojik bir Bakış, Toplum ve Hukuk Dergisi, Sayı:12, 2007

P. Lantos Geoffrey, The ethicality of altruistic corporate social responsibility. *The Journal of Consumer Marketing*, 2002

Pamukçu Konuralp, Küresel Emisyon Sistemi için Bir Model: Avrupa Birliği Emisyon Ticareti Programı, İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi No:37, Ekim 2007

Recchia Steven "Explaining the International Environmental Cooperation of Democratic Countries", UC Irvine: Center for the Study of Democracy, August 1 2001

Rondinelli Dennis A., Berry Michael A, Corporate Environmental Management and Public Policy, *American Behavioral Scientist*, vol. 44, no. 2, 2000

Rondinelli Dennis A and Berry Michael A., "Industry's Role in Air Quality Improvement: Environmental Management Opportunities for the 21st Century," *Environmental Quality Management*, Vol. 7, No. 4 1997

Sonnenfeld David.A., Mol Arthur PJ, Globalization and Transformation of Environmental Governance, *American Behavior Scientist* Vol:45 No:9 2002

Sunkel Osvaldo and Leal José, 1986. "Economics and Development in a Developmental Perspective." International Social Science Journal Vol:38 No:3 s:41, Arran Gare, Journal of Environmental Values, Vol:6 No:1995

Tağraf Hasan Küreselleşme süreci ve çok uluslu işletmelerin küreselleşme sürecine etkisi, C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 2, 2002

Tuna Mummer ,Çevresel Sorunların Küreselleşmesi,Muğla Üniversitesi SBE Dergisi,Cilt:1 Sayı:2 s:1 Güz 2000

W.Wilcke Robert ,An Appropriate Ethical Model for Business and Critic of Milton Friedman's Thesis,The Independent Review ,Vol:9 No:2 2004

Wokutch Richard E., Corporate Social Responsibility Japanese Style, Academy of Management Enccutivc, Mayıs, CiltNo:4, Sayı:2, 1990

Wright Angus ;Where Does the Circle Begin? The Global Dangers of Pesticide Plants', Global Pesticide Campaigner, Vol. 4, No: 4, December 1994

Yönet Ender,Kurumsal Sosyal Sorumluluk Anlayışında Son Dönemeç:Stratejik Sorumluluk,Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,Cilt:8 Sayı:13 Mayıs 2005

Yücel Fatih, Sürdürülebilir Kalkınmanın Sağlanmasıda Çevre Korumanın ve Ekonomik Kalkınmanın Karşılıklı ve Birlikteliği,Çukurova Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,Cilt:11 Sayı:11,2003

Diğer

2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2009:0400:FIN:EN:PDF>

3M Pollution Prevention
http://solutions.3m.com/wps/portal/3M/en_US/global/sustainability/management/pollution-prevention-pays

A Strategy for integrating Environment into European Union Policies
<http://ec.europa.eu/environment/docum/pdf/98333en.pdf>

AB Çevre Politikası İlkeler ve Araçlar-Hava Kirliliği
http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=0&forum_id=116&thread_id=2546

AB ile Çevre Faslı- <http://www.abvizyonu.com/ab/ab-ile-cevre-fasli-21-aralik-2009da-aciliyor.html>

ABB, ABB's Environmental Management Report 1997, Stockholm: ABB, 1997.

ABB, ABB's Environmental Management Report 1997, Stockholm: ABB, 1997.

Air Quality http://ec.europa.eu/environment/air/index_en.htm

Ali ALKAN, Serkan Serdar, Dilek FİDAN, Kirlilik ve Karadeniz -
<http://www.yunus.sumae.gov.tr/2008/01/02.pdf>

Altmış Adımda Birleşmiş Milletler-
<http://www.unicankara.org.tr/index.php?ID=6000&LNG=1>

Amnesty International Publications ,India :Clouds of injustice. Bhopal: 20 Years, Amnesty International Report, United Kingdom-2004

Arat Güzin, Türkeş Murat, Vizyon 2023 Bilim ve Teknoloji stratejileri Teknoloji öngörü Projesi, Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli, Uluslararası Sözleşmeler Ön Rapor, Ankara, Aralık 2002

Aviva ,2009
http://www.avivasa.com.tr/tr/hakimizda/kurumsal_sosyal_sorumluluk/avivasa_kss_tarihcesi.aspx

Avrupa Birliği'nin Çevre Politikası: <http://www.ikv.org.tr/pdfs/4f3a608d.pdf>

Avrupa Birliğinin Türkiye 2009 ilerleme Raporu-
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf

Baxter International, Environmental, Health & Safety Performance Report 1997, Deerfield, IL, 1997

'Bayer-Pesticides in Toxic Dump in Nepal; 'Organophosphate Madness?', published in Corporate Watch Magazine, Issue 12, Autumn 2000
<http://archive.corporatewatch.org/magazine/issue12/cw12f5.html>

BBC News;Shell Settles Nigeria Deaths case <http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/8090493.stm>

Bhopal Disaster- <http://www1.american.edu/TED/bhopal.htm>

Biodiversity Conferance-<http://www.cbd.int/2010-target/about.shtml>

Bippes Thomas Martin, Corporate Social Responsibility (CSR) as challenge for the state and companies,2006, The Technical University of Kosice,Diplomatic Politics, <http://www.icabr.com/fullpapers/Bippes%20Thomas%20Martin.pdf>

Birleşmiş Milletler Çevre Programı-Akdeniz Eylem Planı - <http://www.mam.gov.tr/kkkuep/rapor/UEPB.pdf>

Biyolojik Çeşitlilik-<http://www.bcs.gov.tr/biodiversity/biodiversity.php>

BM İklim değişikliği Çerçeve Sözleşmesi 15.Taraflar Konferansı- <http://www.resmi-gazete.org/gundem/duyurular/meteoroloji/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-15--taraflar-konferansi.html>

BP Amoco, Environmental and Social Report 1998, London: BP Amoco, 1999

BP Çevre Duyarlılığı <http://www.bp.com/genericsection.do?categoryId=4853&contentId=7033886>

Brazil: Coffee Growing with Deadly Side Effects; <http://www.cbgnetwork.de/448.html> (20.10.2009)

Bristol-Myers Squibb, Environment, Health and Safety Report 1997, New York: Bristol-Myers Squibb, 1998

Civil Society- http://ec.europa.eu/civil_society/apgen_en.htm

Coalition against Bayer-Dangers; <http://www.cbgnetwork.org/451.html>

Coca-Cola Hayata Artı Vakfı <http://www.basimbulteni.com/bulten/cocacola-hayata-arti-vakfi>

CocaCola Hayata Artı,2009 <http://www.hayataarti.org/sss.html>

Commission of the European Communities Communication from the Commission concerning Corporate Social Responsibility: A Business Contribution to Sustainable Development 347 final 2002

Commission of the European Communities, Implementing the Partnership for Growth and Jobs: Making Europe a pole of Excellence on Corporate Social Responsibility,Brussel,2006

Communication from the Commission to the European Parliament, the council and the European Economic and Social Committee ; <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0136:FIN:en:PDF>

Communication from the Commission to the European Parliament, the Council and the European Economic and Social Committee <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0136:FIN:en:PDF>

Conoco, 1998 Safety, Health and Environmental Highlights, Houston, TX: Conoco Inc. 1999

Çelik Yusuf, Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı Ve Sağlık,2006,İstanbul Üniversitesi,İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, <http://www.sid.hacettepe.edu.tr/Makale/2.82.pdf>

ÇöpMAdam Unilever- <http://www.copmadam.com/>

Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?DocumentID=97&ArticleID=1503>

Deere & Company, Environment, Health and Safety 1998 Annual Review, Moline, IL: John Deere, 1998

Delegation of the European Union to Turkey-AB'nin çevre Politikası-
http://min.avrupa.info.tr/QA/forum/viewthread.php?lang=0&forum_id=116&thread_id=2546

Denizlerimizdeki Kirlilik-
<http://www.cevreonline.com/CevreKR/denizlerimizde%20kirlilik.htm>

Directive on Waste
http://europa.eu/legislation_summaries/environment/waste_management/ev0010_en.htm

Doğaner Gönel Feride, Globalleşen Dünyada (nasıl bir) Sürdürülebilir Kalkınma-
<http://www.yildiz.edu.tr/~gonel/akademikdosyaları/yayınlar/globallesendunya.pdf>

DuPont, "Sustainable Growth 1998 Progress Report," (Wilmington, DE: DuPont, 1999).

Eastman Kodak Corporation, Health, Safety and Environment 1996 Report, Rochester, NY: Eastman Kodak Corporation, 1998.

Electrolux, Environmental Report 1998, (Stockholm, Sweden: Electrolux, 1999)

Environmental Protection Agency Rules Against Bayer's Fenthion Pesticide;
<http://www.cbgnetwork.org/438.html>

Erdem Ayça, Topkaya Bülent Deniz ortamlarının kirlenmesinde karasal kaynaklı kirleticilerin önemi, türkiye ve avrupa birliği'nde yürürlükte olan mevzuatın karşılaştırılması
<http://www.akdeniz.edu.tr/muhfak/cevre/english/topkaya/homepage/karasalkaynki.pdf>

Flenley D.C. , Round the world ,The Lancet, Vol:313, Issue:8111, Sciencedirect veritabanı, 1979

Ford Motor Company: <http://www.pca.state.mn.us/oea/publications/dfc-ems-ford.pdf>

French Authorities Ban Pesticide Gaucho; <http://www.cbgnetwork.de/433.html>

Goodyear Corporate Social Responsibility Report 2007
http://www.socialfunds.com/shared/reports/1212518339_Goodyear_2007_Corporate_Responsibility_Report.pdf

Green Paper on Corporate Social Responsibility
http://europa.eu/legislation_summaries/employment_and_social_policy/employment_rights_and_work_organisation/n26039_en.htm (21.10.2009)

Green Paper On CSR <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2001:0366:FIN:EN:PDF>

Gür Betül, Yeni Dünya Düzeninde Ulusaşırı Şirketlerin Yeri
www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/..yeni_dunya.doc (20.05.2009)

Hatay Ayşegül, Kurumsal Sosyal Sorumluluk.. Sunum Nisan 2009

Hudson's Bay Company History
http://www.gov.mb.ca/chc/archives/hbca/about/hbc_history.html

Implementing the Partnership for Growth and Jobs: Making Europe a Pole of Excellence on Corporate Social Responsibility <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0136:FIN:en:PDF>

Industrial Pollution Control and Risk Management
<http://ec.europa.eu/environment/archives/guide/part2f.htm>

Intel 2008 CSR report:
http://download.intel.com/intel/cr/gcr/pdf/Intel_CSR_Report_2008.pdf#page=31

Intel Corporate Social Responsibility Report 2008
http://download.intel.com/intel/cr/gcr/pdf/Intel_CSR_Report_2008.pdf

Intel Öğretmen Programı – Temel Kursu,2009
http://www.intel.com/cd/corporate/education/emea/tur/elem_sec/teach/342581.htm

Internationalization and Globalization, www.phil.muni.cz/.../internationalization-and-globalization-theory.doc

İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi <http://www.resmi-gazete.org/gundem/duyurular/meteoroloji/bm-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-15--tarafilar-konferansi.html>

Johnson & Johnson, Environmental Report 1997, (New Brunswick, NJ: Johnson & Johnson, 1997

Kamukhaan: A Poisoned Village'. <http://www.safer-world.org/e/countries/Asia/philippines.htm>

Kara Kökenli Kirleticilere İlişkin Ulusal Eylem Planı-Türkiye
[http://www.mam.gov.tr/kkkuep/UEP-UNEP-turkce-\(akdeniz-ege\)/UEPUNEP.pdf](http://www.mam.gov.tr/kkkuep/UEP-UNEP-turkce-(akdeniz-ege)/UEPUNEP.pdf)

Karadeniz göz göre göre ölüyor- <http://www.istanbul.edu.tr/iletim/81/haberler/g4.htm>

Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Komisyonu; http://www.blacksea-commission.org/_publ-Newsletter08-TR-4.asp

Kopenhag İklim Zirvesi: <http://www.abhaber.com/ozelhaber.php?id=5009>

Kopenhag İklim Zirvesi:
<http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=haberler&baslik=B%DDRLE%DEM%DD%DE%20M%DDLLET%20%DDKL%DDM%20DE%D0%DD%DE%DDKL%DD%D0%DD%20TARAFLAR%20KONFERANSI%20DEVAM%20ED%DDYOR&id=2464>

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği Temmuz ayı bülteni,Ankara,2009

Kurumsal Sosyal Sorumluluk Derneği,Türkiye'de Kurumsal Sosyal Sorumluluk Değerlendirme Raporu İstanbul,2008

Kyoto Protokolü: <http://web.ogm.gov.tr/diger/iklim/Sayfalar/kyotoprotokolu.aspx>

Maç Nazlı -Küresel Isınma Gerçeği-
<http://www.kto.org.tr/tr/dergi/dergiyazioku.asp?yno=914&ano=69>

Marx Karl, The East India Company-Its History and Results, MECW ,1853, Vol:12 June, s:148
<http://www.marxists.org/archive/marx/works/1853/07/11.htm>

McNamara Carter, Complete Guide to Ethics Management: An Ethics Talked of Managers,
<http://www.managementhelp.org/ethics/ethxgde.htm>

Minibaş Türkel, Sürdürülebilir Kalkınma ve Etkileri,
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-15.pdf

Monsanto Company, Sustainable Development, St. Louis, MO: Monsanto, 1999

Muhlberger Steven, Seventeenth-Century Imperialism , 1999 Nipissing University, History Department,
<http://www.nipissingu.ca/department/history/MUHLBERGER/2155/17thimp.htm>

Multinational Companies in Turkey; <http://www.businessmonitor.com/yb/turkey.html>

Nortel ,Progress Report, Environment, Health and safety ,Canada May 1999

OECD Çok uluslu İşletmeler Genel ilkeleri, 2003,
<http://www.oecd.org/dataoecd/61/43/38111419.pdf>

Ogoni Land after Shell; <http://www.africafiles.org/article.asp?ID=19097>

Olaquinox; http://eur-lex.europa.eu/pri/en/oj/dat/1998/l_347/l_34719981223en00310032.pdf

Opportunity and Responsibility http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sustainable-business/files/csr/documents/eg_report_and_key_messages/key_messages_en.pdf

Oracle Engelli Çocuklara destek ,2009 http://www.kurumsalsosyal.com/tr-TR/oracle/1109_engelli-cocuklara-destek.aspx

Orta doğu Teknik Üniversitesi Avrupa Birliği Tarihi http://abofisi.metu.edu.tr/ab_tarihi.htm

Özgöker Uğur; Avrupa Birliğinin çevre politikası ve Türkiye'nin uyumu -
<http://www.subconturkey.com/2009/Kasim/koseyazisi-Avrupa-Birligi.html>

Pazar yeri ,Türkiye Kurumsal Sosyal Sorumluluk derneği 1.Basım(Broşür),2009

Pepsico Sustainability Report;
http://www.pepsico.com/Download/PEPSICO_2007_Sustainability_Report.pdf

Pesticide Residues in Food – 1980;
<http://www.inchem.org/documents/jmpr/jmpmono/v080pr28.htm>

Philips, Hedef Küresel Aydınlanma http://www.kurumsalsosyal.com/tr-TR/philips/329_hedef-kuresel-aydinlanma.aspx

Polluter Pays Principle;
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/working/poll_en.htm

Procter And Gamble; Hayalden Gerçeğe, 2009, http://www.kurumsalsosyal.com/tr-TR/pamp:g/1328_hayalden-gercege.aspx

Proctor & Gamble, Environmental Progress Update, Cincinnati, OH: Proctor & Gamble 1998

REACH http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/chemicals/reach/index_en.htm

Scientists link Bayer's Baygon to Child Leukaemia; <http://www.cbgnetwork.org/426.html>

Shell in Nigeria ; <http://www.ratical.org/corporations/OgoniFactS.txt>

Sony, Environmental Report 1997, Tokyo, Japan: Sony Corporation, 1998

Strategy on the Prevention and Recycling of Waste
http://europa.eu/legislation_summaries/environment/waste_management/l28168_en.htm

Sürdürülebilir Kalkınma İlkeleri ,Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü www.digim.meb.gov.tr/duyuru/pydas_ilke.doc

Sürdürülebilir Kalkınma nedir? <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Ggbilgi/gsurkal.html>
(22.07.2009)

Sürdürülebilir Kalkınma: Genel Bakış
http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-3.pdf

T.C Çevre ve Orman Bakanlığı; Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü, OECD Çevresel Performans İncelemeleri : Türkiye, Ankara, 2008

T.C.Çevre ve Orman Bakanlığı,Özel Çevre Koruma Kurumu Başkanlığı;2009-2013 Stratejik Planı; <http://www.sp.gov.tr/documents/OCKKBhazirlikprogrami.pdf>

TBMM; Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesinin Karadeniz'de Biyolojik Çeşitliliğin ve Peyzajın Korunması Protokolünün Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun Tasarısı ile Çevre ve Dışişleri Komisyonları Raporları (1/750),Ankara,TBMM,Ocak 2004

Temizel Handan,Küresel işletmecilikte ülkelerin sosyo-kültürel yapılarından kaynaklanan sorunlar Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 19,2008
http://www.sosyalbil.selcuk.edu.tr/sos_mak/makaleler/Handan%20TEM%20C4%B0ZEL%20-%20Erol%20TURAN%20-%20Metehan%20TEM%20C4%B0ZEL/TEM%20C4%B0ZEL,%20HANDAN.pdf
(13 Eylül 2009)

Texaco Inc., Environment, Health and Safety Review 1996, White Plains, NY: Texaco,

Texaco Inc., Environment, Health and Safety Review 1996, White Plains, NY: Texaco, 1997.

The Fortune Global 500, July 2009 (Resmi site)
<http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2009/countries/>

TKSSD Temmuz 2009 Bülten

Tuncay Utku AB Çevre Müzakerelerinde Türkiye
http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/cevrepolicy_paper.pdf

Tübitak ,Marmara Araştırma Merkezi;Kara Kökenli Kirleticilere ilişkin Akdeniz-Ege Ulusal Eylem Planı Hazırlanması projesi<http://www.mam.gov.tr/kkkuep/sunus/Akonusma.pdf>

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği; Türkiye'de Yerel Gündem 21 Yönetişim kanalıyla Türkiye Ve AB Hava Yönetimi Mevzuatı
<http://www.cowiprojects.com/4CountryEnvironmentalProject/turkey/1stRegionalWorkshop/EU-Turkey-AirPollutionLegislation-EMP.pdf>

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Sürecinde Çevre Odaklı Kırsal Kalkınma Planı
<http://diabk.tarim.gov.tr/elif%20p%20C4%B1nar%20basar%20C4%B1r.pdf>

TÜSİAD - Kopenhag İklim Zirvesi Değerlendirmeleri-
http://www.tusiad.org/FileArchive/basin_bulteni_2009_105.pdf

Ulucu Murat -Kopenhag İklim Değişikliği Zirvesinin ardından-
<http://www.tutev.org.tr/makale-ve-paneller/makaleler/571-kopenhag-klim-deiiklii-zirvesinin-ardndan.html>

UNEP Biodiversity On the Move to 2010-
<http://www.unep.org/Themes/Biodiversity/About/index.asp>

UNEP Climate Change Programme 2009
<http://www.unep.org/climatechange/LinkClick.aspx?fileticket=yQZjN6lCTM%3d&tabid=233&language=en-US>

UNEP Climate Change Strategy- http://www.unep.org/pdf/UNEP_CC_STRATEGY_web.pdf

UNEP launches new 2010 Biodiversity
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?ArticleID=6182&DocumentID=585&l=en>

UNEP launches new 2010 Biodiversity Indicators Partnership website
<http://www.unep.org/Documents.Multilingual/Default.asp?ArticleID=6182&DocumentID=585&l=en>

UNEP Organization Profile-<http://www.unep.org/PDF/UNEPOrganizationProfile.pdf>

UNEP-Disaster Risk Reduction-
<http://www.unep.org/conflictsanddisasters/Introduction/DisasterRiskReduction/tabid/254/language/en-US/Default.aspx>

UNEP-Ecosystem Management-
<http://www.unep.org/ecosystemmanagement/Introduction/tabid/293/language/en-US/Default.aspx>

UNEP-Energy efficiency and conservation:
http://www.unep.org/pdf/UNEP_CC_STRATEGY_web.pdf

UNEP-Environmental Management
<http://www.unep.org/environmentalgovernance/Introduction/tabid/341/language/en-US/Default.aspx>

UNEP-Renewable energy: http://www.unep.org/pdf/UNEP_CC_STRATEGY_web.pdf

UNEP-Resource Efficiency-
<http://www.unep.org/resourceefficiency/Introduction/tabid/353/language/fr-FR/Default.aspx>

Unilever, "Environmental Progress Report 1998," London: Unilever, 1999

United Nations Conference on Trade and Development, Environmental Management in Transnational Corporations: Report on the Benchmark Corporate Environmental Survey, ST/CTC/149 (New York: United Nations, 1993)

United Nations, Environmental Management in Transnational Corporations, 1st Press, United Nations, New York, Genova 1999

UPS –Environmental Innovation-
<http://pressroom.ups.com/Fact+Sheets/UPS+Practices+Environmental+Innovation+At+Headquarters+And+Beyond>

Us Ahmet Talat, Sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı ve işletme KalDer Forum Nisan-Mayıs-Haziran, 2006 http://www.kalder.org.tr/preview_content.asp?contID=682&tempID=1®ID=2

Vodafone'dan Eğitime "İlk Adım" Desteği,2009,
http://www.vodafone.com.tr/VodafoneHakkinda/basin_odasi_bultenler.php?id=158

Volvo Adventure Çevre Projesi yarışması,2009 <http://www.bilimmerkezi.org.tr/yarisma.html>

Water Framework Directive
http://europa.eu/legislation_summaries/environment/water_protection_management/128002b_en.htm

What is Biodiversity- <http://www.pabiodiversity.org/whatisbiodiversity.html>

What is REACH ? http://ec.europa.eu/environment/chemicals/reach/reach_intro.htm

World Business Council for Sustainable Development, "Signals of Change: Business Progress Toward Sustainable Development," Geneva, Switzerland: WBCSD, 1997

Yıldız Orkun,YasinErdoğan ,Dünya'da ve Türkiye'de Çevre Politikalarının Ekonomik Politika üzerindeki etkileri:OECD ülkeleri arasında karşılaştırma,XI.İktisat Öğrencileri Kongresi,İzmir ,Ege Üniversitesi,8-9Mayıs 2008